Микола Нагірний

ХОРВАТСЬКІ РУСИНИ ТА УКРАЇНЦІ:
суспільство, ідентичність,
культура наприкінці XX століття

2012

УДК 94 (497.5) “1990-1999”
ББК
Н 16

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного економічного університету (протокол № 9 від 30 травня 2012 р.)

Рецензенти:
Злоді З. – dr.sc., науковий співробітник Хорватського інституту історії (Загреб);
Мушинка М. – dr.sc., іноземний член НАН України (Пряшів, Словаччина);
Реєнт О.П. – доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту історії НАН України, член-кореспондент НАНУ;
Румянцев О.Є. – доктор з дослідницької праці, доцент Історії Східної Європи у Мачератському університеті (Італія).

Нагірний Микола Зіновійович.
Хорватські русини та українці: суспільство, ідентичність, культура наприкінці XX століття. – Нововолинськ: «Видавнича група «Формат», 2012. – 328 с.

У монографії вперше в українській історіографії детально висвітлено історію хорватських русинів й українців у різноманітних її проявах із наголосом на останнє десятиліття XX століття

Усім, хто цікавиться історією української діаспори.

ISBN 978-966-2557-07-7

© М.З.Нагірний

Микола Нагірний

ХОРВАТСЬКІ РУСИНИ ТА УКРАЇНЦІ:
суспільство, ідентичність,
культура наприкінці XX століття

Технічний редактор – В.М. Купровський
Коректор – С.В. Лук'янчук
Верстка – М.М. Марчук

Видавець: СПД ФО Купровський В.М.
Свідоцтво ДК № 3286 від 24.09.2008
45400 м. Нововолинськ, вул. Грушевського, 19. Тел. +38 03344 2-46-58

Здано на виробництво 2.07.2012. Підписано до друку 9.08.2012.
Формат 64x84/16. Папір книжковий. Гарнітура Times New Roman
Наклад 100 екз. Друк – різограф. Ум. друк. арк. 19.65. Обл.-вид. арк. 21.46

Нагірний М. З.
Хорватські русини та українці: суспільство, ідентичність, культура наприкінці XX століття. – Нововолинськ: «Видавнича група «Формат», 2012. – 328 с.

ISBN 978-966-2557-07-7

ЗМІСТ

ВСТУП 4

I. Історія появи русинсько-української діаспори у Хорватії та її особливості

1. Динаміка чисельності русинів та українців Хорватії 22
2. Етнічна свідомість хорватських русинів та українська ідентичність 35

II. Русини й українці у хорватсько-сербській війні

1. Початок війни та русинсько-українське середовище 65
2. Окупаційний режим 75
3. Русинсько-українські біженці та вигнанці 92
4. Діяльність Кризового штабу русинів і українців Хорватії 102
5. Реінтеграція Подунав'я та повернення русинів й українців 110

III. Організаційна структура русинсько-української меншини

1. Союз русинів і українців Хорватії як центральний орган діаспори . 118
2. Регіональні осередки русинсько-українських громад 135
3. Інші організації 172

IV. Прояви громадсько-культурного життя наприкінці XX ст.

1. Стосунки з хорватською владою 180
2. Міжнародна співпраця 203
3. Розвиток освіти 225
4. Інформаційно-видавнича діяльність 257
5. Релігійне життя 274

ВИСНОВКИ 288

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ 295

ВСТУП

Україна і Хорватія ще за радянських часів (офіційно – з 1976 р.) були побратимами[1]. Та коріння їхніх взаємин слід шукати в далекому минулому.

Україна та Хорватія, попри значну відстань і відсутність спільних кордонів, мають давні та глибокі зв'язки, починаючи із переселення хорватів на українську територію. Зокрема, в середньовіччі у Прикарпатті мешкало плем'я білих хорватів, взаємодія та взаємовплив яких з навколишніми племенами, а також їх роль у процесі етногенезу українців, на наш погляд, ще недостатньо вивчена. Український історично-культурний простір є важливою базою для вивчення складного питання етногенезу хорватів, а це з свого боку тісно пов'язано з питанням про походження українців. Хорватсько-українські взаємини впродовж століть розвивалися переважно в культурному плані[2]. Україна є потенційно важливим економічним партнером для Хорватії. У двох найдавніших і шанованих українських університетах – у Києві та Львові – вже кілька років викладають хорватську мову та літературу і готують фахівців-хорватистів, а у Загребському університеті – україністів. Серед усього іншого, в історичному й культурному смислі хорватів та українців об'єднує наявність на території Хорватії найдавнішої української діаспори, розгляд становища якої наприкінці XX століття і становить основну мету даної монографії.

Характерно, що русинсько-українські переселенці прийшли у Хорватію з тих земель, де науковці переважно локалізують білих хорватів. Екс-посол Хорватії в Україні Джуро Видмарович зазначав: „Як історик знаю, що Україна є нашою прабатьківщиною. І хоч пройшло чотирнадцять століть після того, як хорвати прийшли із Закарпаття у римські провінції Паннонію і Далмацію, проте залишилося багато спільного у нашому фольклорі, етнографії, мові, особливо топонімії і гідронімії, що свідчить про стару прабатьківщину"[3]. Його український колега Анатолій Шостак – такої ж думки: „Ми – вихідці з одного гнізда"[4].

У Хорватії проживає невелика українська діаспора (4,3 тис. осіб за переписом 2001 р.; у 2011 р. відбувся новий перепис, повних даних якого ще не оприлюднено). Одна її частина ідентифікує себе як русини (2,3 тис.), інша – як українці (2 тис. осіб). Лише у двох селах русини та українці складають

[1] Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 6.

[2] Детальніше див.: Пащенко Є. Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності / Є.Пащенко // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 199–211.

[3] Відмарович Дж. Україна є нашою прабатьківщиною / Дж. Відмарович // Наша газета. – 2009. – № 2 (69). – С. 4.

[4] Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком. – С. 6.

Автор висловлює вдячність за фінансове сприяння у виході цієї книги:

- депутатові Волинської обласної ради Недищуку Є.М.
- директору ТзОВ „Аптека-Жовтневе" Гольчуку О.М.
- мережі магазинів „Супер UA"

та іншим.

Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj – etape doseljavanja i problem imena / Z.Zlodi // Scrinia Slavonica. – Slavonski brod, 2005. – Vol. 5. – No. 1. – Rujan 2005. – S. 408–431.

СТАТИСТИЧНІ, ХРОНІКАЛЬНІ ТА ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

Павлешин А. Липовлянські писанки / А.Павлешин. – Zagreb, 2009. – 64 с.

Представители Украины в странах Европы [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://whp057.narod.ru/ukraim4.htm – Назва з екрану.

Република Српска Крајина / [Уредник З.Каличанин]. – Книн–Београд, 1996. – 452 с.

Славянские микроязыки [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://slawianie.narod.ru/str/jazyk/mikro.html – Назва з екрану.

Страны мира. – Справочник 1999. – Москва, 1999. – 512 с.

Чучка П. Русинська мова [Електронний ресурс] П.Чучка // Режим доступу: http://litopys.org.ua/ukrmova/um87.htm – Назва з екрану.

Hrvatska 1994 / [priredio M.Baletić]. – Zagreb, 1993. – 368 s.

Hrvatski almanah 1998./99. – Zagreb, 1998. – 720 s.

Mons. Nikola Kekić – Dioecesis Crisiensis [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://krizevci.hbk.hr/biskup_opsirnije.html – Назва з екрану.

Pavlešin A. Mali rječnik lemkivskog govora ukrajinskog jezika / A.Pavlešin. – Zagreb 2007. – 290 s.

Popis mještana sela Mikluševaca koji su smješteni u Vinkovci «Hotel Slavonja» depadans // Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. / Đ. Biki. – Mikluševci, 2001. – S. 73–75.

Popis stanovnika u selu Mikluševci – 1991. godina // Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. / Đ. Biki. – Mikluševci, 2001. – S. 160–176.

Population by ethnicity, by towns/municipalities, census 2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.dzs.hr/Eng/censuses/ Census2001/Popis/E01_02_02/E01_02_02.html – Назва з екрану.

Population of Croatia 1931–2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.vojska.net/eng/armed-forces /croatia/about/population/ – Назва з екрану.

Statistički ljetopis 1992. – Zagreb, 1993. – 24. godina.

понад 50% населення – Петровці та Миклушевці. Меншу частку вони становлять у таких населених пунктах, як Вуковар, Осієк, Пишкуревці, Винковці, Раєво Село, Славонський Брод, Шумече. Сибінь, Новска, Липовляни, Загреб, Рієка, Каніжа.

Українці Хорватії, попри відносно нечисельну спільноту, є однією з найактивніших та найкраще зорганізованих національних меншин Хорватії.

Звичайно, русинів й українців Хорватії варто розглядати у спільному контексті з їхніми земляками усього південнослов'янського простору. Адже вони впродовж багатьох десятиліть проживали в одній державі; спочатку це була Габсбурзька імперія, потім – Югославія у всій множині її форм і назв. Однак у цій праці ми розглядаємо період 1990-х років, тобто той час, коли хорватські русини й українці вже проживали в незалежній Хорватії, а тоді вони вже виокремлюються із загальноюгославського контексту.

На наш погляд, 1990-ті роки – одне з найважливіших десятиліть в історії Хорватії. Саме впродовж цього періоду було проголошено її незалежність, яку вдалося відстояти у хорватсько-сербській війні, відбувалося становлення державності та її інститутів. Цей період є одним із визначальних і для русинсько-української меншини: вона пройшла випробування війною, відбулися важливі зміни у законодавчому забезпеченні прав меншин, в організаційному розвитку нашої діаспори.

Український читач дуже мало знає не тільки про Хорватію, а й про тамтешню українську діаспору. Навіть солідні автори та видання припускаються серйозних помилок у визначенні кількості представників русинсько-української меншини. Так, в одному випадку названа цифра у 15-20 тис. осіб[5], в іншому – взагалі 50 тисяч[6]. Тож одне із завдань цієї книги – інформувати читача про увесь спектр культурного та громадського життя русинсько-української діаспори у Хорватії на зламі тисячоліть.

Огляд літератури та джерельних матеріалів

Левову частку матеріалів, що використовувались нами під час роботи над монографією, становлять публікації періодичних видань русинсько-української діаспори Хорватії. Насамперед, це – орган Союзу русинів і українців (СРіУ) Хорватії „Нова думка".

Періодичні видання українців у діаспорі є надзвичайно важливим джерелом для вивчення цілої низки питань, найважливішими з яких є безпосередня історія зарубіжного українства, діяльність діаспори в усіх її

[5] Макарчук С. Етнічна історія України / С.Макарчук. – К.: Знання, 2008. – С. 434.

[6] Мельникова І. Розвиток відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (90-ті роки XX ст.) / І.Мельникова, А.Мартинов // Україна і Європа (1991–2000 рр.). Частина І. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка / [І.Євсеєнко, М.Знаменська, Д.Нікіфорук]. – Київ, 2001. – С. 5.

формах: суспільно-політичній, соціально-економічній, культурно-мистецькій тощо. Такі видання дають можливість прослідкувати еволюцію українських спільнот за кордоном, зробити висновки щодо їх розвитку та піднесення або, навпаки, занепаду, причому досягти цього не крізь призму бачення держав, які стали новою батьківщиною для української діаспори, а безпосередньо очима тамтешніх українців.

Структурно „Нова думка" складалася з окремих головних актуальних статей та містила кілька рубрик. У рубриці „Актуальні розмови" публікувалися інтерв'ю з активістами Союзу на місцях, працівниками культури з України та ін. Ці матеріали дають уявлення насамперед про життя пересічних русинів й українців Хорватії, українсько-хорватські зв'язки на недержавному рівні[7]. Рубрика „З роботи культурних товариств" давала інформацію про діяльність регіональних осередків Союзу[8]. У рубриці „Інші про нас" подавались матеріали хорватської та іноземної преси про русинів й українців[9]. Існували також рубрики „З наших поселень" (місцеві новини), „Література" (творчість русинів й українців Хорватії), „Вибрані теми" (тут, як правило, праці історичного характеру) та інші.

У журналі публікувались документи та матеріали джерелознавчого характеру, зокрема укази та інші законодавчі акти представників хорватської влади, рішення та постанови керівних органів Союзу, витяги зі статей періодичних видань Хорватії та інших країн, договори про співпрацю СРіУ з іншими організаціями[10].

Оскільки „Нова думка" – друкований орган Союзу, то найбільше інформації вона публікувала саме про нього та його діяльність: звернення, акції, заходи, засідання. У виданні містилися інтерв'ю з високопосадовцями й очільниками русинської та української національності, зокрема з головою Союзу[11], керівниками його місцевих осередків, депутатом Сабору від нашої меншини на актуальні теми[12], що стосувалися різних аспектів життя діаспори. Досить часто інформація публікувалась у формі звітів про роботу регіональних українсько-русинських товариств Хорватії[13]. Найдетальніші

[7] Тимко О. Оксана Драмарецька / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 41.
[8] Фалц Л. Кед идзеш коло нас / Л. Фалц // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 29.
[9] Други о нас // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 27; Kovačević-Jelić R. Nesmiljeni obračun s manjinama / R. Kovačević-Jelić // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 42; Iz tiska // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 19.
[10] Бурда С. З нашої сучасності / С. Бурда // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 24–25.
[11] Тимко О. Актуална розгварка зоз председетельом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 7–9.
[12] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом / О. Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 11–15.
[13] Бурда С. Рік праці і надій / С. Бурда // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 25–27.

Hrvatska povijesnica. Posebna izdanja) (Bibliotheca Croatica;Slavonica, Sirmiensia et Baranvensia) – 338 s.
Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj / R.Miz. – Vukovar, 2004. – 107 s.
Paščenko J. Kulturna baština Ukrajine [Електронний ресурс] J.Paščenko // Режим доступу: http://www.matica.hr/HRRevija/revija2006_ 2.nsf/AllWebDocs/Pascenko – Назва з екрану.
Pavličević D. Povijest Hrvatske / D.Pavličević. – Zagreb, 2000. – 618 s.
Pokos N. Demografska analiza nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj prema popisima stanovništva 1991. i 2001. / N.Pokos. – Zagreb, Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske, 2004.
Ramač J. Verski i nacionalni identitet Rusina u Vojvodini [Електронний ресурс] / J.Ramač // Режим доступу: http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d21/download_ser_lat – Назва з екрану.
Rusini i Ukrajinci – aktivni migranti // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 20–21.
Šakić V. Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu / V.Šakić, Z.Raboteg-Šarić, A.Brajša-Žganec // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2–3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 383–406.
Simunovič J. Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj – doseljenje i stanje prije 1991. g. / J.Simunovič // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 25–29.
Šterc S. Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske / S.Šterc, N.Pokos // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2–3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 305–334.
Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / [Zdenko Radelic ... \et al.\]. – Zagreb, 2006. – 576 s.
Tatalović S. Manijinski narodi i manjine / S.Tatalović. – Zagreb, 1997. – 304 s.
Tatalović S. Nacionalne manjine i hrvatska demokracija / S.Tatalović // Politička misao. – 2006. – Vol. XLIII. – Br. 2. – S. 159–174.
Tatalović S. Nacionalne manjine u Hrvatskoj / S.Tatalović. – Split: STINA, 2005. – 19 s. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nacionalne-manjine.info/files/Nacionalne%20manjine%20u%20Hrvatskoj.doc – Назва з екрану.
Tomac Z. Kako se stvara hrvatska država / Z.Tomac. – Zagreb, 1996. – 277 s.
Vukas B. The Legal Status of Minorities in Croatia / B.Vukas // Minorities in Europe: Croatia, Estonia and Slovakia / [edited by Snežana Trifunovska]. – The Hague: T.M.C. Asser Press, 1999. – 230 p.
Wertheimer-Baletić A. Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja / A. Wertheimer-Baletić // Društvena istraživanja. – 1993. – 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2-3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 455–478
Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća / D.Zivić // Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / [Zdenko Radelic ... \et al.\]. – Zagreb, 2006. – S. 420–483.
Zlodi Z. Rusini o sebi na stranicama Ruskih novina („Руски новини") / Z.Zlodi // Časopisa za suvremenu povijest. – Zagreb 2011. – 43, br. 1., 1–384. – S. 183–223.

Режим доступу: http://www.cmdp-kvorum.org/democratic-process/64 – Назва з екрану.

Чарский В. Южнорусинский язык в свете языковых контактов : лингвогенетический аспект [Електронний ресурс] / Чарский В.// Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/yuzhnorusinskii-yazyk-v-svete-yazykovykh kontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt – Назва з екрану.

Чорний С. Українці в Євразії. Чисельність і розміщення за переписами 1897–1990 рр. / С.Чорний. – К., 2002. – 181 с.

Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje [Електронний ресурс] / N.Bajić // Режим доступу: http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html – Назва з екрану.

Bajić N. Rusnaci (Rusini) / N.Bajić. – Vinkovci, 2003. – 50 s.

Barić N. Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995. / Barić // Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / [Zdenko Radelic ... \et al.\]. – Zagreb, 2006. – S. 191–289.

Barščevski I. Ukrajinci u Hrvatskoj (Brodsko-posavska županija – doseljivanje, dolazak) / I.Barščevski // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 33–38.

Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. / Đ. Biki. – Mikluševci, 2001. – 186 s.

Bilandžić D. Hrvatska moderna povijest / D.Bilandžić. – Zagreb, 1999. – 836 s.

Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske / K.Čavaga // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 50–51.

Grijak Z. Benjamin Kallay i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. Problemi katolicizma u Bosni i Hercegovini / Z.Grijak // Prilozi – Institut za istoriju u Sarajevu. – 2004. – № 33. – S. 101–135.

Grijak Z. Odnos nadbiskupa Stadlera prema vjerskoj politici austrougarskih vlasti u Bosni i Hercegovini / Z.Grijak // Croatica Christiana Periodica. – 2001. – Br. 47. – S. 173–180.

Jurčević J. Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991… / J.Jurčević // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2-3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 479–500.

Kameneckij M. Ukrajinci u južnoslavenskim državama / M.Kameneckij // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 22–24.

Kostelnik V. U bitku svojega naroda: 30 godina Nove dumke = U jestve svojoho narodu: 30 roki Novej dumki; V estvu svoho narodu: 30 roki Novoji dumci / V.Kostelnik; [tekstovi Vlado Kostelnik, Gabrijel Takać, Oksana Timko Ditko; fotografije Vlado Kostelnik... et al.]. – Vukovar; Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske, 2002. – 279 s.

Ljikar Đ. 25 Mikluševačke iskrice. Mikluševačke manifestacije – naša kulturna dostignuća i gostoljubivost / Đ.Ljikar. – Mikluševci, 2010. – 134 s.

Lukic R. Greater Serbia: A New Reality in the Balkans / R.Lukic // Nationalities Papers. – 1994. – Spring. – Vol. 22. – № 1. – P. 49–70.

Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci [Електронний ресурс] / P.R.Magocsi // Режим доступу: http://www.rusyn.org/ relkrizevci.html – Назва з екрану.

Marijan D. Bitka za Vukovar / D.Marijan. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004. – (Biblioteka

звіти про свою діяльність подавало загребське товариство[14]. Річні або піврічні звіти про діяльність СРіУ чи його регіональних осередків дають багато корисної різноманітної інформації, торкаючись різних сфер життя нашої діаспори.

Значну частину матеріалів „Нова думка” подавала про співпрацю Союзу з хорватською владою. Видання характеризується лояльним ставленням до влади, оскільки саме та фактично фінансувала журнал. Тут неодноразово публікувалися статті-подяки за фінансову, моральну чи інформаційну допомогу, адресовані Президенту Хорватії, міністерствам чи їхнім працівникам.

Журналісти видання цікавилися і політичним життям країни, у якій проживали. Зокрема, „Нова думка” надавала інформацію про суспільно-політичні зміни у Югославії на зламі 80-90-х рр. XX ст., процес конституювання незалежної Хорватії. Насамперед видання цікавив вплив суспільно-політичних подій на становище русинів й українців. Тож повідомляючи новини, наводячи тексти постанов чи указів, часопис давав і свої коментарі, прогнози та побажання, де висловлювались та відстоювались інтереси нашої діаспори[15].

„Нова думка” висвітлювала політику хорватської влади стосовно меншин, інформувала про засідання Сабору, зокрема про діяльність Комісії із захисту національних меншин хорватського парламенту, в якій брали участь і представники русинсько-української меншини[16]. У журналі публікувались закони, які стосувалися русинів й українців (зокрема „Конституційний закон про права людини і права етнічних та національних меншин”[17], „Правила про діяльність СРіУ у військових умовах”[18] тощо), а також було оприлюднено дані про фінансування національних меншин хорватським урядом[19].

Часопис висвітлював релігійне життя діаспори. У ньому існувала регулярна рубрика „З вирского живоуу” („З релігійного життя”). Тут інформували про співпрацю греко-католицької церкви у Хорватії та Україні[20],

[14] Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (І) / С. Бурда // Нова думка. – 1991. – № 89. – С.8–9.

[15] Костелник В. Права народносцох на свою културу гарантує Собор СР Горватскей / В. Костелник // Нова думка. – 1990. – № 80. – Обкл. 2, 3.

[16] Такач Г. Права чловека вєдно з националним правом / Г. Такач // Нова думка. – 1991. – № 88. – Обкл. 3.

[17] Такач Г. Уставни закон о чловекових правох и правох етничних и националних меншинох / Г. Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 6–9.

[18] Pravilnik o radu i djelovanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 16–18.

[19] Pregled odobrenih i doznačenih sredstava za nacionalne manjine // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 2.

[20] Такач Г. Богослове з України уча у Загребе и Дякове: „Ми потрібні своєму народу” / Г. Такач, М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 29, 34.

заходи греко-католицької церкви щодо постраждалих у хорватсько-сербській війні, друкували інтерв'ю, промови та звернення крижевацького владики-єпископа[21] (фактично він був главою греко-католиків Хорватії[22]). У журналі описується історія окремих греко-католицьких парафій Хорватії[23], зокрема парафії у Каніжі[24].

Видання приділяло увагу й економічному життю краю, де жили русини й українці. Особливо багато матеріалів на цю тему було ще за соціалістичної Югославії, коли модними були так звані „вісті з полів"[25], а також інформація про виконання планів на підприємствах Східної Славонії, де працювали русини й українці. Нове зацікавлення економічною тематикою мало місце, коли почалася відбудова господарств русинів й українців, зруйнованих хорватсько-сербською війною[26].

Журнал висвітлював співпрацю Хорватії та України на державному рівні, зокрема взаємні візити президентів та міністрів обох країн, міждержавні культурно-мистецькі заходи[27], Дні України у Хорватії[28]. Велике значення надавалось контактам із товариством „Україна". Згадується регіональна співпраця, зокрема налагодження економічних зв'язків між містом Осієк та Черкащиною[29].

Часопис містить чимало матеріалів про співпрацю Союзу з Посольством України. Рубрика „З Посольства України" була постійною у виданні. Тут публікувалося чимало інтерв'ю з представниками українського посольства, а також заяви МЗС України, що безпосередньо стосувалися хорватських русинів та українців[30]. Висвітлювались заходи українського посольства, які воно часто проводило разом зі СРіУ, зокрема відвідини

[21] Крачунска винчованка Крижевского владики // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – Обкл. 3; Рац Ю. Ступанє церкви до трецого миленіюма / Ю. Рац // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 12–13.

[22] Симунович М. Пасторалне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу / М. Симунович // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 85–86.

[23] Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах / Я. Лещишин // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 46–47.

[24] Ступяк М. Торжество у Канижі / М. Ступяк // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 22–23.

[25] Костелник В. У Петровцох кукурица по планє... / В. Костелник // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 11–12.

[26] Бичанич Ю-Х. Перша повратнїцка жатва у петровским краю / Ю-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 18.

[27] Бурда С. Виставка художників з України у Св. І. Зелені / С. Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 72.

[28] Тлустенко К. Дні України в Хорватії / К. Тлустенко // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 26–27.

[29] Ніколайчук В. Економічні зв'язки між Черкащиною та Осієком / В. Ніколайчук // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 19.

[30] Лисенко Ю. З посольства України / Ю. Лисенко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С.7–10.

Нагірний М. Становлення та розвиток Республіки Хорватія: державно-політичний аспект / М.Нагірний. – Нововолинськ, 2008. – 184 с.

Пащенко Є. Українсько-хорватські взаємини від давнини до сучасності / Є.Пащенко // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 199–211.

Попик С. До питання про збереження української етнічності на Балканах / С.Попик, В.Небельський // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 1999. – С. 60–63.

Попович М. Україністика в Загребському університеті / М.Попович, Р.Тростинська // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 212–217.

Рамач Л. Русини-українці в Югославії / Л.Рамач. – Вінніпег, 1971. – 72 с.

Рамач Ю. Наш народни и литературни язик [Електронний ресурс] / Ю.Рамач // Режим доступу: http://rusnak.info/nas_jazik1.htm – Назва з екрану.

Рамач Я. Кратка история руснацох / Я.Рамач. – Нови Сад, 1993. – 134 с.

Рамач Я. Привредни и друштвени живот руснацох у Южней Угорскей: 1745–1848 / Я.Рамач. – Нови Сад, 1990.

Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках / О.Румянцев. – Київ, 2008. – 256 с.

Румянцев О. „Руски новини" та „Рідне слово" – дзеркала двох українських громад Югославії в період між двома світовими війнами / О.Румянцев // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. – Вип. 11 / Національний університет "Острозька академія", Українське Історичне Товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. [Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко]. – Острог: РВВ Національного університету "Острозька академія", 2008. – С. 448–460.

Савчук О. Національна приналежність русинів на Балканах [Електронний ресурс] / О.Савчук // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2011/Istoria/2_89387.doc.htm – Назва з екрану.

Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Д. Ентоні Сміт – К. : Основа, 1994. – 224 с.

Тамаш Ю. Південний погляд на Україну між Сходом і Заходом / Ю.Тамаш // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 113–117.

Тимко Ј. Шевченко и Костелник / Ј.Тимко // Studia Ruthenica: зборник радова / [редакторе Ирина Папута, Юлиян Рамач]. – Нови Сад, 2007. – 12 (25). – С. 66–78.

Тимко-Дітко О. Займенники у говорі бачванських руснаків [Електронний ресурс] / О. Тимко-Дітко // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/spml/2008_12/47tymko.pdf – Назва з екрану.

Трощинський В. Українці в світі / В.Трощинський, А.Шевченко // Україна крізь віки: В 15 т. – Т.15. – К., Альтернатива. 1999. – 352 с.

Фейса М. Основни характеристики руского язика у поровнаню з другима славянским язиками [Електронний ресурс] / М. Фейса // Режим доступу: http://www.rusnak.info/MIHAJLO-FEJSA/karakteristike-jezika.htm – Назва з екрану.

Хорватия: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека [Електронний ресурс] –

етнічних конфліктах 1945-2005 рр. / О. Лавер // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 16 (2). — С. 443–476.

Лещишин Я. Сьогодення українців Західної Славонії і Мославіни / Я.Лещишин // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 164–168.

Ліський Б. З діяльности українських студентів у Хорватії (1920-1945) / Б.Ліський // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 38–50.

Магочій П.-Р. Народ нізвідки: Ілюстрована історія карпаторусинів / П.-Р.Магочій; [Пер. з англ. С.Біленького, Н.Кушко; Сюжетні комент. до іл. В.Падяка]. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2006. – 120 с.

Макарчук С. Етнічна історія України / С.Макарчук. – К.: Знання, 2008. – 471 с.

Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях / О.Малиновська // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 6–20.

Мацях Є. Українці в Хорватії / Є.Мацях // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 51–61.

Медєши Л. Руска традиция [Електронний ресурс] / Л.Медєши // Режим доступу: http://rusnak.info/tradicija-1.htm – Назва з екрану.

Мельникова І. Розвиток відносин України з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (90-ті роки XX ст.) / І.Мельникова, А.Мартинов // Україна і Європа (1991–2000 рр.). Частина І. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Анотована історична хроніка / [І.Євсеєнко, М.Знаменська, Д.Нікіфорук]. – Київ, 2001. – 308 с.

Мизь Р. Зв'язки церкви Закарпаття з греко-католиками у Хорватії і Бачці / Р.Мизь // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 84–89.

Мизь Р. Поселювання українців до Липовлян і Нової Субоцки від 1894 по 1973 рік і походження кожної родини / Р.Мизь // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 139–163.

Миронов Г. Влияние конфессиональной принадлежности на национальную идентификацию русинов Воеводины (Сербия) [Електронний ресурс] / Г.Миронов // Режим доступу: http://rusiny.info/article/ 178/ – Назва з екрану.

Миронов Г. На волю, на Балканы! [Електронний ресурс] / Г.Миронов // Режим доступу: http://www.apn.ru/publications/print22964.htm – Назва з екрану.

Миронов Г. Русины в Хорватии: история и современность [Електронний ресурс] / Г.Миронов // Режим доступу: http://rusinistika.com/ news/rusiny_v_khorvatii_istorija_i_sovremennost/2010-04-18-31 – Назва з екрану.

Мільчев В. Запорожці на Військовому Кордоні Австрійської імперії 1785–1790 рр. (дослідження та матеріали) / В.Мільчев. – Запоріжжя, 2007. – 172 с.

Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії / М.Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2008. – № 5. – С. 117–120.

Мушинка М. Фолклор Руснацох Войводини / М.Мушинка. – Нови Сад, 1988. – 239 с.

українським послом Вуковара[31], акції, виставки, презентації. Значна увага приділялась інформуванню про події в Україні. Розглядалися українсько-хорватські зв'язки як сучасні, так і в історичному аспекті[32].

У часописі повідомляли про офіційну співпрацю. Зокрема, подавались матеріали про співробітництво Союзу русинів і українців Хорватії з товариствами та організаціями України, взаємні гастролі українських ансамблів у Хорватії та діаспорних в Україні. Видання інформувало про заснування та діяльність хорватсько-українського товариства дружби, членами якого були і хорватські українці[33], асоціації хорватських україністів, засідання хорватського-українського товариства „Славонський Брод"[34]. Розповідалося про участь представників від русинів і українців Хорватії у світових форумах українців та світових конгресах українських молодіжних організацій[35].

До проголошення незалежності Хорватії і хорватсько-сербської війни „Нова думка" значну частину своїх шпальт присвячувала проблемам розвитку діаспори в інших республіках Югославії. З 90-х років XX ст. ця тематика хоч і не зникає, але їй приділяється менше уваги і місця в журналі, аніж перед тим.

У відповідних рубриках висвітлювалась співпраця Союзу русинів і українців Хорватії з аналогічними товариствами в Словаччині, Угорщині, Сербії, Боснії та Герцеговині, Польщі. Відповідно можемо почерпнути чимало інформації про життя русинсько-українських громад вищезгаданих країн[36].

„Нова думка" на своїх сторінках проводила велику роботу зі збереження рідної мови. Зокрема, тут друкувалися відповідні статті-заклики[37], тематичні матеріали про те, як треба правильно говорити, злободенні статті про асиміляційні процеси[38] та про занепад культури[39] тощо.

---

[31] Амбасадор України нащивел Вуковар // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 2.

[32] Paščenko J. Kulturne veze Ukrajine i Hrvatske bliske daljine / J. Paščenko // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 47.

[33] Бурда С. Річні збори Хорватсько-українського товариства / С. Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 43–44.

[34] Миськів І.-Є. У Славонському Броді проведено засідання Хорватсько-українського товариства / І.-Є. Миськів // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 26.

[35] Гралюк О. IV Світовий Конгрес Українських Молодіжних Організацій / О. Гралюк // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 20.

[36] Ілюк М. Договір про співпрацю / М. Ілюк // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 14–15; Красовський І. Лемківське народне будівництво / І. Красовський // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 25–28; Костелник З. Швето лемковской культури „Лемкивска ватра" 2000 / З. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 22.

[37] Стрехалюк В. Про рідну мову / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 55.

[38] Ляхович М. Асиміляція і оптимізм / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 12–13.

[39] Бучко Ю. Цо ше случує зоз нашу културу / Ю. Бучко // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 51.

Регулярно публікувалась рубрика „Чужі слова у руській мові” задля правильної вимови і боротьби із засиллям хорватських слів.

Не оминуло своєю увагою видання і висвітлення стану освіти нашої діаспори. Подавалась детальна інформація про освіту і навчання рідною мовою в окремих населених пунктах, де проживали русини й українці[40]. Чимало місця присвячено висвітленню проведення щорічних „літніх шкіл” для дітей та молоді нашої діаспори[41].

Значну частину шпальт ”Нової думки” відведено історичним темам. Тут друкувались матеріали з історії переселення русинів й українців на південнослов’янські землі[42], „Коротка історія українців Славонії”[43] та ін. Висвітлювалася також історія безпосереднього перебування та діяльності нашої діаспори на цих землях. Зокрема, на сторінках часопису публікувались історія товариства „Осиф Костелник” у Вуковарі[44], історія русинських сіл Миклушевці[45] та Петровці[46], історія „Нової думки”[47] тощо. Друкувались і невеликі історичні розвідки, і праці солідного характеру з історії русинсько-української меншини Хорватії[48].

Часопис широко інформував читачів про визначні дати в історії українців і русинів в Хорватії та ювілейні святкування з цього приводу, зокрема 150-річчя появи русинів у Миклушевцях[49], 170-річчя – у Петровцях[50], 100-річчя проживання українців у Хорватії[51]. Видання оприлюднювало матеріали конференцій, присвячених річницям переселення русинів й

[40] Стрехалюк В. Наша школа в Загребі / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 52; Ляхович Н. У Бебріні навчаємось української мови / Н. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 13.

[41] Лєтни школи Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 53–59.

[42] Нота В. Сто років українців у Югославії / В. Нота // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 22–24.

[43] Нота В. Шляхом довгим, тернистим... (ІІІ) / В. Нота // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 11–12.

[44] Костелник В. Три деценії дїялносци КМД „Осиф Костелник” Вуковар (1968-1991-1998) (1) / В. Костелник // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 42–44.

[45] Лїкар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома култури и роботи на културним полю у Миклошевцох (2) / Д. Лїкар // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 32–34.

[46] Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (3) / В. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 37–38.

[47] Костелник В. „Нова думка” – истотна з єством свойого народу (2) / В. Костелник // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 44–46.

[48] Graljuk B. Rusini-Ukrajinci u povijesti grkokatoličke križevačke biskupije / B. Graljuk // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 33–34.

[49] 150 роки Русинох у Миклушевцох // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 4–5.

[50] Костелник В. Совитованє о 170 рочнїци присельованя Русинох / В. Костелник // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 23.

[51] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії” / С. Бурда // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 2–5.

ЗБІРНИКИ

Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – 234 с.

Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995) / [urednik S. Burda]. – Zagreb, 1995. – 100 s.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Белей Л. Українці та українська мова на Балканах [Електронний ресурс] / Л. Белей // Режим доступу: http://www.ethnos.lemky.com/history /292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html – Назва з екрану.

Буркут І. Балканські русини: гілка українства чи окремий етнос? / І.Буркут // Буковинський журнал. – 2000. – Ч. 1–2. – С. 64–84.

Гатчінсон Дж. Що таке етнічність / Дж.Гатчінсон, Е.Д.Сміт // Націоналізм. Антологія. Видання друге, перероблене і доповнене. [Упорядники: Олег Проценко, Василь Лісовий]. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 213–219.

Густавсон С. Руски язик у Югославії – дияхрония и синхрония [Електронний ресурс] / С.Густавсон // Режим доступу: http://rdsa.tripod.com/ gustavson.html – Назва з екрану.

Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії / М.Каменецький // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 90–96.

Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. Статья первая / Д.Катунин // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 2 (10). – Филология. – С. 19–35.

Кіш М. Українці на Балканах /М.Кіш // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 169–172.

Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. ХХ ст.) / В.Козлітін // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 21–37.

Костелник В. 85 роки просвити и култури у Петровцох [Електронний ресурс] / В.Костелник // Режим доступу: http://www.rusnaci.org/ rusnaciorg/ Croatia/RK/Petrovci/Prosvitakulturapetrovci.aspx – Назва з екрану.

Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей / В.Костелник, Г.Такач. – Вуковар, 2008. – 296 с.

Красовський І. Тільки з рідним народом...: Про ситуацію в середовищі карпатських русинів / І.Красовський. – Львів, 1992. – 40 с.

Крейчі Я. Етнічні та політичні нації в Європі / Я.Крейчі, В.Велімський // Націоналізм. Антологія. Видання друге, перероблене і доповнене. [Упорядники: Олег Проценко, Василь Лісовий]. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 308–310.

Кузьменко Д. Русинська мова [Електронний ресурс] / Д. Кузьменко // Режим доступу: http://www.mova.info/Page2.aspx?l1=107 – Назва з екрану.

Лабош Ф. История русинох Бачки, Сриму и Славониї 1745–1918 / Ф. Лабош. – Вуковар, 1979. – 300 с.

Лавер О. Втрати населення СРСР, країн СНД та українського народу у війнах та

Kiš M. KUD „Jakim Govlja – Mikluševci / M.Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 89.

Kiš M. Ne plačimo, stisnimo zube, zapjevajmo s pouzdanjem u sebe i Hrvatsku Domovinu / M.Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 61.

Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma / M.Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 15–19.

Koloda S. KUD „Jakim Hardi" – Petrovci // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 87–88.

KUD Joakim Govlja – O nama [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kud-joakimgovlja.hr/onama.html – Назва з екрану.

Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost [Електронний ресурс] / M. Lipovac // Vijesnik. – 2010. – 6 veljača. – S. 28 – Режим доступу до журн.: http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/ Clanak.asp?r=tem&c=11 – Назва з екрану.

Lovčenko O. Najstarija ukrajinska dijaspora živi u Hrvatskoj / O.Lovčenko // Manjinski forum. – Prosinac 2011. – Broj 48. – Godina VIII. – S. 8.

Manifestacija kulture Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – Zagreb, 1995. – S. 71.

Maštrović Z. Ukrajinci nisu Rusini [Електронний ресурс] / Z.Maštrović // Vijesnik. – 2010. – 4.svibnja. – S. 44 – Режим доступу до журн.: http://www.vjesnik.hr/html/2010/05/07/Clanak.asp?r=sta&c=4 – Назва з екрану.

Pap A. Rusini u Republici Hrvatskoj / A.Pap // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 30–32.

Pap S. KUD Rusina i Ukrajinaca – Osijek / S.Pap // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 94.

Promocija ilustrirane povijesti Karpatorusina "Narod niotkuda" u Zagrebu [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/Hrvatski/Magoci_promocija_knjige/Magoci_promocija_knjige_hr.html – Назва з екрану.

Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu / V.Sikorski // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 5–9.

Spajić-Vrkaš V. Hrvatska razotkriva Janusa / V.Spajić-Vrkaš. – Zagreb, 1992. – 86 s.

Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 56–60.

Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar / M.Takač // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 82–86.

Zagrebački Rusini prvi put proslavili Dan Rusina u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusinizg.hr/Hrvatski/1.Dan_Rusina_RH/ProslavaI_Dan_Rusina_RH.html – Назва з екрану.

Zastrižni N. KPD „Ukrajina" u Slavonskom Brodu / N.Zastrižni // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 96.

українців у Хорватію[52]. Увага приділялась і пам'ятним датам загальної та регіональної історії України.

Видання друкувало твори не лише історичного напрямку, але й літературні доробки (поезію і прозу) русинів та українців[53].

У часописі можна знайти й висвітлення проблем фінансування СРіУ і „Нової думки" та розподілу коштів між окремими товариствами Союзу[54]. Публікувались матеріали про недостатнє фінансування культурних заходів чи установ (зокрема, піднімалося питання реконструкції Етнографічного музею у Петровцях). Цікаво, що при цьому критика лунала не на адресу хорватської влади, а на адресу Союзу, який не фінансував певні проекти[55].

Між рядками у номерах видання можна побачити неафішовану боротьбу між русинською й українською складовими Союзу. Прикладом такої боротьби може слугувати намагання українців перенести центр Союзу з Вуковара (переважно русинського) у Славонський Брод (переважно український), що було вороже зустрінуте русинськими діячами, які у цьому могли вбачати спроби перенесення не просто осередку, а й центру прийняття рішень Союзу[56]. Іншим прикладом є суперечки щодо варіантів уживання двох етнонімів нашої діаспори: „русини й українці", або „русини-українці".

Саме інтеграція хорватських українців і русинів в одне ціле видається найважливішим питанням видання. На його шпальтах значну увагу приділено проблемі етнонімів „русини" та „українці". Наведено чимало статей про процес зміни одного етноніма на інший. „Нова думка" публікувала матеріали, де показувала, чому русини стали українцями[57]. Цікаво, що коли в українських ЗМІ писали про хорватських українців, „Нова думка", як правило, додавала у коментарях „і, зрозуміло, русинів", прагнучи таким чином загладити враження ігнорування Україною існування русинів[58]. Видання брало інтерв'ю у низки відомих представників нашої діаспори, які теж наголошували на спільності русинів та українців. Зокрема, греко-католицький крижевацький єпископ С. Микловш зазначав: „Русини і українці з єдиного кореню... Вони рідні брати"[59].

---

[52] Костелник В. Темат совитованя з нагоди 150-рочнїци досельованя Русинох до Миклошевцох / В. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 37–39.

[53] Любка Фалц // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 36.

[54] Такач Г. Зоз роботи Союзу / Г. Такач // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 2–3.

[55] Мишир Т. Цо то култура / Т. Мишир // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 23–24.

[56] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 3.

[57] Чучка П. Як Русини постали Українци (II) / П. Чучка // Нова думка. – 1990. – № 83. – С. 34–37; Мишанич О. Хто же вони – „Карпаторусини"? / О. Мишанич // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 34–37.

[58] Костелник В. Успишна нащива др Тудьмана України / В. Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 4.

[59] Розгварка з крижевским владиком кир Славомиром Микловшом // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 15–18.

Однак серед частини керівництва як Союзу, так і „Нової думки” (насамперед русинів за національністю) існувала серйозна протидія такій політиці. В окремих статтях ми бачимо незадоволення спробами об’єднання русинів та українців в одне ціле і намаганням нівелювати окремішність русинів. Загалом чимало матеріалу присвячено виключно русинській проблематиці, зокрема лідерам русинського національного відродження та сьогодення – О.Духновичу[60], М.Врабелю, Л.Чопею та ін. Водночас слід визнати, що українським діячам – Т.Шевченкові, А.Шептицькому тощо – теж відведено багато місця. Також висвітлювались такі суто русинські теми, як семінар із питань кодифікації русинської мови[61], проблеми нової лексикографічної обробки русинської мови[62] тощо.

„Нова думка” використовувала різні назви для позначення мови русинів: „русинська”, „руська”, „закарпатсько-українська”[63]. В окремих випадках після терміна „русинський” автори в дужках або у примітках зазначали: „по-старому – „руський”[64].

„Нова думка” була тримовним виданням (видавалася русинською, українською і хорватською мовами), а деякі тексти дублювалися однією або обома іншими мовами. Для видання було прийнято публікації українських і русинських текстів у співвідношенні 18 до 22. Причому на сторінках часопису велася боротьба за зміну даного співвідношення у той чи інший бік[65]. Українська сторона вимагала ставити у виданні українську мову в назвах рубрик нарівні з русинською[66]. Водночас слід зазначити, що сама українська мова часопису не була досконалою: тексти нею друкували з помилками (пропущені букви, неправильне відмінювання), із вживанням діалектних слів тощо.

„Нова думка” широко висвітлювала культурну діяльність русинів та українців, зокрема такі щорічні масштабні заходи, як „Петровський дзвін”, „Винковацькі осені”, маніфестації „Культурна творчість національних

[60] Жирош М. Духновичово дїло як драгоказ Русином / М. Жирош // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 33–34.

[61] Науковий семінар з питань кодифікації русинської мови // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 23–24.

[62] Барич Е. Можлївосци новей лексикографийней обробки руского язика / Е.Барич, А.Менац // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 35-36.

[63] Удвари И. Здогадованя на Ласла Чопея / И. Удвари // Нова думка. – 1991. – № 89. – С. 10–11.

[64] Барич Е. Можлївосци новей лексикографийней обробки руского язика. – С. 35.

[65] Стрехалюк В. „Нова думка” живе / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – Обкл. 2.

[66] Стрехалюк В. Про мову воєнного видання „Нової думки” / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 50.

и Українцох у Републики Горватскей??? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/novosci_rizne.htm – Назва з екрану.

Нарышкин А. Буря в сербской пустыне / А.Нарышкин // Огонёк. – 1995. – № 33. – С. 4–5.

Поезія і проза русинів і українців у Хорватії = Поезія и проза Русинох и Українцох у Горватскей = Poezija i proza Ukrajinaca i Rusina u Hrvatske / [sostavjač Ljubka Falc]. – Vukovar; Sojuz Rusinoh I Ukrajincoh Republiki Horvatskej, 2000. – 225 s.

Пушкаш Я. Удатна культурна програма Руснацох з Руского Керестура и Нового саду [Електронний ресурс] / Я.Пушкаш // Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/Vojvodjanje_u_Zagrebu/Vojvodjanje_u_Zagrebe_kultura.htm – Назва з екрану.

Сегеди Фалц Л. Прецо дружтво „Руснак” [Електронний ресурс] / Л. Сегеди Фалц // Руснаци у швеце. Май-Август 2004. Число 6. – Режим доступу до журн.: http://www32.brinkster.com/rusmagazin/maga6/rusnakhr.html – Назва з екрану.

Союз Русинох и Українцох як институция [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm – Назва з екрану.

Тамаш Ю. Публистична каша [Електронний ресурс] / Ю.Тамаш // Режим доступу: http://www.ruskamatka.org/Komentari/kom_TAMAS-vs-FEJSA.html – Назва з екрану.

Тисячі українців постраждали від військових злочинів Хаджіча [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tyzhden.ua/News/26822 – Назва з екрану.

Филима В. У неділю, 20. січня 2008 року, у Славонському Броді відбулися установчі збори Української громади Ресубліки Хорватія [Електронний ресурс] / В.Филима // Режим доступу: http://koukyu. ca/html/new_ukrainian_organization_in_.html – Назва з екрану.

Чапко М. Перши руски бал у Риєки [Електронний ресурс] / М.Чапко // Режим доступу: http://www.rusnaci.org/Croatia/RK/Rijeka/Rijecanje.aspx – Назва з екрану.

Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 10–14.

Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 90–91.

Burda S. Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca Hrvatske – Zagreb ’94 / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 62–65.

Burda S. Naše „male škole” / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 66–67.

Ćirlić-Straszyńska D. Lopot flag / D.Ćirlić-Straszyńska // Polityka. – Warszawa. 1995. – Nr. 44. – S. 35–36.

Fedak M. KPD Ukrajinaca “Karpati” – Lipovljani / M.Fedak // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 92–93.

Harhaj Đ. Kulturno društvo Rusina i Ukrajinaca – Vinkovci / Đ.Harhaj // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 95.

Hornjak M. Bačvansko-sremski Rusnaci [Електронний ресурс] / M.Hornjak // Режим доступу: http://rusnak.info/arhiva2.htm – Назва з екрану.

Hrvatska brani i manjine // Večernji list. – 15.04.1992. – Srijeda. – S. 3.

Jurista M. Zločini i genocid na prostorima bivše Jugoslavije / M.Jurista // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995) / [urednik S.Burda]. – Zagreb, 1995. – S. 52–55.

Бл. п. о. Дмитро Стефанюк (1920-2003) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://koukyu.ca/html/o__dmytro_stefaniuk.html – Назва з екрану.

Бондаренко В. Хорватія: цеглинки війни та миру [Електронний ресурс] / В.Бондаренко // Дзеркало тижня. – 2001. – 24 листопада. – № 46. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/horvatiya_ tseglinki_viyni_ta_miru-26437.html – Назва з екрану.

Бурда С. Висока українська делегація у Хорватії / С.Бурда // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 105–112.

Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії / С.Бурда // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – S. 173–181.

Бурда С. Проблематика українців у Хорватії [Електронний ресурс] / С.Бурда // Режим доступу: http://ua-reporter.com/content/92924 – Назва з екрану.

Ваш С. Книга про українців Хорватії [Електронний ресурс] / С.Ваш // Режим доступу: http://www.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_65_ua/ohlyad/kneha.htm – Назва з екрану.

Гарди Д. Руснаци у Славониї дакеди и нєшка [Електронний ресурс] / Д.Гарди // Режим доступу: http://www.rusnaci.org/rusnaciorg/Croatia/RK/RusnaciuSlavoniji/Vsemenjejistarsi.aspx – Назва з екрану.

Головчук П. Блаженної пам'яті о. протоєрей Ярослав Лещишин (1956-2009) [Електронний ресурс] / П.Головчук // Режим доступу: http://koukyu.ca/html/o__jaroslav_leshchyshyn.html – Назва з екрану.

20 роки Културно-просвитного дружства Русинох и Українцох Осиєку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/ arhiva%20vistki/20roki/20roki.htm – Назва з екрану.

Дії України щодо визнання русинської національності залишаються суперечливими! [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ua-reporter.com/novosti/31680 – Назва з екрану.

Закордонні українці в Республіці Хорватія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm – Назва з екрану.

ЗМІ української громади в РХ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29645.htm – Назва з екрану.

Киш М. Для мене була честю можливість служити Хорватії, її народові і національним меншинам // Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – С. 118–121.

Культурно-забавни вечари – Бали [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/arhiva%20vistki/bali/bali.htm – Назва з екрану.

Лїкар Д. Миклошевци 15 роки после войни: Дай ти Руснакови жем... // Руснаци у швеце. Май–Август 2005. Число 9. [Електронний ресурс] / Д.Лїкар // Режим доступу: http://www32.brinkster.com/ rusmagazin/ maga9/miklosevci.html#startne – Назва з екрану.

Лукиных Г. Карпаторусскій сборникъ / Г.Лукиных. – Пермь, 2009. – 48 с.

Мудри И. Чи то була святочна схадзка з нагоди 40-рочнїци Союзу Русинох и Українцох Репулики Горватскей, чи комеморация заєднїцкей роботи Русинох

меншин республіки Хорватія"[67], традиційні вечори у місцевих осередках нашої діаспори.

Журнал знайомить зі значною видавничою діяльністю Союзу русинів і українців, серед найпомітніших здобутків якого – альманах „Думки з Дунаю", часопис для дітей та юнацтва „Віночок", книги „Русини і українці Республіки Хорватії (1991-1995)"[68], „40 років Союзу русинів і українців Республіки Хорватія", „В єству свого народу" (на честь 30-річчя „Нової думки")[69], „Я русин був і будзем"[70] та ін. Характерно, що видання переважно публікувались хорватською або русинською мовами.

„Нова думка" писала і про книги, які видавав не Союз, проте вони теж стосувалися русинів та українців (зокрема праця Є.Пащенка „Етногенез і міфологія хорватів у контексті України"[71]). У часописі публікувалась інформація про вихід у світ книг про русинів й українців не тільки у Хорватії, а й у інших країнах[72].

Чимало матеріалу у „Новій думці" 1990-х років було відведено хорватсько-сербській війні та становищу у ній нашої діаспори. Детально описувалося страждання русинів й українців, їх перебування під сербською окупацією та у вигнанні (зокрема, депортацію з Петровців та Миклушевців). Чимало місця було присвячено діяльності Кризового штабу русинів та українців, створеного для порятунку діаспори від винищення. На сторінках часопису можна знайти свідчення біженців, вигнанців та вояків русинської й української національності про війну[73], інформацію про руйнування греко-католицьких церков під час воєнних дій[74]. Значну кількість матеріалів присвячено питанням повернення русинських та українських біженців на свої терени[75]. Висвітлювались діяльність миротворців ООН та їх стосунки з нашою діаспорою.

---

[67] Костелник З. Закончена традицийна манифестация „Културна творчосц националних меншинох РГ" / З. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 8–9.

[68] Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995) / [urednik S. Burda]. – Zagreb, 1995. – 100 s.

[69] Тимко О. Промоция кнїжки 30 роки Союзу Русинох и Українцох Горватскей / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 10.

[70] Фалц Л. Слово гу промоції казети и ЦД-у „Я Руснак бул и будзем" / Л. Фалц // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 42.

[71] Гралюк Б. „Етногенез і міфологія Хорватів у контексті України" / Б. Гралюк // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 21–22.

[72] Тимко О. Книга для кожної нашої родини / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 44.

[73] Панкович М. Шведоченє вуковарского бранителя / М. Панкович // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 14.

[74] Страданя грекокатоліцких церквох у Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 44–47.

[75] Бичанич Ю-Х. Ожили миклошевски улїчки / Ю-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 21.

Війна вплинула і на якість публікацій у „Новій думці”, на що неодноразово вказували і самі автори. Зокрема, збільшилась кількість граматичних помилок[76], неточностей чи суперечностей у наведенні фактів.

Неузгодженості, зокрема щодо цифрового матеріалу, найбільш рельєфно виступають при висвітленні діяльності „літніх шкіл” для русинів й українців. Наприклад, в одному матеріалі може стояти певне число учасників цих шкіл, а в іншому матеріалі – інше. Так, у „літній школі” молоді 1992 р. були присутні, за даними „Нової думки” № 92/93, 50 учасників, а за даними наступного номера (94/95) – 33 учасники. Неточності щодо певних цифр могли бути навіть в одному номері часопису. Зрозуміло, це впливає на довіру до видання як до надійного джерела.

Загалом видання має широкий спектр публікацій. Зокрема, окрім вищезгаданих тем, висвітлювалася робота Спілки письменників СРіУ[77]. Видання інформувало про діяльність відділення української філології у Загребському університеті (відкрите восени 1997 р.)[78]. Багато писалося про Центральну бібліотеку русинів і українців Хорватії. Чимало місця присвячено проблемам радіо- та телемовлення русинською й українською мовами[79]. Показувалась співпраця русинів й українців з іншими меншинами регіону та держави[80]. Непоодинокими були публікації про місцевих русинсько-українських сподвижників минулого і сучасності (Володимира Ноту, Владо Костелника та ін.), матеріали з життя русинсько-української молоді Хорватії[81]. Значну площу часопису відведено висвітленню біографії та діяльності видатних представників української культури власне з України.

Один з активних дописувачів журналу, о. Роман Мизь, зазначав: „Нова думка” – це не тільки інформативний орган... вона формує світогляд нашої меншини”[82]. Враховуючи порівняно малу кількість русинів і українців Хорватії, їхній друкований орган („Нову думку”) можна вважати потрібним і корисним виданням, яке не тільки покликане зберігати національну свідомість русинсько-української меншини, але й є важливим джерелом для вивчення її минулого та сьогодення. Фактично ми можемо почерпнути з „Нової думки” багатющий матеріал різноманітного характеру. Цей часопис є джерелом для вивчення широкого кола питань, серед яких – політична історія Хорватії, хорватсько-українські міждержавні стосунки і неофіційні зв’язки,

[76] Стрехалюк В. Про мову воєнного видання „Нової думки”. – С. 50.

[77] Костелник В. Снованє Дружтва писательох Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей / В. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 24.

[78] Тимко О. Студії україністики / О. Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 58.

[79] Тимко О. Рідне слово в радіоефірі / О. Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 75.

[80] Такач Г. Русини и Українци у регионалней заєднїци Алпе-Адрия / Г. Такач // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 2, 3, 5–7.

[81] Фалц Л. Пасарайтов / Л. Фалц // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 24.

[82] Костелник В. „Нова думка” – истотна з єством свойого народу (2). – С. 45.

Українська діаспора в Хорватії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_діаспора_в_Хорватії – Назва з екрану.

Українські організації в РХ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm – Назва з екрану.

Українці та русини в Республіці Хорватія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm – Назва з екрану.

Kaniža (Bebrina) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia. org/wiki/Kani%C5%BEa_%28Bebrina%29 – Назва з екрану.

Kulturno-prosvjetno društvo Ukrajinaca "KARPATI" Lipovljani [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.karpati.hr/o_udruzi/ main_o%20 udruzi.htm – Назва з екрану.

Opčina Tompojevci [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www. opcina-tompojevci.hr/kultura.php – Назва з екрану.

O povijesti studija [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ffzg. unizg.hr/slaven/ukrajinistika/o_povijsti_studija.htm – Назва з екрану.

Petrovačko zvono [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr. wikipedia.org/wiki/Petrova%C4%8Dko_zvono – Назва з екрану.

Rusini [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia. org/wiki/Rusini – Назва з екрану.

Rusini u Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia. org/wiki/Rusini_u_Hrvatskoj – Назва з екрану.

Rusini Zagreba [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/ – Назва з екрану.

"Rusnak" Društvo Rusina u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.petrovci.hr/udruge/18-rusnak/16-osnovni-podaci – Назва з екрану.

Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske – Назва з екрану.

Skupina Ukrajinske mladeži Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.petrovci.hr/udruge/20-skupina-ukrajinske-mladei-rh/17-osnovni-podaci – Назва з екрану.

Svjetski kongres Rusina [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www. hrv.hr/aktualnosti/839-svjetski-kongres-rusina.html – Назва з екрану.

Ukrajinci u Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Ukrajinci_u_Hrvatskoj – Назва з екрану.

Ukrajinci Vukovar [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrajinci-vukovar.hr/index.php/about/ – Назва з екрану.

Ukrajinska zajednica Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Ukrajinska_zajednica_Republike_Hrvatske – Назва з екрану.

Ukrajinske organizacije u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/cro/publication/content/44243.htm – Назва з екрану.

Ured za nacionalne manjine [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=32 – Назва з екрану.

Jurista M. S nama u gardi ima i onih vaših / M.Jurista // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 10.
Kiš M. Prava nacionalnih manjina kao specifična ljudska prava / M.Kiš // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 54–55.
Konferencija saborskog zastupnika Nazifa Memedija // Наша газета. – 2009. – № 2 (69). – С. 2.
Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti / V.Kostelnik // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 4–5.
Kovačević-Jelić R. Nesmiljeni obračun s manjinama / R. Kovačević-Jelić // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 42.
Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca u Republici Hrvatskoj // Нова думка. – 2005. – № 131. – С. 12.
Miškiv I.-J. Ogranak Hrvatsko-Ukrajinskog društva u Slavonskom Brodu / I.-J.Miškiv // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 31–32.
Obnovljena misa s propovijedi i čitanjima na rusinskom // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 9.
Paščenko J. Kulturne veze Ukrajine i Hrvatske bliske daljine / J. Paščenko // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 47.
Pavlešin A. Dan predstavnika rusinske nacionalne manjine u Zagrebu / A.Pavlešin // Наша газета. – 2009. – № 9 (76). – С. 7.
„Petrovačko zvono 2011“ // Наша газета. – 2011. – № 2 (83). – С. 11.
Provči V. Plodnih pet godina KD-a „Rušnjak“ iz Matulja / V.Provči // Наша газета. – 2009. – № 6 (73). – С. 7.
Skupština Hrvatsko-Ukrajinskog društva // Наша газета. – 2009. – № 3 (70). – С. 4.
Suvorost i licemerje // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 28–29.
Svečano obilježavanje 150. obljetnice doseljenja Rusina u Mikluševce // Нова думка. – 1999. – № 109. – Обкладинка 2.
Takač G. Ljetna škola / G.Takač // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 4–5.
Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu / G.Takač // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 14–20.
Timko O. Još čvršća veza između Hrvatske i Ukrajine / O.Timko // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 58.
Timko O. Tri nova izdanja / O.Timko // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 61.
35. obljetnica Ljetne škole Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 2004. – № 127. – С. 12.
Zidarić V. Multicultural Reality and Perspectives in Croatia / V.Zidarić // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 45.

ЗАГАЛЬНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Нови магазин / гласнїк за шицких Руснацох виселєнцох швета! [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rdsa.tripod.com/magazin.html – Назва з екрану.
Сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.unhcr. org.ua/main.php?article_id=5&view=full – Назва з екрану.
Союз русинів і українців Республіки Хорватія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/ – Назва з екрану.

українська діаспора у Центральній та Південно-Східній Європі. Але, зрозуміло, що найбільше матеріалу у виданні міститься про власне русинсько-українську громаду Хорватії. Таким чином, попри певний суб'єктивізм, відображення офіційної позиції товариства й окремі неточності та суперечності, видання Союзу русинів та українців „Нова думка" є досить цінним джерельним матеріалом для вивчення політичного, культурного, релігійного, частково соціально-економічного життя русинів й українців Республіки Хорватія, а також їхньої співпраці з хорватською владою, з організаціями сусідніх держав та України.

На наш погляд, матеріали „Нової думки" – це фактично архів русинсько-української меншини Хорватії.

Союз русинів і українців Хорватії також видавав альманах „Думки з Дунаю" та журнал для дітей та юнацтва „Віночок". „Думки" – це своєрідний літопис усіх проявів життя тамтешньої діаспори. Якщо „Нова думка" містила статті та повідомлення різноманітного жанру, то альманах був переважно збірником аналітики та узагальнень[83]. „Віночок" дає можливість вивчати насамперед питання освіти русинів та українців Хорватії[84].

Видання інших українських організацій – Української громади та Товариства української культури – відповідно „Вісник Української громади" та „Наша газета" розпочали виходити вже у XXI столітті. Тож при дослідженні нашої теми вони можуть бути цікавими насамперед при розгляді питань недавньої історії, а також для порівняння становища русинсько-української спільноти впродовж кількох десятиліть[85].

При написанні роботи було використано окремі матеріали з періодичних видань Хорватії („Večernji list", „Vijesnik", „Posavska Hrvatska") та України – „Дзеркало тижня", „Тиждень", а також русинське періодичне інтернет-видання „Руснаци у швеце"[86].

Важливу та різноманітну інформацію містять збірники, видані українською діаспорою Хорватії. Книга „Українці Хорватії: матеріали і документи", попри назву, переважно є збірником статей русинсько-українських активістів з Хорватії, дослідників з України та інших країн. Він охоплює історію і сучасний стан хорватського українства, його зв'язки з прабатьківщиною, геноцид кінця XX століття на Балканах[87]. Подібну

[83] Думки з Дунаю. – Вуковар, 2001, 2007, 2009–2010.
[84] Віночок: Часопис школярів і молоді русинів і українців Республіки Хорватії. – Загреб, 1992–1999.
[85] Вісник Української громади в Хорватії. – Вуковар, 2010–2011; Наша газета. – Загреб, 2009–2011.
[86] Večernji list. – Srijeda. 15.04.1992; Дзеркало тижня. – 2001. – № 46; Руснаци у швеце. – 2004. – Число 6. – Май-Август; 2005. – Число 9. – Май–Август.
[87] Українці Хорватії: матеріали і документи = Ukrajinci u Hrvatskoj: materijali i dokumenti / [Упор. С.Бурда і Б.Гралюк]. – Загреб, 2002. – 234 с.

структуру має видання „Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995)". Опубліковані у збірнику статті місцевих та кількох закордонних авторів стосувалися широкого спектру питань: переселення русинів й українців на територію Хорватії, організації культурного й освітнього життя у новому середовищі, релігійного життя та розвитку освіти рідною мовою, збереження національної ідентичності, діяльноті Союзу та його осередків[88].

Окремі роботи русинів та українців Хорватії (Ф.Лабош, С.Бурда, О.Тимко-Дітко, Є.Пащенко, В.Филима, А.Павлишин та ін.), використані нами, опубліковані як у їхніх періодичних та спеціалізованих виданнях, так і окремими книгами. Вони охоплюють надзвичайно широке поле громадсько-культурної діяльності діаспори в Хорватії[89].

На пильнішу увагу заслуговують кілька авторів. Зокрема, В.Костелникові належить велика синтезуюча праця, присвячена історії журналу „Нова думка"; він же, у співавторстві з Г.Такачем, написав книгу про історію Союзу русинів і українців Хорватії[90].

Дж.Бикий є автором найкращої, на наш погляд, монографії про діаспору під час хорватсько-сербської війни 1990-х років. Однак тут він охоплює історію та долю мешканців лише одного села – Миклушевці[91]. Також про Миклушевці кілька робіт культурницького і мистецтвознавчого характеру написав Дж.Лікар[92].

[88] Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995); Тимко О. Русини і українці в Республіці Хорватії (1991-1995) // Нова думка – 1997. – № 101–102. – С. 81.

[89] Лабош Ф. История русинох Бачки, Сриму и Славониї 1745–1918 / Ф. Лабош. – Вуковар, 1979. – 300 с.; Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії // Українці Хорватії: матеріали і документи. – S. 173–181; Тимко-Дітко О. Займенники у говорі бачванських руснаків [Електронний ресурс] / О. Тимко-Дітко // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/spml/2008_12/47tymko.pdf – Назва з екрану; Павлишин А. ІІ центральна маніфестація українців у Республіці Хорватія / А.Павлишин // Наша газета. – 2009. – № 6 (73). – С. 4–5.

[90] Kostelnik V. U bitku svojega naroda: 30 godina Nove dumke = U jestve svojoho narodu: 30 roki Novej dumki; V estvu svoho narodu: 30 roki Novoji dumci / V.Kostelnik; [tekstovi Vlado Kostelnik, Gabrijel Takać, Oksana Timko Ditko; fotografije Vlado Kostelnik... et al.]. – Vukovar; Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske, 2002. – 279 s.; Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей / В.Костелник, Г.Такач. – Вуковар, 2008. – 296 с.

[91] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. / Đ. Biki. – Mikluševci, 2001. – 186 s.

[92] Ljikar Đ. 25 Mikluševačke iskrice. Mikluševačke manifestacije – naša kulturna dostignuća i gostoljubivost / Đ.Ljikar. – Mikluševci, 2010. – 134 s; Лїкар Д. Події хтори записани зоз златнима буквами – историйна шветочносц за Руснацох / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 30–36.

думка. – 2000. – № 112. – С. 42.
Фалц Л. Успишна робота КД Русинох и Українцох у Винковцох / Л. Фалц // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 24–25.
Федак М. В Липовлянах річна скупщина КПТ „Карпати" / М.Федак // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 20.
Форум українців забув за Хорватію? // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 31.
Фурминц Ю. Радосне пририхтованє Петровського дзвона / Ю.Фурминц // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 6.
Хто вигнати („прогнаник"), а хто вибеженєц („избєглица") // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 4.
Чавага К. Русини і українці Хорватії: біда тяжка // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 17.
Числени схадзки Союзу, аж и у двох дїйох // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 33.
Чучка П. Як Русини постали Українци (ІІ) / П. Чучка // Нова думка. – 1990. – № 83. – С. 34–37.
Шагадин Д. Перебування загребського ансамблю „Кобзар" в Мюнхені / Д.Шагадин // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 20.
Шановні читачі Віночка // Віночок. – 1999. – № 22. – Обкладинка 2.
Шафран П. Лемки у Польщі після перетворень УСКТ / ОУП – 1989/1990 / П.Шафран // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 46–56.
Що про Лїтну школу писали діти // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 18–23.
Ювілейних сто років липовлянської парафії // Наша газета. – 2009. – № 7 (74). – С. 4–5.
Bojazni i upozorenja zbog događanja u Podunavlju // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 18–19.
Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1) / S.Burda // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 38–41.
Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (2) / S.Burda // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 43–45.
Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3) / S.Burda // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 35–36.
Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (4) / S.Burda // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 29–31.
Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (5) / S.Burda // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 37.
Burda S. Vijeće nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj / S.Burda // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 28.
Furminc J. Na zajedničkom poslu suživota svih / J.Furminc // Нова думка. – 1990. – № 88. – С. 2.
Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima / J.Furminc // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 8–10.
Graljuk B. Rusini-Ukrajinci u povijesti grkokatoličke križevačke biskupije / B. Graljuk // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 33–34.
Iz tiska // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 19.
Izvještajna skupština KPD Rusina i Ukrajinaca Zagreba // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 9.
Jolić S. „Мушим найсц синов гроб" / S. Jolić // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 13.

Тимко О. Річні збори КМТ Карпати в Липовлянах / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 17.
Тимко О. Русини і українці в Республіці Хорватії (1991-1995) / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 81.
Тимко О. Святочно означена 30 рочнїца Союзу Русинох и Українцох РГ / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 2.
Тимко О. Скуштина Союзу / О.Тимко // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 3.
Тимко О. Скуштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 12–13.
Тимко О. Союз в новому приміщенні / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 22–23.
Тимко О. Союз ма нового предсидателя / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 14.
Тимко О. Студії україністики / О. Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 58.
Тимко О. Урокі рідної мови / О.Тимко // Віночок. – 1998. – № 21. – С. 15.
Тимко О. Цо буде зоз малими школами у тим школским року? / О.Тимко // Віночок. – 1997. – № 19. – С. 13–14.
Тимко О. Чудовий виступ гостей з Одеси / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 27.
Тимко О. Що буде з „Призмою”? / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 75.
Тимко О. Ювилей Влади Костелника / О.Тимко // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 16–18.
Тимко-Дітко О. Розмова з Послом України в Республіці Хорватія А.М.Шостаком / О.Тимко-Дітко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 4–6.
Тлустенко К. Відзначена третя річниця центральної бібліотеки / К. Тлустенко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 34.
Тлустенко К. Дні України в Хорватії / К. Тлустенко // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 26–27.
Тлустенко К. Дні української культури у діаспор 2001 / К. Тлустенко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 35–36.
Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек / К. Тлустенко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 24–25.
Тлустенко К. Службова мандрівка до Києва з пригодами / К. Тлустенко // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 25–26.
„То ше вецей нє трафи” // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С.27, 28.
Трагедія Хорватії // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 36.
ІІІ Центральна маніфестація українців в Хорватії // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 10.
Три схадзки Кризного штабу у октобре // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 13–14.
Удвари И. Здогадованя на Ласла Чопея / И. Удвари // Нова думка. – 1991. – № 89. – С. 10–11.
Удвари и фразеологийни словник лемковских (руских) диялектох // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 28.
Українські УНПРОФОРци // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 55.
У чим проблем же нє було ище лєпше? // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 27.
Фалц Л. Кед идзеш коло нас / Л. Фалц // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 29.
Фалц Л. Пасарайтов / Л. Фалц // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 24.
Фалц Л. Слово гу промоції казети и ЦД-у „Я Руснак бул и будзем” / Л. Фалц // Нова

Роботи Н.Баїч, попри те, що відображають позицію русинського сепаратизму їх автора, дають корисну інформацію про русинську національну свідомість, демографічні процеси, історію[93].

Публікації русинів з інших держав (Д.Гарді, Ю.Рамач, М.Фейса, М.Горняк та ін.) відображають насамперед їх позицію щодо ототожнення з українцями чи сепарації від них, а також вони є пізнавальними з огляду вивчення самосвідомості русинів, їхньої мови та релігії[94]. Окремо виділимо П.Р.Магочія – творця сучасного русинського сепаратизму[95].

Що стосується хорватських дослідників, то вони майже не цікавилися питаннями русинсько-української діаспори. Переважна частина науковців (Н.Покос, В.Шакич, Д.Живич та ін.) розглядають цю проблему виключно в контексті хорватсько-сербської війни, у розрізі питань її жертв, біженців та вигнанців, міграції, демографічних змін[96]. С.Таталович у своїх роботах досліджує становище русинів й українців у порівнянні з іншими національними меншинами Хорватії, в контексті їх діяльності та забезпечення Хорватією прав для національних меншин[97]. Вивченням питань, пов’язаних зі становищем національних меншин, займається і Б.Вукас[98].

---

[93] Bajić N. Rusnaci (Rusini) / N.Bajić. – Vinkovci, 2003. – 50 s.; Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje [Електронний ресурс] / N.Bajić // Режим доступу: http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html – Назва з екрану.

[94] Hornjak M. Bačvansko-sremski Rusnaci [Електронний ресурс] / M.Hornjak // Режим доступу: http://rusnak.info/arhiva2.htm – Назва з екрану; Гарди Д. Руснаци у Славониї дакеди и нєшка [Електронний ресурс] / Д.Гарди // Режим доступу: http://www.rusnaci.org/rusnaciorg/Croatia/RK/RusnaciuSlavoniji/Vsemenjejistarsi.aspx – Назва з екрану; Рамач Ю. Наш народни и литературни язик [Електронний ресурс] / Ю.Рамач // Режим доступу: http://rusnak.info/nas_jazik1.htm – Назва з екрану.

[95] Магочій П.-Р. Народ нізвідки: Ілюстрована історія карпаторусинів / П.-Р.Магочій; [Пер. з англ. С.Біленького, Н.Кушко; Сюжетні комент. до іл. В.Падяка]. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2006. – 120 с.

[96] Pokos N. Demografska analiza nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj prema popisima stanovništva 1991. i 2001. / N.Pokos. – Zagreb, Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske, 2004; Šakić V. Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu / V.Šakić, Z.Raboteg-Šarić, A.Brajša-Žganec // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2–3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 383–406; Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća / D.Zivić // Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat / [Zdenko Radelic ... \et al.\]. – Zagreb, 2006. – S. 420–483.

[97] Tatalović S. Manijinski narodi i manjine / S.Tatalović. – Zagreb, 1997. – 304 s.; Tatalović S. Nacionalne manjine i hrvatska demokracija / S.Tatalović // Politička misao. – 2006. – Vol. XLIII. – Br. 2. – S. 159–174; Tatalović S. Nacionalne manjine u Hrvatskoj / S.Tatalović. – Split: STINA, 2005. – 19 s. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nacionalne-manjine.info/files/Nacionalne%20manjine%20u%20Hrvatskoj.doc – Назва з екрану.

[98] Vukas B. The Legal Status of Minorities in Croatia / B.Vukas // Minorities in Europe: Croatia, Estonia and Slovakia / [edited by Snežana Trifunovska]. – The Hague: T.M.C. Asser Press, 1999. – 230 p.

Окремо варто сказати про З.Злоді. Ця дослідниця – фактично єдина представниця хорватської історіографії, хто серйозно займається вивченням хорватських русинів та українців. Її насамперед цікавлять питання їх переселення у Хорватію та змін у національній свідомості. З.Злоді погоджується з положенням української історичної науки, яка вважає русинів та українців одним народом[99].

Українські дослідники не надто активно вивчали дані питання. Переважна більшість з них (Л.Белей, І.Буркут, С.Попик, В.Небельський) в основному цікавилися питаннями національної ідентичності діаспори та русинського сепаратизму. Робота В.Трощинського та А.Шевченка охоплює українство усього світу, тому власне хорватським українцям у ній відведено не надто багато місця. Дослідження О.Лавера стосуються демографічних проблем[100].

Окремо слід сказати про працю О.Рум'янцева „Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках". Це фактично перша в української історіографії узагальнена праця про українських емігрантів на Балканах. Автор лише побіжно торкається 1990-х рр. Однак у його роботі детально висвітлено громадсько-культурне життя діаспори усього попереднього періоду. При цьому О.Рум'янцев розглядає русинсько-українську діаспору усієї Югославії[101].

Російські дослідники даної теми (В.Чарський, Д.Катунін, Г.Миронов та ін.) переважно цікавилися мовною проблематикою, політикою Хорватії щодо меншин та питаннями русинської самосвідомості[102]. Причому складається

[99] Zlodi Z. Rusini o sebi na stranicama *Ruskih novina* („Руски новини") / Z.Zlodi // Časopisa za suvremenu povijest. – Zagreb 2011. – 43, br. 1., 1–384. – S. 183–223; Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj – etape doseljavanja i problem imena / Z.Zlodi // Scrinia Slavonica. – Slavonski brod, 2005. – Vol. 5. – No. 1. – Rujan 2005. – S. 408–431.

[100] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах [Електронний ресурс] / Л. Белей // Режим доступу: http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html – Назва з екрану; Буркут І. Балканські русини: гілка українства чи окремий етнос? / І.Буркут // Буковинський журнал. – 2000. – Ч. 1–2. – С. 64–84; Трощинський В. Українці в світі / В.Трощинський, А.Шевченко // Україна крізь віки: В 15 т. – Т.15. – К., Альтернатива. 1999. – 352 с.; Лавер О. Втрати населення СРСР, країн СНД та українського народу у війнах та етнічних конфліктах 1945-2005 рр. / О. Лавер // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 16 (2). — С. 443–476.

[101] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках / О.Румянцев. – Київ, 2008. – 256 с.

[102] Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. Статья первая / Д.Катунин // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 2 (10). – Филология. – С. 19–35; Миронов Г. Русины в Хорватии: история и современность [Електронний ресурс] / Г.Миронов // Режим доступу: http://rusinistika.com/news/rusiny_v_khorvatii_istorija_i_sovremennost/2010-04-18-31 – Назва з екрану; Чарский В. Южнорусинский язык в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект [Електронний ресурс] / Чарский В. // Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/yuzhnorusinskii-yazyk-v-svete-yazykovykhkontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt – Назва з екрану.

Такач Г. Хоробрі Каніжці // Г.Такач / Нова думка. – 1998. – № 96/97. – С. 50.
Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. юлия по 31. августа 2000 року / Г.Такач // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 8.
Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року / Г.Такач // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 2.
Тамаш Ю. Южни погляд на Україну медзи востоком и заходом / Ю.Тамаш // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 33–34.
Тимко В. У єдним мешацу два стренуца / В. Тимко // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 10.
Тимко В. У Осиєку отримани два бали / В. Тимко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 33–34.
Тимко О. Актуална розгварка зоз Мироном Жирошом / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 17–21.
Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом / О. Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 11–15.
Тимко О. Актуална розгварка зоз председательом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 7–9.
Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 6–9.
Тимко О. Актуальна розмова з професором д-р. Павлом Чучком / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 12–15.
Тимко О. Вечар и рецитал пошвецени 160-рочніци од приселєня Русинох до Горватскей / О.Тимко, Е.Барич // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 25–30.
Тимко О. Готовий новий підручник української мови / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 57.
Тимко О. Книга для кожної нашої родини / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 44.
Тимко О. Концерт – ще одне свідчення дружніх відносин / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 9.
Тимко О. Литературни вечар Дзвону / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 11.
Тимко О. Литературни вечар – часц Дзвону / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 12.
Тимко О. Між двома „Віночками" / О.Тимко // Віночок. – 2000. – № 25. – С. 3.
Тимко О. Народний ансамбль танцю "Дружба" з м. Чернігова гостював в Хорватії / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 74.
Тимко О. Обрано нову президію Хорватсько-українського товариства / О.Тимко // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 18.
Тимко О. Оксана Драмарецька / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 41.
Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 3–4.
Тимко О. Отримани 26. „Петровский дзвон" / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 2.
Тимко О. Помер Василь Стрехалюк / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 34.
Тимко О. Промоция книжки 30 роки Союзу Русинох и Українцох Горватскей / О. Тимко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 10.
Тимко О. Рідне слово в радіоефірі / О. Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 75.

Такач Г. О статусох прегнатих / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 16–17.
Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić / Г.Такач // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 127–131.
Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 24–27.
Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 13–18.
Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 10–13.
Такач Г. Похвалена руска и українска емисия Горватскей телевизиї / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 12.
Такач Г. Почала настава мацеринского язика у Липовлянох и Загребе / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 36.
Такач Г. Права чловека вєдно з националним правом / Г. Такач // Нова думка. – 1991. – № 88. – Обкл. 3.
Такач Г. Прегнати и вибеженци велька терха за Горватску / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 6–7.
Такач Г. Престала настава мацеринского язика у Винковцох / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 24–25.
Такач Г. Проблеми просторийох / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 32.
Такач Г. Промовирована кнїжка Горватска/Україна / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 59–60.
Такач Г. Русини и Українци у регионалней заєднїци Алпе-Адрия / Г. Такач // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 2, 3, 5–7.
Такач Г. Русини и Українци у Републики Горватскей / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 79.
Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 64–72.
Такач Г. Русински емисиї на Радио-Вуковару / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 49.
Такач Г. Руски и українски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребе и Осєку / Г. Такач, М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 14–17.
Такач Г. Скрипти зоз Лєтни школи / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 79.
Такач Г. Скромне участвованє з Горватскей на „Червеней ружи ’90” / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 83. – С. 24.
Такач Г. Союз основал библиотеку „Владимир Нота” / Г.Такач // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 34.
Такач Г. 1993/94. школски рок без настави мацеринского язика у школох / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 6.
Такач Г. У Миклошевцох основана Горватска Пучка странка / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 31.
Такач Г. Успишно положении виберанкови ґзамен / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 48–49.
Такач Г. Успішний виступ загребського „Кобзаря” / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 50.
Такач Г. Уставни закон о чловекових правох и правох етничних и националних меншинох / Г. Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 6–9.

враження, що основним завданням більшості їх робіт було довести існування окремого русинського народу. Мета зацікавлення російських кіл русинською проблемою промовисто виявляється в одній із публікацій Г.Лукіних: „Не за горами возвращение „на круги своя” в геополитическом смысле исторического Государства Российского, в союзе с народами которого достойное место, как равный среди равных, может занять и карпаторусский (русинский) народ”[103].

Під час роботи над монографією певний обсяг інформації було використано з мережі Інтернет. Серед хорватських веб-ресурсів це – офіційний сайт Союзу русинів і українців Хорватії, сайти регіональних русинсько-українських товариств та осередків у Хорватії (русинської меншини Загреба, культурних товариств „Карпати” і „Яким Говля”, українців міста Вуковар), сайти адміністративних одиниць Хорватії зі значною кількістю русинів та українців (Томпоєвці, Петровці), сайти хорватських державних організацій із питань національних меншин, сайт кафедри україністики філософського факультету Загребського університету та веб-ресурс Крижевацької єпархії греко-католицької церкви в Хорватії[104].

У пригоді стала інформація із сайтів діаспори інших країн, зокрема Об’єднання канадських українців з колишньої Югославії, Світового конгресу українців. Не залишено поза увагою русинські сайти Європи та світу[105].

В українській інтернет-мережі було використано матеріали з офіційного сайту Міністерства закордонних справ України[106].

До аналізу також були залучені хронікальні, статистичні і довідкові матеріали, зокрема дані переписів населення у Хорватії (в загальному та по регіонах і окремих населених пунктах), списки русинсько-українських вигнанців, інформація про перебіг та особливості хорватсько-сербської війни[107].

---

[103] Лукиных Г. Карпаторусскій сборникъ / Г.Лукиных. – Пермь, 2009. – С. 33.

[104] Союз русинів і українців Республіки Хорватія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/ – Назва з екрану; Kulturno-prosvjetno društvo Ukrajinaca "KARPATI" Lipovljani [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.karpati.hr/o_udruzi/main_o%20udruzi.htm – Назва з екрану; Opčina Tompojevci [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.opcina-tompojevci.hr/kultura.php – Назва з екрану; O povijesti studija [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ffzg.unizg.hr/slaven/ukrajinistika/o_povijsti_studija.htm – Назва з екрану.

[105] Нови магазин / гласнїк за шицких Руснацох виселєнцох швета! [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rdsa.tripod.com/magazin.html – Назва з екрану.

[106] Українські організації в РХ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm – Назва з екрану; Українці та русини в Республіці Хорватія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/ croatia/ua/29489.htm – Назва з екрану.

[107] Hrvatski almanah 1998./99. – Zagreb, 1998. – 720 s.; Popis stanovnika u selu Mikluševci – 1991. godina // Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 160–176; Population of Croatia 1931–2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.vojska.net/eng/armed-forces/croatia/about/population/ – Назва з екрану.

Документальну базу роботи становлять матеріали досліджень, проведених В.Гнатюком на південнослов'янських землях наприкінці XIX століття та опублікованих у „Етнографічних матеріалах з Угорської Руси", збірники документів та окремі законодавчі акти Хорватії, тексти міжнародних угод, матеріали офіційних звітів, документи і матеріали міжнародних організацій, що стосуються забезпечення прав національних меншин у Хорватії, документи, опубліковані у періодичних виданнях хорватських русинів й українців[108]. Окремо виділимо матеріали з поточного архіву Союзу русинів і українців Хорватії, люб'язно надані авторові під час його перебування у Загребі восени 2001 р.[109]

Вважаємо, обсяг використаних матеріалів дозволяє нам якнайповніше і якомога об'єктивніше висвітлити питання, поставлені у нашому науковому дослідженні.

Роботи про русинів й українців Хорватії на зламі тисячоліть стосуються широкого спектру їх історії та культури. Але синтезованого, узагальненого дослідження немає. У тому, щоб здійснити таку роботу й подати інформацію про життя русинів й українців у якнайповнішому вигляді, і є, на наш погляд, одне із головних завдань даного дослідження.

Гостро актуальним на сьогодні залишається питання національної ідентичності русинської громади. На відміну від, скажімо, Словаччини, де йде запекла боротьба поміж українською та русинською орієнтаціями, в Хорватії все набагато спокійніше. Однак не виключено, що події початку XXI століття, що різко відмежували хорватських русинів від українців, можуть наблизити ситуацію стосунків до словацької.

У Росії цілі інститути працюють над тим, щоб довести нетотожність русинів й українців, видаються збірники матеріалів з даного питання. Тому всебічне вивчення питання русинства вкрай необхідне, щоб розвінчати чимало міфів та встановити істину.

Важливою темою для дослідження залишається участь українців у югославських війнах 1990-х років, українські втрати під час воєнних дій та репресій. Тож ми намагалися заповнити також і цю прогалину.

[108] Етнографічний збірник. Т. XXIX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси / [зібрав В.Гнатюк]. – Львів: НТШ, 1911. – Т. V. Казки з Бачки. – 1911. – 329 с.; Етнографічний збірник. Т. XXX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси / [зібрав В.Гнатюк]. – Львів: НТШ, 1911. – Т. VI. Байки, лєгенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки. – 1911. – 358 с.; Звернення СРУРХ до товариства „Україна" // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 20–21; Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske / [priredio A.Milardović]. – Zagreb, 1992. – 186 s.; Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (NN 034/1992) // Hrvatska 1994 / [priredio M.Baletic]. – Zagreb, 1993. – S. 352–357.

[109] Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu; Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu; Statut Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske (1997. g.).

Такач Г. Знова ше отримую загребски русинко-українски вечари / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 27.
Такач Г. Зоз роботи Союзу / Г. Такач // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 2–3.
Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 3–6.
Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 7–9.
Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 20–22.
Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 4–5.
Такач Г. Иван Драч, Дмитро Павличко и Анатолій Шостак, нащивели Союз Русинох и Українцох Горватскей / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 24.
Такач Г. Конєчно и у Винковцох основане КД Русинох и Українцох / Г.Такач // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 29–30.
Такач Г. КУД „Осиф Костелник" госц Руснацох у Нємецкей / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 23.
Такач Г. „Любим же сом пришда..." – упечатки зоз лєтней школи '90 / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 25–27.
Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1) / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 11.
Такач Г. Миклошевска воєна хронология (2) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 20–23.
Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 9–12.
Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 5–9.
Такач Г. Миклошевска култура чека на врацанє дому / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 31.
Такач Г. Можлївосци Горватско-українского друштва / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 60.
Такач Г. На балі у Славонському Броді завжди весело / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 58.
Такач Г. На лєтних школох 95 нєрозмирни числа учаснїкох по местох и националней припадносци / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 16/17. – С. 11–12.
Такач Г. Настава мацеринского язика як пламень запалєней швички на витре / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 16/17. – С. 13.
Такач Г. Нашо дружтва з Горватскей, по перши раз, виступели у Свиднїку / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 42–51.
Такач Г. Нащива делегації Союзу Русинох и Українцох РГ до Словацкей и Польскей / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 13–14.
Такач Г. Нови наставни плани и програми / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 57.
Такач Г. Одвити Союзу за Венециянску комисию / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 33.
Такач Г. О питаню такволаней українизациї Русинох Пряшивщини / Г.Такач // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 22–24.
Такач Г. Основани Союзу Руснацох и Українцох Югославиї / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 6.
Такач Г. Остатнї вуковарски бал у Загребе / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 27.

Сорокаріччя Літньої школи русинів і українців Хорватії // Нова думка. – 2006. – № 135. – С. 13.
Союз РУРГ виступел зоз членаства Союзу Русинох и Українцох Югославиї // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 16.
150 роки Русинох у Миклушевцох // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 4–5.
170 роки Русинох у Петровцох // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 98–108.
Страданя грекокатоліцких церквох у Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 44–47.
Стрехалюк В. Наша школа в Загребі / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 52.
Стрехалюк В. Не поліпшується стан / В. Стрехалюк // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 5.
Стрехалюк В. „Нова думка" живе / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – Обкл. 2.
Стрехалюк В. Про мову воєнного видання „Нової думки" / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 50.
Стрехалюк В. Про рідну мову / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 55.
Стрехалюк В. Рідна мова / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 34–35.
Стрехалюк В. „Україна" – культурно-освітнє товариство з Сл. Броду / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 41.
Стрехалюк В. Чи навчаться мови діти в літній школі? / В. Стрехалюк // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 11.
Ступяк М. Торжество у Канижі / М. Ступяк // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 22–23.
Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 4.
Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 8–9.
Такач Г. Барз успшини початок винковского дружтва / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 30.
Такач Г. Богослове з України уча у Загребе и Дякове: „Ми потрібні своєму народу" / Г. Такач, М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 29, 34.
Такач Г. Вельки пременки у организації роботи Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 14–15.
Такач Г. Вигнати Миклошевчанє знова у своїм валалє / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 24–25.
Такач Г. Винковске културне дружтво: мала грудка, алє сами сир / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 18.
Такач Г. Вихованє и образованє на язикох националних меншинох / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 20–21.
Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати" / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 35–36.
Такач Г. Вуковарски бал, наш найстарши, найвекши и найкрасши бал – врацел ше дому / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 20–22.
Такач Г. Вуковарски бал Русинох и Українцох и у Загребе / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 31–32.
Такач Г. 20 роки „Новей думки" / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 20.
Такач Г. Знова бал у Миклошевцох / Г.Такач // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 29.

Робота написана за тематично-хронологічним принципом, що, на думку автора, дозволило краще висвітлити обрану тему.

Окремо зупинимось на питанні написання географічних назв. У деяких випадках існує відразу кілька варіантів: наприклад, *Срієм* (хорв.), *Срем* (сербс.), *Срим* (русинс.); *Міклушевці* (хорв.) і *Миклошевци* (русинс.); *Пишкоревці* (хорв.) і *Пишкуревци* (русинс.). Оскільки розглядаємо територію Хорватії, вважаємо за доцільне взяти за основу хорватські варіанти написання, в окремих випадках пристосовані до української вимови. У зв'язку з цим також вважаємо за доцільне вживати суто хорватські назви стосовно адміністративних одиниць: опчина (територіальна громада, найменша адміністративна одиниця), жупанія (відповідник нашої області) і т.д.

У даному дослідженні ми частіше вживаємо словосполучення „русини й українці", а не „русини-українці" не тому, що заперечуємо тотожність цих етнонімів, а для чіткішого розрізнення громад, оскільки у багатьох випадках слід виокремлювати ці дві етнічні групи. Скажімо, не можна однаково називати „русинами-українцями" тих, хто вважає українців своїми братами, і тих, хто заперечує своє українське походження. Під час детального ознайомлення з роботою читачі мають зрозуміти позицію автора.

І. ІСТОРІЯ ПОЯВИ РУСИНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ХОРВАТІЇ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

1. Динаміка чисельності русинів та українців Хорватії

Збереження власної національної ідентичності – важливе завдання всіх етнічних меншин. Важливими факторами у світлі цього є чисельність кожної з них, згуртованість (компактне проживання на певній території), громадська активність, спрямована на плекання своєї окремішності та неповторності. Актуальним є це питання й для українців, які з різних причин проживають поза межами своєї держави.

Переселенці з українських земель на південнослов'янські терени становлять найдавнішу українську діаспору. Вона має свої особливості. Насамперед йдеться про використання двох етнонімів: переселенці з українських земель, які прибували на територію Хорватії з середини XVIII ст., ідентифікували себе як русини, або руснаки; ті ж, хто переселялися сюди з кінця XIX ст., називали себе українцями. І перші, і другі зуміли зберегти в новому середовищі свою назву, мову та звичаї[110].

Вихідці з українських земель переселялися на територію південних слов'ян кількома хвилями. Дослідники не мають спільної думки стосовно їх кількості та виділяють від двох до чотирьох етапів.

Першу хвилю (1745–1775) переселенців становили вихідці з Закарпаття і Пряшівщини (сучасна Північно-Східна Словаччина)[111], із земель Шариш, Земплин, Унґ, Береґ, Боршод, Саболч, Уроча та ін.[112] Вони осіли у Воєводині та Бачці. Усього протягом 1745–1768 рр. сюди переселилось кілька сотень українських сімей. На мову переселенців згодом уплинули угорська, словацька, німецька, а пізніше і сербська та хорватська мови[113]. Збереженню національної самобутності русинів сприяла їх релігійна відокремленість як греко-католиків від православних сербів та католиків-хорватів.

Друга хвиля тривала з 1775 р. до початку XIX ст. Вона теж мала низку особливостей. Відбувались як прямі переселення у Славонію та Західний Срієм з Пряшівщини, з верхів'їв Карпат та так званої Горниці, так і

[110] Детальніше про це див.: Буркут І. Балканські русини: гілка українства чи окремий етнос. – С. 64–84; Попик С. До питання про збереження української етнічності на Балканах / С.Попик, В.Небельський // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 1999. – С. 60–63.

[111] Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj etape doseljavanja i problem imena. – S. 409.

[112] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії / М. Жирош // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 132.

[113] Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії / М.Каменецький // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 90.

Основани Кризни штаб Союзу // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 13.
Основани уряд за медзинационални одношення // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 5.
Остатні дні геройського Вуковару // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 20.
Отримани бали у Вуковаре, Загребе и Ср. Митровици // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 33.
Павлишин А. ІІ центральна маніфестація українців у Республіці Хорватія / А.Павлишин // Наша газета. – 2009. – № 6 (73). – С. 4–5.
Павлишин О. Свято в Липовлянах / О.Павлишин // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 76.
Павлович П. Чловекови остава лєм емоційно прилапиц факти и жиц з нїма / П.Павлович // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 91–93.
Панкович М. Шведочењє вуковарского бранителя / М. Панкович // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 14.
Пап А. Як ше Руснаци селили / А.Пап // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 21.
Пащенко Є. Річниця Асоціації хорватських українців / Є.Пащенко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 25–26.
Положенє националних меншинох у Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 4–5.
Посмертно додзелєни ордени Русином и Українцом // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 11.
Почитовани читателє / Шановні читачи // Нова думка. – 2000. – № 112. – Обкладинка 2.
Предсидатель Собору Републики Горватскей приял делегациї националних меншинох, и Русинох и Українцох // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 2–3.
Представники Союзу відвідали общину Славонський Брод і Радіо-Брод // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 5.
Прешли вибранки за Заступнїцки дом Горватского державного сабору // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 4.
Прийом у конзулату СССР у Загребе // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 10.
Пририхтованя за попис жительства // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 177–179.
Пуще нас най жиєме // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 23.
Рац Ю. Ступанє церкви до трецого миленюма / Ю. Рац // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 12–13.
Режак М. Святочно и торжествено / М.Режак // Віночок. – 1998. – № 21. – С. 10.
Режак М. Час помиреня и обнови / М.Режак // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 39.
Розгварка з крижевским владиком кир Славомиром Микловшом // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 15–18.
Седзиско Союзу подполно преселєне до Вуковару // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 6.
Семинар у Ораховици // Нова думка. – 2006. – № 135. – С. 12.
Симунович М. Пасторалне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу / М. Симунович // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 85–86.
Симунович Я. Руснаци у Вуковарским деканату Крижевского владичества / Я.Симунович // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 178–180.
„Славутич" з Києва гастролював у Петровцях і Вуковарі // Нова думка. – 1990. – № 85. – Обкладинка 3.
Слово представників Союзу на Всесвітньому форумі українців // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 44–46.

Мизь Р. Д-р Тамара Токар – невтомний дослідник українських говірок у Боснії / Р.Мизь // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 36.
Мизь Р. "Новій думці", власне, 33 роки / Р.Мизь // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 11.
Миклошевчанє задзековали уряду за прегнатих // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 12.
Миклошевчанє означели свого перши 150 роки // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 4–5.
Миськів І.-Є. Відзначення 90-ї річниці Сібінської парафії в Славонському Броді / І.-Є. Миськів // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 37.
Миськів І.-Є. Пасторально-літургійні відвідини / І.-Є. Миськів // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 28.
Миськів І.-Є. У Славонському Броді проведено засідання Хорватсько-українського товариства / І.-Є. Миськів // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 26.
Мишанич О. Хто же вони – „Карпаторусини"? / О. Мишанич // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 34–37.
Мишир Т. Дружтвени вечар у Винковцох / Т. Мишир // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 25.
Мишир Т. Етнографска збирка у Петровцох / Т. Мишир // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 4–5.
Мишир Т. Цо то култура / Т. Мишир // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 23–24.
Мишир Т. Чи Руснаци найвекше поганє? / Т. Мишир // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 28.
Мишир Т. Чом препада Етнографска збирка у Петровцох ? / Т. Мишир // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 31.
Музичка С. Війна перешкоджала навчанню / С.Музичка // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 52.
На гвиздовим шлїду рускей и українскей култури // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 151–157.
Наукове совитованє // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 6–7.
Науковий семінар з питань кодифікації русинської мови // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 23–24.
Нєт демократиї без правох националних меншинох // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 6–7.
Ніколайчук В. Економічні зв'язки між Черкащиною та Осієком / В. Ніколайчук // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 19.
„Нова думка" у „Руским слове" и „Шветлосци" у Новим Садзе // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 11.
Новей думки – 30 роки // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 157–164.
Нота В. Сто років українців у Югославії / В. Нота // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 22–24.
Нота В. Шляхом довгим, тернистим... (ІІІ) / В. Нота // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 11–12.
Одлучносц зисцена о штварцину століття // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 7–8.
Одобрени державни дотациї етнічним и националним заєднїцом за 1993. рок // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 50.
Олєяр С. Рутени / С.Олєяр // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 129–142.
О писму и язику горватских Русинох // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 1.
Осєцке Дружтво ше преселєло // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 23.
Осєчанє на Смотри фолклору Мадярох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 14.

повторна (внутрішня, у межах південнослов'янських земель) міграція з перенаселених сіл Воєводини і Бачки[114].

Безземельні селяни в пошуках заробітку прямували в міста. Так, група з 340 вірян греко-католицької парафії Нового Саду на початку XIX ст. перебралася на правобережжя Дунаю, в Срієм і Славонію, де осіла, наймитуючи, орендуючи або купуючи землю.

Перше організоване переселення відбулося в 1802 р. Єпископ греко-католицької Крижевацької єпархії, до складу якої входила Бачка, отримав від австрійського уряду землю в Сріємі для утримання семінарії. Щоб збудувати резиденцію та господарські об'єкти, з Керестура (Воєводина) до Шіда (Славонія) було переселено 40 родин русинів, а в 1848 р. їх тут уже налічувалося 80[115].

З 30-х років XIX ст. русинська колонія поширилася на села Петровці, Миклушевці, Врбас, Дюрдево (Джурджево) та ін. До 1900 р. для мешканців цих населених пунктів було створено 10 нових греко-католицьких парафій[116].

У цей період відбувалася ще одна цікава міграція: після ліквідації Запорізької Січі 1775 р. козаки прибули у Воєводину і Бачку, але затрималися тут недовго – впродовж 1785–1790 рр.[117]

Третя хвиля переселення розпочалася після окупації Габсбургами Боснії і Герцеговини у 1878 р. Саме тоді вихідці з Галичини, Закарпаття, Лемківщини та Північної Буковини переселились у Боснію та хорватську Славонію (на територію сучасних Бродсько-Посавської та Сісачко-Мославачкої жупаній)[118].

Перші українські емігранти з'явились у Боснії в 1890–1894 рр., а найбільш масове переселення з Галичини відбулось у 1898 р. Австрійський уряд надавав колоністам тут по 10 га лісу для розчистки та обробки. Загалом з кінця XIX ст. до початку Першої світової війни на південнослов'янських землях оселилось близько 10 тисяч переселенців із західноукраїнських земель[119].

Умовно всі три міграції на південь були русинськими, і лише остання з них представляла переселенців з українською свідомістю й мовою[120]. Їхнім об'єднуючим елементом залишалась належність до греко-католицької церкви.

---

[114] Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії. – С. 173–174.
[115] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях / О.Малиновська // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 8.
[116] Рамач Л. Русини-українці в Югославії / Л.Рамач. – Вінніпег, 1971. – С. 21.
[117] Детальніше про це див.: Мільчев В. Запорожці на Військовому Кордоні Австрійської імперії 1785–1790 рр. (дослідження та матеріали) / В.Мільчев. – Запоріжжя, 2007. – 172 с.
[118] Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj etape doseljavanja i problem imena. – S. 410; Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії. – С. 173–174.
[119] Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії. – С. 90.
[120] Тамаш Ю. Південний погляд на Україну між Сходом і Заходом / Ю.Тамаш // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 113.

Хорватська дослідниця З.Злоді додає ще один – четвертий – етап переселення. Він відбувався після Першої світової війни, боротьби за незалежність УНР та ЗУНР, революції та громадянської війни в Росії, коли в Хорватію прибули емігранти як із західно-, так і зі східноукраїнських земель[121].

Основним джерелом для вивчення динаміки кількості нашої діаспори є переписи населення, що проводилися на території Хорватії. Ці дані (з деякими застереженнями, про що йтиметься далі) дають можливість побачити певні тенденції у зміні чисельності русинської й української громад.

Уперше етнонім „русин" зафіксовано у переписі 1890 р. Тоді так себе ідентифікував лише один (!) мешканець хорватських земель. Зрозуміло, що фактично їх було значно більше, про що свідчать результати наступного перепису (1900) – у ньому бачимо вже 2076 русинів. Ще через 10 років їх кількість зросла до 5592[122]. Невідповідність між фактичними й офіційними даними можна пояснити недосконалістю переписів, помилками переписувачів (виконавців переписів) та невизначеністю населення стосовно самоідентифікації. Зокрема, у статистичних матеріалах і звітах школи села Липовляни у 1905 р. українці фігурують під назвами „русини" і навіть „білоруси"[123].

Перший докладний науковий опис життя русинів у південнослов'янських землях зробив видатний український етнограф В.Гнатюк, який наприкінці XIX ст. подорожував Бачкою. За його відомостями, в 90-ті роки XIX ст. у Бачці і Сріємі проживало 12–13 тис. русинів[124].

Після утворення 1918 р. Королівства сербів, хорватів і словенців (далі – Королівство СХС, з 1929 р. – Королівство Югославія) становище русинського й українського населення фактично не змінилося. Як і за австрійського панування, національні меншини не мали ніяких прав[125].

У міжвоєнний період первісні українські громади поповнилися політичними біженцями – колишніми добровольцями білогвардійських армій Денікіна та Врангеля, що воювали проти більшовиків. Імовірно, українців за походженням чи місцем проживання серед них налічувалося приблизно 30–40 тис. чоловік[126]. Ситуація склалася так, що саме командування Білої армії вело

[121] Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj etape doseljavanja i problem imena. – S. 410–411.
[122] Isto. – S. 418.
[123] Мизь Р. Поселювання українців до Липовлян і Нової Субоцки від 1894 по 1973 рік і походження кожної родини / Р.Мизь // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 146.
[124] Гнатюк В. Руські оселі в Бачці / В.Гнатюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1898. – Вип. 11. – С. 3.
[125] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 13.
[126] Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. XX ст.) / В.Козлітін // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 22.

Липовлянці на першій лінії фронту // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 18–19.
Лисенко Ю. З посольства України / Ю. Лисенко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С.7–10.
Літна школа біля Мукачева в Україні // Наша газета. – 2010. – № 3 (80). – С. 3.
Лїкар Д. Вирнїкох вше менєй / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 163.
Лїкар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома култури и роботи на културним полю у Миклошевцох (1) / Д.Лїкар // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 37–39.
Лїкар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома култури и роботи на културним полю у Миклошевцох (2) / Д. Лїкар // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 32–34.
Лїкар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома култури и роботи на културним полю у Миклошевцох (3) / Д.Лїкар // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 38–39.
Лїкар Д. За прешли 60 роки достойно зме презентовали нашу културу / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 113–116.
Лїкар Д. Зоз траценьом прешлосци трациме и будучносц / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 140–141.
Лїкар Д. Пишкуревске слунко над Руснацами заходзи / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 165–168.
Лїкар Д. Подїї хтори записани зоз златнима буквами – историйна шветочносц за Руснацох / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 30–36.
Лїкар Д. Шейдзешат роки успишней роботи КУД „Яким Ґовля" / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 80–90.
Луконіна В. Українці Хорватії на землі батьків / В.Луконіна // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 31–32.
Любка Фалц // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 36.
Ляхович М. Асиміляція і оптимізм / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 12–13.
Ляхович М. Вишли „Крижни драг", антология малей прози / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 43.
Ляхович М. Гастроли струсівської капели біля Тернополя з України у Вуковарі, Сремській Митровиці, Кулі та Куцурі / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 29.
Ляхович М. Голова Товариства „Україна" з Києва Володимир Бровченко перебував між русинами і українцями у Югославії / М. Ляхович // Нова думка. – 1990. – № 84. – Обкладинка 2.
Ляхович М. На святі „Берегиня" у Луцьку в Україні: вуковарці і кулянці / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 89. – С. 6.
Ляхович М. Основана „Руска матка" у Руским Керестуре: алє програмни основи одруцени / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 40.
Ляхович М. Програми навчання руської і української мов виконані повністю / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 89. – С. 7.
Ляхович М. У Вуковарі відзначено 100-річч'я переселення українців / М. Ляхович // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 36.
Ляхович М. Шевченківський вечір у Вуковарі / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 14.
Ляхович Н. У Бебріні навчаємось української мови / Н. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 13.
Меновани нови просвитно-педатогийни совитнїки за руски и українски язик // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 32.

Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства / В.Костелник // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 45–46.
Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2) / В.Костелник // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 30–33.
Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (ІІІ) / В.Костелник // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 35–37.
Костелник В. У Петровцох кукурица по планє... / В. Костелник // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 11–12.
Костелник В. Успишна нащива др Тудьмана України / В. Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 4.
Костелник З. 25. Петровский дзвончок '98 / З. Костелник // Віночок. – 1998. – № 21. – С. 2–3.
Костелник З. Закончена традицийна манифестация „Културна творчосц националних меншинох РГ" / З. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 8–9.
Костелник З. КУД „Яким Гарди" зоз Петровцох на швету култури Русинох и Українцох у Словацкей / З. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 28.
Костелник З. Петровски дзвон 2000 – Закончена Централна манифестация култури Русинох и Українцох РГ „Петровски дзвон" 2000. / З. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 19–23.
Костелник З. Почало ше з обнову Дома култури / З. Костелник // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 26.
Костелник З. Пририхтованя за Дзвон почали / З. Костелник // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 13–14.
Костелник З. Пририхтованя за Петровски дзвон 99 / З. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 15.
Костелник З. XVII шветo лемковской култури „Лемкивска ватра" 2000 / З. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 22.
КПД "Україна" в Чернігові // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 18–19.
Крайцар В. Загребске КПД отримало звитову скупштину / В.Крайцар // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 10.
Красовський І. Лемківське народне будівництво / І. Красовський // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 25–28.
Крачунска винчованка Крижевского владики // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – Обкл. 3.
Латяк Д. Чом наша назва Русини-Руснаци / Д.Латяк // Віночок. – 1997. – № 19. – С. 15.
Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах / Я. Лещишин // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 46–47.
Лещишин Я. Торжество в Липовлянах / Я.Лещишин // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 35–40.
Лєтна школа '90 з новима учителями // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 11.
Лєтна школа Русинох и Українцох Горватскей – Загреб '94 // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 8–10.
Лєтни школи Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 53–59.
Лєтни школи 1993. по перши раз без нових научених руских шпиванок, без слова привиту на руским язику // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 55.
Лєтня школа // Нова думка. – 2007. – № 140. – С. 14.

переговори від імені всіх осіб, які залишали межі України через чорноморські порти, із урядом Королівства СХС про можливий прийом біженців у країну. Українців за походженням або місцем народження за кордоном представляв великоросійський уряд, який боровся проти „сепаратистів" і більшовиків за відновлення „єдиної і неділимої" Росії. Серед них переважали білоемігранти, які поширювали між українцями сильну москвофільську агітацію та православ'я[127]. Ці біженці були розселені у більш як 300 колоніях по всій країні. Більша частина з них осіла в Сербії, Воєводині та Хорватії. Вихідці з Західної України (колишні січові стрільці та вояки УГА) переважно намагалися поселитися в Хорватії (Славонія, Загреб) і Воєводині.

Уряд Королівства СХС, який не визнавав існування незалежної української держави, не виокремлював українців серед біженців із Росії[128]. Серби, керуючись програмою побудови сильної сербської держави, не брали до уваги національні прагнення українців. Йован Жуйович, голова Сербської Королівської академії наук, заявив членам української місії В.Вербенцю, П.Франкові і В.Ганьківському у Белграді 1919 р.: „Ми, серби, вважаємо, що невиправдане прагнення деяких малоросіян, щоб з України створити державу зовсім автономну, без будь-яких зв'язків з Росією... Причиною ... є ...по-перше, що це розлучення не було б в інтересах народу малоросійського, по-друге, це було б проти інтересу найбільшої слов'янської держави Росії і нашої сербсько-хорватсько-словенської держави і всього слов'янства"[129].

На території королівства всі втікачі з колишньої Російської імперії знаходили правову допомогу і захист своїх інтересів у Російському дипломатичному представництві, а з квітня 1924 р. – у Делегації, що займалася справами російських емігрантів. Більшість вихідців з України в умовах еміграції опинилась у складі загальноросійських біженських колоній, економічних, професійних, громадсько-політичних, культурних та інших організацій[130].

У першій половині 20-х років у Сербії серед біженців переважали великоросійські настрої. Багато хто з них був пригнічений поразкою у боротьбі проти більшовиків і одну з причин цього вбачав в „українському сепаратизмі". Слова „український націоналіст", „петлюрівець" були лайливими в їхньому середовищі. Російські емігранти намагалися заперечити існування окремого українського народу й окремої української мови[131]. За

[127] Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії / М.Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2008. – № 5. – С. 117–120.
[128] Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. XX ст.). – С. 22–23.
[129] Ліський Б. З діяльности українських студентів у Хорватії (1920-1945) / Б.Ліський // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 39.
[130] Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. XX ст.). – С. 23.
[131] Ліський Б. З діяльности українських студентів у Хорватії (1920–1945). – С. 40.

таких умов „малороси” всіляко намагалися довести свою вірність „великій і неділимій” Росії, а національно свідомі українці не афішували свого українства[132].

Цим пояснюється той факт, що у переписах міжвоєнної Югославії не відображені не тільки українці, а й русини. Усі вони у статистиці фігурують як „росіяни”. Загальна кількість осіб, записаних росіянами, становила у 1931 р. 9831 чол.[133] Щоб встановити ймовірну кількість русинів та українців у цей період, звернемося до наступного перепису (1948), коли їх уже фіксували окремо від росіян. Там росіян (3210) та русинів і українців (6397) налічувалося 9607 осіб. Тобто, за 17 років між двома переписами загальна чисельність росіян, русинів та українців зменшилась на 2%, що дає підстави припустити наявність у 1931 р. русинсько-української меншини чисельністю у 6,5 тис. осіб.

Після Першої світової війни культурно-освітнє життя русинів і українців, що раніше здійснювалось у межах однієї держави і тому не мало серйозних перешкод, внаслідок розриву традиційних зв’язків із прабатьківщиною зазнавало труднощів. Жодних контактів з Радянською Україною не було, адже Королівство Югославія не визнавало СРСР. З часом налагоджувались зв’язки з Галичиною[134].

У Хорватії, де зосередилася значна кількість біженців із західноукраїнських земель, уже на початку 20-х років виникли перші українські організації. Так, 1922 р. у Загребі створено товариство "Просвіта". Завданням цієї організації було об'єднання всіх українців і русинів у Югославії[135].

Зі збільшенням кількості низових ланок „Просвіти” посилилися суперечності серед учасників українського національного руху за територіальною ознакою: між „галичанами”, „західниками”, „петрушевцями” – з одного боку; „придніпровцями”, „самостійниками”, „уенерівцями” і „гетьманцями” – з другого, „східняками”, „малоросами” – з третього. Так, „малороси” дотримувалися чіткої проросійської політичної орієнтації, але більшість із них не бажала займатися суто політичною роботою, надаючи перевагу організації літературно-музичних вечорів, концертів тощо[136].

У міжвоєнний період частішали і міцніли контакти між українськими емігрантами різних міграційних хвиль. У пошуках роботи українці з Боснії переселялись у найбільш розвинуті сільськогосподарські райони Югославії – Бачку, Срієм, Славонію. Деякі з них купували тут землю і осідали поруч із нащадками вихідців з України XVIII ст. Встановлення постійних зв’язків між

[132] Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. XX ст.). – С. 24.
[133] Population of Croatia 1931–2001 // http://www.vojska.net/eng/armed-forces/croatia/about/population/
[134] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов’янських землях. – С. 13.
[135] Козлітін В. Українські громадські організації в Югославії (20–30-ті рр. XX ст.). – С. 24
[136] Там само. – С. 27.

Костелник В. На полєту младих до полносци рускей и українскей свидомосци / В.Костелник // Нова думка. – 2008. – № 144. – С. 16.
Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 23–25.
Костелник В. „Нова думка” – истотна з єством свойого народу (2) / В. Костелник // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 44–46.
Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (1) / В. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 108. С. 41–43.
Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (3) / В. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 37–38.
Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (5) / В. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 39–40.
Костелник В. Отворени клуб аматорох у Петровцох / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 44.
Костелник В. Положени испит демократиї – побида ГДС / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 81. – Обкл. 2, 3.
Костелник В. Права народносцох на свою културу гарантує Собор СР Горватскей / В. Костелник // Нова думка. – 1990. – № 80. – Обкл. 2, 3.
Костелник В. Преглашени амандман на стари Устав Горватскей Републики / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 82. – Обкладинка 3.
Костелник В. Предлужує ше з континуовану роботу на пестованю и розвиваню нашей рускей и украинскей култури / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 2.
Костелник В. Пред снованьом Союзу Русинох и Українцох Югославиї / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 10–11.
Костелник В. Рускей школи у Петровцох: 152 роки / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 109–114.
Костелник В. Рускосц („русинство”) на Горници и у швеце / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 53–54.
Костелник В. Сновање Дружтва писательох Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей / В. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 24.
Костелник В. Совитованє о 170 рочнїци присельованя Русинох / В. Костелник // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 23.
Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 14–30.
Костелник В. Союз у функциї чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцях Горватскей / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 13.
Костелник В. 150 числа „Новей думки” – 150 жвератка нашого єства / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 123–126.
Костелник В. Схадзка Предсидательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 2–5.
Костелник В. Темат совитованя з нагоди 150-рочнїци досельованя Русинох до Миклошевцох / В. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 37–39.
Костелник В. 35 роки од першей емисиї на руским и українским язику у Горватскей / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 46–48.
Костелник В. Три деценії дїялносци КМД „Осиф Костелник” Вуковар (1968-1991-1998) (1) / В. Костелник // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 42–44.

Закончена ще єдна лєтна школа // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 11, 12.
Застрижний М. Виборчі збори КПТ "Україна" у Славонському Броді / М.Застрижний // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 17.
Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді / М.Застрижний // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 15.
Застріжний М. Вечорниці в Славонському Броді / М.Застріжний // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 19.
Застріжний М. У Славонському Броді організовано Бал 99 / М.Застріжний // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 20.
Затримани континуитет и квалитет „Новей думки" // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 11–13.
Зменшани обсяг „Новей думки" // Нова думка. – 1990. – № 89. – Обкладинка 4.
Значни средства за програми националних меншинох // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 3.
Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 25–27.
Зоз лєтнєй школи у Загребе // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 54.
Зоз роботи Союзу // Нова думка. – 2006. – № 133. – С. 8.
Зоз роботи Союзу // Нова думка. – 2006. – № 135. – С. 9.
З Посольства України // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 11.
Зустріч школярів Славонського Броду, Вуковару і Петровців // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 22.
Ілюк М. Договір про співпрацю / М. Ілюк // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 14–15.
І мала допомога багато вартує // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 18.
Киш М. Вигнати русини и українци / М.Киш // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С.19.
Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 4.
Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 10–11.
Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 25–26.
Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 7.
Киш М. Зоз лєтного зашеданя Собору / М.Киш // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 8–9.
Киш М. Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция / М.Киш // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 7–8.
Киш М. На медзинародним конгресу националних меншинох / М.Киш // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 13–14.
Киш М. Рихтаме ше за нашо швето / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 3.
Костелник В. Велике дїло Володимира Гнатюка за русинох / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 10–13.
Костелник В. Вибрана суверена и самостойна Република Горватска / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – Обкладинка 3.
Костелник В. Зоз словох до дїла / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 3.
Костелник В. Каталоґ репродукцийох малюнкох Жанни Ердельовей / В.Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 41.

бачвансько-сріємськими русинами і пізнішими переселенцями з України сприяло поширенню в середовищі людей українського походження самоназви українці, яка напередодні Другої світової війни посіла доволі міцні позиції, продовжуючи існувати разом зі старою назвою „русини"[137].

Друга світова війна трагічно позначилася на житті русинів та українців Югославії, які опинилися під ярмом різних профашистських режимів. Як і інші народи Югославії, русинсько-українське населення у роки війни зазнало значних втрат. Так, лише в одному селі Липовляни було замордовано і вбито 260 осіб, з них 70 українців, які переважно постраждали в усташському концтаборі Ясеновац[138]. Тому русинсько-українське населення активно виступило проти фашизму. На початку бойових дій на території колишньої Югославії (в Бачці, Сріємі, Славонії та Боснії) проживало близько 30 тис. русинів і 15 тис. українців. З них у 1944–1945 рр. близько 4 тис. осіб (тобто 10% від загальної кількості русинсько-української громади регіону) стали борцями-антифашистами[139].

Деякі представники русинсько-українського населення, братаючись із радянськими солдатами, почали називати себе росіянами і не заперечували, коли інші їх так записували, що створювало певні труднощі при встановленні національності всіх бійців українського та русинського походження й для точних даних майбутніх переписів[140].

У роки війни частина українців боролась на протилежному боці. На підставі домовленостей між ОУН (фракцією А.Мельника) та урядом Незалежної Держави Хорватії (НДХ) було створено на правах консульства Українське представництво, яке виявилося першим серед подібних установ у новоствореній державі.

Після нападу Німеччини на Радянський Союз почалась робота з організації української добровольчої частини для боротьби проти СРСР[141]. До Українського легіону записалося 505 добровольців, проте після проголошення української державності 30 червня 1941 р. цей військовий підрозділ був розформований через неблагонадійність[142].

Українські добровольці як окрема добровольча (домобранська) частина хорватського війська були змушені йти у карні експедиції проти

[137] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 14; Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії. – С. 175.
[138] Лещишин Я. Сьогодення українців Західної Славонії і Мославіни / Я.Лещишин // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 164–165.
[139] Кіш М. Українці на Балканах /М.Кіш // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 170-171; Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії. – С. 175; Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 14.
[140] Кіш М. Українці на Балканах. – С. 170–171.
[141] Мацях Є. Українці в Хорватії / Є.Мацях // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 57, 59.
[142] Ліський Б. З діяльности українських студентів у Хорватії (1920–1945). – S. 44–45; Мацях Є. Українці в Хорватії. – С. 60.

комуністичних партизанів переважно на території Боснії. Це призвело до того, що українці Хорватії у повоєнні роки зазнавали переслідувань від комуністичної влади[143].

Не допомогло навіть те, що багато бійців Українського легіону перейшло на бік руху опору. Правда, серед українців цей рух не був настільки міцним, як у русинів Бачки і Срієму, що позначилося на післявоєнному стані української громади в Югославії, яка мала значно менші можливості культурного та громадського політичного розвитку, ніж русинська громада[144].

Не дивно, що в післявоєнних переписах українці не фігурують під своїм етнонімом аж до перепису 1971 р. (до цього часу їх записували як русинів).

У повоєнний час у соціальному та національному розвитку русинів та українців відбулися значні зміни, пов'язані зі швидкою економічною і державною розбудовою Югославії на федеративних засадах, і які передбачали рівноправність усіх народів, широкі права національних меншин[145].

Бурхлива індустріалізація та урбанізація спричинили кардинальні перетворення у соціальній структурі населення Югославії, в тому числі українського походження. Русини та українці, які до війни переважно займалися сільським господарством, рушили на новобудови, у міста і промислові центри. Традиційно сільськогосподарські райони з родючими землями (Бачка, Срієм, Славонія) через депортацію німців та угорців та пов'язані із війною людські втрати потерпали від дефіциту робочої сили. Югославський уряд почав організоване їх заселення. У 1946 р. 50 сімей безземельних селян було переселено з Руського Керестура до інших місць, де їм наділили землю. Згодом звідси до спорожнілого угорського села Ново Орахово виїхали ще 100 сімей, або понад 600 осіб[146].

50-ті роки XX ст. можна вважати найінтенсивнішим періодом міграції югославських українців. Близько 5 тис. з них виїхало за межі Югославії, головним чином до Австралії, тисячі мігрували в межах Югославії, переважно у промислові та сільськогосподарські центри Бачки і Срієму, де в них склалися кращі умови для культурно-національного розвитку[147].

[143] Мацях Є. Українці в Хорватії. – С. 60.

[144] Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії. – С. 117–120.

[145] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 15.

[146] Там само.

[147] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 177; Лещишин Я. Сьогодення українців Західної Славонії і Мославіни. – С. 164–165.

В Осієку засноване Українське культурно-просвітне товариство // Наша газета. – 2009. – № 6 (73). – С. 2.

Више з людзми, у нашим Союзу и зоз Союзом // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 182–190.

Гайдук Й. У Миклушевцох знова активно / Й.Гайдук, Д.Бики // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 16.

Гаргаї Г. Прегнати вуковарци за Вилію у будинку Крижевского владичества / Г.Гаргаї // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 43.

Гаргаї Ц. Години руского язика / Ц.Гаргаї // Віночок. –1995. – № 16/17. – С. 15.

Гаргай Л. Однова вєдно – отримани бал у Осиєку / Л.Гаргай // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 30.

Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку / Л.Гаргай // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 16–17.

Голгота Русинох и Украинцох // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 27.

Горватска нє забула Вуковар // Нова думка. – 1992. – № 96–97. – С. 4.

Готюр І. Український табір в Угорщині / І.Готюр // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 20.

Гралюк Б. „Етногенез і міфологія Хорватів у контексті України" / Б. Гралюк // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 21–22.

Гралюк О. IV Світовий Конгрес Українських Молодіжних Організацій / О. Гралюк // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 20.

Гудак Ш. Чи нам нашо стари предняци и познейша културно-просвитна елита охабела до нашліґдства фалшиву националну орєнтацию? / Ш.Гудак // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 117–128.

Диво української писанки // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 8.

Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 19–20.

До долі дітей українців і русинів Хорватії // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 29.

Допомога з України // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 38–39.

Дорогі читачі // Віночок. – 1994. – № 14/15. – Обкладинка 2.

Други о нас // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 27.

Дудаш Б. Ярослав Блотний – зустрічі і розмови / Б.Дудаш // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 28–29.

Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци / В.Дудаш // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 98–111.

Ерделї Я. Зоз фахового сходу „Руснаци у РГ – нєшка и ютре" у Миклошевцох / Я.Ерделї // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 51–55.

Етноцид та примусове вигнання // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 24.

Єременко М. Хто зупинить геноцид на Балканах? / М.Єременко // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 25.

Жирош М. Духновичово дїло як драгоказ Русином / М. Жирош // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 33–34.

Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє / М. Жирош // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 175–191.

Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії / М. Жирош // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 132–139.

Загребски вечар Русинох и Українцох // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 42.

Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 29–30.
Бурда С. КПД „Україна" в Чернігові / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 18–19.
Бурда С. Культурні працівники Тарас Стінковий і Тадий Ріфяк / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 80.
Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 16.
Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97 / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 54, 56.
Бурда С. Літня школа русинів і українців Республіки Хорватії // Віночок. – 1994. – № 16/17. – С. 37.
Бурда С. Маніфестація культури Славонський Брод 1995 / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 77–79.
Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії" / С. Бурда // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 2–5.
Бурда С. Науковий семінар з питань кодифікації русинської мови / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 23–24.
Бурда С. Посол України відвідав Союз / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 4.
Бурда С. Рік праці і надій / С. Бурда // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 25–27.
Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 28.
Бурда С. Річні збори Хорватсько-українського товариства / С. Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 43–44.
Бурда С. Слово представників Союзу на Всесвітньому форуму українців / С.Бурда, В.Сікорський // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 44–46.
Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 6–7.
Бурда С. Участь в конференції ЕКУ / С.Бурда // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 6–9.
Бурда С. Ще один бал у Загребі / С.Бурда // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 31.
Бурда С. „Юність" у Загребі в ХКМТ „Железнічар" / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 84.
Бучко А. Програма з нагоди означованя 150-ей рочніци од приселєня Руснацох до Миклошевцох – 12. IX. 1999. / А.Бучко // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 8–10.
Бучко Ю. Цо ше случує зоз нашу културу / Ю. Бучко // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 51.
Вибрали хижи, вигнали домашніх // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 24.
Видзел сом и чул на Лєтней школи Загреб '94 з остатнєй лавки // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 18.
Виправка // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 275.
Відзначення 10-ї річниці заснування Кафедри україністики Загребського університету // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 49–50.
Відмарович Дж. Україна є нашою прабатьківщиною / Дж. Відмарович // Наша газета. – 2009. – № 2 (69). – С. 4.
В Крижевецькій єпархії потверджений Боснійський та заснований Славонсько-Сримський вікаріати // Наша газета. – 2009. – № 8 (75). – С. 2.

У заселенні Подунав'я брали участь й українці з Боснії. Так, із Прнявора сюди виїхало 212 родин, або половина українського населення міста. Загалом до Бачки і Срієма переселилося майже 8 тис. боснійських українців. У результаті українське населення Боснії чисельно зменшилося, деякі старі українські колонії спорожніли. Одночасно виникли нові поселення у Воєводині та Хорватії. Найчисленніші осередки українських переселенців з Боснії сформувалися у Загребі, Вуковарі, Славонському Броді[148].

Унаслідок цих міграційних та демографічних процесів кількість русинів та українців Хорватії становила: у 1948 р. – 6397 (за іншими даними – 6393[149]), у 1953 р. – 5980, у 1961 р. – 6290 осіб[150]. Водночас, за даними русинського публіциста В.Костелника, які наводить М.Каменецький, у повоєнну добу в Хорватії проживало 7543 русини й українці[151].

Післявоєнні спроби об'єднання русинів та українців в одну національність (ініційовані саме останніми) не увінчалися успіхом, незважаючи на те, що в перших трьох повоєнних державних переписах населення (1948, 1953, 1958 рр.) русини й українці становили одну національну групу – русини-українці. На жаль, у Бачці і Сріємі (культурних центрах нашої діаспори в Югославії) існували винятково русинські (не українські) настрої, що переходили навіть в українофобію та москвофільство.

Національне питання в Югославії виявилося надто заполітизованим. У середині 70-х років XX ст. співпраця між русинами й українцями (з ініціативи перших) майже повністю припинилася. Врешті-решт перемогла теорія, що русини (руснаки) є окремим національним суб'єктом, не пов'язаним з українцями[152]. Останні два десятиліття існування СФРЮ влада Югославії свідомо роз'єднувала русинів і українців, знаходячи виконавців цієї політики серед русинських громадських діячів[153].

До 1968 р. русини в колишній Югославії мали власні незалежні товариства, аж поки не було створено Союз русинів і українців, якому структурно підпорядковувались організації на місцях[154].

Найбільш вдалою і плідною співпраця русинів та українців була у сфері народної художньої самодіяльності, зокрема в організації фестивалів і таборів української та русинської молоді. У 1970–80-х роках єдиним журналом, у якому україномовні статті публікувалися нарівні з

[148] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 15.
[149] Zlodi Z. Rusini/Ukrajinci u Hrvatskoj etape doseljavanja i problem imena. – S. 418.
[150] Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća. – S. 438.
[151] Kameneckij M. Ukrajinci u južnoslavenskim državama / M.Kameneckij // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 23; Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії. – С. 91.
[152] Румянцев О.: Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 187.
[153] Тамаш Ю. Південний погляд на Україну між Сходом і Заходом. – С. 114.
[154] Мизь Р. Поселювання українців до Липовлян і Нової Субоцки від 1894 по 1973 рік і походження кожної родини. – С. 147.

русиномовними, був орган Союзу русинів-українців Хорватії „Нова думка”[155].

Динамічні перетворення повоєнної доби призвели до руйнування старого способу життя, розриву патріархальних зв’язків, відходу великої кількості переважно молодих людей у міста для навчання та працевлаштування. Усе це спричинило втрату певних національних рис, що традиційно зберігалися в сільському середовищі. Сприяла таким процесам і панівна ідеологія з її наднаціональними й антирелігійними гаслами[156].

Красномовне підтвердження цьому – статистичні дані щодо кількості русинів й українців. Переписи населення демонструють повільне, але постійне її зменшення. Так, за переписом 1971 р. русинів налічувалося 3728, 1981 р. – 3321, 1991 р. – 3253 особи; українців відповідно 2793, 2515 та 2494 особи[157]. Фактично представників українсько-русинського походження було більше, однак асиміляційні процеси, змішані шлюби і низька національна свідомість призвели до того, що значна частина нащадків русинів та українців записала себе як „югослави”, „поляки”, „білоруси”, „росіяни”[158].

Ще виразніше процес розчинення частини русинів і українців серед інших народів виглядає у світлі зафіксованих переписом 1981 р. відомостей про знання рідної мови. Серед русинів рідною назвали мову свого народу 83,4%, серед українців – лише 55%. Можливо, швидші темпи втрати рідної мови в українців пов’язані з меншою, порівняно з русинами, їх чисельністю, більшою розпорошеністю, не таким багатим, як у русинів, досвідом збереження національної ідентичності в умовах еміграції[159].

Хоча й серед русинів чимала частина як молоді, так і старших людей не вміла навіть читати тексти рідною мовою[160]. У Пишкуревцях, де ще після Другої світової війни проживало близько 400 русинів, від 1970-х рр. не було жодного русинського весілля, а кількість русинів на початок XXI ст. зменшилась до 21 особи[161].

[155] Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії. – С. 117–120.

[156] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов’янських землях. – С. 15–16.

[157] Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća. – S. 438; Statistički ljetopis 1992. – Zagreb, 1993. – 24. godina. – S. 64; State Report to Council of Europe FCNM submitted by Croatia, 13 April 2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу: Croatia_Documents_Part1_Jan2007.pdf – Назва з екрану.

[158] Мизь Р. Поселювання українців до Липовлян і Нової Субоцки від 1894 по 1973 рік і походження кожної родини. – С. 139.

[159] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов’янських землях. – С. 15–16.

[160] Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje // http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html

[161] Лїкар Д. Пишкуревске слунко над Руснацами заходзи / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 168.

Бичанич Ю-Х. Перша повратнїцка жатва у петровским краю / Ю-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 18.

Бичанич Ю.-Х. Петровци у знаку врацаня / Ю.-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 24.

Бичанич Ю. Проф. Томислав Рускай / Ю.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 40.

Братунь Р. Щири бажання та допомога з Львіву / Р.Братунь // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 17.

Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом / С.Бурда // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 15–23.

Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 34–41.

Бурда С. Висока українська делегація у Хорватії / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 29–32.

Бурда С. Виставка художників з України у Св. І. Зелені / С. Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 72.

Бурда С. Візит делегації Товариства „Просвіта” / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 31.

Бурда С. Всесвітній форум українців / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 42–43.

Бурда С. Гастролі русинів і українців із Загреба в Сегедин / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 15.

Бурда С. Грошова допомога з Німеччини розподілена дітям / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 16.

Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 23–24.

Бурда С. Діяльність Союзу русинів і українців РХ у 1996 році / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 54.

Бурда С. ІІ Всесвітній форум українців / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 27–28.

Бурда С. Засідання Президії СФУЛО / С.Бурда // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 9–11.

Бурда С. Заснована спілка українців Боснії / С.Бурда, М.Ляхович // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 13–14.

Бурда С. Заснування „Хорватсько-українського товариства” / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 82.

Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 17.

Бурда С. З життя русинів і українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 29–30.

Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (І) / С. Бурда // Нова думка. – 1991. – № 89. – С.8–9.

Бурда С. З нашої сучасності / С. Бурда // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 24–25.

Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 30.

Бурда С. Зустріч і прийом В.І.Собка у Загребі / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 24.

Pregled%20rada%20KPD%20Ukrajinaca%20Karpati%20u%202008.%20godini.pdf – Назва з екрану.

ПРЕСА

Буковинський журнал. – Чернівці, 2000. – Ч. 1–2.
Віночок: Часопис школярів і молоді русинів і українців Республіки Хорватії. – Загреб, 1992–1999.
Вісник Української громади в Хорватії. – Вуковар, 2010–2011.
Дзеркало тижня. – 2001. – № 46.
Думки з Дунаю. – Вуковар, 2001, 2007, 2009–2010.
Народна творчість та етнографія. – Київ, 2008. – № 5.
Наша газета. – Загреб, 2009–2011.
Нова думка. – Загреб/Вуковар, 1990–2006.
Огонёк. – 1995. – № 33.
Руснаци у швеце. – 2004. – Число 6. – Май-Август; 2005. – Число 9. – Май–Август.
Тиждень. – 2011. – 20 липня.
Croatica Christiana Periodica. – 2001. – Br. 47.
Manjinski forum. – Prosinac 2011. – Broj 48. – Godina VIII. – S. 8.
Narodne novine. – 1997. – № 135.
Narodne novine – Međunarodne novine. – 1997. – № 18.
Nationalities Papers. – New York, 1994. – Spring. – Vol. 22. – № 1.
Politička misao. – 2006. – Vol. XLIII. – Br. 2.
Posavska Hrvatska. – 1995. – 14. travnja. – S. 11.
Prilozi – Institut za istoriju u Sarajevu. – 2004. – № 33.
Službeni vjesnik Vukovarsko-srijemske županije. – 2009. – № 11.
Večernji list. – Srijeda. 15.04.1992.
Vijesnik. – 1992 (27/03); 2010 (6. veljača, 4.svibnja).

ОКРЕМІ СТАТТІ У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХОРВАТІЇ

Амбасадор України нащивел Вуковар // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 2.
Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії / Ю.Атаманюк // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 24–29.
„А якої ви національності?" // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 22.
Багатостраждальний народе Хорватиї // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 18.
Барич Е. Можлівосци новей лексикографийней обробки руского язика / Е.Барич, А.Менац // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 35–36.
Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района / Л.Белей // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 34–35.
Белей Л. "Od Tatier po Azovské more" ...а Вачки, або як пословаччили духовну спадщину русинів Бачки і Сриму / Л.Белей // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 37–45.*
Бесіда з полковником Віктором Гвоздем // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 10–13.
Бичанич Ю.-Х. Актуалносци о врацаню вигнатих Петровчаньох / Ю.-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 20–21.
Бичанич Ю-Х. Ожили миклошевски улічки / Ю-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 21.

У наступні десятиліття становище із знанням та використанням рідної мови не покращилось[162]:

ВЖИВАННЯ РІДНОЇ МОВИ У ХОРВАТІЇ

Рік перепису	Мова	Кількість представників нацменшини	Кількість тих, хто володіли рідною мовою	%
1991	русинська	3253	2845	87,45
1991	українська	2494	1430	72,33
2001	русинська	2337	1828	78,21
2001	українська	1977	1027	51,94

Як бачимо, 1991 р. руську мову не знало 12,55% русинів, а 2001 р. – майже 22 %. Серед українців ситуація ще гірша: 1991 р. українську мову не вживало 27,67 %, а 2001 р. – 49,06 %[163]. Навіть у таких традиційних русинських осередках, як Петровці і Миклушевці, більшість школярів розмовляє хорватською мовою[164].

На подальше становище русинів і українців значною мірою вплинули розпад СФРЮ, військова агресія на Хорватію Югославської народної армії (ЮНА) та сербських парамілітарних формувань. Русини та українці Югославії стали громадянами різних держав (СРЮ, Хорватії, Боснії і Герцеговини), до того ж таких, що вступили у фазу військових конфліктів. Глибокий трагізм становища людей українського походження полягає в тому, що, покликані до військових формувань своїх держав, вони змушені були воювати проти земляків із протилежного боку. Більше того, ворогуючі сторони карали полонених із числа українців на смерть лише за те, що вони були примусово мобілізовані до військових сил супротивника[165].

Вже у 1991 р. русини й українці опинилися на лінії фронту, в епіцентрі боїв. Воєнні дії охопили територію, де проживало 80 %

[162] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm – Назва з екрану; Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 137; Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje // http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html

[163] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 137.

[164] Лїкар Д. Зоз траценьом прешлосци трациме и будучносц / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 141.

[165] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 17–18.

представників нашої діаспори. Загалом їх втрати за час війни становили 3,5 % (тоді як за роки Другої світової війни – 2 %)[166].

Людей насильно виганяли з рідних місць. Після окупації Вуковара (листопад 1991 р.) простежуються три хвилі депортації русинів і українців: з Петровців, Миклушевців, Вуковара[167].

Вигнанців і біженців, а це 50 % нашої діаспори, розселили у 42 місця вільної території Хорватії, і як втікачі вони опинились на всіх континентах світу[168].

Сербська агресія перервала навчання у кількох школах, де викладалась мова русинів і українців. Упродовж кількох років жодна дитина не навчалася рідною мовою[169].

Русини та українці вітали акції хорватської армії у травні ("Блиск") і серпні ("Буря") 1995 р., якими вона відвоювала більшість земель. Повернення Східної Славонії, де проживало найбільше русинів і українців, передбачалося робити поступово і під контролем Перехідної адміністрації ООН. Однак ця миротворча діяльність не стала очікувано ефективною[170].

Під тиском міжнародної спільноти Хорватія змушена була прийняти закон про чинність юридичних актів сербської окупаційної влади Подунав'я. Відповідно до нього, русини та українці не могли повернути свою приватну власність, нерухомість (будинки, квартири), навіть маючи рішення суду[171]. Усе це посилювало зневіру і зростання еміграції за кордон або принаймні у Загреб. Згідно з офіційною статистикою, 2001 р. у Хорватії залишилося 2337 русинів та 1977 українців[172].

Загалом упродовж 1991-2001 років зменшилась чисельність майже всіх національних меншин Хорватії (винятки – роми, албанці та німці), у тому числі русинів – на 28 %, українців – на 20 % (найпомітнішим було зменшення кількості сербів – на 65 %)[173].

На початок XXI ст. (за переписом 2001 р.) більшість русинів проживало у Вуковарсько-Сріємській (1796 осіб) та Осієцько-Баранській (127) жупаніях, а українців – у Вуковарсько-Сріємській (476), Бродсько-

[166] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma / M.Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 18.
[167] Киш М. Для мене була честю можливість служити Хорватії, її народові і національним меншинам // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 118.
[168] Кіш М. Українці на Балканах. – С. 171–172.
[169] Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.
[170] Bojazni i upozorenja zbog događanja u Podunavlju // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 18–19; Iz tiska. – С. 19.
[171] Кіш М. Для мене була честю можливість служити Хорватії, її народові і національним меншинам. – С. 121.
[172] Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća. – S. 482.
[173] Tatalović S. Nacionalne manjine i hrvatska demokracija. – S. 162.

Treće izvješće Republike Hrvatske o primjeni Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_ za_ tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/III.Nacionalno-unutarnje_ zakonodavstvoRH/3.Akti_Vlade,Ministarstava/III-3.55.Trece_izvjesce_Republike_Hrvatske.pdf – Назва з екрану.

Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustava Republike Hrvatske // Narodne novine. – 1997. – № 135.

Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (NN 034/1992) // Hrvatska 1994 / [priredio M.Baletic]. – Zagreb, 1993. – S. 352–357.

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/310287.html – Назва з екрану.

Ustav Republike Hrvatske // Hrvatska 1994 / [priredio M.Baletić]. – Zagreb, 1993. – S. 340–347.

Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html – Назва з екрану.

Ustav Republike Hrvatske: s propisima i primjerima za praktičnu primjenu / [priredio I.Crnić]. – Zagreb: Organizator, 1997. – 168 s.

Ustav Socijalističke Republike Hrvatske // Ustav SFRJ, Ustav SRH [Ljubomir Valkanović]. – Zagreb, 1989.

Yugoslavia through documents: from its creation to its dissolution / [edited by S.Trifunovska]. – Dordrecht; Boston; London, 1994. – 1074 p.

Zakon o konvalidaciji // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 88.

Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima // Narodne novine – Međunarodne novine. – 1997. – № 18.

Zapisnik sa 33. sjednice Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.savjet.nacionalne-manjine.info/ docs/33ZAPISNIK.doc – Назва з екрану.

МАТЕРІАЛИ ЗВІТІВ

Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf – Назва з екрану.

Звіт про роботу Української громади Республіки Хорватія за період від 22 серпня 2009 року до 30 червня 2010 року // Вісник Української громади в Хорватії. – Жовтень 2010. – № 9. – С. 4.

Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_ Meetings_2010/Croatia1.pdf – Назва з екрану.

Anketa o Ljetnoj školi Rusina i Ukrajinaca 1994 // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 27–29.

In memoriam // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 54.

In memoriam // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 46–47.

Pregled odobrenih i doznačenih sredstava za nacionalne manjine // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 2.

Semenjuk I. KPD Ukrajinaca «Karpati». Pregled rada društva u 2008. godini [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.karpati.hr/arhiva/

Устав Републике Српске Крајине // Службени гласник Републике Српске Крајине. – 1992. – № 1.
Уставни закон Српске Аутономне Области Крајина // Гласник Крајине. –1991. – № 7.
Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske / [priredio A.Milardović]. – Zagreb, 1992. – 186 s.
Govor predsjednika Hrvatskoga sabora na otvaranju 28. "Petrovackog zvona 2001" – sredisnjoj manifestaciji kultumog stvaralastva Rusina i Ukrajinaca u RH // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 16.
Izlaganje predsjednika Saveza mr. Irineja Mudrog na svečanoj sjednici 30. obljetnice Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 5.
Izvadak iz odluke Savjeta za nacionalne manjine o rasporedu sredstava za potporu programima udruga nacionalnih manjina u RH u 2009. godini (od 06.03.2009.) // Наша газета. – 2009. – № 3 (70). – С. 5.
Naputak Ministarstva prosvjete i športa // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 53.
Pismo Predsjedniku Ukrajine Leonidu Kučmi // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 6.
Pravilnik o radu i djelovanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 16–18.
Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba N.n. 92/98 – Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi (N.n. 88/02) ukida točke 9., 10. i 14. (Postupci povratka) Programa [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.povratak.hr/default. aspx?id=41 – Назва з екрану.
Promjena Ustava Republike Hrvatske (2010.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikisource.org/wiki/Promjena_Ustava_ Republike_ Hrvatske_%282010.%29 – Назва з екрану.
Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm – Назва з екрану.
Rijeć predsjednika Saveza Rusina i Ukrajinaca RH, mr Irineja Mudrog na Svečanoj sjednici povodom obilježavanja 170. obljetnice od doselenja Rusina u Petrovce i Republiku Hrvatsku // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 17.
Shadow Report of Croatian Helsinki Committee, September 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cilevics.eu/minelres/ reports/ croatia/NGO/croatia_NGO.htm – Назва з екрану.
State Report to Council of Europe FCNM submitted by Croatia, January 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: Croatia_Documents_Part1_ Jan2007.pdf – Назва з екрану.
State Report to Council of Europe FCNM submitted by Croatia, 13 April 2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу: Croatia_Documents_Part1_ Jan2007.pdf – Назва з екрану.
Statut Općine Bogdanovci // Službeni vjesnik Vukovarsko-srijemske županije. – 2009. – № 11. – S. 189–200.
Statut Općine Tompojevci // Službeni vjesnik Vukovarsko-srijemske županije. – 2009. – № 11. – S. 290–301.
Temeljni sporazum o Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu // Tatalović S. Manijinski narodi i manjine / S. Tatalović – Zagreb, 1997. – S. 284–285.

Посавінській (320) жупаніях та в місті Загреб (330)[174]. Причому питома вага обидвох меншин незначна: русини складали понад 1 % населення тільки у Вуковарсько-Сріємській жупанії, а абсолютну більшість – у двох селах (Петровці та Миклушевці). Українці не становили більшості в жодному населеному пункті, а найбільшу частку вони складали у Каніжі (18,1%) та Петровцях (17,8%)[175].

ЧИСЕЛЬНІСТЬ РУСИНСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХОРВАТІЇ ЗА ДАНИМИ ПЕРЕПИСІВ

Рік (період)	Чисельність русинсько-українського населення, осіб
1890	1
1900	2076
1910	5592
1931	6500
1948	6397
1953	5980
1961	6290
1971	6521
1981	5836
1991	5747
2001	4314

Таким чином, упродовж існування русинсько-української діаспори в Хорватії відбувалося поступове зменшення її чисельності, точніше кількості тих, хто так себе ідентифікував. Основні причини цього процесу такі:

1. **Асиміляція** (спонтанна і цілеспрямована), яка тривала вже з середини XVIII ст. У Першій Югославії здійснювався тиск на греко-католиків, аби вони переходили у православ'я. Ті, хто так зробив, майже автоматично прийняли сербську національну ідентичність. У Другій Югославії мали місце тенденції записуватись „югославами" (це траплялося переважно у мішаних – русинсько-сербських чи русинсько-хорватських

[174] Ured za nacionalne manjine [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=32 – Назва з екрану; Population by ethnicity, by towns/municipalities, census 2001 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/E01_02_02/E01_02_02.html – Назва з екрану; State Report to Council of Europe FCNM submitted by Croatia, 13 April 2004 // Croatia_Documents_Part1_Jan2007.pdf; Закордонні українці в Республіці Хорватія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm – Назва з екрану.

[175] Tatalović S. Nacionalne manjine u Hrvatskoj. – S. 12–13.

родинах). Такі шлюби впливали і на **самоідентифікацію**. Зокрема, на даний час у Липовлянах лише 20% українців користуються у побуті українською мовою. Змішані подружжя вже у другому поколінні втрачають материнську мову[176].

2. **Терени**, на яких переважно проживали русини та українці (а це Східна Славонія, а також Посавіна в Боснії та Воєводина у Сербії), ставали зоною посилених міжетнічних контактів та сутичок, що не могло не вплинути на міграційні та асиміляційні процеси.

3. **Чисельність** і **розпорошеність** – русини становили етнічну більшість лише у двох селах, українці – в жодному. Така ситуація сприяла асиміляції.

4. **Глобальні процеси** – підвищена мобільність населення сприяє його змішуванню, при цьому малі етнічні групи (у нашому прикладі – русини та українці) ризикують зникнути.

5. **Війна** у першій половині 1990-х років зменшила чисельність нашої діаспори, призвела до зміни її розселення, розриву традиційних внутрішньоетнічних зв'язків.

Окремі дослідники до вищезгаданих причин додають навіть економічну кризу та безробіття серед молоді[177]; однак, вважаємо, що ці фактори не є визначальними.

Перспектива русинів і українців тісно пов'язана з демографічним фактором[178]. Однак у русинсько-українському середовищі Хорватії смертність перевищує народжуваність[179], а нового активного переселення з України не відбувається. На 1998 р. було 150 громадян України, які постійно проживали у Хорватії[180]. Загалом після 1991 р. з України в Хорватію переселилося до 300 осіб, в основному жінок, які тут вийшли заміж[181]. Кількасот українців виїхали до Хорватії під час громадянської війни в Боснії і Герцеговині на початку 1990-х рр.[182]

Відсутність переселенців з українських земель актуалізує питання виживання русинсько-української меншини, тим більше, що всередині цієї

[176] Лещишин Я. Сьогодення українців Західної Славонії і Мославіни. – С. 167-168.

[177] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє / М. Жирош // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 175–191.

[178] Бурда С. Історія і актуальні проблеми українців та русинів Хорватії. – С. 176.

[179] Пририхтованя за попис жительства // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 177–179.

[180] Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком. – С. 6–9.

[181] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf – Назва з екрану; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом / С.Бурда // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 20.

[182] Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії / Ю.Атаманюк // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 25.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Поточний архів Союзу русинів та українців у Загребі

Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.
Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu.
Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.
Statut Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske (1997. g.).

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Винчованка Союзу РУРГ з нагоди преглашованя нєовисней, сувереней Републики Горватскей // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 4.

Гнатюк В. Руські оселі в Бачці / В.Гнатюк // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1898. – Вип. 11. – С. 3.

Доповідь на XVI зустрічі національностей сусідніх країн // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 28–29.

Етнографічний збірник. Т. XXIX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси / [зібрав В.Гнатюк]. – Львів: НТШ, 1911. – Т. V. Казки з Бачки. – 1911. – 329 с.

Етнографічний збірник. Т. XXX. Етнографічні матеріали з Угорської Руси / [зібрав В.Гнатюк]. – Львів: НТШ, 1911. – Т. VI. Байки, лєгенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки. – 1911. – 358 с.

Застановце ґеноцид (апел Союзу Русинох и Українцох Югославиї) // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 26.

Звернення СРУРХ до товариства „Україна" // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 20–21.

Конституція Республіки Хорватія // Конституції нових держав Європи та Азії. – Київ, 1996. – С. 372–403.

Лист до Президента України // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 39–40.

Лист до своїх // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 21, 22.

Лист Президентові України Л.Д.Кучмі // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 7.

Лист-привітання Президента України Л.Д.Кучми // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 6.

Организация объединенных наций. Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации. Комитет по ликвидации расовой дискриминации. Доклады, представленные государствами-участниками в соответствии со статьей 9 конвенции. Хорватия. 15 ноября 2007 года [Електронний ресурс]. // Режим доступу: www2.ohchr.org/.../ CERD. C.HRV.8_ru.doc – С. 13–83 – Назва з екрану.

Писмо проф. Буїли американцкому сенаторови Паулу Симону // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 29–30.

План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lemko.org/rusyn/kuras.html – Назва з екрану.

План співпраці Союзу русинів і українців Хорватії з товариством „Україна" // Нова думка. – 1992. – № 98–99. – С. 31.

Програма Петровського дзвону // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 2.

Програма сотрудництва зоз „Україну" у 1991. року // Нова думка. – 1990. – № 86. – С. 14–15.

Якщо оцінювати діяльність українців Хорватії лише у цифровому вимірі, то результати будуть невтішними: з багатотисячної русинсько-української громади міжвоєнного часу станом на початок третього тисячоліття власне українців залишилось менше двох тисяч, а спроби об'єднання з численнішою русинською громадою після певних успіхів зазнали відносної невдачі. Проте, якщо глянути на умови, в яких діяли українці та русини Хорватії впродовж ХХ ст., то слід просто подивуватися тому, що вони взагалі тут зуміли зберегтися – попри війни, асиміляції, конфлікти та розколи. Тож залишається висловити сподівання, що українська громада Хорватії житиме і розвиватиметься, до того ж у якнайтіснішому зв'язку зі своїми братами-земляками, які з огляду на низку історичних обставин називаються русинами.

Хорватські русини мають власну самосвідомість незалежно від характеру їхнього ставлення до України (чи виступають за розмежування з українцями, чи вважають їх братами); ця свідомість коливається від рівня національної до регіональної, але вона присутня. Русинська мова, хоч і є по суті діалектом української літературної мови, зуміла сама перетворитися на літературну. Важливішим завданням на сьогодні є привернути до себе русинів, спонукати їх сприймати Україну як свою батьківщину.

Ігнорування Україною русинського питання (в межах власної держави чи ззовні – не важливо) не вирішить проблему, яка підриває основи ідентифікації українства і веде до сепаратизму. Для її розв'язання потрібен комплекс заходів інформативно-просвітницького, історичного, соціально-економічного та політичного характеру. Інакше не вдасться зберегти русинський феномен для України, і він остаточно викристалізується у самостійне явище.

У новітніх умовах зростає відповідальність України щодо підтримки української діаспори на теренах колишньої Югославії. Довгі роки будучи колонією, Україна була позбавлена можливості допомагати своїй діаспорі. Тим більше викликає подив і захоплення, що за такої ситуації хорватські українці, понад сто років відірвані від батьківщини, власними силами зберігали свою національну самобутність, не втратили рідну мову й культуру, створили свою багату й оригінальну літературу. Цілком погоджуємось із першим послом України в Хорватії Анатолієм Шостаком, що це було великим національним подвигом хорватських русинів-українців: „Ви з повним правом можете вважати себе гідними синами й дочками українського народу, а Україна повинна пишатися вами"[1937].

Загалом можемо виділити два ключові фактори буття хорватських русинів й українців – чисельність та національна свідомість. Позитивне вирішення цих питань дозволить мати майбутнє нашій діаспорі у Республіці Хорватія.

[1937] Тимко-Дітко О. Розмова з Послом України в Республіці Хорватія А.М.Шостаком. – С. 6.

спільноти немає одностайності з багатьох питань, найголовніше з яких – самоідентифікація і повне ототожнення русинів із українцями.

Таким чином, у ХХ ст. відбулися значні зміни у чисельності та розміщенні нашої діаспори у Хорватії. З 1890 р. кількість переселенців невпинно зростала, що пояснювалось їх активною еміграцією з українських земель – спочатку економічною, потім політичною. Свого кількісного максимуму українське та русинське населення Хорватії досягло у міжвоєнний період, коли його чисельність становила 6,5 тис. осіб. 50-ті роки ХХ ст. можна вважати найінтенсивнішим періодом міграції югославських українців як у межах держави, так і за кордон. Унаслідок цього кількість русинів та українців Хорватії впродовж 1948–1961 рр. коливалась у межах 6-6,4 тис. осіб. Динамічні перетворення повоєнної доби, розрив патріархальних зв'язків, урбанізація та панівна інтернаціональна ідеологія призвели до втрати національних рис представниками нашої діаспори. Подальші переписи населення в країні демонструють повільне, але постійне зменшення кількості русинів і українців – з 6,5 тис. (1971 р.) до 5,7 тис. осіб (1991). Унаслідок хорватсько-сербської війни чисельність русинів і українців вкотре зменшилась – до 4,3 тис. осіб (2001).

Таким чином, упродовж кількох останніх десятиліть відбувалося неухильне зменшення чисельності русинсько-української діаспори в Хорватії. Причинами цього процесу були асиміляція, низька національна свідомість, специфіка території розселення представників нашої діаспори, її розпорошеність, процеси глобалізації та військові конфлікти. Унаслідок цих негативних чинників русинська та українська меншини Хорватії ризикують зникнути, якщо не буде нової хвилі переселення з України, а також якщо не вдасться реалізувати спроби згуртування двох громад під однією назвою.

2. Етнічна свідомість хорватських русинів та українська ідентичність

Русини є, мабуть, найцікавішим феноменом Східної Європи. До сьогодні не припиняються дискусії, ким же вони є насправді – етнічною групою українців чи окремим народом? Розглянемо це питання на прикладі Хорватії, яка визнає русинів як одну з 22 своїх меншин.

Теоретики етно- та націєтворчих процесів виокремлюють певну кількість ознак та особливостей, притаманних етнічним спільнотам.

Дж. Гатчінсон, Е.Сміт пропонують шість найважливіших ознак етносів: 1) власне ім'я (аби мати змогу ідентифікувати себе); 2) міф (або факт) про спільне походження (містить ідею спільного витоку в часі та просторі і дає етносу відчуття уявної спорідненості); 3) спільну історичну пам'ять; 4) один чи кілька елементів спільної культури (як правило, релігія, звичаї, мова); 5) прив'язаність до батьківщини (важлива символічна прив'язаність до землі

предків, на якій етнос не обов'язково проживає фізично); 6) усвідомлення своєї єдності, принаймні у якоїсь частини населення[183].

Я.Крейчі та В.Велімський називають шість чинників для ідентифікації групи як нації: територія, держава (чи схожий політичний статус), мова, культура, історія та національна свідомість[184].

Генеалогії і нібито спільне походження, мобілізація народу, рідна мова, звичаї і традиції — це елементи етнічної концепції нації Е.Сміта[185]. Він же пропонує такі найголовніші риси національної ідентичності: 1) історична територія, або рідний край; 2) спільні міфи та історична пам'ять; 3) спільна масова, громадська культура; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території[186]. Головними атрибутами етнічної спільноти Е.Сміт називає такі: 1) групова власна назва; 2) міф про спільних предків; 3) спільна історична пам'ять; 4) один або більше диференційних елементів спільної культури; 5) зв'язок із конкретним „рідним краєм"; 6) чуття солідарності у значної частини населення[187].

Якщо спроектувати все це на хорватських русинів, то серед найголовніших рис їхньої регіональної (етнічної) ідентичності можна назвати: власний етнонім, прив'язаність до прабатьківщини, історичну пам'ять, мову та релігію як особливі елементи культури, національну (етнічну/регіональну) свідомість. Розглянемо ці риси детальніше.

Загалом русини і українці – два етноніми однієї національної меншини. Поняття „руснак", „руська національна свідомість", „руська віра", „руська мова" різночасово адекватні поняттям „українець", „українська національна свідомість" і т.д.[188] Під етнонімом „русини" історично розуміються жителі Київської Русі. Термін „Україна" вперше згадується у 1187 р. стосовно простору ліворуч від річки Дніпро, а пізніше поширюється на інші пограничні частини по обидва боки Дніпра, з центром у Києві. Протягом століть постійно переплітаються, збиваючи з пантелику, щонайменше дві назви одного і того ж народу: „русин" – стара назва, „українець" – нова[189]. Ужгородський філолог П.Чучка зазначав: „Для мене руснак і українець

[183] Гатчінсон Дж. Що таке етнічність / Дж.Гатчінсон, Е.Д.Сміт // Націоналізм. Антологія. Видання друге, перероблене і доповнене / [Упорядники: Олег Проценко, Василь Лісовий]. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 215.

[184] Крейчі Я. Етнічні та політичні нації в Європі / Я.Крейчі, В.Велімський // Націоналізм. Антологія. – С. 308.

[185] Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність / Д. Ентоні Сміт. – К. : Основа, 1994. – С. 21–22.

[186] Там само. – С. 23.

[187] Там само. – С. 26.

[188] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района / Л.Белей // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 34.

[189] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ / С.Бурда // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 6.

Русинсько-українська меншина Хорватії вижила не завдяки чомусь, а швидше навпаки, наперекір різним процесам – війні, асиміляції, переселенням тощо. Тільки нещодавно з'явилися прекрасні умови для плекання усього рідного, – однак тепер майже немає кому цим займатися.

Союз русинів і українців Хорватії упродовж 1990-х рр. зумів налагодити, зберегти та розвинути співпрацю з низкою організацій сусідніх європейських держав. Левова частка таких контактів припадала на Україну. У зв'язку із хорватсько-сербською війною розірвалися відносини з діаспорою інших югославських республік, натомість поглиблюються контакти зі спорідненою організацією Словаччини. Лише наприкінці 1990-х рр. відновлюється співпраця з українськими та русинськими товариствами Боснії-Герцеговини та Сербії. Русинсько-українські організації Хорватії (СРіУ, а згодом і Українська громада) стали членами низки світових та європейських організацій нашої меншини.

Хорватсько-сербська війна перервала навчання рідною мовою русинів й українців. У воєнний час освіта для них існувала лише у „малих" та „літніх" школах. Особливо зросло значення „літніх шкіл", які в умовах війни стали чи не єдиним і тому необхідним центром підтримки освіти рідною мовою, збереження національної свідомості.

Із поверненням хорватської влади у Подунав'я відновлюється і освіта мовами меншин, якій нове хорватське законодавство надало широкі можливості для розвитку. В ареалі проживання русинів і українців існували українські і русинські відділення при хорватських основних школах. Діаспора не мала власних середніх шкіл, але отримала можливість вивчати програму середньої школи у початкових школах, факультативно або у „літніх школах".

З 1997 р. з'явилася можливість отримати вищу освіту рідною мовою на відділенні україністики філософського факультету Загребського університету. З відкриттям у 1995 р. Центральної бібліотеки русинів й українців Хорватії у Загребі, а згодом – її філіалів в інших осередках, представники діаспори отримали можливість ширшого доступу до різноманітних видань рідною мовою.

Незважаючи на низку здобутків у царині освіти, ситуація зі знанням русинської й української мов та з їх вивченням у школах залишається складною.

В інформаційно-видавничій сфері русинсько-українська меншина наприкінці XX ст. могла похвалитися виданням низки часописів та праць монографічного характеру. У невеликому обсязі русини й українці були представлені на радіо й телебаченні Хорватії. Зважаючи на нечисленність тамтешньої діаспори, усе вищезгадане є вагомим здобутком.

Дякуючи греко-католицькій церкві Хорватії, русини й українці зуміли зберегти свою ідентичність, рідну мову, звичаї, традиції та обряди. Але нові виклики (глобалізація, асиміляція, депопуляція) несуть загрозу не тільки існуванню русинсько-української меншини Хорватії, але і їхній церкві.

гуртки тощо. Товариства організовували культурні маніфестації танців, пісень, виставки образотворчого мистецтва, народного одягу, українських вишивок. Усе це відбувалося у рамках культурних маніфестацій „Петровський дзвін", „Миклушевське літо" та ін.

Упродовж 1990-х рр., незважаючи на несприятливі умови, спричинені хорватсько-сербською війною, зростали як кількість регіональних товариств, так і діапазон їхньої діяльності. Однак таке зростання на фоні зменшення чисельності русинсько-української громади Хорватії не є запорукою успішного розвитку русинсько-українських товариств у найближчому майбутньому. Адже якщо не буде достатньої кількості активістів – не існуватимуть і регіональні товариства.

Русини й українці брали участь не тільки в роботі СРіУ, але й у діяльності інших організацій різноманітного характеру, які структурно не входили у склад Союзу: Хорватсько-українського товариства, Асоціації україністів, Спілки русинських та українських письменників. Їхня діяльність охоплювала широкий спектр завдань, що стосувалися передусім культури у різноманітних її проявах.

СРіУ для реалізації своїх програм активно співпрацював з хорватською владою усіх рівнів. Хорватське законодавство впродовж 1990-х рр. (особливо наприкінці цього періоду) надавало широкі можливості для повноцінного культурного розвитку національних меншин, зокрема, русинів й українців, а їхня співпраця з урядом Хорватії була різноманітною, корисною та взаємовигідною.

Держава фінансувала (хоч і неповною мірою) усі заходи, що проходили під егідою СРіУ, у тому числі культурні маніфестації, освітні програми, видавничу справу, турбувалася про вигнанців – представників національних меншин. Практикувались зустрічі хорватських високопосадовців із членами русинсько-українських організацій. Керівництво СРіУ практично завжди висловлювало повну підтримку політиці та діям хорватської влади.

Українці і русини Хорватії мають право на культурну автономію, на політичне представництво у хорватському парламенті та у Раді національних меншин уряду РХ, право засновувати свої ради на рівні структур місцевого і регіонального управління. Упродовж трьох каденцій їхні інтереси, а також інтереси ще кількох меншин у парламенті Хорватії представляли спочатку русин М.Киш та згодом українець Б.Гралюк.

Хорватія, передусім під тиском міжнародних інституцій, прийняла низку законодавчих актів, які надали національним меншинам одні з найширших у світі прав. Водночас русинсько-українська громада розкололася і продовжує розчинятися у хорватському середовищі. Очевидно, широкі права та достатнє фінансування не дозволяють лідерам низки русинських, українських та русинсько-українських організацій мислити стратегічно і спрямовувати зусилля на об'єднання, аби запобігти зникненню цієї унікальної не тільки в історичному контексті української групи на Балканах.

різняться не стільки територіально, скільки хронологічно. Одне поступово переростає в інше..."[190]

Перехід із позиції русинства на позиції українства пережив фактично у різний час увесь український народ. На Наддніпрянщині цей процес особливо активно відбувався за Хмельниччини, у Галичині – у другій половині XIX ст., на Закарпатті – у першій половині XX ст.[191] Після того, як населення Східної Галичини у 30-х рр. XX ст. остаточно змінило етнонім „русин" на „українець", русинами продовжувало називати себе лише населення окраїнних українських територій, які не увійшли до української держави[192].

Тому зрозуміло, чому цей процес не зачепив південнослов'янських русинів: у XVIII ст. він ще не дійшов до Карпат, а в XX-му русини були ізольовані від прабатьківщини[193].

Історичним обставинам та періодам переселень ми завдячуємо існування обох етнонімів, як і збереження русинами своєї русинської мови (діалекту)[194].

Русини (т.зв. бачвансько-сріємські русини) та українці Югославії – найдавніша українська діаспора. Із середини XVIII ст. долину історичної області Бачка почали активно населяти переселенці з Карпатського регіону. Територія Карпат є зоною особливо активних мовних та етнокультурних контактів – українських, польських, словацьких, угорських, єврейських, німецьких, циганських[195]. Усі народи того регіону зазнали значного впливу своїх сусідів. Чітку етнографічну межу між українцями і словаками, українцями і поляками тут провести нелегко. Саме ця зона східно- та західнослов'янського пограниччя була прабатьківщиною південнослов'янських русинів.

На нові землі переселенці з Карпат принесли самоназву „руснак", руську національну свідомість, греко-католицьку віру, руську говірку і кириличне письмо, що однозначно вказує на їх східнослов'янське, а саме українське походження[196].

Починаючи з Ю.Віславського, існували спроби розвинути теорію, за якою предками бачванських русинів вважались козаки, що переселились на Дунай після зруйнування Січі та прийняли австрійське підданство. Однак

[190] Тимко О. Актуальна розмова з професором д-р. Павлом Чучком / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 15.

[191] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 34.

[192] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 6.

[193] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 34; Миронов Г. На волю, на Балканы! [Електронний ресурс] / Г.Миронов // Режим доступу: http://www.apn.ru/publications/print22964.htm – Назва з екрану.

[194] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 6.

[195] Белей Л. "Od Tatier po Azovské more"* …a Bačku, або як пословаччили духовну спадщину русинів Бачки і Сриму / Л.Белей // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 44.

[196] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 34.

різниця між закарпатськими діалектами та мовою українців з Дніпра є занадто значною, щоб вважати можливою їх генетичну пов'язаність. В. Гнатюк писав, що у фольклорі перших русинських колоністів відсутні спогади про козацьке минуле, тоді як народна пам'ять русинів зберігає й більш старовинні карпатські спогади[197].

На сьогодні більшість науковців не вважає обґрунтованою теорію козацького походження русинського населення Югославії. Втім, не можна заперечувати, що поодинокі запорожці могли інтегруватись у масу сріємсько-бачванських русинів[198].

Наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. проходив черговий етап переселень, переважно з району Галичини, цього разу під назвами "русини" та "українці" (або "лемки" та "галичани"). Вони поселилися на території Славонії[199].

Варто наголосити, що основною вимогою з боку Австро-Угорської держави до переселенців була належність їх до греко-католицької конфесії, і саме цей чинник, на думку Л.Белея, у майбутньому зіграв вирішальну роль у збереженні переселенцями власної національної чи конфесійно-національної самосвідомості в чисельно переважаючому оточенні представників інших конфесій[200].

Умовно всі три міграції із Закарпаття та Галичини на південь були русинськими, однак третя на початку XX ст. вже з українською свідомістю та мовою, а перші дві зберігають дотепер регіональну культурну ідентичність із сильнішою чи слабшою українською свідомістю та мовою[201].

Крім народної назви, дві групи переселенців відрізнялись і діалектами: в одному випадку – закарпатська українська говірка, значно розріджена словацькими, польськими, сербськими та угорськими елементами; в другому - галицька українська говірка. Ці чинники лягли в основу тієї культурної подвійності української діаспори, яка сьогодні існує в країнах колишньої Югославії[202].

Консервація групової ідентичності переселенцями з перших міграційних хвиль і, як наслідок, незавершеність етноконсолідаційних процесів у середовищі української діаспори призвели до того, що українське за походженням населення на території колишньої Югославії користується

[197] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 10–11.
[198] Там само. – С. 11.
[199] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 7.
[200] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html
[201] Тамаш Ю. Южни погляд на Україну медзи востоком и заходом / Ю.Тамаш // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 33.
[202] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 14.

Війна в Хорватії значно змінила кількість і розташування української громади в цій країні. Не усі вигнанці й біженці повернулись, про що свідчать результати перепису 2001 р. Депортації пришвидшували асиміляційні процеси у середовищі русинсько-української меншини. Тому зрозуміло, що війна, як і спричинені нею втрати, страждання та масовий характер міграції серед русинів та українців украй негативно вплинули на свідомість русинсько-українського населення Хорватії. У цій війні русини й українці зазнали більших втрат і страждань, аніж під час двох світових воєн.

Центральною організацією нашої меншини був Союз русинів й українців Хорватії, створений у 1968 р. Він ставив перед собою завдання збереження і розвитку традицій, культурної та етнічної ідентичності, протидії асиміляції, сприяння інтеграції і розвитку добрих взаємовідносин між цією меншиною і Хорватією, згуртування членів русинсько-українських громад. СРіУ, за підтримки Хорватської держави та завдяки активній діяльності своїх членів, забезпечував усебічний суспільний та культурно-просвітній розвиток русинів й українців.

Але стосунки всередині Союзу русинів і українців не були ідилічними. Час від часу виявлялися розбіжності у питаннях розподілу фінансів та керівництва організацією; важливим було і питання ідентичності, тобто співвідношення „русинськості" та „українськості" у Союзі.

Конфлікти у СРіУ врешті-решт призвели до розколу в організації. Кроки Хорватії на початку XXI ст., якими держава фактично визнала окремішність русинської меншини, лише закріпили це роздроблення і підірвали монопольне становище Союзу. Тепер не тільки він визначав характер життя русинсько-української меншини у Хорватії. Боротьба за вплив і владу всередині Союзу, а також незадоволення окремими аспектами його політики з боку регіональних осередків призвели до того, що СРіУ втратив своє монопольне становище і первісне значення як об'єднавчого чинника усієї діаспори, що роздробилась на низку менших організацій.

За останніх десять років у житті української і русинської національних меншин у Хорватії відбулися великі зміни, викликані зміною закону про національні меншини. Вони звели багаторічну спільну і узгоджену політику русинсько-української громади на шлях задоволення власних амбіцій. Сьогодні у Хорватії існує кілька головних політичних течій русинів й українців, і складається враження, що вони все менше мають намір узгодити свої громадсько-політичні засади з метою об'єднання сил для захисту від роз'єднання і подальшої асиміляції.

На регіональному рівні русини й українці були організовані в культурні, культурно-мистецькі або культурно-просвітні товариства. Упродовж розглядуваного періоду у Хорватії працювала значна кількість регіональних товариств. У них діяли танцювальні, фольклорні та музичні колективи, хори, оркестри, ансамблі, дуети, солісти, драматичні і літературні

упередженням, насадженим ... політиками, які часто насаджуються і сьогодні"[1936].

Хорватсько-сербська війна значно вплинула на становище русинсько-української меншини Хорватії, особливо у її східній частині. Потрапивши під владу самопроголошеної Сербської Країни, представники нашої діаспори фактично опинилися в умовах окупаційного режиму. Їхнє становище супроводжувалося погрозами, вбивствами, грабуванням майна, етнічними чистками та вигнанням з рідних місць. Незважаючи на те, що більшість русинів й українців краю не цікавилася політикою, а в перші місяці війни не всі вони були прихильниками відстоювання хорватської незалежності, серби розглядали їх як потенційно ворожий елемент, а саму територію – як життєвий простір для сербського населення відповідно до концепції „Великої Сербії". Війна посилила міжнаціональний антагонізм, спричинила практику етнічних чисток і виникнення величезної кількості біженців та вигнанців. Вигнанці значною мірою втратили міжособистісні контакти. Наслідком цього стало завмирання культурного, освітнього, духовного та релігійного життя діаспори. Існувала небезпека розселення або навіть зникнення українсько-русинської громади Хорватії.

Не полегшило становища нашої меншини й прибуття у Східну Славонію миротворців ООН. Русини й українці опинилися на межі біологічного виживання в регіоні, і тому вони вітали відновлення суверенітету Хорватії на цих землях.

На початковому етапі хорватсько-сербської війни, у найскладніший її період, було створено Кризовий штаб русинів й українців Хорватії. З відстані часу можна констатувати, що його роль і діяльність була важливою і необхідною. Кризовий штаб був сформований у той час, коли внаслідок вибуху хорватсько-сербської війни українська і русинська меншина виявилась розпорошеною, розділеною лінією фронту, дезорганізованою. Постала реальна загроза зникнення меншини українців і русинів Хорватії та нагальна потреба запобігти цьому. Утворений найактивнішими членами СРіУ Кризовий штаб став своєрідним надзвичайним комітетом, покликаним рятувати представників нашої діаспори, забезпечувати їх найнеобхіднішим (харчами, тимчасовим житлом тощо), інформувати світ і передусім Україну про реальне становище українців і русинів в охопленій війною Хорватії. Зважаючи на умови, у яких діяв Кризовий штаб, і на його реальні можливості, можна впевнено стверджувати, що його створення і функціонування були виправданими. Адже активна позиція Кризового штабу СРіУ забезпечила збереження української і русинської меншини в державі, а згодом відновлення її різнобічної діяльності (культурної, освітньої, політичної тощо) у повному обсязі.

[1936] Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924

нині двома етнонімами – „русини" і „українці"[203]. При цьому регіональна ідентичність часто пересилювала національну[204].

Зараз у Хорватії проживають нащадки русинів, які 260 років тому переселилися до Бачки та Срієму, а 170 років тому – до Славонії; менша частина русинів-українців, що мігрували 110 років тому також на славонську територію; невелика група лемків із Лемківщини, які осіли на кордоні Славонії та Мославини[205].

Бачвансько-сріємські русини мали національно свідому духовну і світську інтелігенцію. Жили в новому оточенні, але зберегли свою ідентичність – залишились русинами з усвідомленням, що вони частина народу Пряшівщини. Південнослов'янські русини – неасимільована частина своїх найдавніших пращурів, які переселились на інший бік Карпат[206].

У 80-х роках XIX століття посилюється тиск і мадяризація південнослов'янських русинів. У відповідь вони все частіше звертаються до русинів-українців у Галичині. Унаслідок таких контактів з'являється усвідомлення того, що русини живуть не тільки в тогочасних межах Угорщини (як складової імперії Габсбургів), але й за її межами, і що тільки від русинів-українців Галичини можна отримати необхідну допомогу для протидії асиміляції. Тоді з Галичини отримували книги, газети, журнали, і письмове слово відігравало значну роль у пробудженні та зміцненні їхньої національної самосвідомості[207].

Врешті, проблему власної національної приналежності югославські русини спробували вирішити наприкінці Першої світової війни. У 1919 р. у Новому Саді вони заснували Руське народне просвітне „дружтво", або товариство (РНПД), і вирішили взяти за основу літературної мови місцеву розмовну, в основі якої лежала керестурська говірка[208], а для письма – український алфавіт[209]. Фактично вони висловилися за народну (а не

[203] Трощинський В. Українці в світі. – С. 215.
[204] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 14.
[205] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО / С.Бурда // Нова думка. – 2000. – № 113. – С.11.
[206] Тимко О. Актуална розгварка зоз Мироном Жирошом / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 19.
[207] Ramač J. Verski i nacionalni identitet Rusina u Vojvodini [Електронний ресурс] / J.Ramač // Режим доступу: http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d21/download_ser_lat – Назва з екрану.
[208] Тимко О. Вечар и рецитал пошвецени 160-рочнїци од приселєня Русинох до Горватскей / О.Тимко, Е.Барич // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 27.
[209] Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 69.

українську літературну) мову, якою щодня спілкувалися[210]. Хоча з цього приводу велися запеклі суперечки, і рішення далося нелегко[211].

Такий вибір не видасться дивним, якщо зважати, що напередодні Першої світової війни русини, у середовищі яких панували русофільські тенденції, з настороженістю сприймали все українське: "Ми бажаємо священика цілим серцем, але сохрани нас Боже від українчика!"; „Они бідаки там тілько злого начитали ся про українських священиків, що уявляють собі їх як чортів з рогами"[212].

Водночас у громаді бачванcько-сріємських русинів існували й проукраїнські настрої: «Ми Русини-Українці у Югославії усі як Бачваньскі так і Галицки, належимо до того самого великого руско-українского народу, котрого єсть 35 мілїонів"[213].

Між громадами існували мовні відмінності: представники русинської міграції за два століття життя в Бачці й Сріємі між сербами та угорцями запозичили до своєї говірки (яка ще до переселення носила ознаки польського та словацького впливу) нові лексеми, створюючи певне койне. Українці ж розмовляли галицькими діалектами, близькими до української літературної мови. Дві громади об'єднував як релігійний фактор – більшість їхніх представників були уніатського віросповідання, так і загальні (хоча й не тотальні) тенденції до взаємної інтеграції[214].

Українці визнавали особливість мови русинів, проте називали її бачванським (або шаришським) діалектом, підкреслюючи належність русинів до своєї нації: „Давно, дуже давно відорвалися від нас наші бачванські браття, але своєї народности мови не встратили! Бож всі бачванці є національно-свідомі, хоч говорять шаришським діялектом!"[215].

У міжвоєнній пресі русинів й українців Югославії – газетах „Руски новини" та „Рідне слово" – обговорювалось актуальне питання ідентичності. У статтях переважала позиція, що русини – це окрема галузка великого руско-українського народу від Карпат до Кавказу: „З тим народом нас в'яже кров ... і наша мова, хоч як вона помішана з чужими словами. У тим напряму,

[210] Такач Г. О питаню такволаней українизациї Русинох Пряшивщини / Г.Такач // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 24.
[211] Лабош Ф. История русинох Бачки, Сриму и Славониї 1745–1918. – С. 275, 277.
[212] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 70-71.
[213] Там само. – С. 127.
[214] Румянцев О. „Руски новини" та „Рідне слово" – дзеркала двох українських громад Югославії в період між двома світовими війнами / О.Румянцев // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. – Вип. 11 / Національний університет "Острозька академія", Українське Історичне Товариство, Світова наукова рада при СКУ, Українська американська асоціація університетських професорів. [Відп. редактори: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко]. – Острог: РВВ Національного університету "Острозька академія", 2008. – С. 448-449.
[215] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 127.

Тож автор скептично оцінює перспективи русинів як окремого етносу і русинської етнічної свідомості на теренах Хорватії. Більш логічним кроком задля збереження ідентичності русинів є якнайтісніша співпраця із близькою за багатьма ознаками та також невеликою українською меншиною. Таке гуртування може забезпечити збереження власного „я" обома етнічними групами у Хорватії. У цьому контексті важливого значення набуває і позиція України, її політика щодо збереження численних діаспор, у тому числі й найдавнішої – на Балканах.

Розглядаючи приклад хорватських русинів, слід пам'ятати, що вони – не автохтони регіону, на відміну від, скажімо, русинів Румунії, Польщі, Словаччини; ареал їх проживання не межує з українською етнічною територією. І це наклало свій відбиток, сформувавши особливість русинського феномену Хорватії в контексті усіх русинів Балкан.

Визнання русинів у низці європейських держав (у Словаччині, Угорщині, Хорватії, Румунії) окремим слов'янським народом зумовило руйнування єдності русинів й українців, формування окремих національних організацій, реальне зменшення кількості обох етнічних груп.

Русинська ідентичність як поняття регіональне, територіальне лише збагачує українську культуру та історію. Русинська ідентичність як поняття самостійне, відокремлене, сепаратистське, відособлене не тільки втрачає зв'язок з українством в історично-культурному вимірі, але й прирікає русинів на самотність перед сучасними викликами глобалізації та асиміляції з боку сусідніх народів і держав.

Хорватські русини залишилися вірними своїй традиційній назві і русинській свідомості. Їхня історична пам'ять веде до Горниці як прабатьківщини. Їхня мова, попри розбіжності у поглядах на її статус (говірка, літературна мова, діалект) та походження (українське, словацьке, польське, змішане), дає їм підстави дивитись на себе як на окремий народ. Щоправда, спільне з місцевими українцями греко-католицьке віросповідання зближує обидві меншини. Значна частина хорватських русинів, попри сильно розвинену регіональну ідентичність, усвідомлює свою спільність з українцями та Україною як спорідненим народом та прабатьківщиною. Проте в останнє десятиліття, використовуючи підтримку хорватської влади в самоідентифікації русинів як окремого етносу, їхні консервативні кола проводять політику, спрямовану на ізоляцію русинів від українців у культурно-національному плані. Однак, чи приведе така політика до розквіту та відродження русинської меншини, чи сприятиме її остаточній асиміляції, – питання залишається відкритим.

Цілком погоджуємося з активістом української діаспори Хорватії С.Бурдою, що „русини і українці – це один народ, розділений незнанням і

ВИСНОВКИ

Вихідці з українських земель переселялися на територію південних слов'ян кількома хвилями. Переселенці, які прибували сюди з середини XVIII ст. до кінця XIX ст., ідентифікували себе як русини; ті ж, хто переселялися з кінця XIX ст., вже переважно називали себе українцями. Власне на територію Хорватії емігранти з України почали прибувати з 1830-х років.

У XX ст. відбулися значні зміни у чисельності та розміщенні нашої діаспори у Хорватії. З 1890 р. кількість переселенців невпинно зростала, що пояснювалось їх активною еміграцією з українських земель – спочатку економічною, потім політичною. Свого кількісного максимуму українське та русинське населення Хорватії досягло у міжвоєнний період, коли його чисельність становила 6,5 тис. осіб. 50-ті роки XX ст. можна вважати найінтенсивнішим періодом міграції югославських українців як у межах держави, так і за кордон. Унаслідок цього кількість русинів та українців Хорватії впродовж 1948–1961 рр. коливалась у межах 6-6,4 тис. осіб. Динамічні перетворення повоєнної доби, розрив патріархальних зв'язків, урбанізація та панівна інтернаціональна ідеологія призвели до втрати національних рис представниками нашої діаспори. Подальші переписи населення в країні демонструють повільне, але постійне зменшення кількості русинів і українців – з 6,5 тис. (1971 р.) до 5,7 тис. осіб (1991). Унаслідок хорватсько-сербської війни чисельність русинів і українців вкотре зменшилась – до 4,3 тис. осіб (2001).

Тобто, упродовж кількох останніх десятиліть відбувалося неухильне зменшення чисельності русинсько-української діаспори в Хорватії. Причинами цього процесу були асиміляція, низька національна свідомість, специфіка території розселення представників нашої діаспори, її розпорошеність, процеси глобалізації, військові конфлікти та частково – економічна криза.

Перспектива русинів і українців Хорватії тісно пов'язана з демографічним фактором, однак у їхньому середовищі смертність перевищує народжуваність. Унаслідок цих негативних чинників русинська та українська меншини Хорватії ризикують зникнути, якщо не буде нової хвилі переселення з України, а також якщо не вдасться реалізувати спроби згуртування двох громад під однією назвою.

Неодноразові спроби українців та частини русинів об'єднати ці дві етнічні групи у Хорватії не привели до остаточного успіху, а події останнього десятиліття ставлять у цьому процесі більше запитань, аніж відповідей. Однак хорватські русини, залишені самі на себе, без підтримки „материнської" держави та з огляду на власну нечисленність, сучасні процеси глобалізації, асиміляції, відсутність імовірних мігрантів з прабатьківщини як джерела поповнення діаспори не можуть оптимістично дивитися в майбутнє.

на тій єдиній реальній основі мусимо зберігати і творити нашу народну свідомість... Бо то кожному ясно, що 20 тисяч бачвансько-сріємських русинів не може створити якусь нову, самостійну націю"[216].

Важливу роль в усвідомленні югославських русинів себе як частини українського народу відіграли події 1938-39 рр. на їхній прабатьківщині – Закарпатській Русі, де було проголошено державу Карпатська Україна. У цей період на шпальтах видання „Руски новини" активно поширюється термін „русини-українці", який з'явився там ще у попередньому десятилітті[217].

Русини Югославії переважною більшістю (окрім невеликого кола інтелігенції, хто вважають себе українцями) залишилися вірні своїй давній назві, але й визнавали спільне коріння з українським народом в етнічному, історичному, культурному і релігійному аспектах. На думку Г.Такача, такий вибір виявився успішний у стримуванні швидкої асиміляції та корисним для розвитку культури, просвіти і національної свідомості[218].

Вислів Олександра Духновича „Я Русин биль, єсмь и буду. Я родился Русином, честний мой родь не забуду, Останусь его сином" став гаслом і гімном бачванських, сріємських та славонських русинів-руснаків. Для одних (так званих „заряшів") він був російської орієнтації, для інших (членів місцевих „Просвіт") – української, але фактично всі русини регіону (Бачки, Срієму та Славонії) визнавали О.Духновича за свого великого учителя і народного будителя[219].

Упродовж 250-річного перебування в іншомовному середовищі югославські русини зберегли власний діалект, котрий із початку XX ст. утвердився в ролі літературної мови. Неординарність такого явища в історії європейської культури, а також різні політичні фактори привернули увагу славістів до проблеми походження мови югославських русинів та з'ясування її статусу.

Я.Крейчі та В.Велімський зазначали: оскільки існування власної мови не в кожному випадку є обов'язковою умовою національної ідентичності, найважливішим стає питання, чи мова групи є виключно її власною мовою, чи ця мова є в неї спільною з мовою інших груп. Якщо вона володіє своєю власною мовою, тоді сила національної свідомості може змінюватися залежно від того, чи ця мова була розвинута до літературної, чи вона залишилась на рівні розмовної (діалектної)[220].

Існує чотири „русинські мікромови", три з яких — бачвансько-сріємська (бачвансько-русинська), лемківсько-пряшівська (шаришсько-

[216] Румянцев О. „Руски новини" та „Рідне слово" – дзеркала двох українських громад Югославії в період між двома світовими війнами. – С. 452.
[217] Zlodi Z. Rusini o sebi na stranicama *Ruskih novina* („Руски новини"). – S. 183–223.
[218] Такач Г. О питаню такволаней українизациї Русинох Пряшивщини. – С. 24.
[219] Жирош М. Духновичово дїло як драгоказ Русином. – С. 33–34.
[220] Крейчі Я., Велімський В. Етнічні та політичні нації в Європі. – С. 309.

пряшівська) та лемківська у Польщі (лемківсько-горлицька) – є кодифікованими, а підкарпаторусинська, або русинська, на Закарпатті не є такою, а представляє масив українських говорів Закарпатської області.

Бачванcько-русинська (бачванcько-сріємська, паннонська) мікромова (самоназва – „бачваньско-руска бешеда" та „бачваньски руски язик") науковцями кваліфікується як бачванcько-сріємський варіант української літературної мови. Тобто це літературна мова воєводинських руснаків, нащадків українських емігрантів з південно-західної Лемківщини.

Їхня карпато-руська говірка зазнала змін ще на Пряшівщині[221]. На землях Галицько-Волинського князівства лемківські діалекти зазнали сильних польських впливів. У XIV-XV століттях носії цієї мови тісно контактували з румунським, угорським, словацьким населенням. Мав місце і вплив німецької мови[222]. Бачванcька говірка – перехідно-мішаний русинcько-польсько-словацький діалект, перенесений на балканські землі переселенцями із західноукраїнських етнічних теренів з багатьма угорськими, німецькими й недавніми лексичними сербськими запозиченнями. Південнорусинcька мова виникла з говірки жителів українcько-словацьких сіл Східної Словаччини (з лемківcького діалекту) після їх переселення у середині XVIII ст. до спустошених сербських сіл Керестур (Крстур) та Коцур (Куцура).

Тобто, русинcька мова протягом тривалого часу відокремленого існування засвоїла багато іншомовних елементів і значно відійшла від української. Саме віддаленість мови русинів Бачки (історична область у західній частині Воєводини, куди насамперед переселились русини) від української спричинила виникнення теорій, що піддавали сумніву їх український родовід, тобто стверджували, що русини є окремим слов'янським народом.

Говірка югославських русинів стала об'єктом наукових досліджень з кінця XIX ст. Тоді ж було висунуто кілька гіпотез про походження мови південнослов'янських русинів. Так, В.Гнатюк, який наприкінці XIX ст. здійснив декілька експедицій до Бачки і Срієму, вважав, що тамтешня говірка русинів – це один із західноукраїнських діалектів[223]. Його докази, актуальні і сьогодні, ґрунтуються на порівняльному лексичному і граматичному аналізі бачванcько-сріємської та інших русинcьких говірок, де вчений спостерігав важливі паралелі. В.Гнатюк зробив порівняльний аналіз цих говірок з іншими слов'янcькими мовами (польcькою, словацькою), визнаючи їх значний вплив на говірку бачванcько-сріємських русинів, однак відокремлюючи останню від

[221] Тимко О. Актуална розгварка зоз Мироном Жирошом. – С. 19.
[222] Удвари и фразеологийни словник лемковских (руских) диялектох // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 28.
[223] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 34.

належність до греко-католицької церкви. У церкві священик проповідував двомовно, а остання пара українців повінчалася ще у 1984 р.[1935]

Тому майбутнє греко-католицької церкви у Хорватії не видається безхмарним.

Загалом, дякуючи греко-католицькій церкві, русини й українці зуміли зберегти свою ідентичність, материнcьку мову, звичаї, традиції та обряди. Але нові виклики (глобалізація, асиміляція, депопуляція) несуть загрозу не тільки існуванню русинcько-українcької меншини Хорватії, але і їхній церкві.

[1935] Ляхович М. Асиміляція і оптимізм. – С. 12–13.

організації[1928]. Тобто, греко-католицька церква фактично виступила проти створення русинських сепаратистських організацій.

Посол України в Хорватії А.Шостак в інтерв'ю „Новій думці" згадував: „У мене із самого початку встановилися прекрасні стосунки з українськими священиками, які є справжніми духовними пастирями свого народу"[1929].

6 вересня 2009 р., на святкуванні 100-ї річниці парафії у Липовлянах, новий владика Нікола Кекич у проповіді українською і хорватською мовами підкреслив, що не можна цуратися ані своєї віри, ані своєї національної самобутності[1930].

Водночас було відновлено у богослужіннях проповіді русинською мовою, започатковані у 1990-ті рр. внаслідок перебування у Загребі великої кількості русинських вигнанців[1931].

Греко-католицькі священики (І.Барщевський, М.Ступ'як, Я.Лещишин) були присутні 20 січня 2008 року у Славонському Броді на установчих зборах Української громади Хорватії[1932].

Тобто, церква йшла до всіх: і до русинів, і до українців різних організацій. Така політика пояснюється зацікавленістю церкви у якомога чисельнішій пастві. Це можна зрозуміти з огляду на невтішні демографічні тенденції. Так, щороку у Вуковарському деканаті кількість померлих парафіян на 400 осіб перевищувала кількість народжених[1933].

Характерним прикладом конфесійної депопуляції є село Пишкуревці. Перед Другою світовою війною там налічувалось близько 400 вірян, у 1981 р. – близько ста, 1991 р. – 76, 2001 р. – 21 (з них на богослужіння, яке проводилось церковнослов'янською, а проповіді – хорватською, приходило лише десятеро). Місцевий священик не зміг пригадати, коли востаннє хрестив русинських дітей[1934].

Не краща ситуація була й у Каніжі, де, за словами священика М.Ступ'яка, єдиною ознакою української національної свідомості є

[1928] Ляхович М. Основана „Руска матка" у Руским Керестуре: алє програмни основи одруцени. – С. 40.
[1929] Тимко-Дітко О. Розмова з Послом України в Республіці Хорватія А.М.Шостаком. – С. 6.
[1930] Ювілейних сто років липовлянської парафії // Наша газета. – 2009. – № 7 (74). – С. 4.
[1931] Obnovljena misa s propovijedi i čitanjima na rusinskom // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 9.
[1932] Филима В. У неділю, 20. січня 2008 року, у Славонському Броді відбулися установчі збори Української громади Ресубліки Хорватія // http://koukyu.ca/html/new_ukrainian_organization_in_.html
[1933] Симунович Я. Руснаци у Вуковарским деканату Крижевского владичества. – С. 180.
[1934] Лїкар Д. Пишкуревске слунко над Руснацами заходи. – 168; Лїкар Д. Вирнїкох вше менєй / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 163.

західнослов'янських мов[224]. Захищаючи руську ідентичність тамтешніх русинів, він зазначав, що ці люди самі себе вважають русинами (не словаками)[225].

На думку О.Соболевського, говірка югославських русинів є східнословацьким діалектом[226]. Його підтримав і В.Чарський. Він припускав, що мова бачвансько-сріємських русинів сформувалася переважно внаслідок асиметричної взаємодії східнословацьких говорів – требишовських (південно-західний Земплин) і пряшівських (південно-східний Шариш); участь карпаторусинських говорів у формуванні південнорусинського ідіома була мінімальною[227]. Шаришським діалектом словацької мови русинську вважав і Ш.Гудак[228].

Були припущення, за якими русинську говірку трактували як діалект польської, російської чи навіть угорської мов. У наш час А. Дуліченко доводить, що югославські русини – самобутня слов'янська мікронація з окремою мовою[229]. Д.Кузьменко зазначає, що русинська походить з лемківського діалекту української мови. Хоча русини переважно вважають себе частиною українського народу, але рідною мовою називають русинську: „Ці дві народності не можна поєднувати: вони хоча й споріднені, але суттєво відрізняються. Русинська мова зовсім не схожа на ту говірку, якою розмовляють українські емігранти"[230]. М.Фейса русинську ставить між західно- та східнослов'янськими мовами, причому не розглядає українську мову як найближчу до русинської, ставлячи на це місце польську, російську та білоруську. Саму ж русинську мову М.Фейса вважає спадком із праслов'янського часу[231]. Для М.Кошича мова балканських руснаків – це „діалектна літературна руська мова"[232]. Найдетальніше, на нашу думку, різні

[224] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 13.
[225] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 134; Етнографічний збірник. Т. XXX. – С. IV.
[226] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 34.
[227] Чарский В. Южнорусинский язык в свете языковых контактов : лингвогенетический аспект // http://www.dissercat.com/content/yuzhnorusinskii-yazyk-v-svete-yazykovykh kontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt
[228] Гудак Ш. Чи нам нашо стари предняци и познейша културно-просвитна елита охабела до нашлїдства фалшиву националну орєнтацию? / Ш.Гудак // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 121.
[229] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 34.
[230] Кузьменко Д. Русинська мова [Електронний ресурс] / Д. Кузьменко // Режим доступу: http://www.mova.info/Page2.aspx?l1=107 – Назва з екрану.
[231] Фейса М. Основни характеристики руского язика у поровнаню з другима славянским язиками [Електронний ресурс] / М. Фейса // Режим доступу: http://www.rusnak.info/MIHAJLO-FEJSA/karakteristike-jezika.htm – Назва з екрану.
[232] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 232.

погляди стосовно місця русинської мови описав С.Ґуставсон, причому сам він вважав, що це окрема західнослов'янська мова[233].

Треба зазначити, що творці низки теорій керувалися не стільки науковим, скільки політичним інтересом.

Справді, русинська мова має багато спільного із східнословацькими та польськими діалектами, зокрема у фонетиці. Однак чимало особливостей фонетичної структури русинської мови (доля праслов'янських „gv", „kv", рефлексія „ę" та ін) має не до кінця з'ясоване походження, тому їх не слід однозначно кваліфікувати як словацькі або польські[234].

Незважаючи на яскраво виражену здиференційованість бачвансько-сріємських говірок, зокрема у порівнянні з українською літературною мовою, більшість їх діалектних рис має паралелі в інших південно-західних говорах української мови, передусім у лемківському діалекті, чим, як правило, нехтують дослідники, які твердять про належність бачвансько-сріємських говірок до словацького мовного ареалу або ж кваліфікують їх окремою слов'янською мікромовою. Напр.: бачванське „слиза", „сльоза" – бойківське „слыза", „слиза"; буковинське „слизіти", „сочитис'"; гуцульське „слиза"; бачванське „огень", „вогонь" – бойківське „огень", „огинь"; буковинське „огень"[235].

О.Тимко-Дітко вважає, що лексико-семантична група займенників у говорі бачванських руснаків сформувалась на українському мовному ґрунті, на його обмеженій території південно-західних говорів під значним впливом західнослов'янських мов[236].

М.Жирош доводив, що пращури русинів Пряшівщини у давнину говорили не „крава, млєко, робиц'", а „корова, молоко, робити". Але під впливом пословачення тодішньої „карпато-руської" говірки, міжособистісних контактів та змішування населення відбувається створення нової говірки югославських русинів. Однак, хто встиг переселитися, лишився русинами, а хто лишився у Словаччині – став словаком[237]. Отже, первинними для русинських говорів були саме повноголосні форми.

[233] Ґуставсон С. Руски язик у Югославії – дияхрония и синхрония [Електронний ресурс] / С.Ґуставсон // Режим доступу: http://rdsa.tripod.com/gustavson.html – Назва з екрану.
[234] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 35.
[235] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html
[236] Тимко-Дітко О. Займенники у говорі бачванських руснаків у контексті південно-західних говорів української мови // www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/spml/2008_12/47tymko.pdf
[237] Тимко О. Актуална розгварка зоз Мироном Жирошом. – С. 17–18.

зменшення їх чисельності із втратою греко-католицькою церквою своїх позицій після Другої світової війни[1919].

Відомий русинсько-український діяч В.Костелник писав, що греко-католицька церква для хорватських русинів – це „охоронець східного, візантійсько-слов'янського обряду, церковнослов'янської мови, окремої традиції, слов'янського богослужіння, іконографії, співу ... та іншої старовини: історичної, народної, археологічної, літургійної..."[1920].

Однак греко-католицька церква була об'єднуючим елементом для обох українських громад, оскільки завжди дотримувалась позицій українсько-русинської єдності[1921]. Крижевацька єпархія є прикладом хороших стосунків та взаємодопомоги у житті русинів й українців[1922]. Керівництво церкви було зацікавлене мати велике число вірних, тож прагнуло утримувати їх разом.

Греко-католицьке духовенство стало наприкінці XIX і першій половині XX ст. провідником ідеї конструювання єдиної української нації[1923]. На початку XX ст. українських священиків часто скеровували до русинських осередків Хорватії[1924]. Це було свідченням об'єднавчої політики Церкви стосовно цих двох гілок одного народу.

Через церкву русини й українці зближувались зі своєю прабатьківщиною. Особливо почастішали контакти у часи митрополита А.Шептицького (1865-1944). Молодь з греко-католицьких сімей Славонії та Срієма їхали здобувати освіту до Львова, а галицькі священики ставали духовними пастирями у Хорватії[1925].

Крижевацький греко-католицький єпископ С.Микловш привітав створення Союзу русинів й українців Югославії як інституції, від якої очікувалось, що вона стане „інтегральним фактором нашого народу"[1926]. Він же в інтерв'ю „Новій думці" (1990 р.) зазначав: „Особисто я глибоко переконаний, що русини і українці – це не лише пагінці з одного дерева, а й з однієї гілки, вони брати по матері"[1927].

Під час заснування орієнтованої на сепаратизм „Руської матки" (1990 р.) від членства у її Керівному комітеті відмовились представники греко-католицької церкви через застереження щодо створення ще однієї русинської

[1919] Миронов Г. Влияние конфессиональной принадлежности на национальную идентификацию русинов Воеводины (Сербия) // http://rusiny.info/article/178/
[1920] Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1). – С. 42.
[1921] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 15.
[1922] Тамаш Ю. Южни погляд на Україну медзи востоком и заходом. – С. 34.
[1923] Чарский В. Южнорусинский язык в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект // http://www.dissercat.com/content/yuzhnorusinskii-yazyk-v-svete-yazykovykh-kontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt
[1924] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 95.
[1925] Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske. – S. 50–51.
[1926] Розгварка з крижевским влдиком кир Славомиром Микловшем. – С. 17.
[1927] Там само. – С. 15, 17, 18.

ділилися на „тих хто пішли” та „тих хто лишились” (мається на увазі проблема ворожнечі між вигнанцями у хорватсько-сербській війні та тими, хто пережив окупацію на місці – **авт**.)[1912].

Загалом роль церкви як оберегу національної свідомості важко переоцінити. Приносячи із собою греко-католицьку релігійно-церковну визначеність, русини зберігали свою самобутність[1913].

Збереженню національної самобутності русинів сприяла релігійна відокремленість. Греко-католицька віра місцевих русинів – це яскравий приклад того, як можна зберегти ідентичність, бо русини однаково далеко трималися від угорців, сербів і словаків лише там, де були греко-католиками. Православні русини переважно ставали сербами, русини-католики – хорватами, русини-протестанти загалом денаціоналізувались[1914].

У багатьох державах, де проживають русини (наприклад, в Угорщині чи Словаччині), вони хоч і зберегли свою релігійну приналежність, але втратили самосвідомість, асимілювавшись із місцевим населенням. На відміну від них, церква південнослов’янських русинів з успіхом зберігала русинську національну ідентичність[1915].

Греко-католицькі священики проповідували русинською мовою. Під час служби парафіяни співали і читали по молитовниках, надрукованих кирилицею. При церквах утримувались школи, де викладання велося русинською мовою[1916]. Представники греко-католицької церкви слідкували, щоб не допустити змішаних шлюбів їх пастви з представниками інших етнічних і конфесійних громад[1917].

Збереження власної релігії, східного обряду для русинів було особливо важливим, саме його можна вважати сутністю національної ідентичності. Своєрідна „унікальність” релігійного сповідання не давала асимілюватися основній масі русинського населення. Греко-католицизм впливав майже на всі події громадського життя русинів, діючи в інтересах усієї громади[1918]. Г.Миронов прямо пов’язує зниження національної свідомості русинів та

[1912] Фурминц Ю. Радосне пририхтованє Петровського дзвона / Ю.Фурминц // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 6.
[1913] Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1). – С. 41.
[1914] Медєши Л. Руска традиция // http://rusnak.info/tradicija-1.htm
[1915] Миронов Г. Влияние конфессиональной принадлежности на национальную идентификацию русинов Воеводины (Сербия) [Електронний ресурс] / Г.Миронов // Режим доступу: http://rusiny.info/article/178/ – Назва з екрану.
[1916] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов’янських землях. – С. 9.
[1917] Ramač J. Verski i nacionalni identitet Rusina u Vojvodini // http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d21/download_ser_lat
[1918] Савчук О. Національна приналежність русинів на Балканах // http://www.rusnauka.com/18_ DNI_2011/Istoria/2_89387.doc.htm

Через переселення з різних земель у самому русинському середовищі Югославії існувало кілька діалектів. Наприклад, у Керестурі казали „були”, „іще”, „кричали”, а у Коцурі – „булі”, „єщи”, „кричєлі”[238].

Академік-славіст будапештського університету П.Кирай зазначав, що в русинських „острівцях” Угорщини і Словаччини старожили ще пам’ятають, що „краву” вони називали „корова”, „ровку” – „лиска”, „фаркаша” – „вівк” тощо. З наукових робіт П. Кирая випливає, що бачвансько-сріємський варіант русинської мови – це видозмінена („пословачена”) карпато-руська говірка переселенців[239].

Тобто, істотну (суттєву) різницю між українською та русинською мовами можна пояснити тим, що русини (як південно-західна гілка українського народу) у різні часи зазнали сильних впливів польської, словацької, угорської, а в новітній час – сербської та хорватської мов. Наприклад, велику кількість сербізмів у мові русинів знаходять вже наприкінці XIX століття[240]. М.Киш зазначав, що русинська мова внаслідок впливу інших слов’янських мов, елементи яких вона в себе увібрала, може називатися „есперанто слов’янських мов”[241].

Окрім мови, тісний зв’язок бачванців з батьківщиною чітко простежується і на прикладі фольклору. У кінці XIX ст. В. Гнатюк, а в повоєнний період О.Тимко та М.Мушинка переконливо довели генетичну спорідненість фольклору русинів-українців Бачки та українців району Карпат[242].

На сьогодні ідею про русинів як самостійний слов'янський народ зі своєю мовою і культурою продовжує відстоювати канадський історик П.Р.Магочій. Він закидає українцям, що ті говорять про русинів так само, як росіяни говорили про українців у XIX ст.: мовляв, не було, немає і не може бути окремого русинського народу[243]. На всіх організованих ним конференціях (у Словаччині, Польщі, Угорщині, навіть на Гаваях)

[238] Тимко О. Вечар и рецитал пошвецени 160-рочнїци од приселєня Русинох до Горватскей. – С. 26.
[239] Тимко О. Актуална розгварка зоз Мироном Жирошом. – С.17.
[240] Рамач Ю. Наш народни и литературни язик [Електронний ресурс] / Ю.Рамач // Режим доступу: http://rusnak.info/nas_jazik1.htm – Назва з екрану.
[241] Zidarić V. Multicultural Reality and Perspectives in Croatia / V.Zidarić // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 45.
[242] Мушинка М. Фолклор Руснацох Войводини / М.Мушинка. – Нови Сад, 1988. – 239 с.; Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html; Етнографічний збірник. Т. XXIX, XXX.
[243] Магочій П.-Р. Народ нізвідки: Ілюстрована історія карпаторусинів. – С. 111.

П.Р.Магочій читав ту саму доповідь – „Хто ми, русини", – і відповідав: „Карпаторуси"[244].

Фактично назвав цю мову „русинською" чеський уряд у міжвоєнний період (1919-1939 рр.)[245]. Це не надто вдалий термін через свою багатозначність. Так, поляки донедавна називали „русинською" українську мову загалом, а серби та хорвати нею позначають літературну мову югославських руснаків. Самі русини (руснаки), тобто українці карпатського регіону, не мають прикметника „русинський", а своє мовлення традиційно називають „руською бесідою"[246].

Скажімо, вже згадуваний П.Чучка казав: „Я не вживаю слово русинський, воно мені не подобається, бо воно не наше, руснацький мені більше імпонує. Мої батьки руснаки, говорили по-руськи, або по-руснацьки, але не по-русинськи, бо це є слово чеське, польське, сербське, але не наше... слово русин нам нав'язане..."[247]

Русини Хорватії мали кілька варіантів назви своєї мови („руска", „русинска") і власного етноніма („русини", „руснаки")[248]. Так, у тамтешній пресі писалося „Союз русинів" ("русинох"), але мова „руска", а народ „руснаци"[249].

Розвиток літературно-мовної традиції на базі українського варіанта церковнослов'янської мови себе вичерпав ще у XIX ст., а з огляду на територіальну відірваність від української метрополії та спорадичний характер контактів бачванців з їхньою батьківщиною поширення в Бачці наддніпрянського або галицького варіантів української літературної мови було справою малоймовірною. Тож чи не єдиним дієвим засобом для збереження національної ідентичності було олітературнення місцевої бачвансько-сріємської говірки та витворення нового варіанта української літературної мови[250].

Процес формування літературної мови південнослов'янських русинів характеризується розширенням сфер функціонування і нормуванням русинської мови. Ця мова відрізняється від сучасних карпатських діалектів на

[244] Шафран П. Лемки у Польщі після перетворень УСКТ / ОУП – 1989/1990 / П.Шафран // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 46–56.

[245] Славянские микроязыки [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://slawianie.narod.ru/str/jazyk/mikro.html – Назва з екрану.

[246] Чучка П. Русинська мова [Електронний ресурс] / П.Чучка // Режим доступу: http://litopys.org.ua/ukrmova/um87.htm – Назва з екрану.

[247] Тимко О. Актуальна розмова з професором д-р. Павлом Чучком. – С. 15.

[248] Костелник В. Рускосц („русинство") на Горници и у швеце / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 53.

[249] Гаргаї Ц. Години руского язика / Ц.Гаргаї // Віночок. –1995. – № 16/17. – С. 15; Пап А. Як ше Руснаци селили / А.Пап // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 21.

[250] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html

священиків, були присутні й римо-католицькі, з якими було налагоджено співпрацю[1905].

Того ж року святкувалось 90-ліття заснування греко-католицької парафії Сибінь та 30-ту річницю висвячення місцевого священика Івана Барщевського. З цієї нагоди парафію 15 і 16 серпня 1998 р. відвідав владика Славомир. Разом з ним богослужіння проводили греко-католицькі і римо-католицькі священики. У своїй проповіді владика підкреслив приклад співробітництва священиків обох конфесій, місцевого керівництва і школи[1906].

13 вересня 1998 р. у греко-католицькій церкві Славонського Броду урочисто відзначили ювілей парафії. На урочистій літургії були присутні численні гості, представники українського посольства, міста й церкви з усієї Бродсько-Посавської жупанії[1907].

Під час відзначення 150-річчя переселення русинів у Миклушевці в селі відбулася святкова літургія на чолі з С.Микловшем[1908].

Перед святкуванням 100-річчя переселення українців до Хорватії члени Організаційного комітету відвідали Ординаріат крижевської єпархії і владику С.Микловша, запросили його благословити меморіальну дошку, присвячену вищезгаданій події. На самій маніфестації „100 років українців у Хорватії" були присутні багато діячів церкви. 15 вересня 2000 р., під час урочистих заходів, у Каніжі була відкрита новозбудована каплиця, а в Шумечі М.Ступ'як відправив панахиду по усіх померлих українцях упродовж 100 років перебування на хорватській землі[1909].

В акціях та культурних маніфестаціях часто брав участь змішаний Кирило-Мефодіївський хор від однойменної греко-католицької церкви із Загреба[1910].

Церква проводила й благочинну діяльність. Так, 5 грудня 1999 р. з ініціативи священика Любомира Стурка, сестер-василіянок та КМТ русинів й українців Осієка організували у місті свято Миколая[1911].

Церква була об'єднуючим чинником громади. Так, у 1998 р. для відновлення релігійного життя у Петровцях сюди переїхав священик Владо Магоч з родиною. На першому богослужінні він заявив, щоб люди не

[1905] Ступяк М. Торжество у Канижі. – С. 22, 23.

[1906] Миськів І.-Є. Пасторально-літургійні відвідини / І.-Є. Миськів // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 28.

[1907] Миськів І.-Є. Відзначення 90-ї річниці Сібінської парафії в Славонському Броді / І.-Є. Миськів // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 37.

[1908] Svečano obilježavanje 150. obljetnice doseljenja Rusina u Mikluševce. – Обкладинка 2.

[1909] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. .3–5.

[1910] Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР. – С. 16; Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. – С. 30; Бурда С. Маніфестація культури Славонський Брод 1995. – С. 78.

[1911] Тимко В. У єдним мешацу два стренуца. – С. 10.

Однією з ініціатив церкви був приїзд дітей із забруднених унаслідок Чорнобильської аварії зон України. Ними заопікувались у різних місцевостях Боснії, Воєводини та Хорватії[1896].

Із припиненням воєнних дій було поступово відбудовано пошкоджені чи зруйновані храми. Так, художником В.Кривицьким був реставрований іконостас церкви у Липовлянах. а згодом її відновлено і знадвору[1897].

На початку травня 1998 р. було посвячено відновлену греко-католицьку церкву у Каніжі[1898]. Мешканці села протягом п'яти років з перемінним успіхом намагалися відновити свою церкву, і тільки в 1997 році розпочалась реальна відбудова[1899]. Частину допомоги каніжці отримали від хорватської влади. Зовнішні реставраційні роботи взяли на себе мешканці села, а внутрішні зроблено завдяки художникам з Тернопільської області, які розмалювали церкву за невелику плату.

З 1998 р., після завершення реінтеграції Подунав'я, розпочато відбудову вуковарської парафіяльної церкви[1900]. У 2000 р. було відбудовано греко-католицький монастир сестер-василіянок у Вуковарі[1901].

Фактично усі заходи СРіУ завжди проходили за участі греко-католицьких священиків.

Так, С.Микловш провів богослужіння 30 жовтня 1994 р. у Винковцях, де Союз організував зустріч 400 вигнаних русинів й українців[1902].

Греко-католицька церква Вознесіння Св. Хреста зі Славонського Броду допомогла провести у цьому місці маніфестацію культури русинів і українців „Славонський Брод-95"[1903].

20 вересня 1998 р. на урочистій сесії з нагоди 30-ї річниці діяльності Союзу русинів і українців С.Микловша нагороджено почесною грамотою, а в місцевій церкві богослужіння проводили священики з усіх русинсько-українських осередків Хорватії[1904].

10 травня 1998 р. широко відзначалось 90-річчя заснування греко-католицької парафії у Каніжі. До ювілею було повністю відновлено приміщення церкви. С.Микловш провів богослужіння та освятив церкву. Він подякував усім, хто допоміг при відбудові. На заході, крім греко-католицьких

[1896] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 238.
[1897] Павлишин О. Свято в Липовлянах / О.Павлишин // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 76.
[1898] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 6.
[1899] Ступяк М. Торжество у Канижі. – С. 23.
[1900] Бл. п. о. Дмитро Стефанюк (1920-2003) // http://koukyu.ca/html/o__dmytro_stefaniuk.html
[1901] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 166.
[1902] Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima.– S. 59–60.
[1903] Бурда С. Маніфестація культури Славонський Брод 1995. – С. 79.
[1904] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 7; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 139.

словацько-польсько-українському пограниччі тим, що вона має нормативну літературну форму з розгалуженою стилістичною системою (стиль художньої літератури, публіцистичний, офіційно-діловий, науковий)[251].

Початком становлення літературної мови русинів Югославії є публікація поетичного збірника "З мойого валала..." („З мого села...", Жовква, 1904) Гавриїла Костельника[252].

У 1923 р. Г. Костельник написав „Граматику бачванско-рускей бешеди". У ній розроблено основні правила русинської мови з фонетики і морфології. Праця перетворила русинську народну говірку на літературну мову. Абетка бачванського-руського варіанта має 32 букви. Порівняно з українською відсутня лише буква „і", для позначення відповідного звуку використовують букву „и" (власне сам звук „и" в русинській мові відсутній)[253].

До кодифікації нового ідіома південні русини, що підтримували тісні культурні контакти з греко-католицькими єдиновірцями в Карпатах і Галичині, користувалися двома іншими літературними мовами: релігійну сферу до кодифікації і частково після неї обслуговувала церковнослов'янська мова українського ізводу, а для світських потреб, в періодиці, художній і навчальній літературі, використовувалася т.зв. угроруська мова, або „язичіє".

Проте і після кодифікації 1923 р. південноруснинська мова декілька десятиліть до кінця 1950-х–початку 1960-х рр. розвивалася спонтанно, знаходячись у тісному контакті з сербською і, що особливо важливо, з українською мовою, яка поступово замінила в якості "культурної мови прабатьківщини" язичіє[254].

В.Гнатюк писав про Гавриїла Костельника і його твір „З мойого валалу": „Коли з'являється між ними людина, обдарована поетичним талантом, цей факт має значення не лише для бачванських русинів, але й для нас. Тепер маємо цю літературу зарахувати до своєї без огляду, чи це приведе до тіснішого національного об'єднання з нами, чи до евентуального витворення нового самостійного слов'янського народця"[255].

Цікаво, що сам Г.Костельник чітко вказував на національну належність русинів. У своїх статтях „Яка наша народна назва?" (1924), „Чом сом постал Українєц?" (1935) він детально (із широким залученням мовознавчих, історичних, етнографічних, фольклористичних фактів) обґрунтовує

[251] Белей Л. Югославянских руснацох и українски бешеди Карпатского района. – С. 35.
[252] Славянские микроязыки // http://slawianie.narod.ru/str/jazyk/mikro.html
[253] О писму и язику горватских Русинох // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 1.
[254] Чарский В. Южнорусинский язык в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект // http://www.dissercat.com/content/yuzhnorusinskii-yazyk-v-svete-yazykovykh-kontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt
[255] Цит. за: Костелник В. Велике дїло Володимира Гнатюка за русинох / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 13.

належність бачванців до українського етносу. У нарисах „Дзе спада наша бешеда” (1922), „Наша бешеда” (1937) Г.Костельник порушує питання глотогенезу мови бачванських русинів та доводить, що вона є діалектом української мови, який зазнав впливів із боку польської та словацької мов. Його „Граматика бачванско-рускей бешеди” ґрунтується на двох постулатах: 1) не віддалятися від українського; 2) зробити писемні правила найпростішими[256].

Г.Костельник щодо Т.Шевченка вживав словосполучення „нашого Шевченка”, а стосовно О.Пушкіна – „руского Пушкіна”[257], з чого можна зробити однозначний висновок, ким себе вважав автор русинської граматики.

Г. Костельник привітав рішення РНПД про народну мову як літературну, але закликав вчити українську, щоб не відірватись від власного коріння та мати можливість читати світову літературу; тому і граматику русинської мови він зробив наближеною до української.

Про опертя на українську мову писали й інші представники русинської інтелігенції того періоду. Так, Мафтей Винай пропонував складні та абстрактні терміни для русинської мови брати не з сербської, а саме з української. Замінювати в русинській мові слова іншомовного походження на українські закликав Михал Ковач[258].

Русинська література Югославії має значну кількість письменників та їхніх творів[259]. Однак, попри незаперечні досягнення, бачвансько-сріємському варіанту української мови не притаманна поліфункціональність, тобто він не обслуговує усіх сфер життя бачванців, а також на його статус негативно впливає нечисленність та розпорошеність руської громади[260].

Між двома світовими війнами укріплювалися та розширювалися контакти між емігрантами з етнічних українських земель різних міграційних хвиль. Встановлення тісних зв’язків між бачвансько-сріємськими русинами та пізнішими переселенцями з України пришвидшувало поширення в середовищі осіб українського походження назви "українець", яка напередодні Другої світової війни займала сильні позиції, продовжуючи існувати разом із старою назвою "русин"[261]. У міжвоєнний період між русинами й українцями

[256] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html

[257] Тимко Ј. Шевченко и Костелник / Ј.Тимко // Studia Ruthenica: зборник радова / [редакторе Ирина Папуга, Јулиян Рамач]. – Нови Сад, 2007. – 12 (25). – С. 67.

[258] Рамач Ю. Наш народни и литературни язик // http://rusnak.info/nas_jazik1.htm

[259] Барич Е. Можлївосци новей лексикографийней обробки руского язика. – С. 36.

[260] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html

[261] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 7.

За сприяння крижевацького єпископа С.Микловша впродовж 1990-х рр. вийшли у світ ілюстровані Біблії для молоді спочатку русинською, а потім українською мовами[1888].

Крижевацька єпархія активно співпрацювала з Україною в питаннях розподілу священиків по парафіях, їх навчання тощо[1889]. У вересні 1990 р. на зустрічі з головою товариства „Україна” Володимиром Бровченком С.Микловш висловив готовність прийняти 10 студентів з України на навчання на богословських студіях у Загребі[1890].

В окремих школах священики виконували функції вчителів: Ярослав Лещишин викладав українську мову й культуру в Липовлянах[1891], Микола Ступ’як – мову в Шумечі. Окрім того, у школах відбувались традиційні години віронауки[1892].

Згаданий Я.Лещишин багато зробив для української справи у матеріальному та духовному плані. Його старанням відновлено церкву, споруджено новий парафіяльний будинок. Він старався всіма силами, щоб його земляки, що легко піддавалися асиміляції, а частина з них була байдужою й до своєї батьківської віри, зберегли свої традиції. З групою прихильників плекання рідної культури Я.Лещишин сприяв заснуванню КПТ „Карпати”, став активним його членом, допомагав організовувати гастролі в країнах колишньої Югославії, Україні й Польщі, готував шевченківські вечори, дописував до преси[1893].

Інша діяльність

Церква не обмежувалась лише освітньою діяльністю. Священики відвідували культурні події русинів та українців. Так, С.Микловш 17 грудня 1996 р. був присутній у числі 500 гостей (представників церкви, культури та науки) у Загребі на презентації книги Є.Пащенка „Хорватія/Україна: культурні зв’язки від Адріатики до Дніпра”[1894]. Він же відвідав культурно-розважальний вечір русинів і українців Вуковара в Загребі 8 квітня 1994 р.[1895]

[1888] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 25; Ляхович М. Вишли „Крижни драг”, антологија малей прози. – С. 43; Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske. – S. 50–51.

[1889] Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske. – S. 50–51.

[1890] Ляхович М. Голова Товариства „Україна” з Києва Володимир Бровченко перебував між русинами і українцями у Югославії. – Обкладинка 2.

[1891] Fedak M. KPD Ukrajinaca “Karpati” – Lipovljani.– S. 92; Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати". – С. 36.

[1892] Режак М. Святочно и торжествено / М.Режак // Віночок. – 1998. – № 21. – С. 10.

[1893] Головчук П. Блаженної пам’яті о. протоєрей Ярослав Лещишин (1956-2009) [Електронний ресурс] / П.Головчук // Режим доступу: http://koukyu.ca/html/o__jaroslav_leshchyshyn.html – Назва з екрану.

[1894] Такач Г. Промовирована књижка Горватска/Україна. – С. 59.

[1895] Такач М. KUD „Osif Kostelnik” – Vukovar. – S. 85.

Симуновича про наявність на території своєї парафії 50 вигнанців греко-католицького обряду. М.Симунович вперше відвідав цих вигнанців на свято Трійці 1992 р. і провів для них богослужіння, на яке зібралися й вигнанці з інші населених пунктів. Священик відвідав вигнаних петровчан у Донім Михольцу кілька разів, а влітку 1992 р. ці відвідини були тривалими[1880]. Й.Симунович також задовольняв духовні потреби біженців-вірян, що тимчасово мешкали у Блаце[1881].

15 лютого 1994 р. у Благе, де було достатньо вигнанців-миклушевчан, прибув священик з Миклушевців, який тимчасово проживав у Крижевцях з родиною, і провів для них богослужіння[1882].

Після довгої перерви (з 1991 р. по 1996 р.), спричиненої війною, священики Михал і Яким Симуновичі та Михайло Режак почали відвідувати Миклушевці, де відновили богослужіння та похорони[1883].

Церква і освіта

Греко-католицька церква має велику заслугу у збереженні рідної мови, звичаїв, традицій, культури й освіченості русинів. Більшість священиків навчалася в Горниці (у монастирях Ужгорода та Мукачева) та стала носіями освіти й культури у своїх селах[1884].

Для того, щоб обслуговувати уніатські церкви і гімназії, запрошувалися вчителі і священики з Угорської Русі (Закарпаття). Підручники і богослужбові книги також друкувалися недалеко від їх історичної батьківщини, у Львові і Ужгороді; там же проходила навчання талановита молодь з Бачки і Срієма[1885].

При греко-католицьких жупах розвивалася освіта, засновувалися читальні, музичні ансамблі, жіночі товариства. Постійно надходили книги з Галичини, Закарпаття, Пряшівщини[1886].

Релігійні публікації, призначені для південнослов'янських русинів, видавалися їх власною мовою; церковнослов'янська мова використовувалась у літургії, проповідях та інших формах богослужінь. У 1985 р. бачвансько-сріємським діалектом русинської мови було перекладено Євангеліє[1887].

[1880] Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донім Михольцу. – С. 85–86.
[1881] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 110.
[1882] Isto. – S. 96.
[1883] Такач Г. Вигнати Миклошевчанє знова у своїм валалє. – С. 25.
[1884] Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю. – С. 67.
[1885] Чарский В. Южнорусинский язык в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект // http://www.dissercat.com/content/yuzhnorusinskii-yazyk-v-svete-yazykovykh-kontaktov-lingvogeneticheskii-aspekt
[1886] Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske. – S. 50–51.
[1887] Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci // http://www.rusyn.org/relkrizevci.html

було бажання об'єднатися, але до кінцевого об'єднання не дійшло через певні розбіжності[262].

Після Другої світової війни виникало багато дискусій стосовно того, яку мову повинна прийняти громада – русинську, українську чи російську. Не бракувало ні тих, хто захищав українську ідентичність русинів, ні тих, хто демонізував усе українське. Попри велику кількість аргументів на користь української, мовою громади залишилась русинська[263].

У повоєнну добу державна та партійна влада неодноразово змінювали свою позицію у ставленні до русинського національного питання[264]. Період зіткнення з Інформбюро та радянсько-югославський конфлікт 1948-53 рр. негативно відобразилися на становищі русинів й українців Югославії, оскільки назва „русини" ототожнювалась із терміном „росіяни", а українців від росіян тут майже ніхто не відрізняв. Будь-який історичний твір про походження та землю материнського народу викликав підозру. Було скасовано культурні й літературні газети, греко-католицька церква опинилася під наглядом. Тобто культурне життя завмирає. Щойно із заснуванням у 1968 р. Союзу русинів і українців (СРіУ), після складних років застою, починається національне відродження[265].

У той час русинська мова була заборонена в усіх соціалістичних державах Центральної та Східної Європи, де проживали русини, за винятком Югославії[266]. Тут цим діалектом видавалася література, велися радіо- та телевізійні програми. Югославська література завжди надавала більшу перевагу назві "русин", а не "українець", навіть тоді, коли мова йшла виключно про українців[267]. Югославська держава, зі свого боку, завжди підтримувала русинів із регіональним менталітетом – це дозволяло їй у більш простий спосіб управляти меншиною „без Батьківщини"[268]. Югославська влада сприяла становленню саме русинської (а не української) національної свідомості. Адже їй було вигідніше мати на своїй території невеликий „окремий" народ (тим більше, що він саме тут остаточно сформувався), ніж частину великого народу, що живе в сусідній державі[269].

[262] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 20.
[263] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 188.
[264] Ramač J. Verski i nacionalni identitet Rusina u Vojvodini // http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/junir/IX/d21/download_ser_lat
[265] Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю. – С. 71.
[266] Бурда С. Науковий семінар з питань кодифікації русинської мови / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 23.
[267] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 7.
[268] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 15.
[269] Красовський І. Тільки з рідним народом...: Про ситуацію в середовищі карпатських русинів / І.Красовський. – Львів, 1992. – С. 35.

В Югославії поступово сформувалася окрема національна група „русини" з власною русинською мовою. Незаперечним фактом є те, що ізоляція югославських русинів від українського народу, української культури, літератури скерувала на специфічні рейки процес розвитку їхньої культури[270].

Разом з тим ідеологія „братерства і єдності" усіх народів Югославії створювала покоління без знань про своє минуле, про історію і культуру власного народу. Люди знали, що вони – русини і походять з Горниці; але хто ці русини, звідки вони, де їх коріння, кому вони як національна група належать – про це інформації не мали. Із кожною наступною генерацією обсяг знань про себе і свій народ зменшувався. У школі діти нічого не вчили про своє національне походження, про національну приналежність. Нові покоління все менше відчували свою національну ідентичність. Усе це сприяло денаціоналізації й асиміляції[271].

1973 р. активістами компартійних кіл Воєводини було організовано наступ на концепцію русинсько-української єдності та широку кампанію за вилучення зі сфери культури тих аспектів русинської думки, що були пов'язані з українською культурою. Так, на компартійній конференції в Руському Керестурі 18 січня 1974 року було офіційно підтверджено цю позицію, основним „аргументом" на користь якої був такий: „Бо зна ше добре цо руске а цо українске, а тото цо руске то нє українске, а цо українске то не руске"[272].

У 1974 р. на державному рівні було прийнято рішення, що русини – частина українського народу, але із власною регіональною ідентичністю (мова, культура); з того часу вони визнавалися як народність/національна меншість із правом вживання своєї мови у школі, пресі, в радіо і ТБ передачах, у державній адміністрації[273].

Загалом Югославія впродовж останніх 20 років свого існування свідомо розділяла русинів й українців[274].

Українці Балкан теж пройшли певну трансформацію самосвідомості. На початку XX ст. їм ще була притаманна подвійна ідентичність, про що свідчить послання для нащадків, вкладене в пляшку та замуроване в церкві у Козарцю (Боснія) у 1911 р.: „... тримайсь віри руско-католицкої і будь все щирим русином – добрим сином Руси-України, що видала таких синів, як

[270] Там само. – С. 22.
[271] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє. – С. 178; Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 134.
[272] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 189.
[273] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 133.
[274] Тамаш Ю. Южни погляд на Україну медзи востоком и заходом. – С. 33.

Славонський Брод, Сибінь, Каніжа, Шумече і Липовляни[1867]. Зокрема, в Осієку був сильно пошкоджений монастир[1868], у Винковцях і Каніжі – церкви і парафіяльні будинки[1869], у Раєвому Селі – римо-католицька церква, де проводились богослужіння і для хорватів, і для русинів[1870].

Попри близькість Липовлян до лінії фронту і обстріли села, церква лишилась неушкоджена. Життя у цій парафії не завмирало, зокрема організовувались причастя, парафію відвідував С.Микловш[1871].

Загалом не охоплені війною залишились лише греко-католицькі парафії у Загребі і Карловці[1872].

Під час хорватсько-сербської війни парафіяни Крижевацької єпархії на чолі з духовенством надавали помітну допомогу постраждалим греко-католикам[1873].

Особливу роль для вірян відігравав глава місцевої греко-католицької церкви – крижевацький архієпископ Славомир Микловш. Він звернувся до керівників греко-католицької церкви у діаспорі з проханням допомогти постраждалим у війні[1874]. 23 грудня 1991 р. С.Микловш запросив 50 русинських та українських вигнанців, серед яких були і священики[1875], на святкування Різдва[1876]. 19 квітня 1992 р. він святкував Великдень разом із вигнанцями. Кожен із 60-ти присутніх отримав святковий харчовий набір[1877]. На другий день католицького Різдва 1994 р. греко-католицький владика відвідав вигнанців та відслужив архієрейську службу[1878]. 18 січня 1998 р. С.Микловш вперше за 7 років відвідав Петровці. У селі він подякував тим, хто пережив окупацію, зберігши церкву і віру[1879].

Активно працювали із парафіянами-вигнанцями й інші священики. Після Великодня 1992 р. римо-католицький священик міста Доні Михолац Антун Дренинчевич повідомив петровського священика Михайла

[1867] Там само. С. 44; Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 20.
[1868] Ступяк М. Торжество у Канижі. – С. 22; Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах. – С. 47.
[1869] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 20; Ступяк М. Торжество у Канижі. – 22; Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах. – С. 47.
[1870] Ступяк М. Торжество у Канижі. – С. 22; Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах. – С. 47.
[1871] Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах. – С. 47.
[1872] Страданя Грекокатолїцких церквоз у Горватскей. – С. 47.
[1873] Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske. – S. 50–51.
[1874] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 121.
[1875] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 107.
[1876] Isto. – S. 45.
[1877] Isto. – S. 53.
[1878] Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу. – С. 85–86.
[1879] Режак М. Час помиреня и обнови / М.Режак // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 39.

Сремській Митровиці, звідки завдяки зусиллям ватиканської дипломатії його визволено та відправлено до Канади[1858].

Також серйозно була пошкоджена будівля монастиря чесних сестер-василіянок чину св. Василія Великого. Самі монашки безпосередньо перед ескалацією конфлікту евакуйовані у Славонський Брод[1859].

Під час обстрілів Миклушевців було пошкоджено церкву Різдва Пресвятої Богородиці. Коли до села увійшли ЮНА і сербські сили, вони під приводом, що у церкві є кулеметне гніздо і радіостанція, насильно вдерлися туди і розкидали церковні речі, з іконостасу позривали усі ікони. Перед іконостасом розкопали яму, бо думали, що там заховане щось цінне. Подібна доля спіткала і парафіяльний будинок, з якого винесли все, що можна[1860]. Священик встиг втекти з родиною в околиці Загреба[1861].

Брутального нападу зазнала і петровська церква св. Миколая: внаслідок мінометного обстрілу 22 вересня 1991 р. впав її дзвін. Фасад церкви петровчани відновили лише за рік[1862]. Напередодні Різдва 1993 р. п'яні сербські вояки увірвались у церкву та пошкодили її зсередини. Священик також утік з родиною безпосередньо перед окупацією[1863].

Церковний інвентар руйнували під приводом пошуків радіостанції, кулеметних гнізд та тіл вбитих членів ЗНГ. Пошкоджений був і парафіяльний будинок. Вояки ЮНА, винісши все можливе звідти, забороняли місцевим мешканцям гасити вогонь.

У парафіях Миклушевці, Берак і Вуковар церковне життя повністю зупинилось, а нова влада не дозволяла його відновити. Священикам з Воєводини заборонили відвідини тих парафій[1864]. У Миклушевцях священик не мав права здійснювати церковні обряди[1865]. Лише священику з Беркасово було дозволено раз на місяць відвідати Петровці та провести богослужіння[1866].

Греко-католицькі парафії славонського деканату, хоч і не були окуповані, теж зазнали пошкоджень. Тут постраждали парафії Винковці, Осієк, Раєво Село,

[1858] Бл. п. о. Дмитро Стефанюк (1920-2003) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://koukyu.ca/html/o__dmytro_stefaniuk.html – Назва з екрану; Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 19.
[1859] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 19; Страданя Грекокатолїцких церквох у Горватскей. – С. 45.
[1860] Страданя Грекокатолїцких церквох у Горватскей. – С. 45.
[1861] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 20.
[1862] Страданя Грекокатолїцких церквох у Горватскей. – С. 45.
[1863] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 20.
[1864] Страданя Грекокатолїцких церквох у Горватскей. – С. 46.
[1865] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу. – С. 20; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 142.
[1866] Страданя Грекокатолїцких церквох у Горватскей. – С. 46.

Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка"[275]. Серед боснійсько-славонських українців старий етнонім все ще інколи вживався[276].

Українці в Югославії зберегли мову своїх предків. Це фактично галицька говірка української літературної мови. До Другої світової війни вони читали газети, книги і журнали з Галичини, і тому вплив сербсько-хорватської мови не був значним. Та внаслідок відсутності власних шкіл і друкованого слова, з причини міграційних рухів, розвитку науки і техніки та з появою нової лексики в сербській та хорватській мовах з часом і мова югославських українців почала наближатись до синтаксису панівних мов, все більше ставала засміченою[277].

Зараз важко знайти людину до 30-літнього віку, яка б уміла говорити українською мовою, навіть у населених пунктах Шумече, Збієг, Каніжа, де українців – до 30 % населення (це значний відсоток, більше, ніж у будь-якій іншій місцевості Хорватії)[278]. Причина: хорвати не надто прихильно прийняли переселенців, які були не зовсім „правильними" католиками (тиск був особливо сильним 1941 р., коли усташі погрожували всіх „русів" виселити з регіону). Тому не дивно, що українці швидко асимілювались, аби не вирізнятися у середовищі, в якому живуть. За словами місцевого священика Миколи Ступ'яка, єдиною ознакою української національної свідомості була належність до греко-католицької церкви. Остання пара українців у Каніжі повінчалася 1984 р., після того всі подружжя були змішаними. Навіть у церкві священик проповідував двома мовами[279].

Цікаві дані про вибір національної ідентичності можна почерпнути з перепису населення 1991 р. у традиційному русинському осередку Миклушевці. Матеріали свідчать, що у змішаних родинах діти (як малі, так і дорослі) майже завжди обирали національність батька. Серед винятків увагу привертає сім'я, де у батьків-русинів дитину записали українкою[280].

За критерієм сприймання свого українського походження громаду бачвансько-сріємських русинів у другій половині XX ст. можна поділити на дві основні течії: ті, хто визнавали свою належність до української нації, та ті, хто вважали власне походження суто „русинським", або „руснацьким", але не

[275] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html
[276] Румянцев О. „Руски новини" та „Рідне слово" – дзеркала двох українських громад Югославії в період між двома світовими війнами. – С. 451.
[277] Нота В. Шляхом довгим, тернистим... (III). – С. 12; Мизь Р. Д-р Тамара Токар – невтомний дослідник українських говірок у Боснії / Р.Мизь // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 36.
[278] Ляхович М. Асиміляція і оптимізм. – С. 12–13; Павлишин А. II центральна маніфестація українців у Республіці Хорватія. – С. 4.
[279] Ляхович М. Асиміляція і оптимізм. – С. 12-13.
[280] Popis stanovnika u selu Mikluševci – 1991. godina. – S. 160–176.

українським[281]. Ці напрямки не лише оформилися інституційно, а й перебувають у стані протиборства, часто непримиренного: у 1990 р. було засновано Союз русинів і українців Югославії (з 2008 р. перейменовано на Союз русинів-українців) та „Руську матку". Члени „Союзу русинів-українців" та їх прихильники вважають себе частиною українського народу, а свою мову – українським діалектом. Прихильники організації „Руська матка" позиціонують себе як окремий слов'янський народ, а свою мову – як окрему слов'янську мову[282].

Із програмних основ „Руської матки" випливало, що русини не мають материнської держави. Парадоксально, що на засновницькій скупщині після обговорення проект програмних основ був відкинутий, а статут організації – схвалений. Таким чином, дійшло до абсурду: була заснована організація, чиї програмні основи відкинули, а статут, який ґрунтувався на цих основах, – прийнятий.

За словами учасника скупщини Якова Кишюгаса, якщо між СРіУ Югославії та „Руською маткою" ростиме мур, він може впасти і знищити обидві сторони[283].

Серед прихильників перших можна виокремити Ю.Тамаша, який закликав русинів та українців Югославії триматися одне одного, рішуче відкидаючи русинізм і русофільство. Він вважав, що політичний русинізм з державними амбіціями має бути історичним минулим, а сучасне русинство – це лише регіональна культурна ідентичність. Через свою малочисельність українцям третьої хвилі еміграції потрібні русини попередніх хвиль, а русинам потрібні українці як чинник безпосереднього зв'язку з материнською землею, з Україною. Русинська ідентичність – це регіонально-культурна ідентичність української національної ідентичності[284]. Ю.Тамаш критикував позиції консервативних русинів, у працях яких „спочатку був руснак, далі Бог, а потім амеби й Дарвін"[285].

Дещо інакша ситуація склалася в Хорватії. Тут, на відміну від сербської Воєводини, у 1990-х роках не було створено сильної прорусинської організації на кшталт „Руської матки", а роль виразника інтересів двох етнічних груп взяв на себе Союз русинів й українців Хорватії, заснований ще 1968 р.

[281] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 192.
[282] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html
[283] Ляхович М. Основана „Руска матка" у Руским Керестуре: алє програмни основи одруцени / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 40.
[284] Тамаш Ю. Южни погляд на Україну медзи востоком и заходом. – С. 33, 34.
[285] Тамаш Ю. Публистична каша [Електронний ресурс] / Ю.Тамаш // Режим доступу: http://www.ruskamatka.org/Komentari/kom_TAMAS-vs-FEJSA.html – Назва з екрану.

митрополита А.Шептицького кількох священиків для служіння у Хорватії та посилав своїх підданих на богословські студії до Львова, хоча була можливість навчатися у Загребі. На думку Є.Мацяха, Д.Няраді „був без усякого сумніву націоналістом"[1851].

Під юрисдикцією Крижевацької єпархії переселенці з Карпат засновували свої церковні парафії (жупи)[1852].

Так, у Петровцях парафію засновано 1836[1853] або 1837 р.; церкву в селі побудовано у 1893 р.. Під юрисдикцією петровської парафії до кінця XIX ст. були й миклушевські русини, які свою церкву побудували у 1907 р.[1854]

Згодом греко-католицькі парафії русинів заснували в Пишкуревцях (1907 р.) та Раєвому Селі (1911 р.). Тут серед парафіян була велика кількість українців з Галичини. 10 вересня 1908 р. засновано українську парафію в Каніжі, 18 вересня 1908 р. – в Сибіні, 1909 р. – у Липовлянах[1855].

Унаслідок прибуття значної кількості українських переселенців у Вуковар у 1962 р. там було створено окрему парафію[1856].

Церква і війна

Хорватсько-сербська війна значно вплинула на духовне життя русинсько-української громади.

В епіцентрі сербської агресії на Хорватію опинилась більшість парафій Крижевацького єпископату. Серби руйнували неправославні культові приміщення. Офіцери ЮНА навіть запросили телевізійників з ТБ Нові Сад, щоб ті знімали, як вони влучно цілять у церкви.

Найбільше постраждали чотири парафії сріємського деканату: винковацька, петровська, миклошевська і берацька.

У сріємському деканаті найбільше постраждала церква Христа Царя у Вуковарі, де велись найзапекліші бої. Було повністю знищено церковний інвентар, вкрадено цінні речі, порубано вівтар. У самій церкві палили вогонь[1857]. 80-літнього священика Дмитра було депортовано до в'язниці у

[1851] Мацях Є. Українці в Хорватії. – С. 52.
[1852] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html; Barščevski I. Ukrajinci u Hrvatskoj (Brodsko-posavska županija – doseljivanje, dolazak) / I.Barščevski // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 33.
[1853] Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1). – С. 41.
[1854] Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю. – С. 67.
[1855] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 59.
[1856] Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci // http://www.rusyn.org/relkrizevci.html
[1857] Страданя Грекокатолїцких церквох у Горватскей. – С. 44.

хорвати[1845]. Хоча ці цифри приблизні, бо церква не ділила своїх прихожан за національною належністю, і священики не вели такої статистики[1846].

Спочатку Крижевацька єпархія охоплювала три регіони – Бачку, Срієм та Східну Славонію. Після Першої світової війни Рим розширив повноваження єпархії на всю територію Югославії. Внаслідок цього єпархія включила до свого складу українців із Боснії, які переселились сюди на зламі XIX-XX століть. Із розчленуванням Югославії у 1941 р. єпархія була обмежена територією Незалежної Держави Хорватія (НДХ), а з реставрацією Югославії у 1945 р. знову охоплювала всю державу. Після розпаду СФРЮ Крижевацька єпархія, осередок якої на початку 1980-х рр. було перенесено у Загреб, охоплювала чотири країни: Сербію, Хорватію, Боснію і Герцеговину, Словенію.

У 60-х рр. XX ст. Крижевацька єпархія була поділена на чотири вікаріати: Воєводинський, Боснійсько-Славонський, Жумберацький та Македонський. Майже всі українці опинились у межах перших двох. До Боснійсько-Славонського вікаріату, створеного в результаті об'єднання вікаріатів Боснії і Славонії, належали хорватські парафії Каніжа, Липовляни, Сибінь, Осієк, Пишкуревці, Раєво Село[1847].

26 жовтня 2009 р. засновано Славонсько-Сріємський вікаріат Крижевацької єпархії, який охоплює власне хорватські парафії із значною кількістю русинів й українців: Каніжа, Липовляни, Осієк, Сибінь, Славонський Брод, Шумече, Миклушевці, Петровці, Пишкуревці, Раєво Село, Винковці, Вуковар[1848].

З 1777 р. до 1891 р. усі єпископи були хорватами, після цього єпархію очолювали виключно русини: Ю.Дрогобецький (1891-1920), Д.Няраді (1920-1940), Г.Букатко (1952-1981), Й.Сегеді (1981-1984), С.Микловш (1983-2009)[1849]. Наступний єпископ – Нікола Кекич (з 2009 р. до сьогодні) – хоч і є хорватом, проте володіє українською мовою[1850].

Практично усі вони проводили політику, спрямовану на виховання національно свідомого кліру для пастви. Зокрема, Д.Няраді випросив у

[1845] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm; Українська діаспора в Хорватії [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_діаспора_в_ Хорватії – Назва з екрану.

[1846] Симунович Я. Руснаци у Вуковарским деканату Крижевского владичества / Я.Симунович // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 178.

[1847] Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci // http://www.rusyn.org/relkrizevci.html

[1848] В Крижевецькій єпархії потверджений Боснійський та заснований Славонсько-Сримський вікаріати // Наша газета. – 2009. – № 8 (75). – С. 2.

[1849] Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci // http://www.rusyn.org/relkrizevci.html

[1850] Mons. Nikola Kekić – Dioecesis Crisiensis [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://krizevci.hbk.hr/biskup_opsirnije.html – Назва з екрану.

Позицію СРіУ бачимо у виступах (промовах) його членів та очільників, а також крізь призму видавничої діяльності, зокрема у матеріалах „Нової думки" та „Віночка".

Так, М.Киш (депутат Сабору за квотою національних меншин у 1992-99 рр.) назвав русинів і українців найцікавішим феноменом серед національних меншин Європи. На запитання про різницю між русинами та українцями він відповів, що це два етноніма однієї національної меншини („дві галузки одного дерева"). М.Киш наголосив, що в етнонімі „русини" збережено найдавніше ім'я українців та України, у якій русини вбачають свою прабатьківщину[286].

Керівництво Союзу русинів й українців зазначало, що основною рисою українства й русинства в Хорватії є їхня культурна спільність. Ця спільність русинів і українців бере початок в усвідомленні переважної більшості українців та русинів спільних етнічних коренів, того, що русини – етнічна частина великого українського народу, яка внаслідок історичних подій давно відокремлена від своєї національної основи, але все-таки зберегла свої особливості, звичаї і мову. Ця спільнота українців і русинів є також наслідком їх нечисленності, яка прихиляє їх одних до одних, що відображається в спільній центральній організації – СРіУ, у журналі "Нова думка", у спільних дошкільних і шкільних установах, культурно-мистецьких товариствах, спільних культурних маніфестаціях, спільній вірі та церквах[287].

В.Костелник, називаючи терміни „рутени, русини" однією з найдавніших народних назв східних слов'ян, водночас зазначав: руснаки усвідомлюють, що „їм українці найближчі брати, з якими у них є багато схожого і спільного"[288].

Цьому ж авторові належить і наступна цитата: „Слово о полку Ігоревім" – найдавніший епос **руського та українського** народу XII століття"[289]. На нашу думку, тут відображена позиція поєднання, але не ототожнення двох етнонімів. Щоправда, в іншій публікації В.Костелник вживає словосполучення „увесь **русько-український** етнос Хорватії"[290], а в праці „Три десятиліття самопідтвердження власного національного єства"

[286] Zidarić V. Multicultural Reality and Perspectives in Croatia. – С. 45.

[287] Бурда С. Слово представників Союзу на Всесвітньому форуму українців / С.Бурда, В.Сікорський // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 44-45.

[288] Костелник В. Рускосц („русинство") на Горнянци и у швеце. – С. 53; Костелник В. Велике діло Володимира Гнатюка за русинох. – С. 12.

[289] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2) / В.Костелник // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 33.

[290] Костелник В. Темат совитованя з нагоди 150-рочнїци длсельованя Русинох до Миклошевцох. – С. 37.

пише, що „ім'я „русин" стосується сучасних русинів, руснаків та українців"[291].

Г. Такач вважав, що ім'я „русин" є давньою назвою українського народу і походить з Київської Русі. Журналіст констатував, що у Хорватії Русь не зовсім правильно асоціюють із Росією[292].

Крижевацький греко-католицький єпископ Славомир Микловш, даючи 1990 р. інтерв'ю „Новій думці", на запитання „На Вашу думку, як правильно: русини і українці, русини-українці чи окремо русини і окремо українці?" відповів: „Національне самовизначення – це те, що кожен буде тим, ким він себе відчуває... Насамперед треба дивитися історичну правду і тоді визначатися, а не так, що дехто наперед визначився, а потім шукає в історії підтвердження свого самовизначення... особисто я глибоко переконаний, що русини і українці - це не лише пагінці з одного дерева, а й з однієї гілки, вони брати по матері"[293].

Журнал „Нова думка" опублікував працю Павла Чучки „Як русини стали українцями", де він послідовно і обґрунтовано доводив, що русини – це не окремий народ, а давня назва українців[294].

Після створення СРіУ Югославії „Нова думка" урочисто повідомила, що завдяки цій події, а також „підписанням договору з товариством „Україна" вирішено дилему про територію материнського народу: остаточно визнано русинів й українців Югославії як цілісну національну меншину, водночас із визнанням усіх їхніх особливостей як „двох листків одного національного стебла"[295].

Автори чи коментатори текстів „Нової думки" часто після терміна „український" у дужках зазначали: і (або) „руський" („русинський")[296]. Зазначення „руською, тобто українською" свідчить, що автори стояли на позиціях русинсько-української єдності[297]. Іншим прикладом цього факту є фраза „нашого, руського і українського, народу" у згаданому журналі[298].

Наводячи тексти українських ЗМІ, в яких писали про хорватських українців, „Нова думка", як правило, додавала в коментарях „і, зрозуміло,

[291] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства / В.Костелник // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 45.
[292] Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю. – С. 65.
[293] Розгварка з крижевским владиком кир Славомиром Микловшом. – С. 15–18.
[294] Чучка П. Як русини постали Українци (II). – С. 34–37
[295] Програма сотрудніцтва зоз „Україну" у 1991. року // Нова думка. – 1990. – № 86. – С. 14–15.
[296] Удвари и фразеологийни словник лемковских (руских) диялектох. – С. 28.
[297] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 232.
[298] Розгварка з крижевским владиком кир Славомиром Микловшом. – С. 15.

Переселенці з українських земель у Хорватію були уніатами: галичани – Берестейської, закарпатці – Ужгородської унії[1838]. Саме цей чинник у майбутньому зіграв вирішальну роль у збереженні русинами й українцями власної національної чи конфесійно-національної самосвідомості у чисельно переважаючому оточенні представників православної, римо-католицької, протестантської конфесій[1839].

Переселенці в основному прибували з територій Мукачівської, Пряшівської та Перемиської єпархій[1840]. Незважаючи на економічну мотивацію імміграції, вони ретельно дбали і про духовні потреби[1841].

Перші переселенці-русини були підданими римо-католицького Марчанського єпископства, створеного 1611 р. для православних сербів і хорватів, відомих відповідно як ускоки та жумберчани, які втекли від Оттоманського правління в Австрійську імперію і прийняли унію з Римом. У 1777 р. створено Крижевацьку єпархію з осідком у північнохорватському містечку Крижевці[1842].

Тобто, тамтешню греко-католицьку церкву не слід ототожнювати тільки з русинами й українцями. Окрім них, сербів-ускоків та хорватів-жумберчан, до Крижевацької єпархії також належали македонці й румуни.

На 1777 р. із приблизно 5 тисяч прихожан хорвати становили 80 %, решту – переважно новоприбулі русини. У середині XX ст. національний склад єпархії змінився: з 50 тисяч вірних понад половину складали русини, решту – хорвати, українці та македонці[1843].

Після розпаду Югославії Крижевацька єпархія, маючи 50 парафій в чотирьох державах екс-Югославії, на 1995 р. нараховувала приблизно 49 000 вірних, з яких близько 50 % – русини, по 20 % – українці та хорвати[1844]. У самій Хорватії у 1991 р. було 12 003 греко-католиків, з яких 2/3 становили

[1838] Čavaga K. Uloga Grkokatoličke crkve u životu Rusina i Ukrajinaca Hrvatske / K.Čavaga // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 50–51.
[1839] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci- ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html.
[1840] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 132.
[1841] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html.
[1842] Медєши Л. Руска традиция // http://rusnak.info/tradicija-1.htm; Мизь Р. Зв'язки церкви Закарпаття з греко-католиками у Хорватії і Бачці / Р.Мизь // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 85; Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci [Електронний ресурс] / P.R.Magocsi // Режим доступу: http://www.rusyn.org/relkrizevci.html – Назва з екрану; Рамач Я. Кратка история руснацох / Я.Рамач. – Нови Сад, 1993. – С. 58–67; Румянцев. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 8; Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1). – С. 41.
[1843] Magocsi P.R. Greek Catholic Eparchy of Krizevci // http://www.rusyn.org/relkrizevci.html
[1844] Ibid.

У СРіУ визнавали, що інформування рідними мовами у другій половині 1990-х рр. перебувало однозначно на нижчому рівні, ніж перед війною. Загалом проблема інформативної та видавничої діяльності русинською й українською мовами, зокрема на радіо і телебаченні залишалася однією з найбільших та найактуальніших упродовж цілого десятиліття і повністю так і не була вирішена, що констатували 20 травня 2000 р. на звітній Скупщині Союзу русинів і українців РХ у Миклушевцях[1833].

У теперішній час хорватське телебачення, відповідно до Закону про хорватське радіо і телебачення (2003 р.), зобов'язане готувати і/або транслювати передачі для національних меншин і про них (стаття 5). Як наслідок, інформаційна програма служби новин „Студія національних меншин" регулярно транслює раз на тиждень багатонаціональний журнал „Призма", який покликаний інформувати національні меншини в Хорватії[1834].

Русинська й українська тематика нині також з'являється у спеціалізованій телепередачі „Мозаїка національних меншин"[1835].

Підсумовуючи, констатуємо, що загалом русинсько-українська меншина видає низку часописів та інших видань, представлена, хоча й у невеликому обсязі, на радіо й телебаченні. Українці і русини мають свої веб-сторінки, а також право на інформативну і видавничу діяльність[1836]. Зважаючи на нечисленність тамтешньої діаспори, усе вищезгадане є вагомим здобутком у плані інформаційної діяльності.

5. Релігійне життя

Історія та структура церкви

Нині у Хорватії майже всюди, де переважно проживають українці і русини, існують греко-католицькі церкви: у Петровцях, Вуковарі, Миклушевцях, Винковцях, Осієку, Раєвому Селі, Пишкуревцях, Славонському Броді, Шумечі, у Каніжі, Сібіні, Буковлі, Липовлянах і Загребі[1837].

[1833] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30; Тимко О. Скупштина Союзу. – С. 3.
[1834] Организация объединенных наций. – С. 83.
[1835] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 23; Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/ croatia/ua/29489.htm
[1836] Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 29.
[1837] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 21; Савчук О. Національна приналежність русинів на Балканах [Електронний ресурс] / О.Савчук // Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2011/Istoria/ 2_89387.doc.htm – Назва з екрану.

русинів", прагнучи таким чином загладити враження ігнорування Україною існування русинів[299].

Фактично лейтмотивом переважної більшості публікацій „Нової думки", принаймні наприкінці XX ст., було твердження: русин – традиційна, а українець – актуальна назва того ж самого народу.

На сторінках „Віночка" (журналу для дітей та юнацтва русинсько-української меншини) дітям та молоді пояснювали історію етнонімів „русин" і „українець". Констатувалось, що зараз під назвою „русини" розуміється невеличка група людей, в той час як колись нею позначався великий народ. Розглядалися і причини зміни етноніма більшою частиною цього народу. Наводився приклад хорватів, які мають регіональні назви „далматинці", „славонці", „загорці" та ін., говірки яких також відрізняються від літературної хорватської мови. Так і серед українців називалися такі етнографічні чи регіональні групи, як „лемки", „руснаки", „русини", „бойки", „карпаторуси" тощо. Головною причиною, чому південнослов'янські русини не взяли назву „українці", автор називає політику Австро-Угорщини, яка не хотіла, щоб представники одного з її народів ідентифікували себе з частиною своїх земляків поза межами імперії[300].

У часописі „Думки з Дунаю", який теж видавав СРіУ, позиція з цього питання також була визначеною: „Сміливо можемо сказати і стверджувати, що наш руський народ завжди належав до великого стебла руського (тобто українського – *прим. авт.*) народу, від якого походить... Віра і релігійний обряд вказують..., звідки походимо"[301]. Зазначалося, що і І.Франко, і В.Гнатюк у молоді роки називали себе русинами, а свою мову – руською[302].

М.Ковач писав: „Наше ім'я Русин, Руснак. Рушняк, Русняк, Рутен, Угрорус, Малорус та навіть й Словяк (не Словак) не означали, що є стільки народностей, але ... що належать народу, котрий не є ані словацький, ані московський, ані мадярський, ані польський"[303].

Ш.Гудак іронічно зауважує: як це може бути, що аж вісім центральноєвропейських держав так піклуються про русинів (очевидно, мова йде про їх визнання окремою національною меншиною і надання культурної автономії), а чисельність цього народу постійно зменшується?[304].

Але і в русинському середовищі Хорватії існували певні настороженість та опір такій об'єднавчій політиці Союзу. Консервативні

[299] Костелник В. Успишна нащива др Тудьмана України. – С. 4; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 113.
[300] Латяк Д. Чом наша назва Русини-Руснаци / Д.Латяк // Віночок. – 1997. – № 19. – С. 15.
[301] Гудак Ш. Чи нам нашо стари предняци и познейша културно-просвитна елита охабела до нашлїдства фалшиву националну орєнтацию? – С. 121.
[302] Там само. – С. 123.
[303] Там само. – С. 126.
[304] Там само. – С. 127.

русини ревно слідкували за тим, щоб зберегти певну дистанцію від українців. Так, у 1999 р. відзначалося 150-річчя переселення русинів до Миклушевців[305], а згодом – 100-річчя переселення українців до Хорватії[306]; тобто, замість проводити заходи під об'єднавчою назвою „русини-українці", святкові акції та урочистості фактично сприяли відокремленості обох етнічних груп.

„Літні школи" молоді теж, попри позірну спільність та єдність, фактично відбувалися окремо для русинів і окремо для українців.

Незважаючи на те, що спільна організація мала назву, в якій згадувалися обидві етнічні групи (Союз русинів й українців), регіональні культурно-просвітні та мистецькі осередки часто у власних назвах використовували тільки один етнонім (наприклад, культурно-просвітницьке товариство українців „Карпати" з Липовлян) або взагалі не використовували жоден[307].

Навіть офіційний сайт СРіУ характеризується різною наповненістю та інформативністю залежно від початкового вибору мовної версії. Причому український варіант сайту за цими критеріями поступається русинському[308].

Боротьба була й у самому часописі Союзу щодо позиції тієї чи іншої мови. Так, співробітник „Нової думки" Василь Стрехалюк писав, що українську мову у виданні треба використовувати нарівні з русинською: у змісті назви рубрик писати не лише русинською; під ілюстраціями, які йдуть з українськими текстами або ілюструють події з українського життя, коментарі мають бути написані українською[309].

Деякі автори видань СРіУ мали нечітку або ж суперечливу позицію з питання співвідношення понять „русини-українці". Так, А.Пап, розглядаючи термін „русини", спочатку вказує, що це фактично синонім назви „українець", а потім раптово локалізує русинів тільки на Горниці – на території Угорського королівства[310]. Голова СРіУ І.Мудрий у промові на честь ювілею Союзу (20 вересня 1998 р.) згадував про здійснення „прав та елементарних потреб **наших національних меншин**" (виділено авт.), тобто визнавав існування двох народностей[311].

Упродовж усієї історії існування русинів та українців на всіх пост'югославських землях записували то через дефіс, то через сполучник „і",

[305] Бучко А. Програма з нагоди означованя 150-ей рочнїци од приселєня Руснацох до Миклошевцох – 12. IX. 1999. / А.Бучко // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 8–10.
[306] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. 2–7.
[307] Ukrajinske organizacije u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/cro/publication/content/44243.htm – Назва з екрану.
[308] Союз русинів і українців Республіки Хорватія // http://www.sriu.hr/
[309] Стрехалюк В. Про мову воєнного видання „Нової думки". – С. 50.
[310] Pap A. Rusini u Republici Hrvatskoj / A.Pap // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 30.
[311] Izlaganje predsjednika Saveza mr. Irineja Mudrog na svečanoj sjednici 30. obljetnice Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 5.

Війна перервала телетрансляції мовами національних меншин. Усі спроби Кризового штабу СРіУ відновити їх у воєнний час наштовхувались на порожні обіцянки[1826].

Повоєнна комерціалізація телебачення утруднювала можливість повноцінного відновлення таких трансляцій у довоєнних масштабах[1827]. СРіУ через своїх представників неодноразово звертався до органів хорватської влади із пропозиціями розширити телевізійне мовлення на територіях компактного проживання меншин, забезпечити для цього фінансування з боку держави[1828].

У середині 1990-х рр. русини й українці не мали на телебаченні своїх трансляцій, але спільно з іншими меншинами брали участь у багатонаціональній програмі (так званому мультикультуральному ТБ-журналі) „Призма"[1829].

Ця програма існувала з 1993 р. й замінила „Хроніки", які до початку війни транслювалися окремо для кожної національної меншини їхньою мовою. „Призма" висвітлювала життя всіх національних меншин і присвячувала увагу кожній залежно від важливості подій у їхньому житті. Участь у передачах кількаразово брали депутат М.Киш, голова Союзу русинів і українців В.Сікорський, секретар Союзу С.Бурда, ансамблі регіональних товариств.

Редакція „Призми" постійно висвітлювала всі важливі події в русинсько-українських осередках. Глядачі мали можливість бачити передачі про загребські „літні школи", культурно-розважальні вечори, звичаї діаспори під час Різдвяних і Великодніх свят, заснування Центральної бібліотеки русинів і українців у Загребі тощо.

Разом з тим самі національні меншини були зацікавлені у відновленні „Хронік", бо вони все-таки транслювалися їхніми мовами, а не хорватською, як „Призма"[1830]. Це питання піднімав 6 квітня 1999 р. на нараді хорватського радіо та ТБ депутат М.Киш. Він зазначав, що 90 % часу мовлення у „Призмі" відбувалося хорватською мовою, тож меншини повинні відновити власні ТБ-хроніки, котрі до війни вони самі й готували[1831].

Хорватське телебачення висвітлювало події, що стосувалися нашої меншини, і в загальних сюжетах[1832].

[1826] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 128.
[1827] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14.
[1828] Такач Г. Одвити Союзу за Венецияньску комисию. – С. 33.
[1829] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14.
[1830] Там само; Тимко О. Що буде з „Призмою"? / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 75.
[1831] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей. – С. 7.
[1832] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24-25; Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка 1998. – № 104. – С. 5.

Телебачення

З 19 лютого 1989 р. телекомпанія ТБ-Загреб раз на місяць вела мовлення русинською та українською мовами у програмі „Хроніка русинів й українців Хорватії”[1819]. Це була перша в Югославії телепередача українською та русинською мовами[1820]. Таким чином, тамтешня діаспора отримала доступ до усіх сучасних ЗМІ: преси, радіо та телебачення[1821].

Програму готував телецентр в Осієку. Початково вона тривала 15 хвилин та виходила в ефір щомісяця, за винятком літньої перерви. У редакції програми працювали М.Киш, Г.Такач, В.Костелник, В.Сікорський та М.Ляхович[1822]. За скромні гонорари вони висвітлювали сільське життя, культурні, історичні та суспільно-політичні події.

З 18 вересня 1990 р. трансляції „Хроніки русинів й українців” велися з телецентру Осієк щотретього вівторка кожного місяця, о 16-й годині на другій програмі хорватського телебачення Загреб, у рамках „Хроніки Славонії та Барані”. У такий спосіб її могли дивитись телеглядачі усієї республіки, а не окремих регіонів.

З осені 1990 р. „Хроніки русинів й українців Хорватії” супроводжувались сербсько-хорватським текстом для кращого розуміння широкою глядацькою аудиторією держави[1823]. Розглядалася можливість збільшити її тривалість до 30 хвилин[1824]

8 травня 1991 р. на другому каналі хорватського телебачення вперше русинською й українською мовами транслювалась програма „Розмови народів й національних меншин”. Тема передачі – „Інформування та видавнича діяльність у емансипації й конституюванні русинів й українців Республіки Хорватії”. Вона тривала 45 хвилин. Її учасники (хорвати, русини, українці) обговорювали історію та сучасність розглядуваних проблем. Наступна передача планувалась у жовтні на тему освіти й культури[1825].

– Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/ wiki/Rusini_u_ Hrvatskoj – Назва з екрану; Костелник В. 35 роки од першей емисиї на руским и українским язику у Горватскей. – С. 48; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 23.

[1819] Костелник В. Союз у функциї чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей. – С. 13; Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – С. 4; Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.

[1820] Такач Г. Похвалена руска и українска емисия Горватскей телевизиї / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 12.

[1821] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33.

[1822] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 225.

[1823] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24–25.

[1824] Костелник В. Зоз словох до дїла / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 3.

[1825] Там само.

то через кому (як окремі народи): „русини-українці”, „русини і українці”, „русини, українці”. У різні часи цим підкреслювалося неоднакове сприйняття двох національних меншин або як одного цілого, або як окремих етносів.

При створенні СРіУ у 1968 р. офіційно було прийнято писати „русини-українці”. Від 1972-73 рр. це написання в назві СРіУ було замінено на формулу „русини і українці”. Зміна пояснювалась тим, що стару комбінацію в 20-30 роки XX століття підтримувало духовенство, а в часи Другої світової війни її було використано в орієнтованій на фашистські режими Незалежній Державі Хорватія[312].

Проукраїнська частина СРіУ намагалася якомога тісніше прив’язати до себе русинів. На засіданні культурно-просвітнього товариства (КПТ) русинів і українців Загреба 30 червня 1998 р. його учасники проголосували повернутися до початкової назви товариства, тобто замість букви „і” знову використовувати дефіс: КПТ русинів-українців Загреба. За це проголосували всі члени товариства, крім двох, що утрималися[313].

Цікаво, що спроби зміни назви аналогічного характеру в масштабах усього Союзу робилися українським активістом Василем Стрехалюком ще на початку 1990-х рр., але його пропозиція прийнята не була[314].

11-12 вересня 1999 р. у рамках святкування 150-ої річниці переселення русинів у Миклушевці там відбулася відповідна наукова конференція, де з доповіддю „Етнонім „русин” як автентичне ім’я українців” виступив Є.Пащенко[315].

9 липня 2000 р. у містечку Веліка відбулося засідання Керівного комітету СРіУ. Серед інших розглядалося питання правильного написання етноніма меншини. Усі погодились, що в жодному разі не слід писати „русини, українці”. Вибираючи між варіантами „русини-українці” та „русини й українці”, присутні врешті прийшли до висновку перенести вирішення цього питання на пізніше, а до того дотримуватися статуту СРіУ[316].

Знову звертатись до питання назви Керівний комітет Союзу змушений був на своєму черговому засіданні 11 листопада 2000 р. у Вуковарі. У своїй заяві Комітет закликав припинити поширення „чуток, розпливчастих і неточних інтерпретацій”. Він наголосив, що всі співробітники СРіУ повинні „в публічних виступах і ... текстах, що стосуються умов і використання

[312] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221; Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства. – С. 45.

[313] Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 17.

[314] Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 25–27.

[315] Наукове совитованє // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 7.

[316] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. юлия по 31. августа 2000 року / Г.Такач // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 8.

терміну "русин", „українець", суворо дотримуватися положень діючого статуту Союзу..., де вказано "русини і українці". У цьому контексті повинна проводитись редакційна політика у виданнях Союзу та його підрозділів, а також організація та програми літніх шкіл, маніфестацій, вистав та інших заходів"[317].

Серйозного удару спробам об'єднавчої політики було завдано з боку хорватської влади. У новій редакції хорватської Конституції від 1997 р. українці і русини були повернені (порівняно з редакцією від 1990 р.) у текст Основного закону, де вони згадувалися в „Історичних основах" у переліку державотворчих меншин, причому як два окремі народи, хоч і перераховані одразу ж один за одним[318]. Такий стан був закріплений і в чергових змінах до конституції від 25 квітня 2001 р. та 16 червня 2010 р.[319]

Як зазначав депутат від русинсько-української меншини М.Киш, „у законодавчих змінах через невправність колег при складанні додатку до закону з'явилася пекуча кома між етнонімами „русини" і „українці"; потрібно її виправити так, щоб два етноніми з'єдналися хоча б сполучником „і", питання про тире у цих етнонімах представники нацменшини повинні вирішити самі, замість них це не може зробити ні депутат, ні Союз"[320].

На думку М.Жироша, визнання русинів Центральної Європи окремим слов'янським народом (у Словаччині, Угорщині, Хорватії, Румунії) сприяло як розбиванню єдності русинів і українців та формуванню двох національних організацій, так і реальному зменшенню кількості і русинів, і українців[321].

Тож на сьогодні у Хорватії фактично паралельно існують як спільний Союз русинів й українців, так і окремі русинські й українські організації. У 2004 р. в Хорватії схвалено закон про захист національних меншин, після чого було засновано окремі координаційні ради як української, так і русинської національної меншини в Хорватії[322]. Окрім того, існують

[317] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 3.

[318] Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske – Назва з екрану; Бурда С. Проблематика українців у Хорватії [Електронний ресурс] / С.Бурда // Режим доступу: http://ua-reporter.com/content/92924 – Назва з екрану; Shadow Report of Croatian Helsinki Committee, September 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cilevics.eu/minelres/reports/croatia/NGO/croatia_NGO.htm – Назва з екрану.

[319] Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/232289.html – Назва з екрану; Promjena Ustava Republike Hrvatske (2010.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikisource.org/wiki/Promjena_Ustava_Republike_Hrvatske_%282010.%29 – Назва з екрану.

[320] Киш М. Для мене була честю можливість служити Хорватії, її народові і національним меншинам. – С. 121.

[321] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 134.

[322] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.

Комерціалізація ЗМІ значно утруднила реалізацію права на радіомовлення мовами національних меншин. Нове законодавство про телекомунікації давало дозвіл на радіо і телемовлення також і приватним компаніям, при цьому зобов'язавши їх виділяти час для програм мовами національних меншин відповідно до відсотка населення цих меншин. Це фактично нівелювало будь-яке мовлення меншин на приватних станціях. Радіостанції комерціазувалися і вимагали плату за програми мовами національних меншин (по 500 марок за передачу)[1813]. Такий стан справ був, зокрема, у Вуковарі і Славонському Броді. Тому депутат М.Киш пропонував, щоб це фінансування взяли на себе центральна та місцева влада, наприклад, із коштів, які надавав державному радіо хорватський уряд[1814].

Через комерціалізацію та приватизацію радіостанцій припинилися радіотрансляції мовами меншин у Вуковарі, залишилися тільки у Славонському Броді (українською) та у Загребі (українською та русинською). Пропозиції Союзу відновити і розширити трансляції центральні і регіональні органи відкинули через нестачу фінансів. На хорватському радіо існували передачі „З життя національних меншин" (Загреб), але хорватською мовою і в недостатньому обсязі[1815].

СРіУ через своїх представників неодноразово звертався до органів хорватської влади із пропозиціями розширити радіомовлення на територіях компактного проживання меншин, забезпечити для цього фінансування з боку держави[1816]. Керівництво Союзу сподівалося, що інформування русинською і українською мовами найближчим часом досягне вищого рівня і стане хоча б таким, яким було до війни[1817]. Хоча на другу половину 1990-х рр. інформування материнськими мовами було однозначно на нижчому рівні, ніж перед війною.

Упродовж наступного десятиліття тривалість, частота і місце радіотрансляцій неодноразово змінювались. З 5 листопада 2006 р. знову відновлюються радіотрансляції русинською й українською мовами на хвилях хорватського Радіо Вуковар. Нині існує лише одна радіопередача цими мовами – „Хвилі з Дунаю", яка з радіостудії Вуковара транслюється раз на тиждень і триває 20 хвилин (по 10 – русинською й українською)[1818].

[1813] Там само; Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей. – С. 7.

[1814] Там само.

[1815] Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8; Костелник В. 35 роки од першей емисиї на руским и українским язику у Горватскей. – С. 48.

[1816] Такач Г. Одвити Союзу за Венециянску комисию / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 33.

[1817] Тимко О. Рідне слово в радіо ефірі. – С. 75.

[1818] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf;.Rusini u Hrvatskoj [Електронний ресурс]

Радіо-Брод[1805]. Союз постійно допомагав у підготовці програм для таких передач[1806].

Станом на 1997-98 рр. русини і українці мали на хорватському радіо одну передачу раз на місяць, а на місцевих радіостанціях двічі на місяць по 15 хвилин у Славонському Броді українською і п'ять разів на тиждень по 30 хвилин на Радіо-Вуковар русинською мовою (хоча до війни тут транслювали ще й українською)[1807].

Так, на республіканському рівні, на Хорватському Радіо у Загребі була лише одна 30-хвилинна передача культурно-інформативного плану русинською та українською мовами, яка транслювалася щомісяця в рамках програми для національних меншин[1808].

На Радіо-Брод передача „Українці в Хорватії" мала кілька частин: актуальні новини, програми з культури та історії України і багато української музики. У редколегії працювало 4 особи на чолі з редактором Миколою Застрижним[1809]. Музику для української редакції радіо у Славонському Броді купила у Львові працівник бібліотеки русинів й українців Хорватії К.Тлустенко[1810].

Передачі русинською мовою на Радіо Вуковар в основному містили актуальні новини, історію, народні звичаї і народну музику. З нагоди 250-річчя переселення русинів були великі тематичні програми з історії. Програми готували лише дві журналістки – Ясенка Бучко та Меланія Пап[1811].

Усі ці трансляції відбувалися лише завдяки ентузіазму журналістів, хоча за Конституційним законом держава таке інформування повинна була за можливістю фінансувати.

У воєнний час трансляції Радіо-Вуковара з Винковців, у тому числі й русинською мовою, фінансувались хорватською армією. Потім такої можливості не стало. Депутат М.Киш добився від міністерств допомоги, але нетривалої[1812].

[1805] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 12–13; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132; Бурда С. Діяльність Союзу русинів і українців РХ у 1996 році / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 54.

[1806] Бурда С. Діяльність Союзу русинів і українців РХ у 1996 році. – С. 54.

[1807] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14; State Report to Council of Europe FCNM submitted by Croatia, January 1999 // Croatia_Documents_ Part1_Jan2007.pdf.

[1808] Тимко О. Рідне слово в радіо ефірі. – С. 75.

[1809] Там само; Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm

[1810] Тлустенко К. Службова мандрівка до Києва з пригодами. – С. 26.

[1811] Тимко О. Рідне слово в радіо ефірі. – С. 75.

[1812] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14.

товариство русинів „Руснак" у Петровцях, товариство „Руснак" у Загребі, низка регіональних українських та русинських організацій тощо.

З 2002 р., після прийняття Конституційного закону про права національних меншин, русини мають право на місця у Радах меншин у Вуковарсько-Сріємській жупанії, місті Вуковар, опчинах Богдановці й Томпоєвці, а також на місця представників меншин у місті Загреб і Осієчко-Баранському окрузі[323].

Русини Загреба мають свій власний сайт (не спільний з українцями), а Іриней Мудрий очолює русинську національну меншину міста[324]. 23 квітня 2010 р. у хорватській столиці відбулася презентація книги П.Р.Магочія про русинів „Народ нізвідки", яку, крім автора, презентували і науковці із солідних установ Хорватії[325].

У червні 2009 р. у Петровцях проходив Десятий світовий конгрес русинів[326]. Перед проведенням заходу карпаторусинська делегація на чолі з П.Р.Магочієм зустрічалася із представниками Посольства Хорватії у США. Ініціаторами зустрічі було піднято питання, чому товариство „Руснак" не має права отримувати кошти безпосередньо від Ради національностей Хорватії, а натомість фінансування повинно надходити до нього через „україноорієнтований" (на переконання П.Магочія) Союз русинів та українців Хорватії[327].

11 вересня 2009 р. Рада у справах національних меншин Хорватії прийняла пропозицію Координаційної ради представників русинської меншини затвердити як офіційні символи русинів у Хорватії. Офіційним гербом хорватських русинів став щит з ведмедем та елементи хорватського герба-шахівниці, а урочистим гімном – пісня „Браття-русини"[328]. Було встановлено і День русинської меншини – 25 травня (у травні 1836 р. у

[323] Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost [Електронний ресурс] / M. Lipovac // Vijesnik. – 2010. – 6 veljača. – S. 28 – Режим доступу до журн.: http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/Clanak.asp?r=tem&c=11 – Назва з екрану; Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/310287.html – Назва з екрану.

[324] Rusini Zagreba [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/ – Назва з екрану.

[325] Promocija ilustrirane povijesti Karpatorusina "Narod niotkuda" u Zagrebu [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/Hrvatski/Magoci_promocija_knjige/ Magoci_promocija_knjige_hr.html – Назва з екрану.

[326] Svjetski kongres Rusina [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hrv.hr/ aktualnosti/839-svjetski-kongres-rusina.html – Назва з екрану.

[327] Дії України щодо визнання русинської національності залишаються суперечливими! [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ua-reporter.com/novosti/31680 – Назва з екрану.

[328] Zapisnik sa 33. sjednice Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.savjet.nacionalne-manjine.info/docs/33ZAPISNIK.doc – Назва з екрану.

Петровцях було засновано греко-католицьку парафію), який вперше святкували у Загребі 2010 р.[329]

Віце-президент Координаційної ради представників русинської меншини І.Мудрий назвав цей день „днем гордості і щастя”[330] та заявив, що русинські символи мають велике значення, оскільки вони є вираженням окремішності русинів щодо українців[331]. Справді, за Е.Смітом, нація покликана розвивати соціальні зв’язки між індивідами та класами, створюючи набір спільних вартостей, символів і традицій. Використовуючи символи (прапори, монети, гімни, одностроі, пам’ятники й церемонії), членам нації нагадують про їхню спільну культурну спадщину й культурну спорідненість; чуття спільної ідентичності надихає їх[332].

Русини консервативного напрямку кажуть, що вони за назвою подібні до росіян, а за походженням – до українців, тож вони змушені безупинно боротись за національну ідентичність та визнання своєї окремішності. Більшість русинів визнають Україну як прабатьківщину („матичну країну”), але оскільки вона вважає їх частиною української нації, вимагають визнання своєї унікальності. Свою батьківщину русини називають „Горнїца”, або "верхня (гірська) країна"[333].

Загалом існує чимало публікацій з обґрунтуванням специфічності й особливості русинів щодо українців. Тут зупиняємось тільки на тих, що написані русинськими авторами.

Так, одна з активісток консервативного русинства Хорватії Нада Баїч заперечує існування „русинсько-української нації” на зразок абсурдності існування чехо-словацької. Вона звинувачує Україну в тому, що та асимілює русинів задля „незначного збільшення числа українців в Європі”[334].

Її однодумець Михайло Горняк зазначає, що якби русини та українці були одним народом, то русини називалися б українцями та говорили б українською, або українці називалися б русинами, а Україна - Рутенією[335]. Він вважав, що під впливом південних слов’ян бачванcько-сріємські русини

[329] Zagrebački Rusini prvi put proslavili Dan Rusina u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusinizg.hr/Hrvatski/1.Dan_Rusina_RH/ProslavaI_Dan_Rusina_RH.html – Назва з екрану; Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost // http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/Clanak.asp?r=tem&c=11

[330] Лїкар Д. Подїї хтори записани зоз златнима буквами – историйна шветочносц за Руснацох. – С. 35.

[331] Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost // http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/Clanak.asp?r=tem&c=11

[332] Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. – С. 26.

[333] Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost // http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/Clanak.asp?r=tem&c=11

[334] Bajić N. Rusnaci (Rusini). – S. 42–43.

[335] Гудак Ш. Чи нам нашо стари предняци и познейша културно-просвитна елита охабела до нашлїдства фалшиву националну орєнтацию? – С. 123.

З осені 1990 р. Хорватія збільшила на півгодини обсяг трансляцій мовами національних меншин; до того ж трансляції перейшли з другої на першу радіопрограму[1796].

Напередодні хорватсько-сербської війни русинською та українською мовами велися щоденні радіотрансляції на Радіо-Вуковар, раз на два тижні на Радіо-Брод і раз на місяць на Радіо-Загреб[1797].

Хорватсько-сербська війна спричинила припинення радіомовлення мовами меншин[1798]. Однак вже у вересні 1992 р. у Винковцях розпочалися трансляції Радіо-Вуковар. Під час війни ця радіостанція транслювала 52 години на місяць програми для національних меншин – русинською, українською, німецькою, угорською, словацькою[1799]. Передачі русинською мовою вели Ю.Бучко та Дж.Бикий. Тоді це була єдина трансляція русинською у Хорватії. Вона йшла щосуботи тривалістю 45-60 хвилин, і її передачі могли чути мешканці окупованих на той час Петровців, Миклушевців, Вуковара[1800].

Русинські трансляції Радіо-Вуковара виходили в ефір з Винковців до 1998 р., коли радіостанція повернулася у рідне місто[1801].

У 1994 р. жупан Бродсько-Посавської жупанії Й.Метер пообіцяв трансляцію програм на радіо Славонського Броду для русинів й українців щотижня по 15 хвилин[1802].

Представники хорватського радіо висвітлювали культурні заходи діаспори, зокрема вечір вигнаних русинів і українців з Вуковара, який відбувся в Загребі 8 квітня 1994 р.[1803]

Повоєнне інформування русинів і українців в Республіці Хорватія в радіопередачах рідною мовою відбувалося досить нерівномірно і в основному на локальному рівні, в осередках, де вони були найбільш концентровані[1804].

У 1994-96 рр. щодня велися трансляції русинської мовою на Радіо-Вуковар (з Винковців) та двічі на місяць по 15 хвилин українською – на

[1796] Костелник В. Нєвистата дїялносц у култури нашого народу. – С. 25.

[1797] Костелник В. Союз у функциї чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей. – С. 13; Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – С. 4.

[1798] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 128.

[1799] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 7; Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14.

[1800] Такач Г. Русински емисиї на Радио-Вуковару / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 49; Kiš M. KUD „Jakim Govlja – Mikluševci. – S. 89; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 82.

[1801] Костелник В. 35 роки од першей емисиї на руским и українским язику у Горватскей. – С. 48.

[1802] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 102.

[1803] Takač M. KUD „Osif Kostelnik” – Vukovar. – S. 85.

[1804] Тимко О. Рідне слово в радіо ефірі. – С. 75.

радіожурналісти готували програми мовами меншин або у понаднормовий час, або безоплатно[1788].

Почути рідну мову також можна було на хвилях української радіопрограми у Славонському Броді, яка почала виходити в ефір з 4 лютого 1979 р. Трансляція велася переважно українською мовою, також були русинськомовні програми. Вона тривала 15-20 хвилин та транслювалась кожної другої неділі. Частина передачі була присвячена новинам й актуальним питанням, а інша – українознавству (історія, традиції, постаті української літератури тощо)[1789]. На Радіо-Брод відбулось понад 100 передач українською мовою[1790]. Трансляції було перервано з лютого 1986 р., після чого влітку того року вони з організаційних та фінансових причин припинились остаточно[1791].

8 грудня 1990 р. на засіданні Президії СРіУ за участю представників КТ було вирішено направити у Славонський Брод робочу групу Союзу для відновлення радіотрансляцій українською і русинською мовами на місцевому радіо. Також поставлено завдання розширити радіомовлення русинською та українською мовами на Радіо-Вуковар[1792].

У 1991 р. представники Союзу русинів і українців Хорватії відвідали Скупщину опчини Славонський Брод і Радіо-Брод, щоб відновити радіотрансляції. Керівництво опчини висловило підтримку прагненням Союзу забезпечити інформування українців рідною мовою.

У розмові з керівництвом Радіо-Брод було домовлено не квапитися з початком трансляції радіопередач українською мовою, а почекати, коли ця радіостанція трансформується у публічне підприємство. Директор Радіо-Брод Б.Пенич запропонував, щоб до того часу новини про українців і їхнє життя давалися наприкінці щоденних вістей хорватською мовою, і на це члени делегації погодилися[1793].

Загалом україномовні програми на Радіо-Брод кількаразово припиняли свою роботу[1794].

Ще однією радіостанцією, яка пускала в ефір програми мовами меншин, була Радіо-Загреб. Програми часто не мали розкладу, транслювалися нерегулярно, але принаймні раз на місяць[1795].

[1788] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 25.
[1789] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222–223.
[1790] Представники Союзу відвідали общину Славонський Брод і Радіо-Брод // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 5.
[1791] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222–223.
[1792] Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 9.
[1793] Представники Союзу відвідали общину Славонський Брод і Радіо-Брод. – С. 5.
[1794] Тимко О. Рідне слово в радіоефірі. – С. 75.
[1795] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.

відрізняються (мовою, способом життя, звичаями і менталітетом) не тільки від українців, а й від своїх братів-русинів у Карпатах. М.Горняк переконаний, що різниця між русином та українцем, які „не можуть зрозуміти одне одного без перекладача", є більшою, ніж між українцем і білорусом чи росіянином.

На думку М.Горняка, твердження, що бачвансько-сріємські русини – найдавніша українська діаспора, є науковим безглуздям. Землі, звідки вони переселилися, ніколи не були в складі Української держави[336]. Очевидно, вищезазначений автор прабатьківщиною русинів вважає тільки південно-східну Словаччину та північно-східну Угорщину.

Л.Медєши переконаний, що ідея про великий, монолітний український народ не лише не об'єднувала русинів, але й більшою мірою збивала з їхньої власної дороги[337].

Зрозуміло, вищезгадані аргументи представників консервативного русинства переважно не витримують жодної критики і часто є просто абсурдними.

Вже згадуваний І.Мудрий зазначає, що русини й українці Хорватії мають спільну організацію (СРіУ) тільки через подібність двох народів. На його думку, русини від українців відрізняються мовою, яка визнана у світі і є важливою частиною їхньої самобутності. Через відокремленість від України їх не зачепило українське відродження, тож вони формували власну національну ідентичність. І.Мудрий згадує, що були спроби ввести формулювання в Конституції про "русинів-українців", але русини зуміли відстояти позицію, аби їх через дефіс не пов'язували з українською меншиною[338].

Прихильників русинського ізоляціонізму бентежив той факт, що у реєстрі об'єднань Хорватії Союз русинів і українців був зареєстрований як асоціація національної **меншини** (а не меншин, як того б хотіли представники частини русинів). Вони вважали, що СРіУ є штучне утворення невеликої групи людей, які тільки з особистої зацікавленості продовжують його утримувати[339]. Співпрацю Союзу з Україною, особливо у сфері здобуття освіти на прабатьківщині, консервативні русини критикували, бо вбачали у цьому приховану асиміляцію та українізацію; мовляв, русини повертаються з України зі зміненою свідомістю[340].

[336] Hornjak M. Bačvansko-sremski Rusnaci [Електронний ресурс] / M.Hornjak // Режим доступу: http://rusnak.info/arhiva2.htm – Назва з екрану.
[337] Медєши Л. Руска традиция [Електронний ресурс] / Л.Медєши // Режим доступу: http://rusnak.info/tradicija-1.htm – Назва з екрану.
[338] Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost // http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/Clanak.asp?r=tem&c=11
[339] Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje // http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html.
[340] Isto.

Русини критикували українців, що ті у своїх книжках (зокрема у брошурі „Русини і українці в Республіці Хорватія 1991-1994") назвали Петровці і Миклушевці „своїми автохтонними селами", хоча абсолютну більшість населення там становлять русини[341]. Очевидно, розбіжності полягають у тому, що українці вважають русинів частиною свого народу; книга „Українці в Хорватії" (Загреб, 2002), де присутні подібні оцінки, теж викликала різку критику консервативних русинів.

2010 року у провідній хорватській газеті „Vijesnik" з'явилося повідомлення читача, якого обурювало, що в одному з попередніх номерів у кросворді на запитання „Назва українця у Карпатах" була відповідь „русин". Він доводив, що українці – це не русини; Конституція Хорватії вказує, що русини – нація. Отже, їхня самостійність не підлягає сумніву. З-поміж іншого автор писав, що саме русини і тільки вони (без українців) – найбільші жертви хорватсько-сербської війни[342].

Асиміляція є проблемою, яка захопила і русинів у Хорватії. Але вони плекають та виявляють свої особливості в культурно-мистецьких товариствах, за допомогою ЗМІ та культурних заходів. Більшість бачвансько-сріємських русинів зберігала і зберігає власну ідентичність незалежно від питання належності чи неналежності до української нації[343]. Хоча, на переконання окремих авторів, у русинів немає достатньої національної свідомості[344].

Але питання національної ідентичності русинсько-української громади Хорватії і надалі залишається актуальним. Владо Костелник у „Новій думці" на початку 2000-х рр. писав зокрема: „А то наша вічна тема: хто ми, звідки, що ми? Русини, Українці, Руснаци, Руснаки..."[345].

Тож, як бачимо, неодноразові спроби українців та частини русинів об'єднати ці дві етнічні групи у Хорватії не привели до остаточного успіху, а події останнього десятиліття ставлять у цьому процесі більше запитань, аніж відповідей. Однак хорватські русини, залишені самі на себе, без підтримки „материнської" держави та з огляду на власну нечисленність, сучасні процеси глобалізації, асиміляції, відсутність імовірних мігрантів з прабатьківщини як джерела поповнення діаспори не можуть оптимістично дивитися в майбутнє. Тож автор скептично оцінює перспективи русинів як окремого етносу і русинської етнічної свідомості на теренах Хорватії. Більш логічним кроком задля збереження ідентичності русинів бачиться саме якнайтісніша співпраця

[341] Bajić N. Rusnaci (Rusini). – S. 42–43.

[342] Maštrović Z. Ukrajinci nisu Rusini [Електронний ресурс] / Z.Maštrović // Vijesnik. – 2010. – 4.svibnja. – S. 44. – Режим доступу до журн.: http://www.vjesnik.hr/html/2010/05/07/Clanak.asp?r=sta&c=4 – Назва з екрану.

[343] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 15.

[344] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє. – С. 190.

[345] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 26.

формування її новітніх зв'язків з Україною. Збірник видано обмеженим накладом – всього 500 примірників[1776].

Після прийняття Хорватією низки актів із розширення прав меншин 2000-і роки видалися щедрими на книжки та періодику як русинською, так і українською мовами. Видавав не тільки СРіУ, а й інші організації, в основному завдяки допомозі урядових структур, зокрема Ради національних меншин РХ.

Так, Українська громада видає журнал „Вісник"[1777], Товариство української культури – щомісячник „Наша газета"[1778].

Також побачили світ книга „100-річчя української греко-католицької парафії в Липовлянах" Б.Гралюка[1779], прозова збірка „Стіжки" П.Головчука, поетична – С.Плішки „Сонце і хмари", спомини І.Барщевського про отця Михайла Юристу[1780] та інші[1781].

Радіомовлення

Серед намагань Союзу було заснування україномовних та русиномовних радіо і телепрограм[1782].

1 травня 1972 р. вийшла в ефір перша в Хорватії радіопрограма русинською та українською мовами на Радіо-Вуковар[1783]. Початково вона транслювалася щонеділі та тривала від 10-20 хвилин[1784] до години[1785], тоді як з травня 1973 р. з'явились в ефірі п'ятихвилинні щоденні трансляції. Але у цих новинах не було нічого про життя русинсько-української меншини, лише про події в Югославії та світі[1786]. Першим редактором і русинських, і українських радіопередач був В.Костелник[1787]. Склалася ситуація, що

[1776] Ваш С. Книга про українців Хорватії [Електронний ресурс] / С.Ваш // Режим доступу: http://www.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_65_ua/ohlyad/kneha.htm – Назва з екрану.

[1777] ЗМІ української громади в РХ [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29645.htm – Назва з екрану.

[1778] Там само; Звіт про роботу Української громади Республіки Хорватія за період від 22 серпня 2009 року до 30 червня 2010 року. – С. 4.

[1779] Звіт про роботу Української громади Республіки Хорватія за період від 22 серпня 2009 року до 30 червня 2010 року. – С. 4.

[1780] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html

[1781] Ljikar Đ. 25 Mikluševačke iskrice. Mikluševačke manifestacije – naša kulturna dostignuća i gostoljubivost / Đ.Ljikar. – Mikluševci, 2010. – 134 s.; Pavlešin A. Mali rječnik lemkivskog govora ukrajinskog jezika / A.Pavlešin. – Zagreb 2007. – 290 s.; Павлешин А. Липовлянські писанки / А.Павлешин. – Zagreb, 2009. – 64 с.

[1782] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.

[1783] Костелник В. 35 роки од першей емисиї на руским и українским язику у Горватскей / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 46.

[1784] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 25.

[1785] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222.

[1786] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 25.

[1787] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222.

Г.Такач)[1769]. Того ж року за фінансування уряду Хорватії вийшла монографія „Русини й українці у Вітчизняній війні" (150 сторінок)[1770].

10 лютого 1999 р. у Загребі була презентація книжки Євгена Пащенка „Етногенез і міфологія хорватів у контексті України"[1771].

Перше своє видання 2000 року СРіУ присвятив художниці з Петровців Жанні Сироїжко-Ерделі. Це – каталог репродукцій її малюнків, своєрідний мистецький альбом картин художниці[1772]. Того ж року на „Петровському дзвоні-2000" 9-11 червня були презентовані видання „Думки з Дунаю" (№ 3), збірка поезій Любки Фалц „Класки", книжка „Поезія і проза русинів і українців РХ". Також вийшли касета та перший компакт-диск русинських народних пісень „Я руснак був и будзем"[1773].

У новому тисячолітті СРіУ продовжував друкувати „Нову думку", „Думки з Дунаю" та журнал для дітей та юнацтва „Віночок"[1774]. Також було опубліковано декілька монографій, книг і каталогів про життя русинів й українців у Республіці Хорватія[1775].

Зокрема, Культурно-просвітнє товариство русинів і українців Загреба у 2002 р. видало збірник „Українці Хорватії. Матеріали і документи. Книга перша". Книгу випущено з нагоди відзначення 80-річчя заснування товариства "Просвіта" у Хорватії та 30-ої річниці діяльності КПТ русинів і українців Загреба. Охоплено історію і сучасний стан хорватського українства, його зв'язки з прабатьківщиною, причини й умови переселення на Балкани, випробування у двох світових війнах, геноцид кінця XX століття на Балканах, прагнення утвердитися у королівській і повоєнній Югославії, новоствореній незалежній Хорватській державі.

Матеріали книги розкривають процес утвердження українсько-русинської національної меншини, її інтеграцію у хорватське суспільство,

[1769] Тимко О. Промоция книжки 30 роки Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 10.

[1770] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm

[1771] Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 29.

[1772] Костелник В. Каталог репродукцийох малюнкох Жанни Ердельовей / В.Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 41.

[1773] Фалц Л. Слово гу промоції казети и ЦД-у „Я руснак був и будзем". – С. 42; Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2; Поезія і проза русинів і українців у Хорватії = Поезія и проза Русинох и Українцох у Горватскей = Poezija i proza Ukrajinaca i Rusina u Hrvatske / [sostavjač Ljubka Falc]. – Vukovar; Sojuz Rusinoh i Ukrajincoh Republiki Horvatskej, 2000. – 225 s.

[1774] Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242

[1775] Ured za nacionalne manjine // http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=32

із близькою за багатьма ознаками та також невеликою українською меншиною. Гуртування з українцями може забезпечити збереження власного „я" обома етнічними групами у Хорватії. У цьому контексті важливого значення набуває і позиція України, її політика щодо збереження численних діаспор, у тому числі й найдавнішої – на Балканах.

Як висловився поет і вчений Микола Кочиш, „Україна їм (русинам – **авт**.) була і мати, і мачуха"[346].

Ще 7 жовтня 1996 р. Державний комітет України у справах національностей та міграції розробив план заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів. У ньому, зокрема, передбачалося здійснити систему заходів щодо ідеологічної, матеріальної, кадрової і культурної підтримки українських громад у державах Центральної Європи. Особлива увага мала відводитись роз'яснювальній роботі щодо співвідношення назв „русин" і „українець"[347].

Посол України в Хорватії того часу А.Шостак говорив в інтерв'ю журналу „Нова думка": „Я, кажучи відверто, не поділяю їх на русинів чи українців, для мене всі вони мої рідні брати"[348]. Загалом Посольство України, як і церква, у XXI ст. намагалось підтримувати однаково дружні стосунки з усіма організаціями русинів й українців.

Тут доречно навести слова М.Жироша про роль і значення України у збереженні русинсько-українською громадою Хорватії свого „я" на чужині: „Народ у діаспорі живе з пам'ятками про свій рідний край і з любов'ю до свого матичного народу і своєї Батьківщини. З покоління в покоління ця любов поволі згасає, але її тривалість висловлюється у плеканні національних традицій, фольклору, культурних контактах із рідним краєм. Необхідно, щоб переселенець із покоління в покоління доповнював свої знання про рідний край, про своїх предків, про наукове, літературне і взагалі культурне та господарське життя прабатьківщини. Нові генерації в діаспорі, коли не мають власних шкіл або коли в державних школах не вивчають історію, географію, науку і мистецтво, культуру свого народу, єдину допомогу в цьому можуть очікувати від прабатьківщини.

Акультурація діє найбільше тоді, коли немає знання про власні наукові, мистецькі і культурні здобутки. В таких обставинах дуже важко розвивати свою національну свідомість, а без національної свідомості русинський і український народ все більше зникає у діаспорі"[349].

[346] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 133.

[347] План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lemko.org/rusyn/kuras.html – Назва з екрану.

[348] Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком. – С. 6.

[349] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 135.

Але, зазначає М.Жирош, слід сподіватись на краще: „Треба більше працювати над здобуванням знань про себе, про своє походження. Вірити, що наш народ від 1991 р. має незалежну державу, і нас ця держава визнає за своїх, перших переселенців з прадавньої руської землі, Карпатського краю.

Україна нас визнає такими, якими ми є, зі своїми відмінностями, зокрема регіональною ідентичністю. Вона нас не зрікається, але й не примушує, аби ми зреклися свого краю й держави, де живемо вже багато поколінь. Такий стан дає нам духовну силу, що ми не самі, що знаємо, до кого належимо ... що ми не „ніхто й нічого" і не „народ нізвідки", без охорони й захисту..."[350].

Русинська ідентичність як поняття регіональне, територіальне лише збагачує українську культуру та історію. Русинська ідентичність як поняття самостійне, відокремлене, окреме, сепаратистське, відособлене не тільки втрачає зв'язок з українством в історично-культурному вимірі, але й прирікає русинів на самотність перед сучасними викликами глобалізації та асиміляції з боку сусідніх народів і держав. Так, на думку русинського історика Я.Рамача, русини як окремий народ, що не має можливості опертися на культурну і національну співпрацю з материнським народом, становить населення, яке легше піддається денаціоналізації[351]. І.Красовський вважав, що русинство може мати культурну автономію, розвиватися в складі національної культури, збагачуючи її в інтересах культури русинів і українського народу[352].

Таким чином, можна констатувати, що хорватські русини залишилися вірними своїй традиційній назві і русинській свідомості. Їхня історична пам'ять веде до Горниці як території, звідки вони походять. Їхня мова, попри розбіжності у поглядах на її статус (говірка, літературна мова, діалект) та походження (українське, словацьке, польське, змішане), дає їм підстави дивитись на себе як на окремий народ. Щоправда, спільне з місцевими українцями греко-католицьке віросповідання зближує обидві меншини. Значна частина хорватських русинів, попри сильно розвинену регіональну ідентичність, усвідомлює свою спільність з українцями та Україною як спорідненим народом та прабатьківщиною. Проте в останнє десятиліття, використовуючи підтримку хорватської влади в самоідентифікації русинів як окремого етносу, їхні консервативні кола проводять політику, спрямовану на ізоляцію русинів від українців в культурно-національному плані. Однак, чи приведе така політика до розквіту та відродження русинської меншини, чи сприятиме її остаточній асиміляції, – питання залишається відкритим.

[350] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє. – С. 188.
[351] Рамач Я. Привредни и друштвени живот руснацох у Южней Угорскей: 1745–1848 / Я.Рамач. – Нови Сад, 1990.– С. 59.
[352] Красовський І. Тільки з рідним народом. – С. 36.

Посольства України) „Хорватія/Україна: культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра"[1764].

У 1996-97 рр. вийшли з друку три книги, присвячені ювілеям. Так, у 1996 р. редакція „Нової Думки" перевидала книгу Вінко Жганеца „Русинські пісні", вперше надруковану 50 років тому – у 1946 р. Як зазначав у передмові Г.Такач, це була перша повноцінна книга про русинів, надрукована у Хорватії. На 144 сторінках – 116 популярних русинських народних пісень. Від оригінального видання книга відрізнялася тим, що наприкінці містила кольорові фотографії русинських і українських народних костюмів.

Друге видання – „Каталог 100 Нова думка", випущений з нагоди 100 номерів журналу і 25-ї річниці цього видання. У першій частині каталогу відображено зміст усіх 100 номерів і алфавітних покажчиків авторів статей. Друга частина містила бібліографічну інформацію про усі видання, які на той час вийшли з редакції „Нової думки". Третя частина каталогу присвячена публікаціям інших видань, з якими співпрацювали Союз або редакція „Нової Думки". У четвертій частині книги – сім видань хорватською мовою, тематика яких пов'язана з русинами і українцями[1765].

У 1997 р. накладом у 500 примірників[1766] вийшов збірник „Культурно-просвітнє товариство русинів і українців Загреба, 1972-1997" (видало КПТ Загреба, редактор – С.Бурда). Причиною для публікації також був ювілей – 25 років із дня заснування товариства. Праця містила інформацію восьми авторів з усіх областей діяльності товариства. Через обмежені технічні можливості тільки два тексти були написані русинською мовою (решта – хорватською)[1767].

У 1997 р. в Ужгороді вийшла книжка „Народні пісні українців Боснії, Хорватії, Воєводини" у записах Михайла Ляховича (вихідця з Боснії та журналіста „Нової думки"). Книжка містила 184 записи пісень, більшість яких із нотами. Це видання можна вважати історичним, бо вперше в одній книжці опубліковані українські народні пісні, які з собою принесли переселенці з Галичини[1768].

На „Петровському дзвоні-98" була представлена монографія „30 років СРіУ", яка присвячена ювілею організації (автори – В.Костелник і

[1764] Такач Г. Промовирована кнїжка Горватска/Україна / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 59.
[1765] Timko O. Tri nova izdanja / O.Timko // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 61; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 133.
[1766] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm
[1767] Timko O. Tri nova izdanja. – С. 61.
[1768] Тимко О. Книга для кожної нашої родини. – С. 44.

За ініціативою СРіУ друкувалися й підручники українською мовою для учнів основних шкіл[1759].

19 грудня 1990 р. у Руському Керестурі була представлена антологія малої прози русинів й українців Югославії під назвою „Хресний шлях" (упорядник – Стефан Гудак). Проект був ініційований СРіУ і увійшов до програми співпраці з товариством „Україна"[1760].

У березні 1991 р. у загребському видавництві „Християнська сучасність" вийшла з друку ілюстрована „Біблія для молодих" русинською мовою. За кілька днів з'явилося друге видання такої Біблії українською мовою[1761].

У першій половині 1990-х рр. у видавничій справі мовами меншин з'явилась вимушена перерва, зумовлена хорватсько-сербською війною. Після неї ця діяльність знову поступово відновлюється.

До маніфестації „Липовляни-94" СРіУ видав книгу „Русини й українці у Республіці Хорватія 1991-1994" (хорватською мовою, на 55 сторінках, тиражем у 500 примірників)[1762].

Своєрідним продовженням цієї книги став збірник „Русини і українці в Республіці Хорватії (1991-1995)" (редактор – С. Бурда), що вийшов до Маніфестації „Славонський Брод-95".

У збірнику опубліковані статті місцевих та кількох закордонних авторів. Вони стосувалися широкого спектру питань: переселення русинів й українців на територію Хорватії та організація культурного й освітнього життя у новому середовищі; історія греко-католицької церкви; освіта рідною мовою; збереження національної ідентичності; робота Союзу та кожного із його осередків. Були сподівання, що подібні випуски будуть з'являтися щороку[1763], однак задум залишився нереалізованим.

17 грудня 1996 р. у Загребі, а 18 грудня у Славонському Броді відбулась презентація книги Є.Пащенка (на той час – перший секретар

[1759] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 231; Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33; Тимко О. Готовий новий підручник української мови. – С. 57.

[1760] Ляхович М. Вишли „Крижни драг", антологія малей прози / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 43.

[1761] Там само; Бурда С. З нашої сучасності. – С. 25.

[1762] Такач Г. Русини и Українци у Републики Горватскей / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 79; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 130; Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 12–13.

[1763] Тимко О. Русини і українці в Республіці Хорватії (1991-1995) / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 81.

II. РУСИНИ Й УКРАЇНЦІ У ХОРВАТСЬКО-СЕРБСЬКІЙ ВІЙНІ

1. Початок війни та русинсько-українське середовище

За понад 200 років свого перебування на південнослов'янських землях русинсько-українська діаспора розвинула культурну, видавничу, освітню й церковну діяльність. Вона зуміла пережити й складні періоди, зокрема лихоліття двох світових воєн. Однак найбільше випробування на її долю випало під час хорватсько-сербської війни 1990-х років.

Дезінтеграційні процеси в СФРЮ спричинили розпад цього наднаціонального утворення на окремі національні республіки, зумовили виникнення потужних сербських рухів на землях, де вони (серби) складали значний відсоток населення. Зокрема, у Хорватії серби становили абсолютну більшість у 12 і відносну у 2 опчинах (регіонах) Хорватії. Кроки нової хорватської влади, яку уособлювали президент Франьо Туджман і Хорватський демократичний союз (ХДС), на здобуття більшого суверенітету з 1990 р. наштовхнулися на нерозуміння та ворожість з боку сербської меншини[353].

Місцеві серби взяли курс на відокремлення від Хорватії. 21 грудня 1990 р. у Кніні було проголошено утворення т.зв. Сербської автономної області Країна (САО Країна). До складу т.зв. САО Країни увійшли історичні області Ліка, Банія, Кордун і Північна Далмація.

Одночасно курс на відокремлення від Хорватії взяли й серби її східних районів. 7 січня 1991 р. у м. Шідські Бановці (Східна Славонія) було сформовано Сербське національне віче Славонії, Барані і Західного Срієму (СНВ СБіЗС)[354]. 25 червня на Великій народній скупщині в Боровому Селі була утворена Автономна область Славонія, Бараня і Західний Срієм (АО СБіЗС)[355].

Результатом непримиренності сторін та неможливості знайти прийнятний компроміс стала міжетнічна війна.

Новопосталі сербські адміністративні одиниці займали територію, де проживала значна частина несербського населення. Так, в общині Вуковар у 1991 р. мешкало 43,8 % хорватів, 37,4 % сербів, 7,2% „югославів" та 11,6 %

[353] Lukic R. Greater Serbia: A New Reality in the Balkans / R.Lukic // Nationalities Papers. – 1994. – Spring. – Vol. 22. – № 1. – P. 52; Детальніше про причини і характер сербського повстання у Хорватії див.: Barić N. Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995. / Barić // Stvaranje hrvatske drzave i Domovinski rat. – S. 191–289.

[354] Република Српска Крајина / [Уредник З.Каличанин]. – Книн–Београд, 1996. – С. 417.

[355] Нагірний М. Становлення та розвиток Республіки Хорватія: державно-політичний аспект / М.Нагірний. – Нововолинськ, 2008. – С. 53–55.

представників інших національностей[356]. Серед них були й нащадки переселенців з українських земель. У Хорватії вони проживали переважно у Славонії та у Загребі, і за переписом 1991 р. їх нараховувалося 5747 осіб (3253 русини і 2494 українці)[357]. Зокрема, найбільше їх було у місті Вуковар, селах Петровці і Миклушевці (Східна Славонія). Це були єдині села, де представники нашої діаспори становили абсолютну більшість населення: у Петровцях із майже 1300 мешканців 737 було русинами і 230 – українцями[358] (за іншими даними – понад 1000 русинів і близько 300 українців[359]), у Миклушевцях із понад 670 мешканців русинів й українців було, за різними даними, 523-529 осіб[360].

В абсолютних показниках найбільше русинів та українців Хорватії мешкало у Вуковарі (близько 1,5–2 тис. осіб[361]), однак у цьому місті вони складали лише близько 4,5 % населення з 45 тис. мешканців міста[362]. Загалом перед війною в опчині Вуковар жило 2284 русини і 756 українців (разом 3040)[363].

Варто зазначити, що на парламентських виборах 1990 р. ХДС переміг не в усій Хорватії. На території проживання русинів й українців партія Ф.Туджмана стала першою в опчинах Винковці, Джаково, Славонський Брод. Але в опчинах Белі Манастір, Осієк і Вуковар перемогли комуністи[364].

[356] Wertheimer-Baletić A. Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja / A. Wertheimer-Baletić // Društvena istraživanja. – 1993. – 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2-3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 474

[357] Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća. – S. 438; Statistički ljetopis 1992. – 24. godina. – S. 64.

[358] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 24; Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1) / S.Burda // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 41.

[359] Simunovič J. Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj – doseljenje i stanje prije 1991. g. / J.Simunovič // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 26.

[360] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1) / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 11; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 11; Wertheimer-Baletić A. Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja. – S. 463; Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1). – С. 41.

[361] Етноцид та примусове вигнання // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 24; Rijeć predsjednika Saveza Rusina i Ukrajinaca RH, mr Irineja Mudrog na Svečanoj sjednici povodom obilježavanja 170. obljetnice od doselenja Rusina u Petrovce i Republiku Hrvatsku // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 17; Форум українців забув за Хорватію? // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 31.

[362] Wertheimer-Baletić A. Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja. – S. 461.

[363] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.- 1993. g. (1). – С. 41.

[364] Костелник В. Положени испит демократиї – побида ГДС / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 81. – Обкл. 2.

Зміст „Віночка” в основному присвячений літературним працям і малюнкам школярів, а також „літнім школам”. Зазначимо, що нумерація часопису досить умовна: номер 14/15 слід було зазначити як 16/17, бо 15-те число вийшло з друку ще 1991 р. у Вуковарі; без номера вийшли 1993 р. згадані 100 копій часопису[1750].

Другий подвійний номер „Віночка” (16/17) друкований 1995 р. тиражем 700 примірників. Наступні числа журналу, № 18 і № 19, видрукувані у 1997 р.[1751] тиражем 500 копій[1752]. У 1998 р. вийшли теж два номери[1753].

Із завершенням реінтеграції редакція переїздить до Вуковара, а „Віночок” друкують в Осієку, а з 2001 р. – теж у Вуковарі. Часопис починає регулярно виходити двічі на рік[1754].

З 2005 р., від 33 номера, „Віночок” починає виходити чотири рази на рік: було вирішено, щоб видавати менший за обсягом журнал, але актуальніший і відповідно цікавіший для читачів[1755].

Окремі книжки та монографії. Розвивалася й інша видавнича діяльність. До здобуття Хорватією незалежності редакція „Нової думки” та СРіУ видали, крім вищезгаданих періодичних видань, понад 10 назв книжок, більшість з яких – русинською та українською мовами[1756].

Перша книжка Союзу – „Історія русинів Бачки, Сриму і Славонії (1745-1918)” Ф.Лабоша (1979 р.)[1757]. Далі були видані: „Слово о полку Ігоревім” (1980) у перекладі М.Петрова-Гардового та збірка його поезій „Від Святослава до Богдана” (1980), „Руський соловей” М.Нодя (1989), „Збірник праць Першого наукового з’їзду русинів й українців Хорватії” (1981), „Народний герой Югославії Іван Сенюк-Вуйко” (1988) С.Доманкушича та А.Мілетича та два „Каталоги Петровської подобової колонії” (1984 і 1989) трьома мовами[1758].

[1750] Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić. – С. 128.

[1751] Там само. – С. 129.

[1752] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm; Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.

[1753] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm

[1754] Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić. – С. 129.

[1755] Там само. – С. 130.

[1756] Костелник В. Союз у функциї чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей. – С. 13.

[1757] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.

[1758] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 229–230.

русинської й української мов у Петровцях Меланія Планчак (за іншими даними – Віра Гудак[1745]), упродовж десяти років збираючи для цього роботи школярів.

Титульні сторінки перших номерів „Віночка" за часів СФРЮ мали обов'язкове політичне забарвлення: зображення Й.Б.Тіто, В.Леніна, партизанів, робітників. Але сам зміст був віддзеркаленням творчості школярів.

З від'їздом учительки з Петровців у виданні „Віночка" настає перерва. У 1980-ті рр. видавництво часопису перебирає на себе редакція „Нової думки", а шкільні роботи збирають радники з русинської та української мов у співпраці із учителями-мовниками. Часопис виходив тиражем 400 примірників русинською та українською мовами. Публікувались роботи не лише петровських школярів, а й дітей з інших місцевостей, де вивчались русинська та українська мови. Титульну сторінку стали писати трьома мовами (додалась ще хорватська)[1746].

До хорватсько-сербської війни „Віночок" випускався як збірник літературних праць школярів українських та русинських шкіл[1747]. У 1991 р. „Віночок" зробили, але через проблеми з фінансуванням та війну не встигли видати[1748].

Наприкінці 1991 р. для „Віночка" настали тяжкі часи. Редакція „Нової думки" і СРіУ тимчасово переселилися до Загреба. Русинські й українські вчителі та школярі були розкидані по усій Хорватії або залишились під окупацією. Друкарня „Руське слово" у Керестурі виявилась в іншій державі, за межами фронту, а в хорватських друкарнях не було русинської та української кирилиці.

У тих тяжких умовах упродовж 1992 р. редакція переходить на комп'ютерний набір текстів, чим вирішилось питання абетки.

Влітку 1993 р. для потреб „літньої школи" у Загребі видано 100 примірників „Віночка", без зазначеного порядкового номера, бо увесь архів було знищено у Вуковарі[1749]. Це був фактично перший номер часопису у вигнанні.

У 1994 р. видруковано подвійний 14/15 номер „Віночка" на 44 сторінки, вперше з кольоровою обкладинкою, на якісному папері, з багатьма фотографіями, малюнками й ілюстраціями. Журнал почав позиціонувати себе як видання не тільки для школярів, а й для усієї молоді.

[1745] Виправка // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 275.
[1746] Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić / Г.Такач // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 127..
[1747] Дорогі читачі // Віночок. – 1994. – № 14/15. – Обкладинка 2.
[1748] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9.
[1749] Такач Г. 50 числа часопису Венчик – Віночок – Vjenčić. – С. 128. Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 127.

Русини й українці Хорватії традиційно мало цікавилися політикою[365]. Переважно представлені аграріями, виховувані впродовж кількох десятиліть на принципах „братерства і єдності" в Югославії, вони у своїй більшості не проявляли до певного часу особливої політичної активності і не займали чіткої позиції стосовно хорватсько-сербських суперечностей.

Винятком була політика їхнього представницького органу – Союзу русинів і українців Хорватії (СРіУ). Лідери СРіУ схвально зустріли зміни, що відбувалися на зламі 1980-90-х рр. у Хорватії, зокрема, обіцянку нової влади підтримувати і захищати інтереси національних меншин. Заява про це була зроблена головою хорватського парламенту (Сабору) Жарком Домляном 6 листопада 1990 р. Незважаючи на те, що в новій хорватській конституції від 22 грудня 1990 р. українці і русини не згадувались, як це було у попередніх конституціях та як цього просив їхній Союз, ставлення до хорватської влади не змінилося. На зборах Президії СРіУ 9 березня 1991 р. було зазначено, що в грудні 1990 р. Хорватія підтримала "усі найосновніші культурні потреби" русинів і українців[366]. На зустрічі представників національних меншин з хорватською владою 25 квітня 1991 р. від імені СРіУ було сказано, що хоч русини й українці розчаровані вилученням згадки про них у конституції, однак не відчувають жодної нерівноправності у стосунках із владою та у фінансуванні[367].

Закінченням стабільності на заселених русинами й українцями землях стало проведення у травні 1991 р. референдуму про незалежність Хорватії. Серби по всій республіці бойкотували його, тож важливого значення набуло питання, як проголосують інші меншини Хорватії, особливо у Східній Славонії. Це був регіон, який безпосередньо межував із Сербією, і в якому ні серби, ні хорвати не мали абсолютної більшості населення. Разом з тим у Східній Славонії проживало 60 % нашої діаспори[368].

Русини й українці переважно висловилися за незалежність Хорватії. М.Киш пише про 95% тих, хто сказав „так" незалежності[369]. Однак ця цифра викликає сумніви і є, на нашу думку, завищеною. По-перше, досить складно визначити, як саме голосували русини й українці у населених пунктах, де їх було небагато. А в переважно русинських Петровцях і в Миклушевцях кількість тих, хто проголосував за незалежність Хорватії, склала відповідно

[365] Такач Г. Успишно положении виберанкови еґзамен / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 48.
[366] Костелник В. Предлужує ше з континуовану роботу на пестованю и розвиваню нашей руской и украинскей култури / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 2.
[367] Furminc J. Na zajedničkom poslu suživota svih / J.Furminc // Нова думка. – 1990. – № 88. – С. 2.
[368] Доповідь на XVI зустрічі національностей сусідніх країн // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 28–29.
[369] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 17.

близько 64 і 73 % від тих, хто взяв участь у голосуванні (явка через бойкот з боку сербів склала 56 і 70,5 % відповідно)[370]. Тож точні дані встановити неможливо, однак з упевненістю можна стверджувати, що переважна більшість русинів й українців висловилася за відокремлення від Югославії.

Такий вибір русинів й українців з Петровців та Миклушевців (а подібна ситуація була і у Вуковарі) мав велике значення для Вуковарської опчини, у якій кількість сербів і хорватів була приблизно однакова (з невеликою перевагою останніх). Тому позиція русинів й українців отримала схвалення керівників ХДС під час святкування результатів референдуму в адміністративному центрі опчини[371].

Після референдуму про незалежність Хорватії посилилась міжнаціональна напруженість у Вуковарі. Один вуковарський українець напередодні референдуму (20 квітня 1991 р.) дав інтерв'ю місцевому телеканалу, де сказав, що буде голосувати за незалежність Хорватії. Після цього він отримав принаймні 20 анонімних телефонних дзвінків з погрозами[372].

На погіршення міжнаціональних стосунків в опчині Вуковар вплинула кривава різанина у Боровому Селі 2 травня 1991 р. У результаті сутички було вбито 50 сербських повстанців та 12 співробітників хорватської поліції[373]. У боротьбу втрутилась ЮНА, чиї танки увійшли у Борово Село[374]. Відтоді в усіх навколишніх сербських селах почали споруджувати барикади.

У Петровцях та Миклушевцях загалом мирне життя супроводжувалося дрібними інцидентами з представниками сербської національності. Зокрема, у Миклушевцях сербам заважав хорватський прапор, встановлений на будинку місцевої ради[375], а в Петровцях вони висловлювали незадоволення написами українською та русинською мовами в селі[376]. Не сприяло міжнаціональній злагоді і утворення в Миклушевцях у червні 1991 р. осередку правлячої у Хорватії партії – ХДС. Вона стала найчисленнішою партійною організацією села – близько 40 осіб[377].

[370] Костелник В. Вибрана суверена и самостойна Република Горватска / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 88. – Обкладинка 3; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 113.
[371] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1). – С. 24.
[372] Остатні дні геройського Вуковару // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 20.
[373] Ця подія у хорватській історіографії відома під назвою „різанина у Боровому Селі".
[374] Jurčević J. Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991… / J.Jurčević // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2-3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 481.
[375] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1). – С.11.
[376] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1). – С. 24.
[377] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1). – С. 11.

Югославії та її значення на ширшому плані в часі загальної смути в східній і частинно середній га південній Європі"[1734].

Крижевацький греко-католицький єпископ С.Микловш зазначав: „Нова думка", попри труднощі, продовжила свою місію інтегрального фактора. Окрім того, вона покрила і єдине непокрите до того часу поле – поле громадського та писаного українського слова. Підняла його на високий рівень; бо те, що було до того, не задовольняло потреби"[1735].

Вважається, що журнал „Нова думка" був літописом життя української діаспори – як Хорватії, так і цілої Югославії, та сьогодні є невід'ємним джерелом до її вивчення[1736].

„*Думки з Дунаю*". У 1989 р. започатковано видання літературного щорічника „Думки з Дунаю"[1737]. Редакція називала його „літопис-антологія літературної творчості русинів й українців Хорватії".

Зміст видання був різнорідним: від статей історичного характеру до аналізу актуальних для русинів і українців подій. Він друкувався русинською, українською та хорватською мовами. Головним редактором був В. Костелник. Наклад першого номера цього видання був 1 000 примірників[1738].

Видання виходило за фінансової підтримки держави[1739], однак на межі 1980-90-х рр. вона була недостатньою[1740]. Через зменшення фінансування було скорочено обсяги альманаху „Думки з Дунаю" – замість 350 сторінок (№ 1 у 1989 р.) новий вийшов наступного року лише на 90[1741], а прохання редакції про додаткове фінансування залишили без відповіді[1742].

Третє число „Думок з Дунаю" мало вийти 1991 р., але війна перервала роботу над виходом альманаху на тривалий період (до 2000 р.). Четвертий номер випущений у 2001 р.[1743]

„Віночок". Кожні 6 місяців та ж редакція видавала й дитячий журнал „Віночок"[1744].

Він почав виходити з 1971 р. як часопис літературної секції школи у Петровцях. Цей щорічник на 12-и сторінках упорядковувала вчителька

[1734] Мизь Р. "Новій думці", власне, 33 роки / Р.Мизь // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 11.
[1735] Розгварка з крижевским владиком кир Славомиром Микловшем. – С. 18.
[1736] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 229.
[1737] Малиновська О. Українська діаспора в південнослов'янських землях. – С. 16.
[1738] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 230; Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.
[1739] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 106.
[1740] Затримани континуитет и квалитет „Новей думки". – С. 11.
[1741] Председатель Собору Републики Горватскей приял делеґації националних меншинох и Русинох и Українцох. – С 3.
[1742] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9.
[1743] Вше з людзми, у нашим Союзу и зоз Союзом. – С. 186.
[1744] Новей думки – 30 роки. – С. 158.

Результати не забарилися: якщо у 1997 р. вийшов один подвійний номер часопису, то через рік – уже шість номерів[1730].

У 1999 р. розглядалось питання перенесення журналу в мережу Інтернет для швидшого зв'язку із читачами[1731]. Це вдалося зреалізувати щойно у XXI столітті.

В.Костелник, який був редактором „Нової думки" 20 років (до 1991 р.), з вибухом війни залишився у Руському Керестурі, на території Воєводини. Після цього редактором став Гавриїл Такач. У важких воєнних умовах, без достатньої кількості грошей та професійних кадрів, він видавав здвоєні номери (№№ 90/91-98/99) впродовж 4-х років (1991-1995). Це був найскладніший період існування видання. Після цього Г.Такача замінив О.Павлишин (редактор одного здвоєного номеру 101-102), а далі, до кінця XX століття, керувала О.Тимко[1732].

„Нова думка" виходила з різною періодичністю – від одного до шести разів на рік. Загалом за 38 років вийшло 150 номерів часопису[1733].

Один із постійних дописувачів „Нової думки" священик Роман Мизь згадував: „Всі ми, які стояли біля її колиски, запопадливо намагалися, щоби вона завжди була такою, якою ми її задумали, а це: тримовною, відкритою, правдомовною, на гідному рівні, актуальною, цікавою, глобальною.

„Нова думка" мала об'єднавчу роль. Один час вона була центральним журналом для авторів майже з цілого українського світу... „Нова думка" була дійсним планетарним українським журналом, не втрачаючи при цьому особливостей русинського журналу. Вона, ця русинська особливість, мала своє помітне місце в загальному українському контексті.

Я завжди був невдоволений, що надто мало місця, на мою думку, приділяється працям з ділянки суспільних наук, культури, літератури і подібне, а забагато – поточним суспільно-політичним подіям та сільськогосподарським темам. А він (В.Костелник – **авт**.) мене впевняв, що гроші дістаємо власне на ці суспільно-політичні події і теми із сільської господарки, а не на культуру чи історію. Науку, літературу і культуру проштовхуємо попри вістей про трудящих та добрий або поганий урожай – пояснював мені Костелник.

Історикам культури і журналістики прийдеться дослідити роль і внесок „Нової думки" до культурно-освітнього життя нашого народу в колишній

[1730] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm

[1731] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 149.

[1732] Новей думки – 30 роки // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 158; Костелник В. 150 числа „Новей думки" – 150 жверatка нашого єства / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 124–125.

[1733] Костелник В. 150 числа „Новей думки" – 150 жверatка нашого єства. – С. 123.

У частині Петровців, населеній сербами з Боснії, організовували добровільні озброєні чергування; там само проводили таємні переговори з сербами із сусіднього села Негославці[378].

Через побоювання, що бунтівливі серби палитимуть зернові, Скупщина опчини Вуковар зобов'язала аграріїв регіону охороняти поля зі зброєю. До акції було залучено близько 90 % військовозобов'язаних (від 16 до 60 років), хоча окремі серби і русини бойкотували це розпорядження[379].

З 11 червні 1991 р. у Петровцях була сформована озброєна сільська сторожа чисельністю 36 осіб з 5 автоматами, 5 браунінгами, кількома рушницями, гранатами, саморобними вибухівками і з одним гранатометом[380].

Через воєнну небезпеку чимало петровчан не встигло змолотити хліб[381].

У Миклушевцях жнива пройшли без інцидентів і швидко закінчилися до кінця липня. Однак у зв'язку з ескалацією збройної боротьби в навколишніх сербських селах на зборах миклушевчан було вирішено не розпускати озброєну сторожу в селі і після закінчення жнив[382].

Сербські старожили села переважно не заперечували проти функціонування місцевої озброєної сторожі, але ті, хто нещодавно переселилися з Боснії, гнівно засуджували такі дії. Підтримувало їх і кілька русинів та українців[383].

Поступово погіршилися політико-економічні обставини, зокрема зупинився комбінат „Борово", де працювала значна частина миклушевчан[384].

Із переходом сербських військ через Дунай (хорватсько-сербський міжреспубліканський кордон) у липні 1991 р. розпочалася повномасштабна хорватсько-сербська війна. Воєнні дії охопили територію, де проживало 80% усіх русинів і українців[385].

Вибух війни зумовив виникнення багатьох фронтів у різних частинах Хорватії. Найважливішим з них був Вуковарський, де бої тривали з серпня до кінця листопада 1991 р.

Щоб оцінити значення Вуковара в обороні хорватської державності, треба уявити складність ситуації, в якій перебувала Хорватія протягом облоги міста. За три місяці блокади з Сербії було перекинуто велику кількість військової техніки і живої сили, що мали взяти під контроль Східну і Середню Славонію та з'єднатися з сербськими силами у частині Західної

[378] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1). – С. 25.

[379] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1). – С. 11.

[380] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1). – С. 25.

[381] Там само.

[382] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1). – С. 11.

[383] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1). – С. 25–26.

[384] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (1). – С. 11.

[385] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 18.

Славонії, Баніі і Кніні. Оборона Вуковара зламала ці плани. Тримісячне стримування значних сербських сил на вузькому просторі надало час Хорватії для організації і зміцнення своєї армії[386].

Під час обстрілів оточеного сербами Вуковара було зруйновано приміщення СРіУ та редакції часопису „Нова думка". Знищено було весь інвентар, бібліотеку, книжки, техніку, документацію[387].

За окремими даними, на середину листопада 1991 р. на фронті воювали 180 русинів і українців з Вуковара[388]. Лише на одній вуковарській вулиці у східній частині міста його боронило 14 українців, аж поки не закінчились боєприпаси і вони не були змушені здатися. Двоє з них загинуло[389].

Загалом за час облоги й оборони Вуковара (86 днів) у місті загинуло близько 130, поранено 270, у сербські концтабори відведено більше 300, вигнано з рідних місць 500 і втекло від переслідувань 100 русинів і українців[390]. За іншою інформацією, з-поміж русинів і українців Вуковара загинуло 10 %, заслано до концтаборів у Сербію 50 %, при цьому було вщент зруйновано понад 90% їхніх будинків[391].

Інші опчини, у яких проживала значна частина русинів й українців, – Винковці, Жупаня, Осієк, Джаково, Новска – теж були охоплені воєнними операціями.

Кровопролитні бої відбувалися на Західнославонському фронті. Сербськими цілями тут був поділ Хорватії на частини із відрізанням Східної Славонії (де в той час велися запеклі бої біля Вуковара) від решти хорватських земель. Збройні сутички тут розпочалися у березні 1991 р. і до початку вересня того ж року проходили під знаком сербської переваги[392].

Сербський наступ було затримано неподалік Липовлян (опчина Новска), де проживало близько 550 осіб українського походження. Коли у вересні 1991 р. війна дійшла до Західної Славонії, українці з Липовлян взяли участь у захисті власної території, ставши до лав новосформованих загонів

[386] Jurčević J. Vukovarski otpor srpskoj ratnoj agresiji na Hrvatsku 1991… – S. 479; Детальніше про оборону Вуковара див.: Marijan D. Bitka za Vukovar / D.Marijan. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2004. – (Biblioteka Hrvatska povijesnica. Posebna izdanja) (Bibliotheca Croatica; Slavonica, Sirmiensia et Baranvensia) – 338 s.

[387] Такач Г. Проблеми просторийох / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 32.

[388] Jurista M. S nama u gardi ima i onih vaših / M.Jurista // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 10.

[389] Панкович М. Шведоченє вуковарского бранителя. – С. 14.

[390] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 18; Rijec predsjednika Saveza Rusina i Ukrajinaca RH. Mr Irineja Mudrog na Svecanoj sjednici povodom obiljezavanja 170. obljetnice od doselenja Rusina u Petrovce i Republiku Hrvatsku. – C. 17.

[391] Форум українців забув за Хорватію? – С. 31.

[392] Hrvatski almanah 1998./1999. – S. 556–557.

Керівним органом видання була Рада редакції на чолі з головним редактором[1720]

Редакції „Нової думки" постійно не вистачало фінансування[1721], і тому вона була змушена часто коригувати свої творчі плани, спрямовані на розширення журналу. У 1987 р. було постановлено, що з 1987 по 1991 рік „Нова думка" буде виходити щомісяця на 64 сторінках[1722].

Після багатопартійних виборів навесні 1990 р. аж до пізньої осені не було ясно, яку позицію займатиме нова влада Хорватії стосовно національних меншин. Недостатнє фінансування несприятливо відобразилося на видавничо-інформаційній діяльності. Якщо у 1989 р. „Нова думка" вийшла вісім разів на рік, то у 1990 р. – сім[1723].

Через подорожчання паперу та послуг, починаючи з числа 81 (1990 р.), журнал виходив у скороченому обсязі на 48 сторінках замість 64[1724], а номер 89 (за 1991 р.) – на 24 сторінках замість 48[1725].

Працівники часопису порахували, що за надані державою кошти на видавництво у 1991 р. можна випустити лише чотири номери „Нової думки". Вони розуміли, що квартальна інформація – це погано і неоперативно, тому вирішили за ті ж кошти видати шість номерів, але в скороченому майже наполовину обсязі. Однак через війну у 1991 р. було випущено лише чотири журнали[1726].

Після вибуху хорватсько-сербської війни та окупації Східної Славонії редакція журналу змушена була переїхати до хорватської столиці за маршрутом Вуковар – Славонський Брод – Андрієвці – Загреб[1727].

У Загребі СРіУ та „Нова думка" працювали у складних умовах з 1991 р. до середини 1997 р.[1728] Цей період був часом стагнації. Журнал виходив нерегулярно та переважно здвоєними випусками. Майже два роки (1995–97 рр.) "Нова думка" взагалі не виходила. Русинсько-українська громадськість протягом цих років не мала жодної інформації рідною мовою. Щоб вирішити це питання, Президія СРіУ змінила відповідального редактора журналу та на постійну роботу прийняла ще одного журналіста[1729].

[1720] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm

[1721] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцях РГ од 1. юлия по 31. августа 2000 року. – С. 8.

[1722] Костелник В. „Нова думка" – истотна з єством свойого народу (2). – С. 46.

[1723] Затримани континуитет и квалитет „Новей думки". – С. 11, 12

[1724] Там само. – С. 11.

[1725] Зменшани обсяг „Новей думки" // Нова думка. – 1990. – № 89. – Обкладинка 4.

[1726] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – C. 9.

[1727] Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді. – С.15.

[1728] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 115.

[1729] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.

журналіст (Г.Такач) прийшов працювати у редакцію журналу тільки у 1983 р.[1714]

Своєю назвою журнал ніби продовжував видання часопису „Думка", яка нетривало (3-4 номери) виходила у Хорватії 1918-1941 рр. русинською та українською мовами[1715].

Владо Костелник, перший головний редактор журналу, згадував: „Нова думка" – це перший і єдиний часопис русинською й українською мовами у соціалістичній Хорватії. З 1945 р. по 1971 р. ми нічого не мали написаного і надрукованого русинською й українською, не мали радіо- та телетрансляцій. Ми задумали „Нову думку" як продовження та конкретну реалізацію ідеї, що ми, русини й українці, одного походження, що, так би мовити, маємо єдині корінь та стебло, лише різні листочки, що спричинене історичними умовами. Давно перед створенням СРіУ жила свідомість, що ми – одне ціле. Я не вмію писати українською (трохи читаю і розумію), але був переконаний, що українська складова журналу мусить бути. Я ніколи не видавав журнал за принципом: співвідношення сторінок русинською й українською має відповідати співвідношенню українців і русинів Хорватії"[1716].

Опубліковані в „Новій думці" матеріали О.Румянцев умовно поділив на 14 тематичних груп: загальні суспільні теми; культура; школа і рідна мова; організації і товариства; питання в галузі права; внутрішня й зовнішня співпраця меншин; церква; економіка; ЗМІ; історія меншин; спорт; постаті; листи до редакції та редакційні листи; інше. За структурою журнал був поділений на розділи: „Літопис", „На культурних меридіанах", „Пізнай своє минуле", „Поетова ліра", „З прабатьківщини", „Сміх не гріх", „Суспільство, політика, господарство" та ін.[1717] У 1991 р. редакція „Нової думки" прийняла рішення вилучити з журналу рубрику „Русини і українці у визвольній (*Другій світовій* – **прим. авт.**) війні", натомість запровадили „Релігійне та церковне життя"[1718].

Від перших років видання особлива увага надавалась статтям наукового характеру, дослідженням у галузі історії, мистецтва, літератури. У журналі публікувались статті русинською, українською, хорватською та навіть російською мовами. Щоправда, у 1990-х рр. статей російською вже не було. Перевага статей русинською була значно більшою, ніж кількісна перевага русинів Хорватії над українцями. Тираж сягав 1500 примірників[1719].

[1713] Тимко О. Ювилей Влади Костелника / О.Тимко // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 17.
[1714] Такач Г. 20 роки „Новей думки" / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 20.
[1715] Тимко О. Ювилей Влади Костелника. – С. 17.
[1716] Там само. – С. 16.
[1717] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 229.
[1718] Затримани континуитет и квалитет „Новей думки". – С. 12.
[1719] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 229.

оборони. Треба наголосити, що вони одними з перших вступали до добровільних відділів хорватського війська, не чекаючи офіційної мобілізації.

Додатковою мотивацією для воїнів із Липовлян були вісті з Вуковарського фронту про героїчну оборону, в якій також брали участь русини й українці, що мали родинні зв'язки з липовлянцями. Багато хто з них ще пам'ятав розповіді батьків про такі ж різанини з боку сербських четників у Другій світовій війні в українських селах Боснії[393].

У боях із набагато краще озброєним ворогом взяло участь 69 українців з Липовлян і околиць, що становило понад 10 % українського населення цього краю[394]. Сюди було зараховано тільки тих, що брали участь у самих боях на 40-кілометровому фронті (без запасних відділів у тилу) – від Псуня до долини Сави. Роль українців на цьому фронті була значною[395].

Великих людських втрат тут не було (один загиблий, кілька поранених, декілька зруйнованих і пошкоджених будинків[396]), разом з тим матеріальні втрати українців регіону були значними. У м. Новска, де жило 15 українських родин, багато будинків були цілком зруйновані. Місцеві мешканці у період найзапекліших боїв повтікали до сусідніх населених пунктів, зокрема до Липовлян. У самих Липовлянах на Різдво (25 грудня 1992 р.) внаслідок канонади чимало українських будинків було пошкоджено[397].

У відносному мирі проживало лише 20 % русинів й українців Хорватії – в опчинах Загреб та Славонський Брод. В останній опчині у жовтні 1991 р. спостерігався значний наплив біженців та вигнанців з опчин Вуковар та Винковці[398]. Згодом цей регіон став мішенню артилерії боснійських сербів – сам Славонський Брод, а також села Каніжа, Шумече, Збієг і Сібінь[399]. Так, у Каніжі, українські мешканці якої одними з перших стали на захист батьківщини[400], постраждало близько 70 будинків, школа, греко-католицька церква.

Загалом на території опчини Славонський Брод загинуло 10 вояків і цивільних русинсько-української національності[401].

До Вуковарського фронту прилягав Східнославонський (опчини Винковці, Осієк і Белі Манастір), який проходив у безпосередній близькості

[393] Липовлянці на першій лінії фронту // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 18–19.
[394] Лещишин Я. Насущна потреба віруючих українців у Липовлянах – С. 47; Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj / R.Miz. – Vukovar, 2004. – S. 98–99.
[395] Липовлянці на першій лінії фронту. – С. 19.
[396] Лещишин Я. Сьогодення українців Західної Славонії і Мославіни. – С. 166.
[397] Липовлянці на першій лінії фронту. – С. 19.
[398] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 40.
[399] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. –1993. g. (2) / S.Burda // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 43.
[400] Такач Г. Хоробрі Каніжці // Г.Такач / Нова думка. – 1998. – № 96/97. – С. 50.
[401] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu / G.Takač // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 18.

до русинських сіл Петровці та Миклушевці. На початку війни для оборони сіл були створені озброєні загони, що налічували 59 миклушевчан і 20 петровчан[402].

У Миклушевцях загалом панував мир, хоча траплялися поодинокі дрібні інциденти, коли окремі серби і кілька русинів-сербофілів скаржилися на чергування, на те, що їм заважає хорватський прапор над сільрадою і т.п. Місцева влада з резерву розподіляла олію, сіль та інші продукти, ретельно слідкувала, щоб усі жителі отримували однакові частки, без огляду на національність чи ідеологічні симпатії[403].

Село збирало гуманітарну допомогу для Вуковара і саме отримувало допомогу від Червоного Хреста, яку теж ділили порівну, щоб не було нарікань на дискримінацію за національною чи релігійною ознаками. Через Червоний Хрест у кінці серпня селяни відправили своїх дітей (як русинських, так і сербських) на море.

З 5 вересня 1991 р. місцеві серби стали відходити до сусіднього села Берки. Були підозри, що вони допомагали ЮНА вести вогонь по Вуковару. Вечорами кільком селянам телефоном погрожували анонімі, що будуть їх різати, вбивати і вішати. У цих голосах впізнавали місцевих сербів, що втекли у Берки.

Задля миру селяни закликали сербів повернутися на переговори, аби з'ясувати, що саме їх не задовільняє. Серби скаржилися, що їм погрожують смертю. Русини їх переконували, що це неправда, бо за три місяці нової влади (ХДС і Ф.Туджмана) у селі не було випущено жодної кулі[404].

Насправді ці побоювання були приводом, щоб серби могли ходити до Берків і Чаковців на переговори за інструкціями – як вони перейматимуть владу у Миклушевцях.

На початку вересня ЮНА підійшла на відстань кількох кілометрів від Миклушевців, а 14-17 вересня капітулювали сусідні села – Ловас та Ілача.

19 вересня було досягнуто домовленості між селянами Миклушевців і частинами ЮНА, що армія братиме воду з села за умови, якщо наперед попереджатиме про прихід своїх людей. Характерно, що воду брали тільки у місцевих сербів. Ставлення русинських селян до вояків було досить толерантне, без серйозних інцидентів[405].

21 вересня підрозділ ЮНА (150 осіб і кілька танків) увійшов у село. На переговорах з офіцером Новосадського корпусу сільські очільники відмовилися здати зброю ЮНА, яка обіцяла „зберігати її на складах". Врешті

[402] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1) – С. 41.
[403] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (2) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 20.
[404] Там само.
[405] Там само. – С. 21.

При Міській бібліотеці Загреба з 1995 р. діє Центральна бібліотека русинів й українців Хорватії.

Незважаючи на низку досягнень у царині освіти, ситуація зі знанням української мови та з її вивченням у школах є складною, що пояснюється як пасивністю українців, так і розпорошеністю українського населення[1707]. Подібне становище і з освітою русинською мовою, яка до того ж постійно відчуває нестачу русинськомовних навчальних матеріалів.

4. Інформаційно-видавнича діяльність

СРіУ активно працював над питаннями збереження та розширення інформаційно-видавничої діяльності рідною мовою для власної меншини. Союз піклувався і про те, аби діяльність української й русинської меншини достатнім чином висвітлювалась у хорватських ЗМІ[1708].

Газети, радіо і телебачення русинською та українською мовами існували рівноправно з іншими засобами масової інформації мовами меншин[1709].

Друковані видання

„Нова думка". Найпотужнішим рупором русинсько-української меншини Хорватії впродовж кількох десятиліть був часопис СРіУ „Нова думка".

Від початку створення Союзу (1968 р.) планувалось одразу ж видавати його друкований орган, але задум оперативно не реалізували через брак коштів. Перший номер журналу побачив світ у 1971 р. За словами редакції, це була своєрідна енциклопедія-літопис життя й роботи минувшини та сучасності русинів й українців[1710].

Був задум видавати часопис й англійською мовою, але її так і не вдалося реалізувати. З часу створення і аж до 1991 р. (до № 89) журнал друкувався у Воєводині, у керестурській друкарні „Руске слово"[1711].

Спочатку часопис виходив нерегулярно (1971–72 рр. – один раз, 1973 р. – тричі, 1974 р. – чотири рази на рік); згодом (з 1984 р.) він став двомісячником, хоча планувалось до 2000 р. перетворити його у тижневик[1712].

„Нова думка", оскільки довго не мала професійних журналістів, готувалася практично на волонтерській основі[1713]. Перший професійний

[1707] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.
[1708] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1709] Костелник В. Союз у функциї чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей. – С. 13; Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – С. 4.
[1710] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 228.
[1711] На гвиздовим шлїду рускей и українскей култури. – С. 152–153.
[1712] Kostelnik V. U bitku svojega naroda: 30 godina Nove dumke. – S. 14, 134–135.

мовою, а другий секретар посольства України в Хорватії Ю.Лисенко – свою останню збірку поезій[1701].

Центральна бібліотека русинів і українців брала активну участь у різноманітних заходах, святкуваннях і маніфестаціях, зокрема 4 березня 1999 р. в урочистому відзначенні 185-річчя від дня народження Т.Шевченка[1702].

15 вересня 2000 р. у Музеї Бродського Посавля Центральна бібліотека русинів і українців РХ організувала виставку української книжки і орнаментики з нагоди маніфестації „100 років українців у Хорватії”[1703].

10 лютого 2001 р. у Загребі Центральна бібліотека русинів і українців уперше спільно з КПТ русинів і українців Загреба та Хорватсько-українським товариством дружби організували традиційний культурно-розважальний русинсько-український вечір[1704].

Протягом 1999-2000 років планувалось перенесення каталогу Центральної бібліотеки у мережу Інтернет, відкриття її філіалів у Рієці, Осієку та Миклушевцях[1705].

24 березня 2001 р. у Вуковарі на зборах Керівного комітету Союзу було вирішено заснувати бібліотеку СРіУ, якій надали ім’я Володимира Ноти – культурного та освітнього діяча, одного із засновників КПТ Загреба, співробітника „Нової думки”. Його книжковий фонд (2 тис. книг) було знищено під час сербського наступу на Вуковар. На час свого створення бібліотека ім. В.Ноти мала 800 назв книг, часописів, словників, енциклопедій[1706].

* * *

Отже, хорватсько-сербська війна перервала навчання рідною мовою русинів й українців. У воєнний час освіта для них існувала лише у „малих” та „літніх” школах. Із поверненням хорватської влади у Подунав’я відновлюється і освіта мовами меншин, якій нове хорватське законодавство надало широкі можливості для розвитку. В ареалі проживання русинів і українців існували українські і русинські відділення при хорватських основних школах. Діаспора не мала власних середніх шкіл, але отримала можливість вивчати програму середньої школи у початкових школах, факультативно або у „літніх школах”. З 1968 р. на філософському факультеті Загребського університету викладалася українська мова і література, а з 1997 р. функціонує відділення, а згодом – кафедра української мови і літератури.

[1701] Тлустенко К. Дні української культури у діаспор 2001. – С. 35.
[1702] Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 30.
[1703] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії”. – С. 3–4.
[1704] Бурда С. Ще один бал у Загребі. – С. 31.
[1705] Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. – С. 25.
[1706] Такач Г. Союз основал библиотеку „Владимир Нота” / Г.Такач // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 34.

сторони домовилися, що солдати вийдуть із села, а місцева охорона не відкриватиме по них вогонь[406].

Цікаво, що після відходу з села югославський підрозділ зазнав значних втрат унаслідок помилкового обстрілу своєю авіацією. За деякою інформацією, це не було випадковістю: основу даного Новосадського корпусу складали угорці, словаки і русини, які не хотіли вбивати мирних мешканців; тому авіація ЮНА і атакувала (ніби помилково) свій же підрозділ.

27 вересня частини ЮНА окупували сусіднє село Чаковці, і таким чином Миклушевці опинилися в цілковитому оточенні. Село залишила решта місцевих сербів (зостався лише один), а також кілька русинів, які їм симпатизували. Селяни знали: якщо серби залишають Миклушевці, то має трапитися щось серйозне. Так і сталося: того ж дня, 27 вересня, на село впали перші снаряди. Місцеві мешканці вирішили продовжувати озброєне чергування[407].

Станом на 8 жовтня 1991 р. по селу було випущено 80 снарядів. Характерно, що сербські будинки не були пошкоджені. Людей охоплював страх, вони перебралися на кукурудзяні поля, а до села навідувалися вечорами, щоб взяти харчі та найнеобхідніші речі.

Того ж дня попереднє комуністичне керівництво Миклушевців за власною ініціативою вирушило на перемовини з ЮНА. Армійське командування відмовилося вести з ними переговори, прагнучи зустрітись із новою владою. Сільський голова Джуро Бикий спочатку не хотів пристати на пропозицію армії, але під впливом переважної більшості селян, які втомилися жити під постійним обстрілом, погодився. На переговорах йому було поставлено ультиматум: до 16.00 здати зброю (а всього сільська самооборона мала 5 автоматів і кілька десятків мисливських рушниць; інше озброєння миклушевчани раніше дали жителям Товарника, коли той ще не був окупований). Делегація просто фізично не встигла повернутися додому, навіть якби і хотіла виконати вимоги ЮНА. Тому з четвертої години дня розпочався новий артобстріл Миклушевців. Місцева влада прийняла рішення усім озброєним людям (43 особи) залишити село і йти в ліс. Після цього у Миклушевці увійшли сили ЮНА[408]. Селяни мусили пообіцяти співпрацювати з армією і місцевою новоствореною владою[409].

Петровці із середини серпня 1991 р. були цілком відрізані від територій під контролем хорватської влади та залишилися без електроенергії, що в свою чергу зумовило зупинку водогону[410].

[406] Там само. – С. 21–22.
[407] Там само. – С. 22.
[408] Там само. – С. 23.
[409] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 44
[410] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (1). – С. 26.

Упродовж серпня–вересня петровчани за власною ініціативою пробивалися до Вуковара і через день привозили їжу для поранених бійців тамтешнього шпиталю. Окремі селяни, переважно серби, критикували цю ініціативу, припускаючи, що допомога надходить хорватським регулярним частинам у Вуковарі.

З 1 вересня на село почали падати перші снаряди ЮНА. Цікаво, що місцеві серби точно знали, коли відбуватимуться обстріли, бо завчасно відходили з села або ховались у безпечних укриттях.

Від обстрілів постраждало близько 50 будинків, а 23 вересня було серйозно пошкоджено греко-католицьку церкву у селі[411].

28 вересня з боку села Мирковці через Петровці пройшло 18 югославських танків і БТР та попрямували у Негославці. 30 вересня ЮНА увійшла в сусідні Старі Янковці. Після цих подій через страх і небезпеку село залишило близько ста його мешканців.

Окремі петровчани наївно вірили, що ЮНА – це все ще військо югославських народів, і очікували від цих вояків толерантного ставлення до себе як до простих людей, яким далекі і чужі політичні ігри. Тому ці селяни переконували захисників Петровців (42 особи), аби ті залишили село. Гадали, що таким чином село буде врятоване від обстрілів, руйнувань і знищення.

Оборонці погодились із такими аргументами і пішли разом з тими, хто захищав сусідні Старі Янковці. Таким чином, Петровці стали одним з останніх населених пунктів опчини, який залишили прихильники хорватської влади.

„П'ята колона" села повідомила ЮНА, що воно залишилось без охорони, і сербські сили увійшли до Петровців. При цьому вони закликали всіх мешканців села вийти на дорогу, обіцяючи нікому не зашкодити. Проте після виходу селян на вулицю по них було відкрито вогонь. Було поранено кілька людей, а чотирирічна дитина загинула. Чимало селян повтікало з села в кукурудзу[412].

Використовуючи наступ сербських військ на Хорватію, хорватські серби активізували розбудову своїх державних утворень. 19 грудня 1991 р. було проголошено утворення Республіки Сербська Країна (РСК) шляхом об'єднання САО Країни і АО Славонії, Барані і Західного Срієму. 5 січня 1992 р. до них приєдналася Західна Славонія. Керівництво новоствореної держави оголосило про своє прагнення об'єднатися з Сербією або увійти до складу Югославії як самостійний суб'єкт та почало домагатися визнання від Сербії і ООН[413].

[411] Там само.
[412] Там само. – С. 27.
[413] Bilandžić D. Hrvatska moderna povijest / D.Bilandžić. – Zagreb, 1999. – S. 795.

проведення літературних вечорів, допомагала зробити план придбання потрібної літератури й іншого бібліотечного матеріалу. Перший секретар посольства України Є.Пащенко як один з викладачів кафедри деякі лекції проводив у приміщенні бібліотеки, щоб якнайбільше використовувати фонд книжок, а також навчити студентів приходити в бібліотеку і читати книжки українською мовою.

У 1998 р. бібліотека русинів і українців здійснила обмін книжок із Національною та Парламентською бібліотеками України в Києві, а також із Науковою бібліотекою ім. В.Стефаника у Львові. Крім хорватських книжок, українські бібліотеки одержали кілька видань Союзу русинів і українців Хорватії[1697].

Під час подорожі Україною у 1998 р. бібліотекар К.Тлустенко у Львові придбала музичні диски, частина яких призначалася для українського радіо у Славонському Броді, а друга частина – для музичного відділу в Міській бібліотеці Загреба[1698].

У 1998 р. зав'язалися стосунки бібліотеки і декількох товариств в Україні, які досліджували мову, культуру та літературу. Завдяки цьому бібліотека отримала шість художніх фільмів українських класиків, велику збірку компакт-дисків і аудіо-касет народної, сучасної, духовної та класичної музики.

17 грудня 1998 р. з розмахом було відзначено третю річницю існування Центральної бібліотеки русинів і українців. На запрошення відгукнулося багато відомих людей, серед яких – депутат Сабора М.Киш. голова КПТ русинів і українців Загреба С.Бурда, секретар Союзу Ґ.Такач, представники посольства України в Хорватії Є.Пащенко та А.Оліферов, голова Товариства „Хорватія-Україна" І.Трнокоп, студенти українського відділення університету та інші. Зокрема, І.Трнокоп подарував бібліотеці книжки про аварію на Чорнобильській АЕС[1699].

12-26 січня 1999 р. у рамках Днів України в Хорватії Центральна бібліотека русинів і українців із власних фондів подала на виставку книжки й частину музичної збірки, які ілюстративно знайомили з народною творчістю в Україні. Експонати були власністю хорватських українців та українського посольства. Дні України стали добрим початком співробітництва посольства України з Центральною бібліотекою русинів і українців РХ[1700].

Посол Республіки Хорватії в Україні Дж.Видмарович подарував Центральній бібліотеці русинів і українців близько 500 книжок українською

[1697] Тлустенко К. Відзначена третя річниця центральної бібліотеки / К. Тлустенко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 34.
[1698] Тлустенко К. Службова мандрівка до Києва з пригодами. – С. 26.
[1699] Тлустенко К. Відзначена третя річниця центральної бібліотеки. – С. 34.
[1700] Тлустенко К. Дні України в Хорватії. – С. 26–27.

Початковий фонд для бібліотеки подаровано з України, КПТ Загреба і українського посольства[1691]. Надалі її фонди поповнювалися з України, Словаччини, Хорватії[1692].

Завдяки бібліотечній збірці, представники української меншини та всі громадяни України, які перебували в Хорватії, отримали доступ як до сучасних видань української книги, так і до класики української літератури з книгозбірні бібліотеки[1693].

У 1998 р. створена ціла мережа філіалів цієї книгозбірні у Петровцях, Липовлянах і Винковцях. Філіали містили полички з українськими і русинськими книжками, музичний і мультимедіальний матеріал[1694].

Перша така бібліотека-філіал була урочисто відкрита у жовтні 1998 р. під час маніфестації „Петровський дзвін" та святкування 30-ї річниці заснування СРіУ[1695]. Другою була сформована русинсько-українська поличка у Міській бібліотеці Винковців. Але відкрита вона була третьою, після філіалу в Липовлянах.

Під час урочистого відкриття філіалу у Винковцях було організовано виставку бібліотечного матеріалу під назвою „Україна у книзі, музиці і мистецтві". Окреме місце зайняла презентація книжки „Етногенез і міфологія хорватів у контексті України" Є.Пащенка – на той час першого секретаря посольства України в Хорватії.

Відкриття поличок у Винковцях і Липовлянах висвітлювалися у ЗМІ.

Останню поличку українсько-русинської літератури було сформовано при міській бібліотеці у Славонському Броді, урочисте відкриття якої відбулось на початку жовтня 1999 р. у співпраці з місцевим КПТ „Україна"[1696].

Дуже багато факторів упливало на розвиток і роботу бібліотеки. Серед них – відкриття відділу української мови та літератури (осінь 1997 р.) на філософському факультеті Загребського університету. Купівля бібліотекою книжок, музичного матеріалу, відеокасет була пристосована до потреб викладачів та студентів. Наприклад, улітку 1998 р. у Києві придбано 52 примірники навчальних посібників „Граматика української мови в таблицях і схемах" та „Правопис української мови в таблицях і схемах". Ці книжки допомагали студентам вивчати українську мову й полегшували роботу викладачів.

Багато допомагали у роботі книгозбірні викладачі україністики. Так, Р.Тростинська завжди відгукувалася на прохання бібліотекарки стосовно

[1691] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 131.
[1692] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.
[1693] Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm
[1694] Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. – С. 24–25.
[1695] Програма Петровського дзвону. – С. 2.
[1696] Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. – С. 25.

2. Окупаційний режим

Під владою т.зв. Сербської Країни опинилася половина русинів й українців Вуковарської опчини[414]. Селяни думали, що фронт швидко перейде через село і ситуація у ньому нормалізується[415]. Однак сталося інакше.

Історичні стосунки сербів і русинів не дають ніяких підстав для пояснення того, що відбувалося на території так званої РСК. Однією з причин негативного ставлення сербів до русинів й українців було те, що вони – уніати[416]. Оскільки хорватсько-сербська війна мала серед інших гасел і релігійне, то все неправославне населення сприймалося сербами як вороже. На користь даної версії – бурхливе відновлення діяльності греко-католицької церкви в Хорватії наприкінці XX ст., що викликало занепокоєння Російської православної церкви. Ця стурбованість перейшла і на Сербську православну церкву. Хоча за 250 років немає доказів, що русинські та українські уніати окатоличували сербів[417]; навпаки, мала місце зворотна тенденція[418].

Корені неприязні можна шукати і в Другій світовій війні. На її початку загальною тенденцією української громади Югославії було дотримання нейтралітету. У мирних українців фактично не було іншого вибору, оскільки займати певну позицію було небезпечним для існування цілої громади. Однак унаслідок такої політики українці були об'єктом постійних підозр у співпраці з однією з воюючих сторін, що також було причиною насильств та терору. Коли ж мирне українське населення починало співпрацювати з однією з сил, небезпека значно зростала[419]. Але насильство над українцями чинили не тільки серби, але й хорвати[420]. Русини ж переважно брали участь у комуністичних партизанських загонах, які воювали як проти усташів, так і проти четників[421]. Тому пам'ять про зведення рахунків часів Другої світової війни не може бути визначальною.

Щодо історичних кривд та пам'яті про це, слід згадати і факт, що у міжвоєнний період миклушевські серби не мали доступу до будинку місцевої

[414] Такач Г. Успишно положении виберанкови ергамен. – С. 48.
[415] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 37.
[416] Suvorost i licemerje // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 28–29.
[417] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 60
[418] Детальніше про це див.: Grijak Z. Odnos nadbiskupa Stadlera prema vjerskoj politici austrougarskih vlasti u Bosni i Hercegovini / Z.Grijak // Croatica Christiana Periodica. – 2001. – Br. 47. – S. 173–180; Grijak Z. Benjamin Kallay i vrhbosanski nadbiskup Josip Stadler. Problemi katolicizma u Bosni i Hercegovini / Z.Grijak // Prilozi – Institut za istoriju u Sarajevu. – 2004. – № 33. – S. 101–135.
[419] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 163.
[420] Там само. – С. 164.
[421] Там само. – С. 163.

„Просвіти", що сприяло розвитку міжнаціональної ворожнечі, нехай і на локальному рівні[422].

Іншим фактором зневажливого ставлення сербів могла бути політика СРіУ. Про позицію цього Союзу в питанні референдуму вже зазначалося. Окрім того, у зв'язку з прийняттям Декларації про незалежність Хорватії 25 червня 1991 р. СРіУ надіслав хорватським високопосадовцям привітання, висловивши віру в щасливе майбутнє нової держави[423].

Українці й русини взяли активну участь у захисті хорватської незалежності та її територіальної цілісності. У пресі югославських русинів з Нового Саду писалося, що в хорватській армії служать 150 русинів та українців вуковарського краю[424]. На хорватському боці боролись і громадяни України з УНА-УНСО[425]. Загалом у складі хорватської армії воювало 410 русинів та українців[426], що складало найбільший відсоток військових порівняно з іншими національними меншинами. У хорватсько-сербській війні 21 загиблого воїна русинської та української національності було нагороджено (посмертно) орденом Зринського і Франкопана[427]. Не дивно, що уряд Сербської Країни депортовував українців під приводом їхньої співпраці з хорватською владою[428].

Серби вважали, що їм загрожувала небезпека на території Хорватії, причому загроза також виходила і від русинів й українців. Так, місцеві серби Миклушевців скаржилися, що за хорватської влади тодішня сільська влада робила обшуки сербських і окремих русинських хат, шукаючи зброю і фактично змушуючи сербів виселятися[429].

Четвертий фактор вищезгаданої політики сербів стосовно русинів й українців полягав у тому, що т.зв. Сербська Країна взяла на озброєння принципи „Великої Сербії". Тож несербське населення (у тому числі й русини та українці) опинилися на шляху політики „сербізації" захоплених територій[430].

Українці й русини не були єдиними, хто постраждав від сербів. У Східній Славонії такими ж виявилися угорці, чехи, словаки, цигани (роми) та

[422] Лікар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома култури и роботи на културним полю у Миклошевцох (2). – С. 34.
[423] Винчованка Союзу РУРГ з нагоди преглашованя неовисней, сувереней Републики Горватскей // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 4.
[424] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 48.
[425] Бондаренко В. Хорватія: цеглинки війни та миру [Електронний ресурс] / В.Бондаренко // Дзеркало тижня. – 2001. – 24 листопада. – № 46. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/horvatiya_tseglinki_viyni_ta_miru-26437.html – Назва з екрану.
[426] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 19.
[427] Посмертно додзелєни ордени Русином и Українцом // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 11
[428] „То ше вецей нє трафи" // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С.27, 28.
[429] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 44
[430] Suvorost i licemerje. – С. 28–29.

го курсу стали вчителями української мови у „літній школі" русинів і українців. Їхні учні від них були в захопленні[1681].

За успішну діяльність відділення україністики у 2001 р. було нагороджено відзнакою Сабора, яку підписав голова парламенту З.Томчич[1682].

Щоправда, сама діаспора виявила слабку зацікавленість у навчанні на таких студіях.

Бібліотеки

Бібліотека СРіУ, книжковий фонд якої у Вуковарі нараховував близько 3000 назв, була знищена у хорватсько-сербській війні[1683]. Тому у 1993 р. Союз оголосив акцію придбання книжок русинською та українською мовами[1684]. З цією метою у приміщенні Міської бібліотеки Загреба в 1995 р. створили спеціальну книгозбірню, де розмістилася надіслана література.

Одним з напрямків роботи Міжнародної Федерації Бібліотечних Асоціацій (IFLA) та її секції мультикультури було створення мережі бібліотек національних меншин, які були б розташовані в приміщеннях міських бібліотек, у регіонах з найбільшою концентрацією етнічної громади[1685]. Програма центральних бібліотек національних меншин включала: закупівлі книг для національних меншин, забезпечення використання бібліотечних і небібліотечних матеріалів, форуми і лекції, виставки і міжбібліотечний обмін[1686].

У Хорватії було відкрито вісім бібліотек національних меншин, однією з яких стала заснована 9 грудня 1995 р. Центральна бібліотека русинів й українців у приміщенні Загребської міської бібліотеки при Національній бібліотеці „Анте Старчевич"[1687]. Її фонди початково нараховували 400 примірників[1688]. Тут були книги з історії, фольклористики, етнографії, мистецтва, культури русинів й українців Хорватії та світу, енциклопедії та словники[1689]. Крім книжок, читачі тут могли користуватися фондом аудіокасет і компакт-дисків із записами української музики та взяти на перегляд відеокасети українських фільмів[1690].

[1681] Там само.
[1682] O povijesti studija // http://www.ffzg.unizg.hr/slaven/ukrajinistika/o_povijsti_studija.htm
[1683] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 18.
[1684] Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu.
[1685] Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек / К. Тлустенко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 24.
[1686] Организация объединенных наций. – С. 77.
[1687] Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. – С. 24.
[1688] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.
[1689] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. – С. 24.
[1690] Тлустенко К. Росте мережа наших бібліотек. – С. 24.

слов'янських мов і літератур. На урочистому заході були присутні представники українського посольства, хорватського уряду, СРіУ, Товариства хорватсько-української дружби, студенти україністики[1674]. Велика заслуга та допомога у відкритті студій належали професорам філософського факультету А.Флакеру та А.Менац і послу Хорватії в Україні Дж.Видмаровичу[1675].

Набір студентів планувався за формулою „10+4", тобто 10 за кошти університету, а 4 за власні кошти. Однак на перших вступних іспитах було 9 заяв, а потрібні бали набрали лише 4 майбутні студенти[1676]. Наступного року на першому курсі відділення україністики навчалося вже 12 студентів[1677].

Крім предметів, які читалися всім студентам славістичних кафедр, студенти україністики на першому курсі слухали „Вступ у студії української літератури" та „Культуру і цивілізацію України". Найбільша кількість годин була відведена на вивчення сучасної української мови - 8 годин щотижня.

Планувалося й ознайомлення студентів з основами русинської мови і літератури. У складі студій української філології на неї пропонували відвести 2 семестри на другому чи третьому курсі студій. Це – перша спроба вивчення русинської філології на університетському рівні в Республіці Хорватія[1678].

Сьогодні на кафедрі навчається 60 хорватських студентів-україністів, а кожного року 20 нових абітурієнтів обирають своїм фахом українську мову і літературу[1679].

Україністика, як і більшість спеціальностей на факультеті, вивчалася лише в комбінації з іншими спеціальностями. Наприклад, студенти першого набору україністики паралельно вивчали англістику, хорватистику, історію, русистику, педагогіку, словакістику. Тут працювали русинські й українські викладачі Р.Тростинська, Є.Пащенко, Д.Поляк-Макаруха, О.Тимко.

Здавалося, що з розвитком відділення Міністерство науки й технології вирішуватиме й питання збільшення викладацьких кадрів, але такого не сталося. Унаслідок цього два роки поспіль (1999-2000 і 2000-2001 н. р.) на відділення україністики не було набору на перший курс: Міністерство не дало дозволу факультетові набирати студентів через відсутність необхідної кількості викладачів[1680].

Студенти україністики брали активну участь у художній самодіяльності та культурних заходах СРіУ. Влітку 2000 р. п'ять студенток 3-

[1674] Попович М. Україністика в Загребському університеті. – С. 216; Тимко О. Студії україністики. – С. 58.
[1675] Тимко О. Студії україністики. – С. 58; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 225.
[1676] Тимко О. Студії україністики. – С. 58.
[1677] Пащенко Є. Річниця Асоціації хорватських україністів. – С. 25.
[1678] Тимко О. Студії україністики. – С. 58.
[1679] Відзначення 10-ї річниці заснування Кафедри україністики Загребського університету. – С. 49.
[1680] Попович М. Україністика в Загребському університеті. – С. 216.

інші. Так, у Воєводині сербська влада проводила примусову мобілізацію угорського населення для боротьби фактично проти своїх земляків на території Хорватії. Припинилося навчання угорською мовою у школах, угорці Подунав'я змушені були масово виїжджати на історичну батьківщину, як і чехи та словаки. Новопостале сербське керівництво звинувачувало німців у відновленні нацизму, ромів – у грабунках[431].

П'ятий фактор політики так званої РСК пов'язаний із втручанням світової спільноти у конфлікт. Нова влада прагнула якнайшвидше змінити етнічну карту регіону (так, до війни серби складали лише 9 % населення Петровців[432] і менше 11 % населення Миклушевців[433]) перед приходом миротворців ООН, зробивши його етнічно чистим (тобто виключно сербським), аби довести світовому співтовариству та міжнародним організаціям свої права на ці землі[434].

Тож фактично для русинів й українців краю було встановлено окупаційний режим.

На засіданні Комісії Сабору з міжнаціональних стосунків (23 березня 1992 р.) представники русинсько-української меншини наголосили, що на територіях їх проживання (як окупованих, так і просто зачеплених війною) було знищено або залишено 678 будинків. Зафіксовано 560 випадків крадіжок сільськогосподарської техніки та автомобілів. Знищено 32 культурних та сакральних об'єкти, зокрема приміщення СРіУ, видавництво „Нової думки" та 6 шкіл для дітей русинів й українців[435]. Припинили діяльність три найпотужніші культурно-мистецькі товариства русинів й українців. Зникли безвісти або загинули у війні журналісти, вчителі, хореографи. Знищені бібліотеки, шкільні підручники, фахова література, музичні інструменти, костюми товариств Союзу[436]. Не діяло 8 греко-католицьких парафій. Під час воєнних дій пошкоджено греко-католицькі церкви у Вуковарі й Петровцях, а після окупації знищено церкви у Вуковарі, Миклушевцях й Бачинцях, а місцевих священиків вигнано[437]. У той же час сербські православні церкви у Миклушевцях та Петровцях не зазнали пошкоджень.

Увійшовши в Петровці, сербські війська обстрілювали з танків будинки петровчан. Ці дії пояснювались підозрою, що тут знаходиться хорватська радіостанція. Але петровчани не вірили в це, бо знали, що ЮНА

[431] Kovačević-Jelić R. Nesmiljen obračun s manjinama. – С. 42.
[432] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 13.
[433] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (2). – С. 43.
[434] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С.13.
[435] Положенє националних меншинох у Горватскей // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 4.
[436] Слово представників Союзу на Всесвітньому форумі українців // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 45–46.
[437] Застановце ґеноцид (апел Союзу Русинох и Українцох Югославиї) // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 26.

була добре поінформована місцевими сербами, які будинки можна знищувати, а які – ні[438].

Найбільше утисків селяни зазнавали не від ЮНА, а від резервістів паравійськових формувань, місцевої влади і прочетницьки настроєних сербів з Папука, які переселились у звільнені будинки, що загострило міжнаціональні стосунки[439].

Побутові конфлікти між селянами Миклушевців на початковому етапі хорватсько-сербської війни (наприклад, безрезультатні спроби одного з покупців збити ціну на олію) накладались на політичні симпатії (один з учасників суперечки був членом ХДС, інший – комуністом), що в подальшому призводило навіть до вбивств при зведенні рахунків.

Свідки тих подій казали: „Сусіди-серби нас не любили... Їм не подобався наш „Петровський дзвін" (культурно-мистецька маніфестація русинів села)[440]. Петровчани повідомляли хорватським ЗМІ, що більше не довіряють своїм сербським сусідам[441].

На закиди стосовно виселення русинів нова влада відповідала, що ті самі втекли ще до їхнього приходу[442].

Богдан Анделич, представник нової влади, заявляв: „Шкода мені, що наші русини так повелися. Більшість стала на той бік, на який не варто було ставати. Подумайте, відійшли найбагатші люди, найкращі господарі"[443].

Слід сказати, що не всі русини й українці у хорватсько-сербській війні симпатизували офіційному Загребу[444]. Уже згадувалось про частину просербськи настроєних мешканців Петровців та Миклушевців. Миклушевські серби звинувачували своїх русинських сусідів, що вони кон'юнктурно підтримували ті сили, які здобували владу в регіоні[445].

Душанка Мишленович, сербська мешканка села, заявляла: „Знаєте, наші русини – як соняшники. Прийшов Туджман до влади – вони всі за нього, оскільки Туджман обіцяв їм землю, житло і нову механізацію. А тепер, коли Туджман зник, вони всі за Югославію. Тепер вимагають, щоб їх акцептувала армія, і кажуть, що вони невинуваті та є лояльними мешканцями свого села. Яка влада прийде, то вони за неї. Знаєте, ми з такими жити не хочемо: або

[438] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 13.
[439] Там само; Vijesnik. – 27/03/92. – S. 6; Лист до своїх // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 21; Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 11.
[440] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 17.
[441] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 11.
[442] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 44.
[443] Isto. – S. 43.
[444] Тисячі українців постраждали від військових злочинів Хаджіча [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tyzhden.ua/News/26822 – Назва з екрану.
[445] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 44.

Питання видання підручників мовами меншин піднімалося 23 лютого 1999 р. на зустрічі делегації СРіУ з міністром освіти та спорту Божидаром Пугельником[1666].

З 1996/97 навчального року усі підручники для національних меншин видавалися безкоштовно[1667].

Окрім підручників, українці Хорватії у 1990-х рр. могли похвалитися новим хорватсько-український словником, зробленим учительками С.Паньків і Т.Ласек та представленим на „Літній школі-99"[1668].

У наступному десятилітті Українська громада РХ видала підручник для дітей молодшого шкільного віку "Рідна мова"[1669].

Вища освіта

Помітною подією в освітньому житті русинів і українців Хорватії стало відкриття відділення української філології в університеті Загреба і поява можливості здобути вищу освіту рідною мовою.

Викладання україністики у Загребському університеті було започатковано ще у 1943 р., але через два роки було заборонено комуністичним режимом. Однак, завдяки зусиллям провідних хорватських славістів, з 1964 р. в університеті було відновлено факультативне викладання української мови і літератури та запроваджено систему лекторату – залучення викладачів-україністів із вищих навчальних закладів України[1670]. Лекторат української мови, спочатку як обов'язковий для студентів російської філології, потім став вільним для всіх бажаючих. Протягом тривалого періоду через нього пройшло вісім лекторів з кількох університетів України (Києва, Харкова, Одеси)[1671].

Український лекторат з 1992 р. став вільним і щороку мав від 30 до 40 студентів. Він став основою для відкриття відділення україністики[1672].

У жовтні 1997 р. на філософському факультеті Загребського університету було відкрито відділення української мови та літератури (з 2001 р. – кафедра української мови й літератури[1673]) у складі відділення

[1666] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 4.
[1667] Такач Г. Вихованє и образованє на язикох националних меншинох. – С. 21.
[1668] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 151–152.
[1669] Звіт про роботу Української громади Республіки Хорватія за період від 22 серпня 2009 року до 30 червня 2010 року. – С. 4.
[1670] Відзначення 10-ї річниці заснування Кафедри україністики Загребського університету // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 49; Попович М. Україністика в Загребському університеті / М.Попович, Р.Тростинська // Українці Хорватії: матеріали і документи. – С. 215.
[1671] Тимко О. Студії україністики. – С. 58; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 225.
[1672] Попович М. Україністика в Загребському університеті. – С. 215.
[1673] O povijesti studija // http://www.ffzg.unizg.hr/slaven/ukrajinistika/o_povijsti_studija.htm; Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm

етнографії. Крім бібліотек, книги планувалось розповсюдити на „літніх школах" та школах із факультативним вивченням української мови[1659].

Чимало корисного для освітньої справи і, зокрема, видання підручників рідною мовою зробив Василь Стрехалюк. В 1990 р. у Вуковарі за його авторства та за ініціативою СРіУ вийшов друком останній із підручників української літератури в Соціалістичній Югославії – «Позакласне читання» накладом 1500 примірників. У книгу увійшли твори таких авторів, як Т.Шевченко, І.Нечуй-Левицький, І.Франко, П.Грабовський, О.Довженко, М.Рильський, В.Сосюра, О.Донченко, М.Стельмах, Ю.Яновський[1660].

У 1997 р. В.Стрехалюк закінчив роботу над підручником „Рідна мова моя" для 3 і 4 класів загальноосвітньої школи[1661]. За структурою підручник включав окремі розділи для класного і позакласного читання. Крім текстів для читання, автор підготував робочі зошити для мовних та мовленнєвих завдань. Підручник містив багато граматичних порівняльних пояснень, пристосованих для дітей, які жили у двомовному середовищі і робили помилки, переносячи з хорватської на рідну мову деякі правила, слова, граматичну будову. В цьому – основна цінність підручника.

Підручник був написаний за тогочасною чинною програмою хорватських шкіл, і в тому його основна відмінність у порівнянні з попередніми. На 282 сторінках було розміщено різножанрові твори для дітей: казки, перекази, легенди, оповідання, вірші, драматичні твори тощо.

Підручник був покликаний допомогти учням краще засвоїти українську мову, сприяти формуванню в них як мовних, літературних знань, так і мовленнєвих умінь та навичок[1662].

Нестача підручників з української та русинської мов була однією із вагомих освітніх проблем того часу. Якщо з української ще вряди-годи щось виходило, то за написання підручника з русинської ніхто так і не взявся[1663]. Русинські навчальні матеріали завозили з Воєводини[1664], однак навіть на початку XXI століття питання русинських підручників залишалось невирішеним[1665].

[1659] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.
[1660] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 231.
[1661] Тимко О. Помер Василь Стрехалюк / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 34.
[1662] Тимко О. Готовий новий підручник української мови / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 57.
[1663] Такач Г. Нови наставни плани и програми. – С. 57.
[1664] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22.
[1665] Лїкар Д. Миклошевци 15 роки после войни: Дай ти Руснакови жем... // Руснаци у швеце. Май–Август 2005. Число 9. [Електронний ресурс] / Д.Лїкар // Режим доступу: http://www32.brinkster.com/rusmagazin/maga9/miklosevci.html#startne – Назва з екрану.

вони, або ми. Коли ми, серби, йдемо селом – вони відвертаються і підсміюються. Ми цього не хочемо. Всі винуваті мають покинути село. Або звернемося до Горана Хаджича (*лідера САО Славонії, Баранії, Західного Срієму* – **авт.**), щоб організував переселення жителів 15 сербських хат із села в іншу місцевість. Ми з такими не хочемо жити. Ми їх не виганяли, вони просто спокусилися на обіцянки Туджмана, інших причин не мали. Русини постійно кричали: „Геть комуністів!". А самі добре господарювали, коли комуністи були при владі"[446].

Миклушевців тероризували спочатку лише серби, але згодом до них приєдналися й окремі русини. Це були старі комуністи, які перед тим керували селом. Окремих миклушевчан катували русини за розпорядженням місцевих сербів[447].

За свідченням вигнаних петровчан, їм найважче було сприйняти не саму сербську окупацію, а зраду їхніх земляків. Селянам не було б так прикро, якби ці злочини чинили невідомі особи, а не їхні сусіди[448]: „Поки комуністи були при владі, вони були з комуністами. А коли прийшла ЮНА – приєдналися до неї, йдучи проти своїх людей, односельчан, сусідів"[449]. Вигнані петровчани казали, що їх виганяли їхні ж сусіди, вказуючи владі, кого треба виселити[450].

Окремим миклушевським русинам добре жилося за сербської влади. Вони відкривали магазини, готелі, а один з них став директором великого підприємства – Аграрно-індустріального комбінату (Poljoprivredno industrijski kombinat – PIK)[451].

Наприклад, після зміни влади Йоаким Бучко, який був сільським крамарем, став політичним комісаром. Він свідчив, що, коли проходив селом, то чимало односельчан зневажливо відверталися і не хотіли з ним спілкуватися, а тепер вони плачуть, щоб він їх вибачив і не виселяв[452].

Цікаво, що нове керівництво Миклушевців (Й.Мишленович, Й.Киш і П.Лендер) до війни товаришували зі своїми односельцями, а Й.Киш був кумом родини Хомів, що не завадило її виселити[453].

Жителя села Андрія Бикия було заарештовано, оскільки його родичі воювали у хорватській армії. Сидячи у сільській в'язниці, він побачив серед представників нової влади свого племінника, зрадів цьому і попросив у нього

[446] Isto.
[447] Isto. – S. 84.
[448] Isto. – S. 69.
[449] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 17.
[450] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 51.
[451] Isto. – S. 49–50.
[452] Isto. – S. 41.
[453] Isto. – S. 51.

цигарку. Той відповів, що для такого дядька у нього немає цигарки, і що загалом під час війни родичів немає[454].

75-річну жінку фактично вигнали сусіди та рідний онук, назвавши її усташкою (*усташі – хорватські націоналісти часів міжвоєнного періоду та Другої світової війни* – **прим. авт.**)[455]. Доходило до того, що брат виганяв сестру та брата, онук – бабу[456].

У кожному зайнятому ЮНА та повсталими сербами населеному пункті організовувались штаби Територіальної оборони (ТО), причому туди входили й представники нашої діаспори. Так, нову владу в Петровцях організували серби, які у 60-х роках XX ст. переселились до Петровців із Боснії, та окремі русини й українці[457]. Після зміни влади у Миклушевцях також було створено штаб ТО. Сюди входило близько 10 осіб, які свого часу залишили село після перемоги ХДС[458]. Серед них були і русини, що симпатизували офіційному Бєлграду[459].

У зв'язку з тим, що місця компактного проживання українців знаходились у прикордонних районах між Сербією та Хорватією, у період воєнних дій велика кількість чоловіків української національності була мобілізована до ЮНА або до хорватської армії, залежно від місця проживання[460]. Лише з Руського Керестура до ЮНА було мобілізовано 140 осіб, які воювали фактично проти своїх[461]. Боснійські серби також мобілізували місцевих українців (район Баня Луки), посилаючи на фронт проти своїх земляків із Хорватії[462].

Часом поділ проходив усередині сімей. Так, у родині Ждиняків один був прихильником ЮНА і сербів, інший після захоплення сербами села пішов у партизани, третій воював у регулярній хорватській армії[463].

Союз русинів й українців Югославії вважав, що „це не наша війна і не війна сербів та хорватів, а війна двох режимів, за які мусять гинути і русини. У Хорватії їх мобілізують до ЗНГ (Zbor narodne garde – Хорватська національна гвардія), у Сербії – до ЮНА. Чому після визволення Вуковара русинів карали смертю за те, що вони лише були мобілізовані до хорватської

[454] Isto. – S. 37.
[455] Isto. – S. 55.
[456] Isto. – S. 65.
[457] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 14.
[458] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 41.
[459] Isto. – S. 65; Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С.10.
[460] Етноцид та примусове вигнання. – С. 24.
[461] Пущe нас най жиєме // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 23.
[462] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (2). – C. 44.
[463] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4) / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 5–6.

бабуня, то ми з нею говорили українською мовою, а після її смерті вже ніхто не говорив. Я її розумів, але говорити почав щойно в часі літньої школи в Ердуті. Коли вернувся до батьківського дому і почав говорити по-українськи, я усвідомив собі, скільки я скористав з цієї школи... Спочатку мене цікавили лиш музика і танці. Це я сприймав якось окремо і не єднав з національною приналежністю, з русинами чи українцями, як наприклад історію. Але, коли я це полюбив і зрозумів, то полюбив і народ, який виплекав таку музику і такі танці. Я зараз зовсім іншими очима задивляюсь на це... Відтак я ознайомився з історією свого народу, також і літературою. Коли я пізніше став членом президії і головою, я окремо наполягав, щоби учні якнайбільше ознайомились з рідною культурою, а не тільки грали, співали та танцювали"[1655].

Таким чином, у 1990-х роках „літні школи" продовжували виконувати свою роль як допоміжні для дітей, не охоплених регулярним вивченням рідної мови у своїх населених пунктах. У час війни „літні школи" стали єдиним і тому необхідним центром підтримки освіти рідною мовою, збереження національної свідомості. І хоча за останні двадцять років рівень знання рідної мови помітно знизився, все ж без „літніх шкіл" процеси асиміляції української та русинської молоді відбувалися б значно швидше. Тож у 1990-ті роки „літні школи" стали запорукою збереження національної свідомості русинів й українців Хорватії. Інша річ, що йдеться не про спільну національну свідомість, а про дві окремі, хоча й тісно пов'язані – незважаючи на спроби керівництва СРіУ Хорватії та організаторів „літніх шкіл" згуртувати русинів і українців в одне ціле.

Підручники

Окреме місце у видавничій справі Союзу мало друкування у 1970-х рр. підручників для викладання української мови й культури для учнів основних шкіл[1656].

До кінця 1970-х рр. для вивчення української мови використовували підручники з СРСР та Чехословаччини, а з початку 1980-х рр. їх почали видавати в СФРЮ[1657]. Авторами перших югославських підручників з української мови були Я. Біленька, В. Стрехалюк, І. Терлюк, М. Ковач[1658].

З України у середині 1990-х рр. надходили підручники для 1-8 класів із мови, граматики, правопису, літератури, історії, географії, релігієзнавства,

[1655] Дудаш Б. Ярослав Блотний – зустрічі і розмови. – С. 28, 29.
[1656] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 198.
[1657] Kameneckij M. Ukrajinci u južnoslavenskim državama. – S. 24.
[1658] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 198.

У наступному десятилітті (2001–2010 рр.) діяльність „літніх шкіл” продовжувалась, попри розмови про їх закриття[1647]. Тепер місцеперебуванням „літніх шкіл” стали населені пункти Веліка, Старіград, Вуковар, Ораховіца і Сельце[1648]. Структура цих заходів залишилася без суттєвих змін, фінансову підтримку й надалі надавало Міністерство освіти та спорту Хорватії. У 2005 р. було організовано й „зимову школу” (насамперед тому, що через фінансові проблеми попередня „літня школа” не була проведена для молоді, а лише для школярів)[1649]. Залишився у „літніх школах” і поділ на українські та русинські групи. Кількість учасників не була сталою і коливалася в межах від 71 (2004 р.) до 200 (2005 р.) осіб[1650].

Значення „літніх шкіл” особливо зростає з огляду на те, що з 2006 р. у Хорватії набув чинності новий освітній стандарт, згідно з яким обсяг вивчення материнської мови національних меншин у звичайних школах скоротився з 5 до 3 годин на тиждень[1651].

Особливістю діяльності „літніх шкіл” у новому десятилітті було те, що їх географія розширилася до України. Так, вперше така школа була організована в 2003 р. у Хусті (Закарпаття)[1652].

Іншою особливістю „літніх шкіл” було те, що після розколу русинсько-української спільноти їх проведення перестало бути виключно справою СРіУ. Так, українська та русинська громади в РХ, починаючи з 2008 р., регулярно проводять „літні школи” з вивчення української й русинської мов. Такі школи були організовані в Закарпатській (м. Мукачево) та Тернопільській (м. Бучач) областях, які щоразу відвідувало близько 40 дітей з родин української діаспори РХ[1653].

Упродовж усіх років у самій Хорватії теж відбувалися чергові „літні школи”; і одні (внутрішні), і другі (закордонні) фінансувало Міністерство науки, освіти й спорту Республіки Хорватія[1654].

Колишній учасник „літніх шкіл”, потім – член їх президії Я.Блотний згадував: „В нашому домі не говорилось по-українськи. Поки ще жила

[1647] Тимко О. Актуална розгварка зоз предсидатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8.
[1648] Костелник В. На полєту младих до полносци рускей и українскей свидомосци / В.Костелник // Нова думка. – 2008. – № 144. – С. 16.
[1649] Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca u Republici Hrvatskoj // Нова думка. – 2005. – № 131. – С. 12; Сорокаріччя Літньої школи русинів і українців Хорватії // Нова думка. – 2006. – № 135. – С. 13; Зоз роботи Союзу // Нова думка. – 2006. – № 133. – С. 8; Лєтня школа // Нова думка. – 2007. – № 140. – С. 14.
[1650] 35. obljetnica Ljetne škole Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 2004. – № 127. – С. 12; Зоз роботи Союзу // Нова думка. – 2006. – № 135. – С. 9.
[1651] Семинар у Ораховици // Нова думка. – 2006. – № 135. – С. 12.
[1652] Літна школа біля Мукачева в Україні // Наша газета. – 2010. – № 3 (80). – С. 3.
[1653] Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm
[1654] Літна школа біля Мукачева в Україні. – С. 3.

армії?”[464]. Цікаво, що слово „визволення” (стосовно Вуковара і Славонії) воєводинські русини вживали без лапок[465].

Під час воєнних дій, ще до захоплення заселених русинами й українцями територій, серби вдавалися до агітаційно-пропагандистських дій, аби показати Хорватію національним меншинам власної держави в негативному світлі. Так, було розповсюджено чутки, що у Вуковарі греко-католицького священика Дмитра Стефанюка зарізали солдати ЗНГ на порозі церкви, бо не дозволив їм туди увійти. Потім розповсюджували чутки, що всі русини воюють на сербському боці. Альтернативних джерел інформації не було, бо у Воєводині, де проживало найбільше югославських русинів та українців, влада створювала перешкоди для прийому радіо- та телепрограм із Загреба[466]. У Петровцях в умовах окупації загребське радіо слухали тільки найсміливіші[467].

Нова влада вважала усіх прихильників хорватської влади без огляду на національність усташами і „туджмановцями”. Особливу підозру викликали ті, чиї родичі були заарештовані та ув’язнені у сербських таборах[468].

Штаб ТО працював відповідно до законів САО Славонії, Барані і Західного Срієму. Зокрема, ним було складено список зі 150 людей (мешканців 64 будинків), які підлягали виселенню[469]. Кілька разів нова влада зганяла у центр села літніх людей, жінок і дітей, залякуючи їх депортацією. Озброєні представники нової влади вночі стріляли по хатах, кидали гранати у двори. Лише розквартировані частини ЮНА (близько 2 тис. югославських вояків припадало на 600 місцевих селян, які залишились на той час) припинили такі ініціативи штабу[470].

З відходом ЮНА з Петровців частина вояків цієї армії, а також представники четницьких формувань стали ядром нової міліції САО Славонії, Барані і Західного Срієму[471].

Під час правління очорнюваної у сербських ЗМІ нової хорватської влади, яку вони називали усташською, не було вбито жодного миклушевського серба. Натомість такого терору, який проводив штаб Територіальної оборони, миклушевські русини не зазнавали за всі 150 років свого перебування на цих землях. Руйнування, грабежі, ґвалтування, побиття,

[464] Пушце нас най жиєме. – С. 23.
[465] Лист до своїх. – С. 21.
[466] Там само.
[467] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[468] Там само; Віkі Ђ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 42.
[469] Віkі Ђ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 41.
[470] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 10.
[471] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.

пошкодження греко-католицької церкви, жорстокі вбивства окремих родин – це перелік діяльності нової влади[472]. Катували всіх: і вояків, і цивільних[473].

Після падіння Вуковара ЮНА і четники, увійшовши в місто, організували масову різанину. Під час неї було вбито 25 представників української та русинської національності[474].

Після захоплення міста частинами ЮНА всі чоловіки несербської національності, без огляду на особисті переконання, віровизнання чи партійну належність, були інтерновані у спеціальні табори[475]. Більшість ув'язнених русинів і українців перебували у містах Ніш, Сремська Митровиця, Бегейці та ін. До ув'язнених русинів й українців нікого не допускали[476]. Умови перебування там були нестерпними. Так, один українець, оборонець Вуковара, перебував у полоні 145 днів, за цей час 20 разів викликався на допити та схуд на 35 кілограмів. Після визволення з полону його не впізнала навіть родина[477].

До Вуковара пропускали лише за спеціальними перепустками. Частину русинів й українців, які працювали у Вуковарі в лікарні або при похованні загиблих, вбили, аби позбутися небажаних свідків[478].

Коли одна мешканка Вуковара звернулась до нової влади із проханням відбудувати зруйнований будинок, у неї насамперед поцікавились її національністю. І почувши, що вона українка, представники сербської влади відповіли: „Українці?! Яку хату ви тут шукаєте? Немає тут ніякої хати для вас! Геть звідки й прийшли!"[479]

У русинсько-українських селах було запроваджено комендантську годину, проводилися допити, катування[480]. Вільне пересування селом (а з села і поготів) обмежували: виходити на поле або взагалі з села дозволялося лише з перепусткою[481]. Фактично вільно пересуватись можна було лише на власному подвір'ї[482].

Нова влада грабувала обійстя, відбирала сільськогосподарський транспорт і коштовні речі або примушувала продавати їх за мізерні ціну. Із

[472] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 11–12.
[473] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 80.
[474] Застановце ґеноцид (апел Союзу Русинох и Українцох Югославиї). – С. 26; Jolić S. „Мушим найсц синов ґроб" / S. Jolić // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 13.
[475] Етноцид та примусове вигнання. – С. 24.
[476] Лист до своїх. – С. 21.
[477] Панкович М. Шведоченє вуковарского бранителя. – С. 14.
[478] Лист до своїх. – С. 21.
[479] „А якої ви національності?" // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 22.
[480] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 13.
[481] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 11.
[482] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.

послуговувалися ні діти, ні батьки[1641]. Під час проведення „Літньої школи-94" її учасники (як русини, так і українці) мали проблеми з відмінюванням дієслів, правильним вживанням префіксів та суфіксів[1642].

На „Літній школі-95" із 80 учасників шкільного віку українську мову розуміло лише п'ятеро. Окремі учні, які по кілька років відвідували „літню школу" і мали б уже володіти певним запасом знань, взагалі не розуміли сказаного. Результату не було, оскільки після „літніх шкіл" більшість учасників не продовжувала вивчати мову і закріплювати набуті знання[1643].

Водночас слід зазначити, що того року більшість учнів уперше потрапили на „літню школу". Була присутня чимала кількість представників інших національностей або таких, хто мав далеких родичів серед представників нашої діаспори. Вони прибули з цікавості і задля відпочинку[1644].

Цікаву інформацію для роздумів містять анкети учасників „Літньої школи-94". На запитання „Що вам найбільше не сподобалось у викладанні?" 10% опитаних зазначили, що викладачі говорили українською, якої вони не розуміли, а 3 % – „забагато вивчення української мови". Разом з тим, 55 % респондентів зазначили, що найбільше вони навчилися з дисципліни „рідна мова", а 88 % погодилися з тим, що школа збагатила їхні знання з письма і мови. На запитання про обсяг вивчення історії України 53 % опитаних з числа дітей та молоді відповіли, що він був достатнім, а 25 % – замалим[1645].

Промовистими є свідчення молодих русинів й українців – учасників „Літньої школи-90" – про вживання мови та значення „літніх шкіл":

„У Раєвому Селі регулярно ходжу на години материнської (рідної) мови. Мені складно розмовляти, бо вдома не говоримо часто русинською. Моя мати – не русинка, але я люблю русинську мову" (п'ятикласниця з Раєвого Села); „Русинської навчилася від батька, діда та баби, бо моя мати не русинка" (п'ятикласниця з Чаковця); „Регулярно ходжу на години рідної мови... Але мені складно розмовляти, бо вдома не спілкуємось часто русинською. Моя мати – не русинка..."(п'ятикласниця з Раєвого Села); „В нашому домі мало говоримо по-українськи" (п'ятикласниця з Каніжі); „Української мови я вчусь у школі, але тут (у „літній школі" – *прим. авт.*) більше можна навчитись" (третьокласниця з Вуковара)[1646].

[1641] Стрехалюк В. Про рідну мову. – С. 55; Стрехалюк В. Не поліпшується стан / В. Стрехалюк // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 5.
[1642] Видзел сом и чул на Лєтней школи Загреб '94 з остатнєй лавки. – С. 18.
[1643] Стрехалюк В. Чи навчаться мови діти в літній школі? / В. Стрехалюк // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 11.
[1644] Що про Літну школу писали діти. – С. 18–23.
[1645] Anketa o Ljetnoj školi Rusina i Ukrajinaca 1994 // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 27–29.
[1646] Такач Г. „Любим же сом пришда..." – упечатки зоз лєтней школи '90. – С. 26, 27.

від іноземних фахівців учителі змушені були викладати за зміну по кілька різних дисциплін. Так, у 1999 р. учителі мови викладали ще історію і співи. Окремі вчителі пройшли стажування або й здобули освіту в Україні (Києві, Тернополі тощо)[1636].

„Літніми школами" опікувалася держава, зокрема Міністерство освіти та спорту Хорватії. Питання організації „літніх шкіл" та проблеми вивчення рідної мови делегація СРіУ, як правило, погоджувала із зазначеним міністерством[1637].

Завдяки державній опіці проведення „літніх шкіл" русинів та українців висвітлювалось у засобах масової інформації – газетних публікаціях, програмах радіо та телебачення[1638]. СРіУ та організатори „літніх шкіл" неодноразово висловлювали вдячність Президенту Хорватії Ф.Туджманові та відповідним міністрам за фінансову, медійну та моральну підтримку[1639].

В окремі роки держава фінансувала ці заходи не належним чином. І все ж уряд знайшов і виділив кошти для організації додаткових „літніх шкіл". Так, у 1998 р. кошти для таких шкіл було призначено ромам, русинам й українцям, тому що Подунав'я (де їх проживало найбільше) було повністю інтегроване до складу Хорватії лише у січні 1998 р. Тобто, у першому півріччі навчального року умов для викладання рідної мови не було.

У липні 1999 р. у місті Великa була організована ще одна додаткова школа для русинів та українців з Подунав'я[1640].

Найбільшою проблемою „літніх шкіл" був різний рівень знання і володіння її учасників рідною мовою. Так, до „Літньої школи-92" половина школярів початкової групи з русинської мови взагалі не вміла ні розмовляти, ні писати рідною мовою.

З роками був помітний регрес також у знанні української мови. З 32 молодших учасників „Літньої школи-92" лише 10 школярів так-сяк розмовляли і читали, з 25 учасників „літньої школи" молоді – лише 6. „Літня школа-93" показала, що ситуація зі знанням рідної мови погіршилася. Коли на початку даного заходу при формуванні груп дітей запитали, хто не говорить українською, ствердно відповіли майже всі. Причина полягала в тому, що у сім'ях (як „чистих", так і змішаних) рідною мовою не

[1636] Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97. – С. 55; Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 7–9; Закончена ище єдна лєтна школа. – С. 12.
[1637] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 4.
[1638] Бурда С. Літня школа русинів і українців Республіки Хорватії // Віночок. – 1994. – № 16/17. – С. 37; Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97. – С. 56.
[1639] Лєтни школи Русинох и Українцох Горватскей. – С. 59.
[1640] Takač G. Ljetna škola. – С. 4–5.

території Славонії у Сербію вивозили автомобілі, трактори, комбайни, меблі, техніку тощо[483].

Окупаційні війська зайняли найбільші і найкращі будинки в селі[484]. У Миклушевцях близько 3,5 тис. вояків ЮНА і парамілітарних формувань (із них регулярну армію на кінець січня 1992 р. представляло лише 200 солдатів, переважно резервістів[485]) грабували і конфісковували все, що кому було треба, зґвалтували 80-річну жінку. Стріляли по церкві та знищили іконостас[486]. Окремі резервісти ЮНА кричали, що всіх миклушевчан треба повбивати, оскільки, мовляв, через них у Вуковарі загинули родичі тих резервістів[487].

Селян із Миклушевців заарештовували і відводили до Товарника або Ловасу (особливо тих, кого підозрювали у симпатіях до ХДС чи у членстві в цій партії). Там їх тримали по кілька днів, били і калічили[488].

У Петровцях через допити і тортури пройшло щонайменше 100 місцевих селян. Під підозру потрапляли люди, які затримувались на вулиці чи спілкувалися там, особливо русинською чи українською мовами. Часті обшуки відбувалися під приводом пошуків зброї чи радіостанції. Під час обшуків кожна сім'я повинна була непорушно стояти надворі під прицілом зброї[489]. Четники і резервісти ЮНА часто звинувачували селян Миклушевців у приховуванні зброї, яку самі ж їм підкидали[490]. Обшуки, які не давали результатів, закінчувалися тим, що серби конфісковували цінні речі.

П'яні резервісти і четники щоночі стріляли по будинках у селі й, траплялося, помилково вбивали один одного. У таких випадках у всьому звинувачували молодих селян і били їх до смерті[491].

Постійно відбувалася конфіскація майна або його примусова купівля за заниженими цінами. Худобу відбирали в одних і ділили серед тих, хто, на думку нової влади, її заслуговував[492]. Зникали безслідно мешканці села. Ціна людського життя катастрофічно зменшувалась: говорили, що за вбивство хорвата можна було отримати 1000 німецьких марок, а за представників інших національностей, окрім сербів, – 500[493].

[483] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 9, 10.
[484] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 84.
[485] Isto. – S. 48.
[486] Isto. – S. 47.
[487] Isto. – S. 52.
[488] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 10.
[489] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 14–16.
[490] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 52.
[491] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[492] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 56.
[493] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 14–15.

Молодих хлопців із Петровців серби відправили на фронт або на охорону різних об'єктів[494]. Було запроваджено і примусові роботи, зокрема поховання мертвих. Спеціально для цього у Вуковар завозили і петровчан. За таку роботу вони, наражаючись на небезпеку підірватися на мінах, отримували лише харчі, та й то нерегулярно. Під страхом смерті селяни дали обіцянку мовчати про те, що чули і бачили у Вуковарі[495].

Згодом петровчан направили на іншу примусову роботу – вирубування лісу (кілька гектарів навколо Петровців)[496]. Збирали вони і кукурудзу, яку влада планувала вивезти у Сербію[497].

Переважна більшість ув'язнених миклушевчан опинилися в таборі Бегейці. Арештовували навіть тих, хто ще перед вибухом війни залишив Миклушевці і перебрався у Воєводину, прагнучи перечекати неспокійні часи. Наприклад, Славко Вереш був схоплений у Руському Керестурі і звинувачений як член Збору народної гвардії Хорватії[498].

Більшість мешканців була насильно мобілізована в армію. Інші не мали свободи пересування, їхні умови перебування нагадували табірні. У Миклушевцях сербська влада наказала селянам привезти свої трактори, буцімто для техогляду, а потім просто конфіскувала їх[499].

Петровчани фактично голодували, попри те, що з Воєводини тамтешні русини передавали їм гуманітарну допомогу. Однак вона осідала в магазині Петровців, де могли купувати тільки серби. Навіть якби русинам і українцям дозволялося купувати там речі, все одно в них не лишилося грошей, бо їх забрала нова влада[500].

Гуманітарну допомогу югославські русини привезли й миклушевчанам, однак її поділили між собою представники місцевої сербської влади[501].

За даними СРіУ Югославії, станом на 25 травня 1992 р. на території Вуковару, Петровців і Миклушевців було вбито близько 80 русинів та українців, з них 37 осіб – вже після закінчення воєнних дій[502].

Русини й українці зазнавали не тільки терору, а й потрапили під „етнічні чистки". Депортації почалися, коли президентом Республіки Сербська Країна був Ґоран Хаджич (лютий 1992 – січень 1994 рр.)[503].

[494] Там само. – С. 17–18.
[495] Там само. – С. 15; Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[496] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 15.
[497] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[498] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4). – С. 6–7.
[499] Jolić S. „Мушим найсц синов гроб". – С. 13.
[500] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 12–13.
[501] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4). – С. 7, 9.
[502] Suvorost i licemerje. – 28–29; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 58.
[503] Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća. – S. 438; Тисячі українців постраждали від військових злочинів Хаджіча // http://tyzhden.ua/News/26822.

Відомості про обсяг дисциплін та їх співвідношення містять звіти „літніх шкіл". Наприклад, на „Літній школі-93" на вивчення української і русинської мови відводилося 170 годин; співів, танців і хореографії – по 16; історії, віровчення та хорового співу – по 20; географії – 8[1631]. Також читались окремі спеціальні лекції на теми „Історія русинів", „Видавнича діяльність русинів і українців РХ", „Українські народні танці і народний одяг" та ін.[1632]

У кожній „літній школі" проводилося два літературні вечори, присвячені ювілеям українських і русинських діячів культури. Наприклад, „Літня школа-92" була присвячена українському драматургові Миколі Кулішу і русинському письменнику Митрові Надю, „Літня школа-94" – 100-річчю від дня народження русинського літератора Г.Костельника і українського кіномитця О.Довженка, „Літня школа-98" – літераторам Володимирові Сосюрі і Миколі Кочишу, „Літня школа-2000" – 70-річчю громадського діяча Владо Костелника та поетки Ліни Костенко[1633]. Урочисті заходи з приводу закриття „літніх шкіл" зазвичай передбачали організацію одного або двох концертів, на яких читалися уривки з русинських й українських драматичних творів, декламувалися поезії, співалися пісні. Учасникам „літньої школи" вручалися дипломи про проходження її.

Щорічним „літнім школам" редакція часопису „Нова думка" присвячувала журнал для дітей та юнацтва „Віночок" з додатками з материнської мови, історії, літератури і музики, а український подвижник-філолог Василь Стрехалюк готував традиційний „Бюлетень літньої школи", який був своєрідним, повним корисних даних, віддзеркаленням школи, в якому і викладачі, і діти писали про свій побут, навчання і працю[1634].

Анкетування учасників „літніх шкіл" свідчить, що вони (а це переважно молоді люди 13-18-річного віку) здебільшого сприймали такі заходи як розвагу. Так, на „Літній школі-92" дітям найбільше подобалися танці, на „Літній школі-95" – цирк, куди організатори водили учасників у другій половині дня[1635].

Як правило, серед працівників „літніх шкіл" найбільше було мовників. Організатори запрошували вчителів і з-за кордону: Словаччини (з тих районів, де проживають русини й українці) та України (з Ужгорода, Івано-Франківська, Чернігова тощо). В окремі роки через фінансові труднощі закордонних фахівців не залучали. Також через брак фінансування і відмову

[1631] Зоз лєтнєй школи у Загребе // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 54.
[1632] Лєтни школи Русинох и Українцох Горватскей. – С. 59.
[1633] Там само; Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 7–9; Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. юлия по 31. августа 2000. року. – С. 8; Burda S. Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca Hrvatske – Zagreb '94. – S. 62.
[1634] Лєтни школи Русинох и Українцох Горватскей. – С. 59.
[1635] Що про Літну школу писали діти // Віночок. – 1995. – № 16/17. – С. 18–23.

Друга причина меншої кількості русинів – намагання організаторів „літніх шкіл” зблизити дві народності, що наштовхувалось на протидію з боку окремих русинських діячів, налаштованих по-сепаратистському. Під час проведення „літніх шкіл” траплялися випадки непорозуміння та скандали між українськими та русинськими керівниками СРіУ. Так, русинські діячі обурилися тим, що на „Літній школі-93” дітям можна було вивчати тільки українські співанки, а русинські заборонено. Викладач співу, який прибув з України, пояснював це тим, що всі учасники „літніх шкіл” фактично є українцями, тому повинні вчити тільки українське. Русинські лідери припускали, що така ініціатива йшла не від викладача, а від окремих українських керівників СРіУ. Їхні підозри підтверджувалися тим, що на відкритті тієї ж „літньої школи” слова привітання лунали лише хорватською і українською мовами, і жодного – русинською[1625].

Третя причина – політика Хорватії, яка фінансувала проведення „літніх шкіл” і виділяла на це гроші саме СРіУ, а не окремо русинським та українським організаціям, що теж не заохочувало певну частину русинів брати участь у „літніх школах”.

На щорічних „літніх школах” школярі вивчалися мову, історію (причому історію русинів окремо), географію, віровчення, етнографію, музику, культуру, фольклор, хореографію та ін.[1626] Українська і русинська мови вивчалися окремо. Першим уроком щодня було заняття з рідної мови.

Предмет „Віровчення” вперше було запроваджено щойно у „Літній школі-92”. Дана дисципліна викладалася разом з історією. Зауважимо, що історію та віронауку читали священики. Зокрема, вони розповідали про походження назв „русин” і „українець”, мову, переселення в Хорватію. Українські діти переважно вивчали козацькі часи, русинські – період Руської держави з центром у Києві[1627]. У „літніх школах” усі діти вивчали як русинські, так і українські пісні[1628].

Часто через нестачу підручників робили їх копіювання (так звані скрипти)[1629]. Так, для потреб „Літньої школи-94” зроблено три скрипти вибраних текстів із граматики, правопису, історії, музики, культури русинів й українців (окремо русинською та українською мовами). Вони були призначені як для регулярних занять, так і для самостійного вивчення[1630].

[1625] Лєтни школи 1993. по перши раз без нових научених руских шпиванок, без слова привиту на руским язику // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 55.
[1626] Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.
[1627] Видзел сом и чул на Лєтней школи Загреб ’94 з остатнєй лавки // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 18.
[1628] Тимко О. Вечар и рецитал пошвецени 160-рочнїци од приселєня Русинох до Горватскей. – С. 25–30.
[1629] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske 1991.–1993. g. (4). – С. 30.
[1630] Такач Г. Скрипти зоз Лєтни школи / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 79.

Нова влада в першу чергу вважала екстремістами тих селян, які втекли перед приходом ЮНА і не повернулися в оголошений нею термін (48 годин). Відповідно їхнє майно конфісковували, а родини – виселяли. Депортовували насамперед активістів ХДС і їх симпатиків. Русинів, членів Хорватського демократичного союзу, шукали навіть серед земляків у Воєводині[504]. На місце виселених запрошували вуковарських сербів, чиє житло було зруйноване під час війни[505]. Свої знищені будинки серби не ремонтували, бо вже знали, що переселяться до приміщень тих, кого будуть примусово виселяти[506].

На практиці не було важливо, чи підозрювані були активістами ХДС. Головним було те, чи вони володіли великим майном, яке можна було розграбувати[507].

Людей виганяли під приводом співпраці з ворогом і за майновим критерієм: у першу чергу заможніших, аби можна було заселити сербів до їхніх осель[508]. Під час виселення представники нової влади погрожували, що виганятимуть по 200 мешканців Миклушевців кожного разу[509].

Виселяли також тих, хто мав родичів у хорватських збройних силах. Так, із Миклушевців було вигнано 80 мешканців під приводом того, що вони – родичі людей, яких мобілізувала в армію хорватська влада[510]. Жінок, чиї сини були у хорватських збройних формуваннях (поліції, Національній гвардії), били по грудях, кажучи, що вони (груди) вигодовували усташів. Окремих русинів били за те, що їхні дружини були за національністю хорватками[511].

При складанні списків на виселення нова влада не включала туди лише літніх людей. Решту виселяли під гаслом „іншого вибору немає, або ми, або вони”[512].

У жовтні 1991 р., на початку окупації, окремі русинські сім’ї були внесені у списки для ліквідації, які новій владі надали місцеві серби зі штабу ТО[513]. Члени штабу ТО були переконані, що попередня влада села теж мала списки майбутніх жертв серед сербів, але просто не встигла здійснити задумане[514].

Депортації зачепили русинів й українців усіх трьох населених пунктів регіону, де вони проживали у значній кількості.

[504] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 55
[505] Isto. – S. 42; Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4). – С. 8.
[506] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 11.
[507] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 63.
[508] Пушце нас най жиєме. – С. 23.
[509] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 47
[510] Isto. – S. 58, 59.
[511] Isto. – S. 64, 65.
[512] Isto. – S. 42; Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4). – С. 8.
[513] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 16.
[514] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4). – С. 7–8.

Із Вуковара, де до війни жило понад 1,5 тисячі русинів й українців, ще до його падіння втекло 500 осіб[515]. Після окупації у місті проходили погроми, етнічні „чистки”[516], після першої хвилі яких тут лишилося 200 русинів й українців[517]. 20 квітня 1992 р. було вигнано ще 29 осіб, у яких конфісковано 15 будинків та забрано усе рухоме й нерухоме майно[518]. 21 квітня з Вуковара вигнали ще 52 русини й українці[519]. Серед виселених були навіть 82-річні люди або представники змішаних шлюбів, зокрема і серби[520]. Унаслідок блокади, окупації й депортацій у місті майже не залишилося русинів і українців[521]. У їхні будинки заселили сербів із Західної Славонії (на той час вона вже була під контролем хорватської влади).

22 березня 1992 р. частини ЮНА, розташовані у Петровцях, залишили село та вирушили на військові маневри. Туди одразу ж увійшли підрозділи сербської міліції та добровольчих частин (так званих „територіальців”, яких місцеві жителі називали „четниками”[522]) і примусово виселили 52 родини (за різними даними, 112–115 осіб) русинської та української національності[523]. У них було конфісковано 53 будинки, 120 гектарів землі, 31 трактор, 12 легкових автомобілів, 2 вантажівки[524].

Серби, погрожуючи зброєю, дали місцевим жителям 15 хвилин на збори і наказали терміново покинути свої помешкання, взявши з собою лише документи, гроші та цінності. Усі депортовані примусово підписали заяви, що добровільно переселяються у Хорватію, а все майно віддають владі САО Східної Славонії. У разі відмови виселятися петровчанам погрожували негайним знищенням. Влада повідомила, що кожен, хто надумає повернутися, буде вбитий. Виселяли навіть змішані русинсько-сербські та українсько-сербські родини[525]. Окремі селяни опиралися цьому, бо самі служили колись у югославській армії і, за їхніми словами, не хотіли залишати Югославію[526].

[515] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – C. 16.
[516] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8.
[517] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – C. 16.
[518] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 41.
[519] Лист до Президента України // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 40; Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 19.
[520] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 53
[521] Лист до своїх. – С. 22.
[522] Вибрали хижи, вигнали домашніх // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 24.
[523] Jurista M. Zločini i genocid na prostorima bivše Jugoslavije / M.Jurista // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 53; Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 41; Етноцид та примусове вигнання. – С. 24; Лист до Президента України. – С. 40.
[524] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 41.
[525] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[526] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 19.

„Літній школі-92” брали участь 57 українців і 27 русинів[1618]; у „Літній школі-94” – 91 українець і 38 русинів[1619]; „Літній школі-95” – 108 українців і 46 русинів[1620].

Вирівнювання за цією ознакою почалося тільки з 1997 р. Мирна реінтеграція Подунав’я до хорватського простору забезпечила великій кількості дітей русинів, які проживали на цих теренах, можливість опановувати рідну мову: вже у 1997 р. навчатись у „літню школу” приїхало 85 русинів і 86 українців[1621]. У „Літній школі-99” брало участь 52 русини і 49 українців, у „Літній школі-2000” їх було по 43[1622].

Щороку С.Бурді та іншим організаторам „літніх шкіл” закидали, що на цих заходах мало русинських дітей. Він це пояснював тим, що найбільший інтерес до участі у „літніх школах” проявляли учні зі Славонського Броду і навколишніх сіл, а також з Липовлян, Нової Субоцкі і Новскі. А це ареал проживання саме українців.

На нашу думку, серед учасників „літніх шкіл” русинів було менше, аніж українців, з кількох причин. Передовсім, це війна, оскільки ареал розселення русинів був пов'язаний саме з районом бойових дій або тимчасово окупованих територій (йдеться про велику розпорошеність русинських дітей, котрі внаслідок хорватсько-сербської війни у статусі вигнанців тимчасово перебували у 40 місцевостях Хорватії). Більшість з русинських дітей, які перебували на окупованих територіях, не мали хорватських документів, що унеможливлювало їхній приїзд до Загреба[1623].

Процес мирної реінтеграції Подунав’я до хорватського простору спричинив те, що велика кількість дітей русинів, які проживали на цих теренах, отримала можливість вивчати рідну мову та безперешкодно брати участь у „літніх школах”[1624]. Тому в 1997 р. у „літній школі” кількість дітей українського і русинського походження була майже однаковою, а русинських учителів уперше за останні роки було більше, ніж українських.

[1618] Лєтни школи Русинох и Українцох Горватскей. – С. 53–54.
[1619] Лєтна школа Русинох и Українцох Горватскей – Загреб ’94 // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 8–10; Burda S. Ljetna škola Rusina i Ukrajinaca Hrvatske – Zagreb ’94 / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 63.
[1620] Такач Г. На лєтних школох 95 нєрозмирни числа учаснїкох по местох и националней припадносци / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 16/17. – С. 11–12.
[1621] Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97 / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 54.
[1622] Закончена ище єдна лєтна школа // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 11; Takač G. Ljetna škola / G.Takač // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 5; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 151–152.
[1623] Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.
[1624] Бурда С. Літня школа русинів і українців в Республіці Хорватія – Загреб 97. – С. 54; Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 21.

На значну роль, яку відводили „літнім школам" керівники русинсько-української громади, вказує той факт, що у структурі СРіУ серед відділів і комітетів (серед яких був і відділ освіти) функціонував і спеціальний підвідділ „літніх шкіл"[1614]. Хоча у фінансовому вимірі витрати на „літні школи" становили незначний відсоток бюджету Союзу русинів та українців (наприклад, 1,24 % у 1993 р.), значно поступаючись не тільки витратам на авторські гонорари (18,16%), дотаціям для культурно-мистецьких товариств (4,16 %), а й, скажімо, витратам на телефонний зв'язок (2,28 %)[1615].

„Літні школи" проводилися у час шкільних канікул упродовж усього останнього десятиліття XX ст. (за винятком 1991 р., коли саме влітку почалася хорватсько-сербська війна), незважаючи на несприятливі соціально-політичні умови. На відміну від довоєнного періоду, коли „літні школи" створювались у різних населених пунктах країни, під час війни єдина можливість організувати їх збереглась у столиці Хорватії – Загребі, оскільки майже всі інші місця компактного проживання русинсько-української громади зазнавали щоденного обстрілу з сербського боку, а значна частина з них узагалі перебувала під контролем сербських автономних утворень. Керівником школи призначено українського діяча Союзу русинів та українців Хорватії Славка Бурду.

Вже у 1992 р., у нелегких умовах, СРіУ зумів згуртувати в одному місці понад 80 дітей і 20 викладачів на 15 днів[1616]. Учасниками були діти та молодь як із рідних місць, так і вигнанці (із Загреба – 19, Вуковара – 9, Каніжі – 22, Петровців – 7, Липовлян – 11, Сібіня – 3, Славонського Броду – 5, Раєвого Села і Винковців – по 2, Андрієвців, Осієка, Джаково – по 1)[1617].

Характерно, що коли С.Бурда привітав дітей з Каніжі та Славонського Броду з прибуттям українською мовою, відповіді від них не почув, а дехто взагалі не розумів українську. Виявляється, що тоді учасниками школи стали й діти інших національностей з вищезгаданих місцевостей, оскільки їхні батьки у воєнний час вирішили їх відправити у безпечне місце. Зрештою, усі діти залишилися у школі, навчалися за її програмою, зокрема вивчали мову.

Учасників „літньої школи", зазвичай, ділили на групи – русинські й українські. А ті, у свою чергу, дробилися на менші групи залежно від рівня володіння рідною мовою (їх могло бути дві або три – початкова і старша або початкова, середня і старша).

Аналіз кількісного і національного складу учнів дає підстави констатувати значну диспропорцію учасників з огляду на їхню мову. Так, у

[1614] Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.
[1615] Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu.
[1616] Числени схадзки Союзу, аж и у двох дійох. – С. 33.
[1617] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske 1991. – 1993. g. (4). – С. 29–30.

Для виселенців надали автобус без сидінь (щоб їх більше вмістилось). Дорогою автобус зупинили сербські вояки і, забравши навіть те, що петровчани встигли взяти із собою, вислали їх до Боснії[527].

Під час депортації неподалік стояв повний автобус сербів з Папука, котрі чекали, аби петровчани залишили село, щоб заселити їхні спорожнілі будинки[528]. Загалом на місце виселенців планувалося заселення сербів з Дарувару, Пакрацу та інших місць Західної Славонії[529].

Не уникнули депортації і миклушевчани. Перед виселенням русинів з Миклушевців серби вчинили такі ж дії 16 березня 1992 р. із хорватами навколишніх сіл[530].

До 15 травня 1992 р. у селі перебувала ЮНА, яка ще так-сяк захищала місцеве населення від вигнання. Армія, у якій більшість становили словаки та угорці, кілька разів (навіть з використанням танків) не допускала прихід сербських паравійськових формувань[531].

Щойно із села відійшов митровацький корпус ЮНА, серби, які до того активно озброювались[532], стали вимагати від миклушевських русинів виселятися. В іншому разі їм погрожували смертю від угруповань „Білі орли" та „Шешелівці" з Боснії[533].

18 травня приїжджі серби з Подравської Слатіни та Папука, а також члени штабу ТО та їх прибічники виселили з Миклушевців 40 сімей (102-105 осіб) українців й русинів[534]. Серед вигнаних – 50 жінок і 16 дітей, решта – літні люди[535]. Найстарший з них був 1909 року народження (на момент виселення йому сповнилося 82 роки), а наймолодший – 1990 року (фактично однорічна дитина)[536].

Щоб залякати миклушевчан, було вбито трьох найбагатших мешканців села. Усім мешканцям дали 10 хвилин на збори, у протилежному разі погрожували вбивати непокірних[537]. Було дозволено взяти лише найнеобхідніше, та й те дорогою відібрали[538].

[527] Там само. – С. 17; Етноцид та примусове вигнання. – С.24; Киш М. Вигнати русини и українци / М.Киш // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С.19.
[528] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 19.
[529] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[530] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 49–50.
[531] Isto. – S. 61.
[532] Вибрали хижи, вигнали домашнїх. – С. 24.
[533] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 61.
[534] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – С. 41.
[535] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 61.
[536] Isto. – S. 56–58.
[537] Вибрали хижи, вигнали домашнїх. – С. 24.
[538] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 11.

Окремі вигнанці під час депортації підписували заяви про добровільну передачу свого майна штабу ТО Миклушевці (а не РСК в цілому)[539]. Було конфісковано 15 будинків, щонайменше 300 га землі, 24 трактори, 4 комбайни, 7 автівок, 2 вантажівки[540] (за іншими даними – 45 будинків, 300 гектарів землі, 28 тракторів, 6 комбайнів, 12 легкових і 3 вантажних авта[541]).

Під час виселення русинів на околиці села чекали сербські колоністи з Подравської Слатіни[542].

Свідком депортації миклушевчан був російський батальйон миротворців УНПРОФОР (United Nation Protected Forces – Сили ООН із захисту). Цікаво, що місцеві мешканці вважали, що ці миротворці – з України![543] (Загалом українські вояки ООН часто згадувались у хорватській пресі з негативного боку: контрабанда, колабораціонізм з однією із воюючих сторін, корупція[544]). Батальйон не виправдав сподівань русинів та українців і не захистив їх. Очевидці казали, що миротворці не насмілилися зупинитися у селі та просто пройшли через нього[545].

Миклушевчани сподівались, що коли миротворці УНПРОФОР переймуть владу в регіоні, то вони матимуть кому скаржитися. Але так не сталося[546]. Пасивність миротворців деякі лідери русинсько-української громади у Хорватії назвали тихою підтримкою сербських воєнізованих угруповань.

Наслідки депортації українців і русинів у Хорватії негативно позначилися і на їхній спільноті в Сербії. Так, Юліан Тамаш, тодішній голова Союзу українців-русинів Югославії, який вимагав миротворчої інтервенції від посольства Російської Федерації у Белграді, після того був змушений тимчасово залишити країну.

Водночас міжнародний трибунал у Гаазі жодного разу не виокремив страждання та депортацію українців Хорватії під час численних судових процесів над звинуваченими у злочинах югославської війни[547].

Чергове виселення миклушевчан української та русинської національності сербська ТО здійснила у червні 1992 р.[548] 12 червня планувалося виселити із села ще 12 родин[549]. 20 червня чергова група селян

[539] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 62.
[540] Застановце ґеноцид (апел Союзу Русинох и Українцох Югославиї). – С. 26.
[541] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 41.
[542] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 61.
[543] Isto. – S. 58.
[544] Українські УНПРОФОРци // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 55.
[545] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 60, 61.
[546] Isto. – S. 63.
[547] Тисячі українців постраждали від військових злочинів Хаджіча // http://tyzhden.ua/News/26822
[548] Писмо проф. Буїли американському сенаторови Паулу Симону // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 29.
[549] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 58.

загалом власної національної ідентичності. Це все досягається, зокрема, й через систему освіти, яка покликана відігравати роль охоронця національної свідомості представників етнічних меншин.

Звичайним навчанням усі школярі та молоді люди не могли бути охоплені через велику розпорошеність і малочисельність нашої діаспори. Тому було розпочато проведення культурних семінарів, згодом – таборування, що, врешті, трансформувалось у „літні школи".

Перший такий захід Союз русинів і українців Хорватії організував і провів 1969 р. у Вуковарі, другий – 1974 р. біля міста Нова Градішка. З 1979 р. подібні акції відбувалися щороку. Оскільки ж від організації таких заходів відмовилися дві інші республіки (Сербія та Боснія і Герцеговина), то на такі таборування прибувала тамтешня молодь, причому деколи її було більше, ніж із самої Хорватії.

Загалом з 70-х років XX ст. Союз русинів і українців організовував і проводив подібні заходи спочатку у Вуковарі, Липовлянах, Ілоку та інших населених пунктах Хорватії, а згодом – постійно в Ердуті (до 1990 р. включно). За увесь час проведення „літніх шкіл" рідну мову та культуру вивчили чи вдосконалили щонайменше 2 тис. молодих людей русинської й української національності обох статей.

„Літні школи" зазвичай складалися із двох частин. Учасниками першої з них були учні основної школи (так звана „літня школа" школярів), учасниками другої – учні середньої школи, студенти і молодь („літня школа" молоді).

Соціально-економічні та політичні зміни в Югославії, які відбувалися з другої половини 1980-х років, не могли не позначитися на організації та проведенні „літніх шкіл", насамперед на їх фінансуванні. Через це „Літня школа-90" проходила за скороченою програмою, з меншою від звичайної кількістю учасників і за відсутності підсекції для молоді[1611].

Надалі становище русинів й українців погіршилося з огляду на військову агресію на Хорватію Югославської народної армії та сербських парамілітарних формувань.

Сербська агресія перервала шкільну освіту в навчальних закладах, де викладалась мова русинів й українців. У 1991-1993 рр. склалася критична ситуація з освітою[1612]. В умовах війни було організовано „малі школи"[1613]. Проте вони працювали нерегулярно, то припиняючи, то відновлюючи свою діяльність. Тобто, проведення „літніх шкіл" у той час було чи не єдиним засобом підтримання на належному рівні освіти рідною мовою.

[1611] Лєтна школа '90 з новима учителями // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 11; У чим проблем же нє було ище лєпше? // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 27.
[1612] Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.
[1613] Burda S. Naše „male škole". – S. 66–67; Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 14–15.

способом, а через ігри та розваги, аби зацікавити дітей прийти й наступного разу[1602].

Освітнє законодавство Хорватії постійно оновлювалося. За „Законом про виховання і освіту мовами національних меншин" (1997 р.), навчання відбувалося за трьома основними моделями: „А" – мовою національної меншини; „В" – двомовним викладанням; „С" – плеканням рідної мови та культури[1603]. Незначні зміни до цієї системи запровадив новий освітній закон 2000 р.[1604].

Українська громада РХ співпрацює з Міністерством освіти, науки і спорту над проектами реалізації вивчення в школах української мови як додаткового предмета за моделлю „С" для дітей українського походження у Вуковарі, Петровцях, Пишкуревцях, Осієку, Липовлянах та в інших осередках, де проживають представники української національної меншини[1605].

Українська мова на сьогодні вивчається в трьох школах за моделлю „С", тобто діти в суботу та в пообідні години вивчають мову, географію, культуру країни, з якої вони походять[1606].

Незважаючи на низку здобутків у царині освіти, ситуація в громаді зі знанням української мови та її вивченням у школах є складною, що пояснюється як пасивністю українців, так і розпорошеністю українського населення[1607]. Не краща ситуація і з русинською: нею не розмовляє більшість населення таких традиційних русинських осередків як Петровці й Миклушевці[1608]; багато як молодих, так і літніх русинів навіть не вміють читати русинською[1609]; у Вуковарі, де за переписом населення 2001 р. проживало 567 русинів, викладання рідної мови не відбувалося через небажання батьків[1610].

„Літні школи"

Важливим завданням усіх хорватських русинів та українців було і залишається збереження у новому середовищі своїх назви, мови, звичаїв та

[1602] Гарди Д. Руснаци у Славониї дакеди и нєшка // http://www.rusnaci.org/rusnaciorg/Croatia/RK/RusnaciuSlavoniji/Vsemenjejistarsi.aspx
[1603] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 15.
[1604] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8; Tatalović S. Nacionalne manjine i hrvatska demokracija. – S. 165; Организация объединенных наций. – С. 71.
[1605] Звіт про роботу Української громади Республіки Хорватія за період від 22 серпня 2009 року до 30 червня 2010 року. – С. 4.
[1606] Lovčenko O. Najstarija ukrajinska dijaspora živi u Hrvatskoj / O.Lovčenko // Manjinski forum. – Prosinac 2011. – Broj 48. – Godina VIII. – S. 8.
[1607] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.
[1608] Ліїкар Д. Зоз траценьом прешлосци трациме и будучносц. – С. 141.
[1609] Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje // http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html
[1610] Ліїкар Д. Зоз траценьом прешлосци трациме и будучносц. – С. 141.

(три повні автобуси) була переписана, загнана до автобусів та вивезена із села. Унаслідок втручання УНПРОФОР ці автобуси повернені до Миклушевців, а люди до своїх будинків[550].

Проте коли селяни повернулися, місцева сербська міліція погрожували їм смертю та стріляла по їхніх обійстях. Люди вимагали від УНПРОФОР надати їм безпеку, але цього не добились[551].

Тобто, прибуття миротворчих сил ООН практично не змінило ситуацію. Навпаки, останні просто намагалися не помічати фактів продовження дискримінації несербів. Зокрема, вигнання мешканців з Петровців 22 березня 1992 р. відбулося за мовчазної згоди „блакитних шоломів", а в примусовому виселенні русинів з Миклушевців 18 травня миротворці ООН допомогли автобусами[552].

На початку 1994 р. русини й українці почали „блокувати" УНПРОФОР на знак протесту проти неефективної діяльності миротворців. Їх, зокрема, звинувачували у незаконній торгівлі з сербами[553].

Українські родини, які ще залишились у тих місцевостях (це здебільшого селяни), жили практично в табірних умовах, з обмеженою свободою руху. Над ними постійно знущалися, їх били, позбавляли найнеобхідніших речей і харчів, в агресивній формі примушували залишати свої будинки, щоб їх заселити сербами і таким чином штучно змінити національний склад населення регіону[554]. Так, миклушевчани довший час перебували без струму, води (електро- і водопостачання у селі відновилося 20 січня 1992 р.[555]), телефонного зв'язку, мали серйозні труднощі з постачанням продуктів[556]. У Петровцях електроенергії і води не було аж до початку лютого 1992 р.[557]

Навесні 1993 р. на окупованих територіях проживання русинів й українців мали місце майнові конфлікти між місцевими і прибулими сербами, причому другі поступово перебирали владу[558]. Сюди переселились серби як з інших регіонів Хорватії, так і з Боснії. Влада РСК їх обдурила, обіцяючи тут великі будинки і майно. Переселенці у переважній більшості не були селянами і не вміли працювати на землі. Тож поля були оброблені тільки

[550] Писмо проф. Буїли американцкому сенаторови Паулу Симону. – С. 29.
[551] Там само. – С. 30.
[552] Там само. – С.29–30.
[553] Киш М. Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция / М.Киш // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 7–8.
[554] Етноцид та примусове вигнання. – С. 24; Голгота Русинох и Українцох // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 27.
[555] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 48.
[556] Isto. – S. 43
[557] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (3). – С. 13.
[558] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 88–89.

поблизу села. Навіть якби новоприбулі й хотіли працювати, то не змогли б – не було пального та сільськогосподарської техніки (все вивезли у Сербію)[559].

Частина миклушевчан добровільно емігрували через Руський Керестур та Угорщину до Хорватії[560]. Біженці свідчили: у селі беззаконня. Мародери вдиралися до будинків і забирали все, що потрапляло до рук. Місцеве населення безсило чекало, коли це все завершиться. Не було медикаментів, електричного струму, води, поширювалися хвороби[561]. Траплялися випадки суїциду. Вийшла з ладу місцева насосна станція, і для купівлі нових насосів мешканці змушені були складатися по 10 дойчмарок[562].

На початку 1995 р. у Миклушевцях панувало безвладдя, що супроводжувалось постійними грабунками[563].

Які ж були загальні втрати русинів й українців під час хорватсько-сербської війни?

На початок 1992 р. СРіУ мав тільки орієнтовні дані про втрати і страждання русинсько-українського населення: біля сотні вбитих і загиблих, сотня поранених, сотня втікачів, сотня полонених, зниклих та відведених у сербські табори[564]. На початок березня 1992 р. цифри Союзу набули реальних обрисів: загиблих – 127, поранених – 295, ув'язнених – 322, вигнаних, біженців та зниклих безвісти – 1395 осіб[565].

16 березня 1992 р. СРіУ надав Сабору детальнішу інформацію про страждання русинів й українців у війні[566]:

Опчина	Померло (загинуло, вбито, замордовано, повішено)	Поранено	Зазнало побоїв та переслідувань	Ув'язнено у таборах	Вигнанців, біженців та зниклих безвісти	Знищено будинків	Знищено культурних, освітніх та сакральних об'єктів	Конфісковано автомобілів та сільгосптехніки
Вуковар, у тому числі:	132	270		300	800	400	9	200
Петровці	14	15	100	10	300	50		200
Миклушевці	7	10	50	12	145	10	5	130
Новска і Липовляни		3			75	8		
Інші (Винковці, Жупаня, Осієк, Джаково, Загреб, Славонський Брод)	10	15	20	20	350			

[559] Isto. – S. 96.
[560] Isto. – S. 89.
[561] Isto. – S. 96.
[562] Isto. – S. 90, 91.
[563] Isto. – S. 106.
[564] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 41.
[565] Етноцид та примусове вигнання. – С. 24.
[566] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (2). – C. 44.

Загалом присутні зійшлися на думці, що усі ці зусилля могли принести результат тільки за підтримки самих представників русинської та української меншин та їх дітей[1590].

Одним із головних результатів роботи Комітету з освіти СРіУ стали батьківські збори у Петровцях та Миклушевцях на початку 1999 р. На них майже одноголосно було прийнято рішення про відновлення навчання рідною мовою: для Петровців – русинською й українською, для Миклушевців – русинською[1591]. Всього планувалось охопити близько 60 русинських та 30 українських школярів[1592]. Крім вивчення мови, було заплановано секції літератури, театру, декламування, фольклору, вишивання та хорова[1593].

Навчання у Петровцях і Миклушевцях відновилося наприкінці 1998-99 навчального року[1594], у перші весняні дні 1999 р.[1595], хоча проблеми з підручниками та програмами залишалися і надалі.

У 1998/99 навчальному році діти могли вчити рідну мову, крім Петровців та Миклушевців, ще у Загребі та Липовлянах. В останніх двох населених пунктах навчання тривало цілий рік[1596].

Вже у 2000 р. у Петровцях було проведено вечір, присвячений Т.Шевченку, на якому його твори читали місцеві учні, що вивчали рідну мову з учителькою Т.Ласик. Цим заходом було продемонстровано батькам та всім присутнім конкретні результати освітньої роботи[1597].

Того ж року вивчення української мови розпочалося у селі Шумече[1598].

Реінтеграція Подунав'я не привела до відновлення освіти українською та русинською мовами в Хорватії у повному обсязі. Зокрема, у Славонському Броді та навколишніх селах, попри велику кількість українських дітей, вивчення рідної мови у 1999 р. не проводилось[1599]. Станом на 2000 р. навчання не розпочалося в Осієку, Винковцях, Вуковарі, Загребі, Раєвому Селі[1600].

При цьому не вистачало вчительських кадрів. Так, Тетяна Ласик викладала одночасно у Липовлянах, Славонському Броді, Каніжі та Шумечі[1601]. Наталка Гнаткова одночасно вчителювала у Петровцях, Вуковарі та Раєвому Селі. Викладання дисциплін переважно відбувалося не класичним

[1590] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22.
[1591] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 5.
[1592] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 148.
[1593] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 5.
[1594] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1595] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 148.
[1596] Шановні читачі Віночка // Віночок. – 1999. – № 22. – Обкладинка 2.
[1597] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 161.
[1598] Там само. – С. 167.
[1599] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1600] Тимко О. Між двома „Віночками" / О.Тимко // Віночок. – 2000. – № 25. – С. 3.
[1601] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 21.

пенсіонерка. Для відновлення викладання рідною мовою необхідно було бажання рідних та самих дітей.

У Миклушевцях було 32 школярі, і для відновлення викладання русинською мовою отримано повну підтримку директора місцевої школи.

У Петровцях, де жило близько 90 русинських та українських дітей, було кілька викладачів, які могли викладати українською та русинською мовами. Розглядалося питання, щоб старші учні не відвідували вуковарські школи, де викладання проводилось хорватською[1586], а залишалися у Петровцях.

У Вуковарі (близько 30 русинських та українських дітей) приміщення для навчання надала одна з міських шкіл, а вчителів пропонували запросити з Петровців. Крім навчання, планувалося організувати фольклорну секцію.

У Славонському Броді (19 школярів з українських родин) через відсутність учителя навчання припинилося, тож для його відновлення пропонувалося запросити вчительку Тетяну Ласик з Липовлян.

У Каніжі (близько 30 дітей українського походження) приміщення та інші умови обіцяла надати місцева влада, а на посаду викладача також рекомендували Т.Ласик. Найбільша проблема на той час – переконати дітей та їх родини відвідувати уроки рідної мови, які планували поєднувати з уроками музики та танців.

Аналогічна проблема мала місце і в Шумечі (близько 20 українських школярів), де перед війною також викладалася українська мова.

В Осієку (близько 10 школярів), де певний час викладала студентка Блаженка Туринські, пропонувалося відновити навчання, поєднавши з уроками танцю[1587].

У Загребі місцеве КПТ організовувало факультативне вивчення рідної мови, і на уроки приходило близько 10 українських школярів. Для викладання русинської мови теж створили умови – забезпечили відповідне приміщення, запросили викладачів. Проте через недостатній інтерес до вивчення русинської мови школярів набрати не вдалося[1588].

Тільки в Липовлянах з 1994 р., стараннями священика Ярослава Лещишина за повної підтримки шкільного керівництва, очільників СРіУ та батьків, безперервно вивчали українську мову. Єдиною проблемою було те, що із 26 українських дітей уроки рідної мови відвідувало лише 12[1589].

[1586] Бичанич Ю.Х. Проф. Томислав Рускай. – С. 40.
[1587] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22.
[1588] Там само; Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 30.
[1589] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 21; Такач Г. Почала настава мацеринского язика у Липовлянох и Загребе. – С. 36.

Станом на 23 березня 1992 р. на окупованих територіях загинуло 163 русини й українці, що складало 24,5 % від загального числа всіх загиблих представників національних меншин Хорватії[567].

30 травня СРіУ надіслав українському Президенту Л.Кравчукові листа, де містились такі дані про страждання діаспори: загинули в обороні батьківщини – 30 осіб, цивільні жертви – 123, вбиті й розстріляні – 19, замордовані й зарізані – 5, повішені – 2, поранені – 313, полонені та перебували в концтаборах у Сербії – 242, зазнали жорстоких знущань на окупованих територіях – 360, примусово вигнані – понад 2000, біженці – 280, доля невідома (безвісти зникли) – 310[568].

На серпень 1992 р. загинуло 300, зникло 350, у сербських концтаборах перебувало 200 русинів й українців[569]. На початок 1993 р. кількість загиблих русинів й українців перевищила 300 осіб, при цьому доля ще 400 залишалася невідомою.

У Петровцях, де до війни проживало 737 русинів і 230 українців, їх на 1994 р. залишилось відповідно 500 і 200. В умовах окупації значно зросла смертність серед селян, що пояснювалось тяжким становищем з їжею та ліками, а також постійним страхом. Подібне становище було і в Миклушевцях, де з 493 русинів і 7 українців лишилось тільки 200 русинів[570].

Тобто, разом у Петровцях і Миклушевцях залишилось менше тисячі мешканців[571].

Загалом втрати русинів й українців за час хорватсько-сербської війни склали 3,5% (тоді як за роки ІІ Світової війни їх загинуло 2%)[572]. За оцінками окремих дослідників, у Хорватії загинуло 8 % українців та русинів (близько 470 осіб)[573]. Тобто, існувала небезпека розселення або навіть біологічного винищення (зникнення) українсько-русинської громади[574].

Матеріальні втрати русинсько-української громади у війні склали 300 млн. хорватських динарів[575].

Підсумовуючи, маємо всі підстави стверджувати, що у згаданих місцевостях становище русинів й українців мало виразний характер етноциду, що ставило під сумнів саме існування нашої діаспори в Хорватії[576].

[567] Положенє националних меншинох у Горватскей. – С. 4.
[568] Лист до Президента України. – С. 40; Єременко М. Хто зупинить геноцид на Балканах? / М.Єременко // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 25.
[569] Слово представників Союзу на Всесвітньому форумі українців. – С. 45–46.
[570] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 17.
[571] Jolić S. „Мушим найсц синов гроб". – С. 13.
[572] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 18.
[573] Лавер О. Втрати населення СРСР, країн СНД та українського народу у війнах та етнічних конфліктах 1945-2005 рр. – С. 449; Чорний С. Українці в Євразії. Чисельність і розміщення за переписами 1897–1990 рр. / С.Чорний. – К., 2002. – С. 156, 157.
[574] Лист до Президента України. – С. 40.
[575] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 18.
[576] Етноцид та примусове вигнання. – С. 24; Застановце ґеноцид (апел Союзу Русинох и Українцох Югославиї). – С. 26.

3. Русинсько-українські біженці та вигнанці

Хорватсько-сербська війна посилила міжнаціональний антагонізм, спричинила практику етнічних чисток і виникнення величезної кількості біженців та вигнанців.

Логічним вважаємо таке трактування термінів: біженці – особи, що самі втікали перед небезпекою війни; вигнанці – ті, хто не хотіли добровільно залишати домівки, тому їх виселяли примусово. Проте у розглядуваному прикладі це не зовсім так.

На початку Вітчизняної (хорватсько-сербської) війни у Хорватії стосовно всіх мешканців, які змушені були залишити свої оселі, використовувався термін „біженці". Однак, оскільки міжнародне право статус біженців визнає тільки за тими особами, котрі перебувають поза межами своєї держави, то в Хорватії для означення вимушених мігрантів усередині країни („внутрішніх біженців") стали вживати термін „вигнанці"[577]. За хорватськими законами статус вигнанців могли отримати ті, які залишили свої домівки, але залишились у Хорватії, а статус біженців ті, які виїхали до інших держав[578]. Біженцем визнавалася особа, яка „знаходиться поза межами рідної країни внаслідок добре обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідування через свою расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи або політичні погляди, і не може або внаслідок таких побоювань не бажає скористатися захистом своєї країни..." (Конвенція 1951 р. про статус біженців)[579].

Станом на середину листопада 1991 р. у Хорватії налічувалося близько мільйона біженців і вигнанців[580]. До 27 грудня 1991 р. 703 тис. осіб (14,7 % від усього населення Хорватії) були змушені залишити свої домівки[581]. На початок 1992 р. у Хорватії нараховувалось близько 310–350 тис. таких осіб, 65 % яких були діти. Якщо ж додати ще 180 тис. тих, що залишили межі держави, перебравшись до Угорщини, Боснії і Герцеговини, Словенії, Італії, Німеччини, Австрії, то загальна кількість біженців і вигнанців становила 600 тисяч без врахування 140 тис. біженців-сербів[582].

[577] Živić D. Demografski okvir i gubitci tjekom Domovinskog rata i poraća. – S. 471.

[578] Киш М. Зоз лєтного зашеданя Собору / М.Киш // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 8; Хто вигнати („проґнаник"), а хто вибеженєц („избєглица") // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 4.

[579] Сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.unhcr.org.ua/main.php?article_id=5&view=full – Назва з екрану.

[580] Звернення СРУРХ до товариства „Україна". – С. 20.

[581] Šakić V. Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu. – S. 389–390.

[582] Трагедія Хорватії // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 36; Spajić-Vrkaš V. Hrvatska razotkriva Janusa / V.Spajić-Vrkaš. – Zagreb, 1992. – S. 52–53.

школярі, що вчилися тоді за сербськими навчальними програмами, отримали офіційно визнані атестати[1581].

Учителі русинської мови з Петровців та Миклушевців Ксенія і Дюра Лікар, Томислав Рускай і Меланія Дюдяр, які за сербської влади залишилися без роботи, неодноразово звертались за допомогою до УНТАЕС, СРіУ і місцевої хорватської влади. Але лише після реінтеграції Подунав'я отримали можливість працювати[1582].

Оскільки діти під час окупації не могли вчити рідну мову, а у вигнанні її вивчали одиниці, тож планувалось якомога швидше, восени 1998 р., відновити навчання рідною мовою[1583]. 28 травня 1998 р. у Вуковарі відбулась нарада Комітету СРіУ з освіти із представниками центральної та місцевої влади, освітніх установ та вчителів Вуковарсько-Сріємської жупанії з питань відновлення освіти мовами меншин. Були присутні всі викладачі русинської та української мов, помічник міністра освіти та спорту Б.Шімлеша. Порядок денний зборів включав аналіз стану збереження мови русинів й українців у 1997–98 навчальному році на території Подунав'я та інших землях Хорватії, план і програму навчання рідної мови у школах на наступний навчальний рік[1584].

Союз звернувся з проханням до регіональних товариств, щоб ті надали списки дітей і молоді, які бажають вивчати рідну мову та визначили час для її вивчення. Організація шкільництва рідною мовою у Загребі ускладнювалась великою розпорошеністю дітей у столиці. Тому пропонувалось якнайшвидше знайти приміщення для навчання в одному місці[1585].

Після завершення реінтеграції Подунав'я було створено умови для відновлення вивчення рідної мови у Петровцях, Миклушевцях і Вуковарі. Пропонувалося відновити її вивчення також у Славонському Броді, Каніжі, Шумечу.

10 листопада 1998 р. відбулося чергове засідання комітету СРіУ з освіти. Були присутні викладачі української та русинської мов, директори шкіл, у яких вивчалися ці мови, представники хорватських урядових кіл та керівники Союзу.

На засіданні розглянули ситуацію з освітою за 1998 р. та її перспективи. Так, у Раєвому Селі, де під час війни навчання рідною мовою не проводилось, проживало 11 русинських дітей різного віку та вчителька-

[1581] Такач Г. Вихованє и образованє на язикох националних меншинох. – С. 21.

[1582] Там само.

[1583] Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 7.

[1584] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 6.

[1585] Тимко О. Актуална розгварка зоз председательом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8.

вигнанців з Петровців та Миклушевців. В Осієку, після кількарічної перерви, „малу школу" відвідувало 9 дітей, які там вивчали мову, співи й танці[1573].

„Малі школи" працювали нерегулярно. У Раєвому Селі „мала школа" довго не могла почати працювати через невирішені питання між школою, жупанією та СРіУ. Затримка з роботою такої школи через тривале узгодження термінів її проведення була і в Загребі. А у Славонському Броді „мала школа" не працювала через відсутність кадрів. Фактично у всіх осередках існували проблеми різного характеру . Багато чого залежало від ентузіазму педагогів[1574].

Велику допомогу у функціонуванні „малих шкіл" надавали директори загальноосвітніх установ, при яких функціонували ці школи, відділи освіти місцевої влади у Славонському Броді, Винковцях, Осієку і Сисаку та відділ освіти Міністерства освіти і спорту[1575].

Програми з викладання української мови для цих „тижневих" шкіл готував Міжнародний центр освіти, культури і науки у Львові, який до них включив освітній досвід української діаспори з усього світу. Ці програми СРіУ надавав хорватському Міністерству освіти і культури для узгодження з програмами викладання у хорватських школах[1576].

Через недостатнє фінансування з боку Міністерства освіти СРіУ змушений був дофінансовувати „малі школи" зі свого бюджету[1577].

У 1998 р. „малі школи" з вивчення української мови працювали лише в Липовлянах (13 учнів) та Загребі (9 учнів). „Малу школу" для русинських дітей столиці не вдалося відкрити ні того, ні наступного року, оскільки батьки просто не приводили своїх дітей[1578].

У березні 1998 р. припинилось викладання русинської мови у Винковцях, оскільки більшість учнів були дітьми вигнанців, і з поверненням додому вони залишили Винковці[1579].

Під час *реінтеграції* Подунав'я актуальним завданням було повернути довоєнні досягнення: 4-річна освіта рідною мовою у Петровцях та Миклушевцях та факультативне навчання в окремих школах Вуковара[1580].

Була досягнута домовленість між хорватським урядом та УНТАЕС про визнання освіти і шкільних атестатів, здобутих на території Подунав'я з 1991/1992 по 1996/1997 навчальні роки. Таким чином русинські й українські

[1573] Тимко О. Цо буде зоз малими школами у тим школским року? – С. 13.
[1574] Там само. – С. 14.
[1575] Burda S. Naše „male škole". – S. 67.
[1576] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.
[1577] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14–15.
[1578] Тимко О. Урокі рідної мови / О.Тимко // Віночок. – 1998. – № 21. – С. 15; Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 30.
[1579] Такач Г. Престала настава мацеринского язика у Винковцох / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 25.
[1580] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14.

Широке визнання Хорватії 15 січня 1992 р. і два місяці відносного миру сприяли тому, що багато людей повернулися додому. Після вибуху війни в Боснії і Герцеговині (весна 1992 р.) проблема вимушених мігрантів у Хорватії знову загострилась. У 1993 р. у Хорватії було зареєстровано 252 тис. вигнанців і 386 тис. біженців з Боснії[583]. Останній фактор утруднював опіку і надання допомоги власне хорватським біженцям і вигнанцям.

Станом на 3 червня 1992 р. у країні перебувало 261808, а за межами держави – 117717 переміщених осіб[584].

Із початком війни з Республіки Сербська Країна було вигнано 237 тис. місцевих жителів, серед яких хорвати складали 93 %, серби – 2,5 %, представники інших народів – 4,5%[585]. Хорватів та інших несербів у Сербській Країні залишилось лише 5 % від їхньої довоєнної кількості. Було зруйновано близько 350 несербських населених пунктів[586].

Після запровадження у район конфлікту миротворців ООН „етнічні чистки" продовжувались. Лише за 1992-1993 рр. у секторі "Схід" було вбито 800 та зникло безвісти 1000 хорватів[587]. Замість них сектор заселяли переселенці із Сербії[588].

Ця проблема безпосередньо зачепила і нашу діаспору.

Перші біженці з русинських населених пунктів Східної Славонії з'явилися ще на початковій стадії війни. Так, до окупації свої обійстя залишили 250–260 петровчан[589]. Із Миклушевців окремі селяни виїхали ще в серпні 1991 р.[590] На початку вересня село залишило 44 жінок і дітей, а наприкінці місяця через наближення бойових дій – ще 33 особи[591]. Відступ на початку жовтня 1991 р. з Петровців і Миклушевців підрозділів ЗНГ зумовив від'їзд чергової групи селян[592].

Нова хвиля біженців і вигнанців була зумовлена політикою „етнічних чисток" з боку влади самопроголошеної Республіки Сербська Країна.

[583] Šakić V. Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu. – S. 389–390.
[584] Такач Г. Прегнати и вибеженци велька терха за Горватску / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 6–7.
[585] Šakić V. Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu. – S. 393, 394.
[586] Šterc S. Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske / S.Šterc, N.Pokos // Društvena istraživanja. – Zagreb. 4-5 / God. 2 (1993). – Br. 2–3. – Ožujak–lipanj 1993. – S. 317, 322.
[587] Hrvatska 1994 / [priredio M.Baletić]. – Zagreb, 1993. – S. 94–95.
[588] Yugoslavia through documents: from its creation to its dissolution / [edited by S.Trifunovska]. – Dordrecht; Boston; London, 1994. – P. 660.
[589] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 14; Такаć G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 17.
[590] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 48.
[591] Burda S Iz rada Križnog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – С. 41.
[592] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 10.

27 березня 1992 р. залишило Миклушевці і переселилося у Хорватію 2 родини у складі 8 осіб[593]. Загалом у березні того року під тиском і репресіями з Миклушевців змушені були піти 16 осіб, а з Петровців – 7 родин[594]. 27 червня 1993 року Миклушевці залишає ще одна родина чисельністю 6 осіб[595]. 26 червня 1994 р. з села відходять ще 5 осіб[596].

Наймасовішими та резонансними були депортації русинів й українців у 1992 р. з Петровців (22 березня, понад 110 осіб), Вуковара (21 квітня, 52 особи), Миклушевців (18 травня, близько 100 осіб)[597].

З території опчини Вуковар, де була найбільша концентрація русинів й українців, з 84 тис. мешканців вигнано 50 тисяч, які розпорошилися по 300 місцях Хорватії, а 5 тисяч перебувало за кордоном[598].

Багато українців та русинів емігрували до Австралії, Канади, США, Австрії, Німеччини, хоча надійні демографічні дані про ці процеси відсутні.

Оскільки збройні конфлікти, що супроводжували розпад Югославії, породили нову хвилю еміграції українців (до Канади, наприклад, виїхало щонайменше 500 осіб), то нині й за межами колишньої Югославії активно функціонують культурницькі організації на зразок Канадського об'єднання українців колишньої Югославії, що було засновано М.Ляховичем у Торонто (2002 р.)[599].

Половина русинів й українців опчини Вуковар опинилася під окупацією, інші були вигнані й розселені по всій Хорватії: Градац, Хвар, Раб, Загреб, Кумровец, Крижевці, Доні Михолац, Джаково, Славонський Брод, Винковці[600].

16 березня 1992 р. Кризовий штаб СРіУ оприлюднив дані про русинсько-українських біженців та вигнанців[601]:

Опчина	Вигнанці	Біженці	Зниклі безвісти
Вуковар, у т.ч.:	500	100	200
с. Петровці	200	50	50
с. Миклушевці	120	15	10
Новска і Липовляни	60	15	н/д
Інші (Винковці, Жупаня, Осієк, Джаково, Славонський Брод, Загреб)	200	100	50

[593] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 51.
[594] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (1). – C. 41.
[595] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 90.
[596] Isto. – S. 97.
[597] Jolić S. „Мушим найсц синов гроб". – C. 13.
[598] Горватска нє забула Вуковар // Нова думка. – 1992. – № 96–97. – С. 4.
[599] Белей Л. Українці та українська мова на Балканах // http://www.ethnos.lemky.com/history/292-ukrayinci-ta-ukrayinska-mova-na-balkanakh.html
[600] Такач Г. Успишно положении виберанкови еґзамен. – С. 48.
[601] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (2). – C. 43–44.

вікові групи з вивчення української мови і культури (25–30 школярів), а викладання відбувалося цілий рік[1564]. Перше повоєнне вивчення української мови в Липовлянах відновив священик Я.Лещишин. З 1995 р. уроки мови вела Т.Ласек, яка вивчала її в Україні[1565].

Під час військової акції „Блиск" припинили роботу школи у Загребі та Осієку, а у Славонському Броді та Шумечу навчання припинилося через кадрові та фінансові причини[1566].

У 1996 р. викладалась українська мова у Липовлянах, русинська – у Винковцях[1567]. Певний час „мала школа" існувала і в Раєвому Селі[1568]. У 1996/97 навчальному році сюди ходило 11 дітей, які вивчали мову, історію, співи і фольклор[1569].

У 1997 р. були зроблені нові навчальні програми і плани викладання русинською та українською мовами у школах Хорватії. Навчальний план і програму з української мови, релігієзнавства, музики та культурології зробив Василь Стрехалюк, багаторічний педагогічний радник, автор кількох підручників. План і програму викладання з русинської мови підготувала Євгенія Барич. Але програм з інших дисциплін русинською мовою зроблено не було[1570].

У 1997 р. працювали русинські відділення при хорватських школах тільки у Винковцях і Раєвому Селі, а українські – лише дві групи в Липовлянах[1571]. Завмерли українські відділення у Каніжі, Шумечу, Славонському Броді й у Загребі, а також русинські відділення в Осієку і Загребі[1572].

У 1997/98 н. р. „малі школи" працювали у кількох місцевостях проживання нашої діаспори. У Липовлянах уроки мови, співів і танців щоп'ятниці відвідувало 15-20 школярів. У Винковцях 12 учнів 4 години на тиждень вивчали мову, історію, культуру, співи і танці. Сюди ж ходили і діти

[1564] Там само; Лещишин Я. Сьогодення українців Західної Славонії і Мославіни. – С. 167; Fedak M. KPD Ukrajinaca "Karpati" – Lipovljani. – S. 92.
[1565] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 97.
[1566] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132.
[1567] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.
[1568] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14–15.
[1569] Тимко О. Цо буде зоз малими школами у тим школским року? / О.Тимко // Віночок. – 1997. – № 19. – С. 13.
[1570] Такач Г. Нови наставни плани и програми / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 57.
[1571] Федак М. В Липовлянах річна скупщина КПТ „Карпати". – С. 20.
[1572] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.

У 1994/95 навчальному році із реорганізацією освітньо-педагогічної служби русини й українці знову лишились без радника, бо ця посада в черговий раз була скасована[1557].

У 1994-95 навчальному році у Хорватії було організовано перші регулярні русинські і українські „малі школи”[1558]. Вони почали працювати у Загребі (русинське та українське відділення), Липовлянах, Славонському Броді та Шумечу (по 2 українські відділення), Осієку та Винковцях (по два русинські відділи), Каніжі[1559].

Викладачами у цих школах були: Марія Блотни, Марія Кочур, Раїса Тростинська, Євгенія Барич, Нікола Ступ’як, Степан Петрик, Цецилія Гаргай, Любка Фальц, Янко Чордаш, Мирослав Симонович, Єлена Коновалова-Стефанич. Були серед них і непрофесійні педагоги: у початковій школі Липовлян заняття проводив місцевий священик Ярослав Лещишин, а танцювальну культуру – голова КПТ „Карпати” Мірко Федак[1560].

У Загребі викладання русинської й української мов для 20 дітей започаткували щойно у другому півріччі і завершили наприкінці навчального року. Після звільнення вчительки М.Блотней викладання русинської мови у столиці не відновилося.

В Осієку вивчення рідної мови проходило у другому півріччі для 10 школярів. У Славонському Броді викладання української мови розпочалося лише 20 травня, наприкінці навчального року. Навчання відбувалося й у Шумечі[1561].

„Мала школа” у Винковцях відкрилася 1 квітня 1995 р. завдяки СРіУ, депутатові М.Кишу та місцевій владі. Тут раз на тиждень 4 години русини мали можливість вивчати рідну мову та власну культурну спадщину. Навчалося 25 учнів віком від 6 до 15 років, переважно діти вигнанців з Вуковара, Миклушевців та Петровців. До цієї школи також ходили діти вигнанців, які тимчасово перебували у сусідньому Блаце[1562].

Як бачимо, викладання рідної мови всюди почалось із запізненням і відбувалося із частими перервами[1563].

Виняток становили Липовляни. Там з 1 вересня 1994 р. працювало дві

[1557] Такач Г. Настава мацеринского язика як пламень запалєней швички на витре. – С. 13.
[1558] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 12–13.
[1559] Там само. – С. 13; Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 9; Burda S. Naše „male škole”. – S. 67; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132.
[1560] Fedak M. KPD Ukrajinaca “Karpati” – Lipovljani. – S. 92.
[1561] Такач Г. Настава мацеринского язика як пламень запалєней швички на витре. – С. 13.
[1562] Kiš M. KUD „Jakim Govlja – Mikluševci. – S. 89; Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 102, 103.
[1563] Такач Г. Настава мацеринского язика як пламень запалєней швички на витре. – С. 13.

За даними комісії Сабора з міжнаціональних стосунків (від 23 березня 1992 р.), частка русинів і українців серед вигнанців та зниклих безвісти становила 21,2 % від загальної кількості (1992 особи з 9392 усього)[602].

Станом на травень 1992 р. (після третього масового переселення – на цей раз із Миклушевців) нараховувалось понад 2000 вигнанців, 280 біженців, 310 зниклих безвісти русинів й українців[603]. Найбільше сербська агресія спричинила вигнання миклушевчан – 52 %[604].

Фактично із 6 тис. русинів й українців близько 50 % були змушені залишити свої домівки[605]. Якщо ж зіставити ці цифри із даними В.Шакича, З.Работег-Шарич, А.Брайша-Жганец[606], то дійдемо висновку, що серед біженців і вигнанців нехорватської і несербської національностей русини й українці складали понад 25%.

Більшість із них лишилася у Хорватії під опікою держави, а інші розсіялися по Європі[607]. Вигнанці й біженці були розпорошені по 42 населених пунктах Хорватії, а також буквально по всіх континентах[608]. Зокрема, русини й українці Вуковара були розміщені в якості вигнанців по всій Хорватії – від Плоче до Винковців[609]. Сотні сімей (серед них переважно жінки, діти, літні люди, хворі та каліки) змушені були зимувати у таборах для біженців[610].

Частину тих, хто отримав статус біженців чи вигнанців, складали особи, які були полонені та ув’язнені у сербських таборах. Так, серед русинів й українців опчини Вуковар через табори пройшло 300 осіб (з них миклушевчан – 12, петровчан – 10), з інших опчин – 20 осіб[611].

У жовтні 1991 р. до Загреба прибуло 8 миклушевчан із сербських таборів Бегейці та Стаїчево[612], а 11 грудня – ще 10 миклушевчан[613]. Останнього в’язня з числа миклушевських русинів було звільнено лише у серпні 1992 р.[614]

[602] Положенє националних меншинох у Горватскей. – С. 4.
[603] Єременко М. Хто зупинить геноцид на Балканах? – С. 25; Лист до президента України. – С. 40.
[604] Бичанич Ю. Ожили миклошевски улїчки. – С. 21.
[605] Слово представників Союзу на форуму українців. – С. 46; Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 19.
[606] Šakić V. Uzroci progonstva i obilježja hrvatskih prognanika u kontekstu izbjegličkog problema u svijetu. – S. 393, 394.
[607] Слово представників Союзу на форуму українців. – С. 46.
[608] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 19.
[609] Takač M. KUD „Osif Kostelnik” – Vukovar / M.Takač // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 84.
[610] Чавага К. Русини і українці Хорватії: біда тяжка // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 17.
[611] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (2). – C. 43–44.
[612] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (4). – С. 5.
[613] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 36–37.
[614] Isto. – S. 64.

Про географію розпорошення русинів й українців унаслідок хорватсько-сербської війни можемо судити із некрологів, надрукованих у „Новій думці". Відповідно до них, представники нашої діаспори тимчасово проживали у населених пунктах Пула, Подравське Сесвете, Винковці, Доні Михолац, Загреб, Барбат тощо[615].

Іншим джерелом інформації про масштаби тимчасового розселення русинів й українців слугує перелік місць, куди Кризовий штаб СРіУ вислав 1992 р. грошову допомогу дітям вигнанців: Загреб, Доні Михолац, Малі Лошінь, Опатія, Лудбрег, Дюрдєвац, Винковці, Подравська Слатина, Осієк, Марія Бистріца, Пореч, Пула, Барбат, Чаковец, Копривніца, Пишкуревці, Градац, Делніце, Старі Град, Кумровец, Крижевці, Подравські Сесвете[616].

Загалом русинсько-українські вигнанці розійшлися у різні регіони Хорватії: центральну Славонію, Подравіну, Загреб, Горскі Котар, на узбережжя та острови Адріатичного моря. Вони значною мірою втратили міжособистісні контакти. Наслідком цього стало завмирання культурного, освітнього, духовного та релігійного життя діаспори[617].

СРіУ прагнув допомогти землякам повсюди, зокрема Д.Бикий і Г.Такач відвідали Крижевці, Андріяшевці, Врполє і Пишкуревці, де ознайомилися з проблемами місцевих русинів та українців[618].

Головними центрами вимушеної тимчасової еміграції русинів та українців стали Загреб, Градац та Винковці.

У Загребі перебували біженці та вигнанці з таких населених пунктів, як Андріяшевці, Петровці, Андрієвці, Липовляни, Миклушевці, Пишкуревці, Винковці, Вуковар[619].

З Вуковара у Загреб переселилися головний осередок Союзу русинів і українців Хорватії та редакція його друкованого органу – часопису „Нова думка". Вони тимчасово перебували у приміщенні товариства „Чеська бесіда", місяцями просили міську владу, щоб отримати скромні приміщення для зібрань, аби їхні земляки не розпорошилися по світі[620].

У Загребі з 21 листопада 1991 р. перебували захисники Миклушевців разом із частиною вуковарських русинів та українців, зокрема, у готелі

[615] In memoriam // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 54.
[616] Бурда С. Грошова допомога з Німеччини розподілена дітям / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 16.
[617] Burda S Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. – 1993. g. (2). – C. 44.
[618] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 53.
[619] Гаргаї Г. Прегнати вуковарци за Вилїю у будинку Крижевского владичества / Г.Гаргаї // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 43.
[620] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 67–68.

Розвиток освіти ускладнювався тим, що впродовж 1990-х років неодноразово ліквідовувались посади освітньо-педагогічних радників з української та русинської мов[1550]. Комітет СРіУ зі шкільництва постійно пропонував відновити цю посаду, а до того обов'язки таких радників на себе брали вчителі та активісти Союзу[1551].

У 1992 р. у Міністерстві культури і просвіти почали працювати радниками з української мови В.Стрехалюк та з русинської мови Леона Надь[1552], але недовго. У 1993 р. Союз добився відновлення посади радників при Міністерстві культури і освіти[1553]. Того ж року русини й українці Хорватії знову залишились практично без педагогічних радників: В.Стрехалюк відбув до Києва викладати у місцевому університеті, а Л.Надь була на цій посаді тимчасово і на той час перебувала далеко від русинських осередків. Тому за ініціативою СРіУ Міністерство освіти, культури та спорту у 1994 р. призначило на посади радників з української та русинської відповідно Дубравку Поляк-Макаруху та Євгенію Барич[1554].

СРіУ та рада з освіти у співпраці з урядовими інституціями та запрошеними на роботу радниками з української та русинської мов працювали три роки над підготовкою і налагодженням роботи „малих шкіл" (один день на тиждень по чотири уроки)[1555]. Були складені загальні шкільні програми, адаптовані для всіх відділень з огляду на вік і знання мови та письма.

Упродовж 1993-1994 рр. відбувалася ретельна підготовка – збір даних про кількість русинських та українських дітей (майбутніх учнів „малих шкіл"), пошук вчительських кадрів, виготовлення допоміжних шкільних матеріалів (так званих „скриптів"), які заміняли відсутні підручники, і договорів з місцевими школами, де мали функціонувати відділення русинів і українців[1556].

[1550] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22; Тимко О. Актуальна розгварка зоз председательом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8.
[1551] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 145–146.
[1552] Такач Г. Настава мацеринского язика як пламень запалєней швички на витре. – С. 13.
[1553] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 6.
[1554] Меновани нови просвитно-педагогийни совитнїки за руски и український язик // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 32.
[1555] Burda S. Naše „male škole" / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 66.
[1556] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 9; Burda S. Naše „male škole". – S. 67.

русинських дітей. Тому організатори не знали, що буде наступного шкільного року з цією школою[1543]. Врешті, вона припинила роботу.

Викладачами тут були: з української – Василь Стрехалюк та Славіца Паньків, з русинської – Марія Блотней і Юлія Бучко[1544]. Діти приходили до школи щосуботи. Кожна група навчалася по три години: дві години рідної мови і одну годину музики. Діти вчилися говорити, читати, писати й співати. Оскільки заняття почалися в травні, то учні недовго ходили до школи – усього 21 годину. Останнього дня занять, 2 червня, було влаштовано урочисті збори. У промовах підкреслено значення такої школи, наголошено, що це перша школа нацменшин у Загребі, яка послужить взірцем для інших, і надалі треба продовжувати таку роботу. Уперше діти загребських шкіл отримали у своїх шкільних документах оцінки з української та русинської мов[1545].

У 1993/94 навчальному році з низки причин навчання припинилося, але з другої половини 1994 р. знову відновилось. Заняття відвідувало 10 русинських дітей[1546].

Протягом чотирьох років (1993-1997) у приміщенні загребського товариства успішно проводився курс української мови для дорослих[1547].

У 1993 році відновлюються перші регіональні наради щодо створення передумов з відкриття і початку роботи регулярних русинських й українських відділень при школах у Загребі, Липовлянах, Бебрині, Славонському Броді, Каніжі[1548].

Ця діяльність була на часі, тому що склалася критична ситуація. Вперше за 25 років існування Союзу впродовж усього 1993/94 навчального року в жодній школі Хорватії не вивчалась рідна мова русинів й українців. Це пов'язували з наслідками війни. Перед цим кілька років не було педагогічних радників з української та русинської, але вивчення мов тривало, і навіть відкривались нові відділення у Вуковарі, Каніжі, Шумечі, Раєвому Селі, Липовлянах[1549].

[1543] Стрехалюк В. Наша школа в Загребі / В.Стрехалюк // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 52; Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u eporeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 9.
[1544] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 126.
[1545] Стрехалюк В. Наша школа в Загребі. – С. 52.
[1546] Такач Г. Почала настава мацеринского язика у Липовлянох и Загребе / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 36.
[1547] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 36.
[1548] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u eporeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 6.
[1549] Такач Г. 1993/94. школски рок без настави мацеринского язика у школох / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 14/15. – С. 6.

„Інтернаціонал" проживало 15 миклушевчан[621]; тут почала працювати миклушевська місцева рада у вигнанні[622].

У квітні до Загреба прибуло 114 русинів та українців, яких вигнали з Вуковара[623]. У хорватську столицю УНПРОФОР відправили і 5 миклушевчан, які 26 червня 1994 р. залишили село[624].

І без примусового виселення їх із боку сербської влади русини й українці невеликими групами та поодинці перебиралися з окупованих територій у Загреб[625].

Місто стало осередком культурного життя русинсько-української меншини.

Щочетверга у приміщенні культурно-просвітнього товариства (КПТ) русинів й українців у Загребі збиралися вигнанці з територій, зачеплених війною. Там ними опікувались як інші представники нашої діаспори, так і русини й українці з інших країн, а також греко-католицькі священики Хорватії[626].

Щороку наприкінці лютого у Вуковарі для місцевих русинів й українців проводився традиційний бал-вечір, але у зв'язку з окупацією цього населеного пункту було вирішено провести такий захід для вигнанців 29 лютого 1992 р. у Загребі. На відміну від попередніх традиційних вечорів із танцями, музикою і розвагами, цей захід пройшов без них. Крім власне загребських русинів й українців, серед учасників були вигнанці зі Східної Хорватії: Петровців, Миклушевців, Вуковара, Винковців, Липовлян. Загалом було присутньо близько 200 осіб[627]. Учасники обмінювалися інформацією про долю земляків, які стали біженцями та вигнанцями або залишилися на окупованих територіях[628].

Чимало русинів й українців у Загребі були розміщені у родичів, друзів, у готелях і палацах спорту. Багато молодих пішли на фронт; їхня частка серед національних меншин у хорватській армії була найбільша[629].

Про становище у Миклушевцях біженці в Загребі дізнавалися з газети „Руське слово" – органу воєводинських русинів у Новому Саді[630].

Саме в Загребі спочатку зупинилися масово вигнані у березні 1992 р. петровчани. 112 русинів і українців після свого вигнання виїхали через

[621] Такач Г. Миклошевска воєна хронология (3). – С. 10; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 45.
[622] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 36.
[623] Isto. – S. 54.
[624] Isto. – S. 97.
[625] Isto. – S. 46.
[626] Isto. – S. 36.
[627] Загребски вечар Русинох и Українцох // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 42.
[628] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 49.
[629] Isto. – S. 67–68.
[630] Isto. – S. 40, 48.

Боснію до неокупованої частини Хорватії. З них близько десяти осіб розселилися у Пишкуревцях, Джаково, Андрієвцях, Славонському Броді, Осієку. Решта, близько 100 осіб, 23 березня прибули до Загреба, де їх розмістили у спортзалі одного освітнього центру[631].

Згодом більшість з них (60 осіб) завдяки Бюро у справах вигнанців і біженців Хорватії відправили у готельні номери м. Градац на Адріатиці, що став другим великим осередком вигнанців[632]. Решта (40 петровчан) у свою чергу розділились на три групи. Частина, завдяки родинним та іншим зв'язкам, залишилась у Загребі[633]. Кілька сімей знайшли свій притулок у Лудбрегу (історична область Меджимур'є) і навколишніх селах. Третя група тимчасово перебувала у м. Доні Михолац (Славонія) у родичів та знайомих[634].

До третього центру русинсько-української вимушеної еміграції – Винковців – упродовж 1992 р. внаслідок сербської агресії переселилося близько 400 русинів з Петровців, Миклушевців і Вуковара[635].

Після вигнання з Миклушевців 18 травня 1992 р. більшість депортованих миклушевчан зібралось у Винковцях, а також у сусідніх населених пунктах Блаце та Роковці[636].

Миклушевчани затримались у Винковцях, недалеко від свого села, оскільки була надія, що незабаром вони повернуться додому. Їм обіцяли, що у Винковцях вони залишаться кілька днів, після чого повернуться до Миклушевців. Але оскільки для країнських сербів русини теж були „усташами", тому вони і надалі залишалися у Винковцях[637].

Про соціальну структуру вигнанців можемо судити зі списку поселенців готелю „Славонія" у Винковцях. У депадансі цього готелю було розміщено 130 вигнаних миклушевчан різного віку – з 1909 по 1990 р. н. Серед них були: працівники сільського господарства – 46 %, працівники промислових підприємств (деякі селяни до війни працювали у сусідньому Вуковарі) – 25 %, дошкільнята, школярі і студенти – відповідно 15 %, 4 % і 1 %, домогосподарки – 5 %, пенсіонери – 4 %. 15 % осіб різного віку (від 1937 по 1972 рр. н.) пішли у хорватську армію[638].

[631] Isto. – S. 53; Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу. – С. 85–86.
[632] Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу. – С. 85–86.
[633] Такач Г. Петровци спадли медзи остатнїма (2). – С. 17–18.
[634] Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу. – С. 85–86.
[635] Такач Г. Конєчно и у Винковцох основане КД Русинох и Українцох / Г.Такач // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 29.
[636] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 94, 110.
[637] Isto. – S. 66; Миклошевчане задзековали уряду за прегнатих // Нова думка. – 1993. – № 98/99. – С. 12.
[638] Popis mještana sela Mikluševaca koji su smješteni u Vinkovci «Hotel Slavonja» depadans // Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 73–75.

проживали русини й українці, – Раєвому Селі, Бебрині, Каніжі, Липовлянах[1538].

Освіта рідною мовою підтримувалася завдяки „малим школам". Вони проходили раз на тиждень при хорватських школах і включали в себе викладання мови та культури[1539]. Їхня мета – збереження національної ідентичності русинської і української меншин у Хорватії. Завдання „малих шкіл" – вивчення української й русинської мов, ознайомлення з національною історією, культурою, досягненнями у галузях науки і мистецтва, виховання і розвиток національної культури, розвиток творчості рідною мовою[1540].

Війна припинила вивчення рідної мови у 1991/92 навчальному році у Каніжі. Після перерви в навчанні, зумовленої від'їздом учительки Н.Ляхович, у село приїхав новий учитель української мови. Вдалося зібрати 29 українських дітей від другого по восьмий клас. Учнів поділили на три групи: перша – 2-4 класи (12 дітей), друга – 5-6 класи (8 школярів) і третя – 7-8 класи (9 учнів).

Навчання почалося 3 лютого 1992 р. На тиждень відбувалося три уроки мови і два уроки плекання культури. Однак навчання тривало недовго – впродовж лютого та березня. Коли з боснійського боку річки Сава тамтешні серби активізували обстріл Каніжі, на початку квітня Кризовий штаб опчини Славонський Брод вирішив призупинити роботу усіх шкіл та дитячих садків[1541].

У хорватській столиці, як це не дивно, вивчення дітьми української та русинської мов розпочалось лише у 1992 р., під час війни[1542]. Це навчання ініціювали Кризовий штаб Союзу русинів і українців Хорватії та вигнані вуковарці. Представники Кризового штабу порушили дане питання перед міністерством, запросили педагогічного радника й учителів та заручились підтримкою керівництва шкіл.

Українських, як і русинських, учнів було поділено на дві навчальні групи: молодшу (початкову) і старшу (передову). У старшій були учні 5-7 класів, які говорили та читали рідною мовою; у молодшій були учні 2-4 класів, які не володіли материнською мовою. Однак кількість дітей була невеликою: у 1992 р. на вивчення української приходило лише 14 учнів – троє у першій і одинадцятеро в другій групах; приблизно стільки ж було й

[1538] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – C. 19.
[1539] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14–15; Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 36.
[1540] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 9.
[1541] Музичка С. Війна перешкоджала навчанню / С.Музичка // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 52.
[1542] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 199.

Республіку Сербська Країна у кінці 1991 р. була прийнята її Конституція, в якій з-поміж іншого оголошувалися: офіційна мова – сербська і алфавіт – кирилиця. Уточнювалося: якщо у певному муніципалітеті проживають не менше 8 % представників іншої національності, то їх мова і алфавіт також є офіційними[1531].

Однак дійсність виявилася іншою. Сербська агресія негативно вплинула на процес вивчення мови русинів й українців у школах вуковарського краю. За час 7-річної окупації, а це майже ціле покоління учнів, школярі Східної Славонії ходили до сербських шкіл: петровчани – до Негославців, миклушевчани – до Чаковців. Вони вчилися за сербською навчальною програмою САО Країни[1532]. Зокрема, на уроках музики школярі вчили пісню „Боже правди" та інші четницькі й сербські націоналістичні пісні[1533].

Окремі вчителі (Мирослав Надь, Мирон Страценський[1534]) загинули, а більшість стала біженцями та вигнанцями і опинилась у різних частинах Хорватії. Ті, хто залишився на окупованій території, були звільнені зі шкіл без пояснень (а фактично – з політичних та національних мотивів) і під час окупації залишалися без роботи. Нове шкільне керівництво у Петровцях і Миклушевцях дивилося на русинів та українців як на ворожий елемент, для нього вони були усташами та прихильниками ХДС. Тож пропозиція викладання рідною мовою у школах була категорично відкинута. Більше того, на вулицях не можна було розмовляти русинською і українською мовами[1535].

З іншого боку лінії фронту діти вигнанців з Петровців, Миклушевців та Вуковара були розселені по усій Хорватії, тому не мали можливості спілкуватися між собою рідною мовою. Та й дорослі члени цих родин почали забувати власну мову, змішуючи її з хорватськими словами. Тож навіть батьки не могли бути прикладом для дітей у вивченні рідної мови[1536].

Таким чином, утиски русинської мови під час окупації спричинили ситуацію, що молодь перестала використовувати її у спілкуванні й швидко забувала[1537].

У неокупованій частині Хорватії через близькість фронту та пошкоджені школи викладання не проводилося у низці населених пунктів, де

[1531] Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 26–27; Уставни закон Српске Аутономне Области Крајина // Гласник Крајине. –1991. – № 7.
[1532] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 20.
[1533] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – С. 19.
[1534] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 142.
[1535] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 20.
[1536] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 5.
[1537] Бичанич Ю.Х. Проф. Томислав Рускай. – С. 40.

Умови проживання тут були нелегкими: у деяких приміщеннях спали по 20 осіб у кімнаті, незалежно від віку, статі й сімейного стану. Не було елементарних побутових умов – теплої води і т.д.

З огляду на наближення зими миклушевська рада у вигнанні просила винковацьку владу допомогти вигнанцям із зимовим одягом, продуктами харчування та вирішити проблему опалення приміщень[639].

Врешті, завдяки допомозі СРіУ та Бюро у справах вигнанців і біженців, у середині 1993 р. старших миклушевчан (47 осіб із депадансу готелю і 10 осіб з інших помешкань у Винковцях) переселили до кращого будинку для літніх людей у тому ж місті[640]. Тут їм були створені кращі умови проживання, зокрема, в кімнатах проживало по дві особи, люди могли користуватися окремими ванними кімнатами тощо[641]. Молодших переселили до новозбудованого приміщення для вигнанців біля сусіднього села Роковці[642].

Станом на осінь 1994 р. у будинку для літніх людей проживало близько 250 осіб, як старші люди, так і вигнанці з тимчасово окупованих територій. Тут були хорвати, угорці, русини і словаки[643]. Через близькість до фронту життя тут не було спокійним: за 500 метрів починалася перша лінія розмежування із Сербською Країною[644].

Великій кількості біженців, які були розміщені у Винковцях по приватних будинках, не вдалося знайти роботу, і вони жили на соціальну допомогу (4,5 тис. динарів), що було достатньо для сплати комунальних послуг, але не вистачало на харчування та інші життєві потреби. Соціальну або іншу допомогу отримували 91 % вигнанців[645]. Ця проблема була актуальною для багатьох вимушених мігрантів, яких у Винковській опчині загалом нараховувалося 17 тисяч (у тому числі русини й українці). Незважаючи на кількаразові звернення про негайну допомогу, крім окремих добровільних пожертв із закордону і мешканців Винковців, ніхто не відгукнувся[646].

Голова місцевої ради Миклушевців у вигнанні Д.Бикий допомагав землякам у пошуках тимчасової (до повернення додому) роботи[647].

Дякуючи СРіУ, депутатові М.Кишу та місцевій владі у Винковцях почала свою роботу школа з вивчення русинської мови. До цієї школи також ходили діти вигнанців, які тимчасово перебували у сусідньому Блаце[648].

[639] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 66–67.
[640] Миклошевчанє задзековали уряду за прегнатих. – С. 12.
[641] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 88, 100.
[642] Миклошевчанє задзековали уряду за прегнатих. – С. 12.
[643] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 88.
[644] Isto. – S. 100.
[645] Popis mještana sela Mikluševaca koji su smješteni u Vinkovci «Hotel Slavonja» depadans. – S. 73–75.
[646] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 67.
[647] Isto. – S. 110.
[648] Isto. – S. 102, 103.

Тривале очікування на повернення не завадило налагодити нормальне життя громади. 21 листопада 1992 року відбулося перше весілля миклушевчан у вигнанні (без музики і традиційної обрядовості)[649].

Новини з Миклушевців дізнавалися через Угорщину. З 1993 року у Миклушевцях відновився телефонний зв'язок, і вигнанці, котрі проживали у Винковцях, мали змогу дізнаватися більше новин від тамтешніх жителів[650].

23 квітня 1993 р. відбулися вибори до новоствореної опчини Томпоєвці, куди адміністративно входило і село Миклушевці. Серед вибраної адміністрації були і русини, зокрема Д. Бикий. Завданням керівництва опчини було зібрати разом її мешканців (адже сама опчина перебувала під окупацією, а населення розпорошене) та надавати їм як моральну, так і матеріальну допомогу[651].

Вигнанці отримали можливість брати участь у виборах до Сабора 1993 р., а також у громадсько-політичному житті країни. Зокрема, 9 липня 1994 р. у Винковцях було засновано Союз хорватських добровольців Вітчизняної війни (СХДВВ – UHDDR) Вуковарсько-Сріємської жупанії, членами якого стало й чимало русинів[652].

Вигнанці не залишались без опіки хорватського уряду. Допомога надавалася колишнім працівникам різних галузей господарства. Так, на початку квітня 1992 р. Хорватія виплатила біженцям, які працювали на комбінаті „Борово", грошову допомогу в розмірі річної зарплати. У червні 1992 р. уряд виділив допомогу у сумі 4 тис. динарів працівникам сільського господарства Вуковарської опчини (її отримали і русини та українці)[653].

Крім підтримки уряду, вигнанці отримували і гуманітарну допомогу. Зокрема, напередодні нового 1994-го року кожна родина отримала на свято посилку з Німеччини – одяг, іграшки, солодощі і лист від сім'ї, яка це надіслала[654].

Не забули про русинсько-українських вигнанців і в Україні. Зокрема, звідти 4 квітня 1992 р. їм у Загреб надійшли медикаменти та продукти харчування[655].

30 вересня 1992 р. делегація з України на чолі з Іваном Драчем у Винковцях зустрілася з миклушевськими вигнанцями, тимчасово розміщеними у готелі „Славонія"[656].

[649] Isto. – S. 70.
[650] Isto. – S. 82, 91.
[651] Isto. – S. 86.
[652] Isto. – S. 88, 98.
[653] Isto. – S. 52, 58.
[654] Isto. – S. 94.
[655] Isto. – S. 52.
[656] Бурда С. Висока українська делегація у Хорватії / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 31.

родоводу, давніх дитячих ігор, виготовлення глиняних свистунців, витинанок з паперу та аплікацій із соломки, практичне застосування петриківського розпису, вивчення української кухні, вишивання. Однак далеко не всі з 94 учнів як українського походження, так й інших народностей, що відвідували заняття на початку навчального року, продовжили навчання[1526].

У Каніжу, 28 % мешканців якої складали українці (всього 462 особи), раз на тиждень приїжджала вчителька української мови[1527].

Під окупацією. Викладання русинської й української мов у школах і до хорватсько-сербської війни не відбувалося так, як би хотілося. Але принаймні були елементарні умови. Функціонували компактні відділення у Петровцях і Миклушевцях, були сформовані відділення рідної мови у школах Вуковара, тимчасово у Раєвому Селі, Каніжі, Бебрині, Липовлянах. Існували нечисельні, але ефективні вчительські кадри. Педагогічні радники відповідали за запровадження навчальних планів та програм, видавництво підручників, організацію „літніх шкіл" та вчительських семінарів.

Усе це припинилося з вибухом війни у 1991 р. Вуковар, Петровці, Миклушевці були окуповані. Осієк, Раєво Село, Славонський Брод, Липовляни перебували під обстрілами. Окремі вчителі лишились на окупованій території, окремі виїхали за кордон, а велика кількість школярів та їх батьків були розселені по усій Хорватії як вигнанці[1528].

У Вуковарі були зруйновані всі три школи, в яких велося навчання русинською й українською мовами. Знищені навчальні підручники, обладнання та інвентар. У Петровцях були пошкоджені шкільна будівля, інвентар, обладнання, підручники. Подібна ситуація склалася й у Миклушевцях[1529].

Постала на частині хорватської території Сербська Країна прийняла низку конституційних актів, які стосувались і освітніх питань. Так, у Конституційному законі про проголошення САО Країни вказувалося, що в офіційному вжитку на території області застосовується сербська мова; допускалося офіційне використання хорватської і мов інших національних меншин у тих муніципалітетах, де носіїв таких мов було не менше 8 % від числа усіх жителів; наголошувалося на відсутності будь-яких обмежень щодо використання мов у приватній сфері[1530].

Після об'єднання самопроголошених сербських автономних областей в

[1526] Ляхович Н. У Бебріні навчаємось української мови. – С. 13.
[1527] Ляхович М. Асиміляція і оптимізм. – С. 12–13.
[1528] Такач Г. Настава мацеринского язика як пламень запалєней швички на витре / Г.Такач // Віночок. – 1994. – № 16/17. – С. 13.
[1529] Takać G. Stradanja Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske u Domovinskom ratu. – C. 19.
[1530] Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 26; Уставни закон Српске Аутономне Области Крајина // Гласник Крајине. –1991. – № 7.

географію свого народу. Кошти для цього їм забезпечувала держава[1520]. У Каніжі та Липовлянах навчання проводилось з перервами[1521].

Стан вивчення русинської та української мов у 1990/91 навчальному році[1522]

Місцевість	Кількість дітей, що вивчали українську	Кількість дітей, що вивчали русинську	Разом
Вуковар	28	31	59
Петровці	38	73	111
Миклушевці	-	47	47
Бебрина	50	-	50
Раєво Село	-	16	16
Всього	116	167	283

Усі програми були повністю виконанні — і з навчання мови, і з плекання культури. У навчальному процесі участь брали шість учителів: Віра Павлович і Наталія Гнатко у Вуковарі, Дюра Лікар у Миклушевцях, Томислав Рускай і Семен Музичка у Петровцях, Надія Ляхович у Бебрині і Наталка Гнатко у Раєвому Селі[1523].

Освітній процес відбувався нелегко. Так, у Раєвому Селі після від'їзду місцевої вчительки Цецилії Гаргай до Осієка вивчення русинської мови у школі відбувалося тільки завдяки вчительці Наталці Гнатковій, яка приїжджала раз на тиждень у село[1524]. Цією ситуацією були вкрай стурбовані керівні органи СРіУ. 8 грудня 1990 р. на засіданні його Президії було вирішено направити у Раєво Село робочу групу Союзу для сприяння відновленню роботи з вивчення русинської і української культури, насамперед серед місцевих школярів[1525].

У Бебрині вивчення української мови розпочалось у 1990 р. значною мірою завдяки директору місцевої школи Івану Брелису. Спочатку уроки української мови та плекання української культури у восьмирічці цього села проводив учитель з Каніжі Василь Юрків, а після короткої перерви – Надія Ляхович. Вона творчо переробила програму навчання. До того від учнів вимагалося вчитися співати, танцювати, читати твори українських письменників. Але Н.Ляхович запровадила нові цікаві заняття: вивчення

[1520] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 30.
[1521] Там само; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[1522] Ляхович М. Програми навчання руської і української мов виконані повністю. – С. 7.
[1523] Там само.
[1524] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 23–24.
[1525] Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 9.

Україна запропонувала прийняти у себе на відпочинок і навчання 60 дітей. Але ніхто з батьків не захотів розлучатися з дітьми. Мовляв, Україна далеко, а Славонія близько; це їхня земля, і вони хочуть повернутися додому[657].

Намагання вигнанців відзначати свята якомога ближче до дому блокувались миротворцями. Так, у день мертвих 1 листопада 1993 р. миклушевчани хотіли відвідати кладовище свого села, але УНПРОФОР їх не пустили і затримали на лінії розмежування сторін. Вигнаним вуковарцям заборонили у день мертвих 1994 р. поставити свічки на могилах рідних. Вони змогли це зробити теж тільки на лінії розмежування[658].

Чималу увагу та підтримку вигнанцям приділяла греко-католицька церква Крижевацької єпархії, тим більше, що серед біженців були і священики[659].

Попри складну ситуацію, вигнанці зуміли зберегти і розвинути діяльність своїх культурно-мистецьких товариств (КМТ). До 1997 р. діяло три таких товариства русинів й українців у вигнанні, а саме: „Осиф Костелник" з Вуковара, „Яким Гарді" з Петровців та „Яким Говля" з Миклушевців[660]. Попри несприятливі обставини, товариства брали участь у низці культурно-мистецьких заходів[661].

У 1993 р. у Винковцях відбулася гуманітарна зустріч і концерт для 200 біженців[662]. 30 жовтня 1994 р. там же Союз організував зустріч 400 вигнаних русинів й українців за участю керівництва СРіУ, духовенства, гостей зі Словаччини (теж русинів і українців) та представників хорватської влади. Це був інформаційний захід, вечір пам'яті (інформаційно-комеморативний захід)[663].

Усі вигнанці бажали повернутися, але реалізація цих прагнень відкладалася на невизначений час. Молоді русини й українці на новому місці перебування знаходили роботу та могли там залишитися. Це становило загрозу для такої незначної меншини, оскільки без молоді у неї не було б майбутнього. Виникали побоювання, що русини й українці Хорватії зникнуть як громада. До того ж у вигнанні опинилася значна частина інтелігенції та духовенства як носіїв національної свідомості[664].

[657] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 67–68.
[658] Isto. – S. 93, 99.
[659] Isto. – S. 107.
[660] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 29.
[661] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 88–98.
[662] Kiš M. Ne plačimo, stisnimo zube, zapjevajmo s pouzdanjem u sebe i Hrvatsku Domovinu / M.Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 61.
[663] Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 59–60; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 99.
[664] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 67; Hrvatska brani i manjine // Večernji list. – 15.04.1992, srijeda. – S. 3.

4. Діяльність Кризового штабу русинів і українців Хорватії

Унаслідок вибуху хорватсько-сербської війни склалася загрозлива ситуація на території опчини Вуковар, де розташовувались приміщення СРіУ і видавництва „Нова думка". Унаслідок багатомісячної облоги міста сербськими військами керівні органи Союзу не могли функціонувати.

У зв'язку з припиненням їхньої регулярної діяльності 26 вересня 1991 р. у Загребі відбулося позачергове розширене засідання членів Президії СРіУ (тих, які були на той час у хорватській столиці). Після телефонної розмови з головою Союзу Желіміром Юхасом і членами Президії з Петроваца, Осієка і Славонського Броду та з їхньої згоди на засіданні було засновано Кризовий штаб (комітет) Союзу русинів і українців Республіки Хорватія[665].

До його складу було обрано 9 осіб, з них п'ятеро із Загреба (для легшого забезпечення кворуму в умовах війни), а четверо – з різних місць Славонії. Головою штабу, в якому було 5 русинів і 4 українців[666], став Василь Сікорський, заступником – Гавриїл Такач, секретарем – Юліана Фурмінц (невдовзі – Славко Бурда).

Рішенням Кризового штабу було сформовано тимчасову структуру СРіУ. Зокрема, керівні органи Союзу становили Скупщина (55 членів), Президія (13 членів), Наглядова рада (у різний час 3-5 членів[667]). До Президії автоматично ввійшли голови культурницьких товариств СРіУ[668]. Була сформована і тимчасова комісія для нагляду над діяльністю СРіУ на чолі з Марусею Юристою.

Відповідно до вимог хорватської влади, Кризовий штаб розробив Pravilnik – „Розпорядження про роботу та діяльність СРіУ в умовах війни"[669]. У ньому зазначалось, що робота та діяльність Союзу русинів і українців у період війни організована через Кризовий штаб СРіУ і кризові штаби русинів та українців у всіх місцях, де вони жили, і де їх можна було організувати[670].

Основними цілями та завданнями Союзу русинів та українців Хорватії в умовах війни визначались:

збереження національної ідентичності русинів й українців, з особливою увагою на постраждалих від війни районах;

надання допомоги біженцям, вигнанцям і постраждалим, турбота про їх захист;

[665] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1). – C. 38.
[666] Основани Кризни штаб Союзу // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 13.
[667] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3) / S.Burda // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 36; Pravilnik o radu i djelovanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 17.
[668] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3). – C. 36.
[669] Основани Кризни штаб Союзу. – С. 13.
[670] Pravilnik o radu i djelovanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske. – C. 16.

Щоб припинити або хоч уповільнити втрату рідної мови, В.Стрехалюк пропонував створити умови для вживання й вивчення мови, заохотити до цього людей, запроваджувати різні форми гуртування, спілкування й навчання. Стрехалюк зазначав: „Те, що асиміляцію можливо сповільнити, а й втрачене відновити, показали ми своєю працею минулих років"[1512].

Розглянемо, яким чином вдавалося підтримувати рівень русинської та української освіти у нелегкий час.

На початок 1990-х рр. організація навчання рідною мовою у школах, де навчалися учні русинської та української народності, була одним із найважливіших завдань СРіУ, хоча вивчення рідної мови – це не безпосередня функція Союзу[1513]. Такою організацією займалися професійні освітньо-педагогічні радники з русинської та української мови – Яким Сабадош та Семен Музичка, яких за проханням СРіУ призначили відповідні державні органи Хорватії наприкінці 1984 р.[1514] (після смерті Я.Сабадоша посада радника з русинської мови залишилась вакантною[1515]). Радники діяли в тісній співпраці з урядовими органами (щоправда, тільки на півставки, що було недостатньо, і СРіУ пропонував збільшити для них оклад[1516]), готували шкільні навчальні програми з вивчення мов меншин та подавали їх на затвердження відповідним органам хорватського уряду[1517].

24 жовтня 1990 р. за ініціативи Семена Музички учні з Бебрини, які вивчали українську мову, відвідали Вуковар та Петровці, де зустрілись з учнями, які теж її вивчали. Кожен з них отримав по примірнику часописів „Віночок" та „Нова думка"[1518].

Русинська та українська мова, культура, певною мірою історія та географія вивчалися факультативно в основних школах, але не з повним охопленням учнів та з недостатніми обсягом і тривалістю викладання[1519].

1990/1991 навчального року русинську та українську мови вивчали у п'яти місцевостях, у яких проживали русини й українці: у Петровцях, Миклушевцях, Бебрині і Раєвому Селі та трьох основних школах Вуковара. Тут близько 300 осіб вивчали материнську мову, історію, культуру і

[1512] Там само. – С. 34, 35.
[1513] Тимко О. Актуальна розгварка зоз предсидательом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8.
[1514] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 30.
[1515] Костелник В. Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 3.
[1516] Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – C. 4.
[1517] Ляхович М. Програми навчання руської і української мов виконані повністю / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 89. – С. 7.
[1518] Зустріч школярів Славонського Броду, Вуковару і Петровців // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 22.
[1519] Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – C. 4.

створення окремих шкіл в осередках, де мешкала меншина. Де заснування шкіл було неможливим, допускалося заснування класів з викладанням на мовах меншин. Дозволялось заснування курсів вивчення рідної мови там, де не вистачало учнів для організації шкіл або класів. Уряд зобов'язувався формувати відповідний персонал[1505].

У 1970-80 рр. вивчення русинської та української мов було запроваджено у багатьох школах Вуковара. У 1980-х рр. вивчення української мови та літератури запроваджено у школах Каніжі, Бебрини, Шумеча, Липовлян[1506].

Однак, незважаючи на гарантоване законом вивчення русинської та української мов, воно періодично припинялось, що пояснювалось організаційними і транспортними проблемами, а також незацікавленістю батьків та дітей[1507].

Попри організованість викладання рідною мовою, не всі русинські діти відвідували ці уроки. Тож велика кількість молоді не знала ні мови, ні звичаїв свого народу. А старші соромилися розмовляти з молодшими на вулицях русинською мовою[1508].

Доходило навіть до абсурдних ситуацій, як на курсах української мови в Липовлянах, коли навчання проводилося завдяки дітям неукраїнського походження, бо майже третина учнів, які відвідували уроки, не були українцями[1509]. Цікавість до української мови виявляли хорватські діти, передусім там, де проводилось більш-менш регулярне навчання українською мовою, як-от у Бебрині[1510].

В.Стрехалюк, який став справжнім подвижником у справі поширення освіти серед української діаспори Югославії, писав: „Якщо не знаєш української мови, не маєш право битися в груди, вихвалятися: "Я – українець!" Можеш тільки сказати, що ти українського походження. І все!... Коли частина нації опиняється в діаспорі, в оточенні населення, яке користується іншою мовою, то з'являється загроза втратити рідну. Новоприбула група хоч-не-хоч засвоює мову оточення. Послуговується місцевою мовою у всіх галузях, у всіх формах життя, а рідна мова стає все менш потрібною. Особливо молодші покоління швидко засвоюють чуже, забувають рідну мову"[1511].

[1505] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 198.
[1506] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.
[1507] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 199.
[1508] Бучко Ю. Цо ше случує зоз нашу културу. – С. 51.
[1509] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 199.
[1510] Такач Г. „Любим же сом пришда..." – упечатки зоз лєтней школи '90 / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 26.
[1511] Стрехалюк В. Рідна мова / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 34.

проведення (самостійно або у співпраці з іншими організаціями) гуманітарних та миротворчих акцій у Хорватії, Україні та серед русинсько-української діаспори;

збереження існуючого рівня видавничої діяльності (книги, журнали, альманахи, інформаційні бюлетені);

підтримання існуючого рівня інформаційної діяльності;

підтримка та підвищення рівня освіти рідною мовою в тогочасних умовах;

зміцнення співробітництва з материнською країною та іншими державами;

заохочення роботи регіональних товариств діаспори, збереження їх духовних і матеріальних цінностей[671].

У „Розпорядженні" було розписано функції, роботу та сферу відповідальності голови, секретаря та Наглядової ради Союзу.

Після набрання чинності цього „Розпорядження" було тимчасово припинено дію існуючого статуту Союзу русинів і українців у Хорватії. Всі рішення Кризового штабу мали бути представлені на затвердження Скупщині Союзу русинів і українців Хорватії, коли будуть об'єктивні умови для її проведення.

Кризовий штаб русинів і українців Хорватії формував програми роботи Союзу, перейняв на себе функцію управління активами (майном), фінансами і діяльністю СРіУ та видавництва „Нова думка", вирішував кадрові та інші питання, у термінових та складних ситуаціях мав право приймати рішення, що стосувалися Союзу і його часопису.

Головним редактором „Нової думки" було призначено Гавриїла Такача (замість Владо Костелника). Попередніх співробітників „Нової думки", які опинились на окупованих сербами територіях і не могли виконувати своїх функцій, замінено новими. Було прийнято рішення про тимчасове переміщення центральних органів СРіУ із Вуковара до Загреба[672].

Кризовий штаб Союзу координував роботу і діяльність кризових штабів русинів і українців у всій Хорватії. Перший регіональний Кризовий комітет був сформований у Славонському Броді[673]. Там ще 9 вересня 1991 р. відбулося засідання президії місцевого товариства українців, яка прийняла відповідне рішення. Очолив штаб Микола Застрижний[674].

Загалом було сформовано територіальні (регіональні) кризові штаби при існуючих культурно-мистецьких товариствах у Загребі, Славонському Броді та Осієку, а також призначено відповідальних за тимчасово окуповані

[671] Isto. – С. 16–17.
[672] Isto. – С. 17.
[673] Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ. – С. 25–27.
[674] Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді / М.Застрижний // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 15.

території, на яких проживали русини й українці. Через воєнні умови і блокаду не вдалося налагодити безпосередні контакти з Петровцями, Миклушевцями і Вуковаром.

Кризовий штаб діяв від 26 вересня 1991 р. до 27 березня 1993 р. Лише за період з 26 вересня 1991 р. до 27 лютого 1992 р. відбулося 12 засідань Кризового штабу і 40 засідань його Президії[675]. Такий спосіб роботи був дуже важливим, оскільки через воєнну ситуацію повний склад Кризового штабу не мав можливості оперативно збиратися. Рішення, прийняті Президією, згодом затверджувалися по можливості повним складом Кризового штабу.

Із заснуванням Кризового штабу активізувалась робота СРіУ, „Нової думки" та загребського КПТ. Причиною цього стала велика кількість вигнанців-земляків із Східної Славонії, котрі заповнили до того часу напівпорожні простори загребського товариства, греко-католицької церкви та інших приміщень, в яких збиралися загребські русини та українці. Лише впродовж жовтня (2, 9 і 13 числа) 1991 р. в Загребі відбулося 3 засідання Кризового штабу Союзу. На порядку денному були миротворчі звернення та гуманітарні акції для допомоги Хорватії, а також русинам та українцям з охоплених війною територій, стан вирішення питань, що піднімалися на попередніх засіданнях[676].

На п'ятому засіданні Кризового штабу (9 листопада 1991 року) доповнено і прийнято нову версію "Розпорядження про роботу та діяльність Союзу русинів і українців Хорватії в умовах війни". За ним штаб збільшився з 9 до 11 осіб. Прийнято звернення до хорватської влади з проханням про виділення позачергових коштів для купівлі найнеобхіднішого для потреб Союзу[677].

На тому ж засіданні Кризовий штаб оголосив про вихід СРіУ із загальноюгославського об'єднання (Союзу русинів і українців Югославії) та відкликав своїх представників з органів управління цієї організації "через політичні обставини і зміни на території колишньої Югославії"[678].

Упродовж цілого 1992 р. Кризовий штаб безперервно збирався на свої засідання, яких за цей час відбулося три офіційні та багато консультативних. Окремі засідання розтягувались на кілька днів. Серед питань, які там розглядалися – фінансовий звіт про роботу „Нової думки" та СРіУ, поточне становище русинів й українців, візит делегації з України і т.д.[679]

[675] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (3). – С. 35.
[676] Три схадзки Кризного штабу у октобре // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 13–14.
[677] Такач Г. Вельки пременки у организації роботи Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 14.
[678] Союз РУРГ виступел зоз членаства Союзу Русинох и Українцох Югославиї // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 16; Звернення СРУРХ до товариства „Україна". – С. 20; Такач Г. Вельки пременки у организації роботи Союзу. – С. 15.
[679] Числени схадзки Союзу, аж и у двох дїйох // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 33.

рр. відновлюється співпраця з українськими та русинськими товариствами Боснії-Герцеговини та Сербії (зокрема Воєводини). Русинсько-українські організації Хорватії (СРіУ, а згодом і Українська громада) стали членами низки міжнародних (світових та європейських) організацій нашої меншини.

3. Розвиток освіти

Від початку переселення на нові землі русини велику увагу присвячують освіті. Із прабатьківщини вони принесли церковні книги, молитовники. Невдовзі після переселення русини відкривають свої школи[1497]. Це були церковні школи з невеликою кількістю школярів. Переважно там вчили дітей читати, писати, церковному співу, згодом – рахувати[1498]. Перша русинська школа на території Хорватії, у Петровцях, працювала з 1849 р.[1499] (за іншими даними – ще з 1830 р.[1500]).

Попри те, що у структурі русинсько-українського населення домінувало селянство, серед його представників було й чимало людей з вищою освітою. Зважаючи на малочисельність тамтешньої діаспори, вважалося, що русини й українці – найосвіченіша народність у Югославії[1501]. Але це не була освіта рідною мовою.

До створення СРіУ у 1968 р. русинська мова вивчалася факультативно лише у Петровцях, Миклушевцях і Раєвому Селі, та й то лише до четвертого класу основної школи. Стараннями Союзу русинів і українців її викладання в 1970-1971 рр. було поширено на Вуковар та Гуню: там навчалося відповідно 87 і 50 дітей[1502]. Вивчення рідної мови проходило з постійними перервами[1503].

З 1974 р. русини в СФРЮ трактувалися як національна меншина з правом вживання своєї мови у школі. Однак вони не вивчали історію та культуру своєї прабатьківщини. Шкільна система не давала можливостей виховувати дітей у національному дусі меншини, а тільки в дусі державотворчого народу[1504].

Наприкінці 1970-х рр. СР Хорватія прийняла закон про обов'язкове вивчення материнської мови національних меншин. Представникам меншин надавалось право навчатися в школах рідною мовою. Закон передбачав

[1497] Такач Г. Русини і українці Вуковарського краю. – С. 67.
[1498] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє. – С. 175.
[1499] 170 роки Русинох у Петровцох. – С. 98.
[1500] Костелник В. Рускей школи у Петровцох: 152 роки / В.Костелник // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 114.
[1501] Тамаш Ю. Южни погляд на Україну медзи востоком и заходом. – С. 34.
[1502] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 198.
[1503] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 197.
[1504] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 133.

21 червня 1999 р. делегація СРіУ під час відвідин Польщі взяла участь у „Лемківській ватрі" та відвідала Перемишль, де зустрічалася з представниками українських організацій міста[1490].

20 липня 2000 р. на черговому засіданні Президії СФУЛО від імені Союзу русинів і українців Республіки Хорватія С.Бурда виступив з доповіддю про життя і діяльність лемків-українців у Хорватії[1491].

Ансамблі КТ з Липовлян та Загреба були присутні на „Лемківській ватрі-2000"[1492].

Угорщина

СРіУ встановив дружні стосунки з Товариством української культури Угорщини. Зокрема, 8–18 серпня 1997 р. в місті Боктолорантхаза в Угорщині відбулася зустріч української молоді, яка була організована Товариством української культури в Угорщині. З Хорватії прибуло 11 осіб, які займалися вивченням української культури, зокрема українських народних пісень і танців[1493]. Подібний міжнародний табір був організований для учнів і студентів у місті Сегед[1494].

Ярослава Хортяні – голова Українського товариства культури в Угорщині – була присутня 20 вересня 1998 р. на урочистій сесії з нагоди 30-ї річниці діяльності Союзу русинів і українців Республіки Хорватія[1495].

20–22 березня 1998 р. члени Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба та ансамбль "Кобзар" виступали у Сегеді на Шевченківському святі, яке організувало місцеве Товариство української культури. Голова КПТ С.Бурда подякував за теплий прийом та гостинність, говорив про значення співпраці русинів й українців Хорватії та Угорщини, вручив книжки про Загребське товариство русинів і українців[1496].

* * *

Таким чином, Союз русинів і українців Хорватії упродовж 1990-х рр. зумів налагодити, зберегти та розвинути співпрацю з низкою організацій сусідніх європейських держав. Левова частка таких контактів припадала на Україну. У зв'язку із хорватсько-сербською війною розірвалися відносини з діаспорою інших югославських республік, натомість поглиблюються контакти зі спорідненою організацією Словаччини. Лише наприкінці 1990-х

[1490] Там само. – С. 13–14; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 154.
[1491] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО. – С. 9–10.
[1492] Костелник З. XVII швето лемковскей културы „Лемкивска ватра" 2000. – С. 22.
[1493] Готюр І. Український табір в Угорщині. – С. 20.
[1494] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.
[1495] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 6–7.
[1496] Бурда С. Гастролі русинів і українців із Загреба в Сегедин. – С. 15.

Кризовий штаб сподівався на підтримку з боку органів влади Хорватії, тому активно співпрацював з ними. Зокрема, він прийняв рішення про представництво Союзу в Комісії з захисту і рівноправності національностей Республіки Хорватія при Саборі (хорватському парламенті). Відбулося кілька засідань цієї комісії. Присутність на них русинів і українців була необхідна, оскільки там обговорювалися проекти законів про майбутній статус національних меншин.

У Раду урядового відомства з міжнаціональних відносин теж було делеговано представника штабу – Славка Бурду, який був уповноважений представляти інтереси своєї меншини[680]. Про питання, які там вирішувалися, він детально інформував Кризовий штаб.

Подібні актуальні питання розглядала і так звана Координаційна меншина у Загребі. Відбулося 20 її засідань, у яких брали участь і представники русинів та українців. Проте невдовзі вони зрозуміли неефективність роботи цього органу і перестали відвідувати його засідання.

На виборах різних рівнів Кризовий штаб висував кандидатів як у Сабор, так і на місцях. З огляду на те, що виборча комісія не мала виборчих списків русинів й українців по той бік фронту, Кризовий штаб наполягав, щоб вони все ж мали право голосу.

Кризовий штаб СРіУ намагався звернути увагу на становище своєї меншини численними зверненнями, заявами, клопотаннями тощо. Вже на самому початку хорватсько-сербської війни він разом з представниками інших меншин у Загребі звернувся з відозвою „За мир" до урядів багатьох держав і до низки організацій із питань захисту меншин у Європі та світі, закликаючи припинити агресію на Хорватську державу.

Кризовий штаб неодноразово засуджував нав'язану Хорватії війну, зокрема бойові дії у Східній Славонії, де проживала значна частина української діаспори. Він із вдячністю інформував, що один із фондів допомоги у Східній Славонії передав на потреби постраждалим 20 тис. хорватських динарів[681].

На прес-конференціях у Києві, Львові, Ужгороді, Свиднику (Словаччина), Відні (Австрія), Удіне (Італія) Кризовий штаб інформував громадськість про ситуацію в Хорватії і страждання української та русинської меншини.

16 березня 1992 р. Кризовий штаб надіслав лист Сабору та Комісії із захисту і рівноправності національностей Республіки Хорватія з інформацією про жертви, страждання і матеріальні втрати русинів і українців Хорватії у хорватсько-сербській війні. Відомості могли бути неточними, оскільки лише 20% русинів і українців жило у відносному мирі, а тільки в одному окрузі

[680] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 126.
[681] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1). – С. 41.

Вуковар під окупацією перебувало 60 % українців і русинів. У зверненні зазначалося, що невелика кількість русинів і українців відіграє непропорційно велику роль в обороні Хорватії, причому як мобілізовані, так і добровольці. У наданій інформації наголошувалось, що постраждало близько 30 % хорватських русинів і українців (йшлося про загиблих, поранених, ув'язнених у таборах, вигнанців і біженців). Висловлювалася стурбованість, що останні категорії, а саме вигнанці і біженці, розпорошилися по різних частинах Хорватії, а отже, розірвалися міжособистісні контакти. Це, наголошувалось у зверненні, може призвести до завмирання культурного, просвітнього, духовного і релігійного життя меншини. В інформації наводилися дані, що сербська влада сусідніх республік (частина Боснії контролювалася сербами) насильно мобілізує місцевих русинів і українців та відправляє на фронт проти своїх земляків з хорватського боку. Таким чином, підсумовувалось у зверненні, становище русинів і українців на окупованих територіях Хорватії мало виразні ознаки етноциду[682].

Після падіння Вуковара й окупації даного округу сербами відбувалося масове вигнання частини несербського населення, зокрема русинів і українців, їх ув'язнення у таборах в Сербії. Кризовий штаб у міру своїх можливостей намагався захистити свою меншину. Зокрема, він звертався до уряду Хорватії з інформацією про непомірні страждання представників діаспори на окупованій території. Висловлювалась велика стурбованість репресіями і переслідуванням місцевих українців і русинів.

Після окупації Вуковара і депортації чималої кількості українців і русинів у сербські табори Кризовий штаб звертався з цього питання до багатьох організацій: хорватського уряду, Міжнародного червоного хреста, Служби пошуку, урядового відомства з обміну полоненими, міністерства оборони тощо з проханням зробити все можливе, щоб русинів та українців через обмін полоненими чи якимось іншим чином звільнили з таборів[683].

22 березня 1992 р. в результаті етнічної чистки сербами з Петровців було вигнано понад 110 русинів та українців. Щойно дана інформація стала відома, Кризовий штаб одразу ж повідомив про це міністерство інформації, хорватське радіо і телебачення, пресу, Міжнародний червоний хрест. Водночас висловлювалась подяка хорватському президенту Ф.Туджману і віце-прем'єру уряду М.Рамляку за надану вигнанцям допомогу[684].

Після вигнання значної частини русинів і українців з Вуковара і Миклушевців (весна 1992 р.) Кризовий штаб взяв під свій захист депортованих, водночас він інформував про цей злочин хорватську і світову громадськість, зокрема радіостанцію „Вільна Європа" у Мюнхені (йшлося

[682] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (2). – C. 43–44.
[683] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1). – C. 41.
[684] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (2). – C. 43; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 125.

Боснія

Важливою була співпраця між СРіУ і боснійськими колами українців. Вони разом організовували таборування, концерти, надавали один одному стратегічну та кадрову допомогу[1482].

Представники СРіУ та редакції „Нової думки" були присутні 2 листопада 1990 р. на установчих зборах Спілки українців Боснії[1483].

17 листопада 1990 р. у Вуковарі (як і в багатьох інших місцевостях Югославії) відзначили 100-річчя переселення українців до Боснії[1484]. Хорватські русини й українці брали участь у святкування 100-ї річниці святкування імміграції українців у Боснію, зокрема, організували кілька успішних вистав у Прняворі[1485].

На регіональному рівні виділялося КПТ Загреба, яке зуміло налагодити плідну і взаємовигідну співпрацю практично з усіма культурно-освітніми товариствами русинів й українців північної Боснії[1486].

Хорватсько-сербська війна припинила ці контакти. Вони відновилися лише наприкінці 1990-х рр. Ансамблі боснійських українців (зокрема з міст Баня Лука та Прнявор) брали участь у маніфестаціях та святкуваннях своїх земляків у Хорватії[1487].

Польща

Співпраця з русинами-українцями Польщі переважно відбувалася в рамках СФУЛО. У 1991 р. на Фестивалі культури русинів-українців Словаччини у Свиднику представники Союзу русинів і українців Республіки Хорватія вперше зустрілися з представниками Об'єднання лемків Польщі. Подальші зустрічі переросли у плідну та конструктивну співпрацю центральних органів русинсько-української меншини обох держав. Аматорські культурно-мистецькі ансамблі русинів й українців Хорватії постійно гастролювали на маніфестаціях культури "Лемківська ватра". Варто згадати про співробітництво між представниками обох організацій під час проведення двох світових форумів українців (1992 і 1997 рр.)[1488].

У 1997 р. КМТ „Осиф Костелник" з Вуковара виступав на „Лемківській ватрі" (Ждиня, Польща). Було встановлено офіційні контакти із Союзом лемків Польщі, підписано домовленості про культурну співпрацю[1489].

[1482] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.
[1483] Бурда С. Заснована спілка українців Боснії / С.Бурда, М.Ляхович // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 13.
[1484] Ляхович М. У Вуковарі відзначено 100-річч'я переселення українців. – С. 36.
[1485] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – C. 8.
[1486] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.
[1487] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. 5.
[1488] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО. – С. 10.
[1489] Такач Г. Нащива делегації Союзу Русинох и Українцох РГ до Словацкей и Польскей. – С.13.

В умовах війни, 9 листопада 1991 р. СРіУ вирішив вийти зі складу Союзу русинів і українців Югославії, відкликати своїх представників з органів управління Союзу[1473]. Так само вчинили й інші організації, внаслідок чого СРУЮ скасував систему колективного членства та перейшов до членства приватних осіб (у той період нараховував приблизно 400 членів)[1474].

Після остаточного розпаду Югославії СРУЮ перетворився на Союз русинів і українців Сербії. Його члени в основному представляють Воєводину – північну частину держави, що межує із Хорватією.

СРіУ сприяв розвитку української культури у Воєводині, зокрема Сремської Митровиці, з активістами якої тісно співпрацював[1475]. З Воєводини загребське КПТ отримувало книги, журнали, щотижневі газети та іншу літературу[1476]. Товариства СРіУ брали активну участь у фестивалі югославських русинів й українців „Червона ружа"[1477].

29 березня 1990 р. у Загреб прибула делегація видавництва „Руске слово" з Нового Саду на чолі з Любомиром Медєші. Делегація зустрічалася з членами КПТ русинів і українців Загреба. Обговорювали потребу заснування Союзу русинів і українців Югославії, проблеми вивчення рідної мови у школах та інші актуальні питання[1478].

17 жовтня 1990 р. члени редакції „Нової думки" відвідали редакцію часопису „Шветлосц" видавництва „Руське слово" у Новому Саді. Розглядались плани та можливості співробітництва[1479].

Через хорватсько-сербську війну на тривалий час припинилися контакти з русинами й українцями Воєводини. Зв'язки підтримувались не безпосередньо, а через інші країни. Так, у червні 1999 р. делегація СРіУ у Словаччині та Польщі обговорювала актуальні проблеми із запрошеними українськими та русинськими діячами з Воєводини[1480].

У XXI столітті, з утворенням окремих русинських організацій у Хорватії, активізуються та відновлюються їх контакти і співпраця з русинами Сербії. Співпраця носила переважно культурницький характер: театральні вистави русинською мовою, фольклорні програми, обмін книжками[1481].

[1473] Звернення СРУРХ до товариства „Україна". – С. 20.
[1474] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 219–220.
[1475] Там само. – С. 221.
[1476] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.
[1477] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 32.
[1478] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 25.
[1479] „Нова думка" у „Руским слове" и „Шветлосци" у Новим Садзе // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 11.
[1480] Такач Г. Нащива делегації Союзу Русинох и Українцох РГ до Словацкей и Польскей. – С.13.
[1481] Пушкаш Я. Удатна культурна програма Руснацох з Руского Керестура и Нового саду [Електронний ресурс] / Я.Пушкаш // Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/Vojvodjanje_u_Zagrebu/Vojvodjanje_u_Zagrebe_kultura.htm – Назва з екрану.

про страждання українців та русинів, вилучення і знищення їхнього майна). Підкреслювалось, що злочин чинився на очах і за повної байдужості миротворчих сил ООН. Відповідне звернення скерували Раді Безпеки ООН.

Кризовий штаб звертався до уряду Хорватії, Спостережної комісії ЄС та інших міжнародних організацій з проханням невідкладно відвідати згадані населені пункти й оцінити ситуацію та умови життя окупованих русинів й українців, надати їм захист і допомогу. У його зверненні наголошувалось, що найбільше переслідують тих русинів та українців, родичі яких служили у Національній гвардії або були членами правлячого ХДС.

Кризовий штаб просив хорватський уряд негайно прийняти делегацію СРіУ для розмови про актуальні проблеми русинів й українців як однієї з найменш чисельних меншин у Хорватії. Він наголошував, що члени штабу свідомі трагедії хорватського народу, але просять зрозуміти і проблему Миклушевців і Петровців як двох єдиних автохтонних сіл русинів й українців у Хорватії[685].

Кризовий штаб не обмежувався декларативними заявами, а робив чимало практичних кроків. Одразу після формування Кризового штабу він звернувся з листом-закликом до людей доброї волі з проханням надання матеріальної і гуманітарної допомоги постраждалим у війні. Звернення благословив єпископ греко-католицької церкви Славомир Микловш, і воно було передано багатьом церковним, культурним, просвітницьким та іншим організаціям української діаспори всього світу.

У вересні 1991 р. відділення Кризового штабу при культурно-мистецькому товаристві русинів й українців Загреба закликало усіх членів свого товариства, а також симпатиків і друзів допомогти грішми, ліками, харчами, одягом, взуттям або якимось іншим способом біженцям і вигнанцям з окупованих територій. На заклик Кризового штабу загребського товариства відізвалося чимало українців і русинів. Зібрані гроші було передано у фонд біженців зі Східної Славонії.

Регіональний кризовий штаб Славонського Броду теж зібрав і передав у фонд допомоги постраждалим зі Східної Славонії 8 тис. хорватських динарів[686].

Кризовий штаб русинів й українців Осієка також діяв максимально активно, попри те, що саме місто протягом багатьох місяців було в облозі.

Кризовий штаб при культурно-просвітницькому товаристві русинів і українців Загреба посилював власні миротворчі і гуманітарні акції, в тому числі завдяки допомозі з України й української діаспори з усього світу. Перша допомога у 1991 р. надійшла зі Львова, а також з Австралії (міст

[685] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (2). – C. 43.
[686] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (1). – C. 40.

Гелонга і Мельбурна). Вона одразу була передана тим, хто її потребував, у Загреб і Славонський Брод.

Отримавши першу допомогу з Австралії, Кризовий штаб у Загребі половину допомоги негайно передав керівництву Крижевацького єпископату, а другу половину залізницею відправив кризовому штабу при культурно-мистецькому товаристві у Славонському Броді. Той, у свою чергу, передав вантаж місцевому відділенню Червоного хреста.

Допомога у розмірі 2342 дойчмарки прибула 6 липня 1992 р. з Мюнхена. Її найбільша частина була розподілена серед дітей біженців і вигнанців[687]. На день святого Миколая (6 грудня 1992 р.) однакову суму грошей отримало понад двісті дітей.

Друга частина грошової допомоги з Мюнхена використана для поїздки русинсько-української делегації Хорватії до Франкфурта. 20 і 21 вересня 1992 року, після свідчення очевидців (у тому числі русинів й українців), була проголошена "Франкфуртська заява", якою було засуджено масове вигнання всього несербського населення з території Східної Хорватії, етнічні чистки та всі інші види репресій.

Решта грошей було використано для купівлі необхідних речей для примусово вигнаних русинів і українців з Вуковара[688]. Наступний гуманітарний вантаж з Німеччини був направлений русинам з Петровців.

Кризовий штаб отримував допомогу також з Канади і США. Наприкінці 1992 року звідти від трьох українців на адресу Кризового комітету надійшли чеки на загальну суму 140 американських доларів[689].

У березні 1992 р. Кризовий штаб утворив комісію з обліку загиблих, поранених, зниклих, біженців і вигнанців серед русинів й українців. Його представники відвідували місця перебування вигнанців і допомагали їм у різний спосіб, зокрема отримати соціальну допомогу, статус біженців, оформити доплату до пенсії тощо.

Невдовзі після вигнання навесні 1992 р. українців та русинів з Петровців, Вуковара та Миклушевців Кризовий штаб узяв під свій захист вигнанців. Делегація Кризового штабу прибула у Винковці, де зустрілася з вигнаними миклушевчанами і місцевою владою. На зустрічі з останньою йшлося про кроки, спрямовані на забезпечення допомоги вигнанцям.

Члени Кризового штабу великі надії покладали на підтримку України.

У жовтні 1991 р. штаб опублікував звернення української меншини Хорватії до української діаспори та України. Невдовзі було прийнято ще одне звернення подібного змісту. У грудні 1991 р. надіслано лист товариству „Україна", яке займалося співпрацею з українцями діаспори. У ньому

[687] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (5) / S.Burda // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 37.
[688] Бурда С. Грошова допомога з Німеччини розподілена дітям. – С. 16.
[689] І мала допомога багато вартує // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 18.

СРіУ Хорватії був зацікавлений, щоб подібні союзи були засновані в Боснії, Герцеговині та Воєводині, а також створено загальну югославську організацію[1466].

Перша спроба створити такий Союз була ще 4 грудня 1967 р., коли у Новому Саді представники трьох республік не зуміли домовитися про створення об'єднання[1467].

20 лютого 1990 р. СРіУ надіслав листа своїм структурним підрозділам із текстом документа про створення Союзу культури русинів й українців Югославії (т.зв. проект Статуту товариства); слід було ознайомитись і дати свої пропозиції та зауваження. Скупщина майбутнього Союзу передбачала 45 делегатів (по 15 від Воєводини, Боснії та Хорватії)[1468].

12 травня 1990 р. у Новому Саді засновано Союз культури русинів й українців Югославії. Прийнято статут, програму, сформовано структурні підрозділи (комісії). З 15 членів Президії найбільше представляло Воєводину, а з Хорватії було тільки двоє: Юліана Фурмінц (Загреб) та Желько Югас (Вуковар). Одним із заступників голови Союзу було обрано представника Хорватії Теодора Фрицького[1469].

Союз русинів і українців Югославії (СРУЮ) було засновано як союз колективних членів (організацій) із Сербії, Хорватії та Боснії. Діяльність була розділена між дев'ятьма комісіями, які відповідали за такі питання: наукова діяльність, міжнародна співпраця, матеріальний та фінансовий стан, видавництво, культура, інформування, збереження культурно-історичної спадщини, сільське господарство, освіта[1470].

Поряд зі СРУЮ, який відстоював єдність русинів й українців Югославії, існувало ще дві організації: „Руська матка", яка виступала за окремішність русинів від українців, та Товариство української мови, літератури і культури, яке згуртовувало українців без русинів[1471].

Союз русинів та українців Югославії був заснований як головний координатор національного та культурного життя русинів та українців Воєводини, Хорватії та Боснії. Проте обставини, що склалися, цьому не сприяли і він залишився Союзом русинів та українців Воєводини, тобто нової Югославії[1472].

[1466] Схадзка Предсидательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка..– 1990. – № 85. – С. 8.
[1467] Одлучносц зисцена о штварцину столїтия // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 7.
[1468] Костелник В. Пред снованьом Союзу Русинох и Українцох Югославії / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 10–11.
[1469] Такач Г. Основани Союзу Руснацох и Українцох Югославії / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 81. – С. 6.
[1470] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 219–220.
[1471] Там само. – С. 221.
[1472] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8.

та часописами[1456]. Того ж року у Свитнику побувала делегація КМТ „Осиф Костелник”[1457].

19-20 червня 1999 р. делегація СРіУ відвідала Словаччину, де зустрічалася із представницями світової федерації співдружності (т.зв. здруженя) українських жінок[1458].

Співпраця насамперед проходила у культурній сфері. 17-19 червня 1994 р. товариства СРіУ вперше виступали на 40-му фестивалі культури русинів-українців Словаччини „Свидницькі свята”[1459]. Свою програму представили ансамбль „Кобзар” КМТ Загреба та жіночий співочий гурт КТ з Винковців[1460].

На 43-му святі культури русинів-українців Словаччини у Свиднику (1997 р.) успішно виступали члени Загребського культурно-просвітнього товариства русинів і українців[1461].

46-те свято культури русинів-українців Словаччини відбулось за участі КМТ „Яким Гарді” з Петровців[1462].

У програмі святкування 30-ої річниці заснування Союзу русинів і українців Республіки Хорватії та Центральної маніфестації культури русинів і українців Республіки Хорватії „Петровський дзвін-98” брало участь Культурне товариство із Зубного (Словаччина)[1463].

Зі Словаччини поповнювалися фонди Центральної бібліотеки русинів й українців Хорватії[1464].

Югославія. Сербія. Воєводина

Тоді як у Хорватії було засновано СРіУ, створення подібної організації в Сербії не дозволялось, оскільки розцінювалось як націоналістична ініціатива. Такий союз у Сербії було створено лише в 1990 р. Тобто, українці в Хорватії знаходились у вигідніших умовах розвитку національного життя громади, ніж українці в Сербії[1465].

[1456] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 6.
[1457] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1458] Такач Г. Нащива делегації Союзу Русинох и Українцох РГ до Словацкей и Польскей. – С. 13–14.
[1459] Такач Г. Нашо дружтва з Горватскей, по перши раз, виступели у Свиднїку / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 42.
[1460] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 14; Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.
[1461] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.
[1462] Костелник З. КУД „Яким Гарди” зоз Петровцох на швету култури Русинох и Українцох у Словацкей. – С. 28.
[1463] Програма Петровського дзвону. – С. 2
[1464] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.
[1465] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222.

описувалась складна ситуація з русинами й українцями та висловлювалось прохання, щоб Україна надала гуманітарну допомогу і висвітлювала на міжнародних зустрічах правду про події в Хорватії.

Восени 1992 р. Хорватію відвідала делегація товариства „Україна” на чолі з І.Драчем, яка прибула сюди на запрошення Кризового штабу СРіУ. Під час перебування делегації у Хорватії члени Кризового штабу організували чимало зустрічей гостей з хорватською владою і місцевою українською діаспорою. У ході цього візиту 1 жовтня 1992 р. за присутності членів делегації товариства „Україна” відбулось урочисте засідання Кризового штабу, на якому порушувалося чимало актуальних питань із життя русинів та українців і функціонування їхніх соціальних інститутів у воєнних умовах[690].

Про війну і страждання русинів і українців на початку 1992 р. було поінформовано Президента України Л.Кравчука та український уряд[691]. Кризовий комітет СРіУ просив „негайно вчинити все можливе, щоб допомогти ... нашій українсько-русинській громаді зберегти її існування на споконвічних місцях поселення, запобігти її розселенню, а цим самим і її поступового фізичного зникнення...”[692].

Благодійні організації у Львові були готові прийняти русинських і українських дітей на відпочинок і оздоровлення, однак Кризовий штаб з низки об’єктивних причин не зміг організувати їх від’їзд в Україну[693].

Як уже зазначалося, з огляду на воєнні дії, Кризовий штаб змушений був перейняти на себе чимало функцій СРіУ. Зокрема, його спеціальне засідання від 2 квітня 1992 р. було присвячене питанням виховання і забезпечення навчання молоді рідною мовою. На ньому розглядалися плани і програми виховання і освіти дітей, пропозиція про відкриття відділень у Загребі і Липовлянах, можливості організації „літньої школи”, питання про кадрове забезпечення та друк підручників. На засіданні Кризового штабу у вересні 1992 р. було сформовано Комісію зі шкільництва з питань виховання і освіти русинських та українських дітей (очолив її Василь Стрехалюк)[694].

У „Розпорядженні про роботу та діяльність СРіУ в умовах війни” (1991) зазначалося, що Кризовий штаб Союзу діє до закінчення війни та до встановлення нормальних умов життя[695].

[690] Бурда С. Висока українська делегація у Хорватії // Українці Хорватії: матеріали і документи. – S. 105–109.
[691] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991. –1993. g. (5). – С. 37.
[692] Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії. – S. 94.
[693] Допомога з України // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 38–39; До долі дітей українців і русинів Хорватії // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 29.
[694] Burda S. Iz rada Kriznog staba Saveza 1991.–1993. g. (4) / S.Burda // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 30–31; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 127.
[695] Pravilnik o radu i djelovanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske. – С. 17.

Кризовий штаб існував до 27 березня 1993 р., хоча потреба в ньому відпала вже давно[696]. Того дня у Загребі відбулася Скупщина СРіУ, де штаб було розпущено, а його члени автоматично увійшли в новообрану президію Скупщини[697].

Кризовий штаб припинив свою діяльність, коли активні бойові дії в Хорватії пішли на спад, хоча до справжнього миру і повернення всіх адміністративних територій під юрисдикцію офіційного Загреба було ще далеко. З відстані часу можна констатувати, що його роль і діяльність була важливою і необхідною. Кризовий штаб був сформований у той час, коли внаслідок вибуху хорватсько-сербської війни українська і русинська меншина виявилась розпорошеною, розділеною лінією фронту, дезорганізованою. Постала реальна загроза зникнення меншини українців і русинів Хорватії та нагальна потреба вжити заходів, щоб запобігти цьому. Утворений найактивнішими членами СРіУ Кризовий штаб став своєрідним надзвичайним комітетом, покликаним рятувати представників нашої діаспори, забезпечувати їх найнеобхіднішим (харчами, тимчасовим житлом тощо), інформувати світ і передусім Україну про реальне становище українців і русинів в охопленій війною Хорватії. Зважаючи на умови, у яких діяв Кризовий штаб, і на його реальні можливості, можна впевнено стверджувати, що його створення і функціонування були виправданими. Адже активна позиція Кризового штабу СРіУ забезпечила збереження української і русинської меншини в державі, а згодом відновлення її різнобічної діяльності (культурної, освітньої, політичної тощо) у повному обсязі.

5. Реінтеграція Подунав'я та повернення русинів й українців

У відповідь на неодноразові звернення Кризового штабу СРіУ, у яких наголошувалося на стражданнях русинів і українців унаслідок хорватсько-сербської війни, президент Ф.Туджман у своїй відповіді (1992 р.) зазначив, що „наша спільна турбота, щоб Хорватія ... встановила мир... і вашій спільноті забезпечила повернення та передумови для швидкого економічного та культурного розвитку"[698].

У 1995 р. Хорватія змінила свою пасивну позицію і вдалася до тактики рішучих дій.

У ході збройної операції "Блиск" (30 квітня – 4 травня 1995 р.) було відвойовано Західну Славонію, яка складала 10 % території Сербської Країни.

[696] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 128.
[697] Там само. – С. 129; Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ. – С. 25–27.
[698] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 68.

Словаччина

Перші „туристичні" відвідини прадідівської Горниці (Східної Словаччини) відбулись у вересні 1978 р. – хорватські русини й українці побували у Пряшеві, Свиднику та Бардіїві[1452].

СРіУ налагодив культурну співпрацю зі спорідненими організаціями Словаччини. Особливо вона поглибилася через хорватсько-сербську війну, розірвання зв'язків із русинами й українцями Воєводини та Боснії й Герцеговини. Було встановлено офіційні контакти з місцевим українсько-русинським Союзом[1453].

24 вересня 1993 р. у Пряшеві побувала делегація Союзу русинів і українців Республіки Хорватії на чолі з головою Союзу В.Сікорським. Вона зустрілася з головою Ради Союзу русинів-українців Словацької Республіки Віктором Ковалем і заступником голови Ради СРУС Міланом Бобаком.

В.Сікорський поінформував словацьких русинів-українців про основні напрямки діяльності своєї організації. Делегація прибула в Словаччину з метою налагодження ділових зв'язків між організаціями й укладення договору про співробітництво[1454].

Договір передбачав зустрічі представників організацій з метою обміну досвідом, участь колективів народної творчості із Хорватії у святах і фестивалях, які організовував словацький Союз русинів-українців, і участь колективів із Словаччини в акціях, організованих хорватським СРіУ. Крім того, договір передбачав установлення дружніх контактів між Культурним товариством русинів і українців у Винковцях із первинною організацією Союзу русинів-українців Словаччини в Зубному Гуменського округу, співпрацю між редакціями тижневика „Нове життя" (Словаччина) і журналу „Нова думка" (Хорватія) у сфері обміну інформацією, участь у наукових конференціях, семінарах та інших акціях, організованих русинсько-українськими діаспорами Словаччини та Хорватії, обмін виставками художніх робіт, книжковою продукцією та пресою[1455].

1-2 червня 1998 р. делегація СРіУ відвідала Союз русинів-українців Словаччини. Домовились продовжити плідну співпрацю, зокрема взаємні виступи КМТ на фестивалях у Свиднику та Петровцях, обмін делегаціями, допомогу кадрами Етнографічному музею і „літній школі", обмін книжками

[1452] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 37.
[1453] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 7.
[1454] Ілюк М. Договір про співпрацю. – С. 14.
[1455] Там само. – С. 15.

Посольство України постійно сприяє задоволенню потреб громади в розвитку шкільництва українською мовою, забезпеченні художньою і навчальною літературою, проведенні культурно-освітніх заходів української та русинської діаспори в Республіці Хорватія[1447].

Наприкінці своєї діяльності в якості посла в Хорватії А.Шостак згадував: „У мене з самого початку встановилися прекрасні стосунки з керівниками Союзу русинів і українців, з українськими священиками, які є справжніми духовними пастирями свого народу, з багатьма активістами українського національного життя в Хорватії. Іриней Мудрий, Борис Гралюк, Теодор Фрицький, Славко Бурда, Гавриїл Такач і багато інших стали моїми друзями. Разом нам вдалося чимало зробити для пожвавлення культурної й духовної діяльності Союзу, для налагодження й зміцнення зв'язків нашої національної меншини з історичною батьківщиною.

За ці роки я доклав неймовірно багато зусиль для того, щоб Культурний центр було побудовано. Не стану перераховувати всі установи й інстанції, до яких я звертався за допомогою. Далі обіцянок поки що справа не пішла. Повернувшись до Києва, я не облишу початого і добиватимуся, щоб допомогу з України для будівництва було нарешті забезпечено”[1448].

А.Шостак зізнавався, що не поділяє діаспору на русинів чи українців; для нього всі вони – „рідні брати”[1449].

Підсумовуючи, наведемо слова русинського дослідника М.Жироша про роль України у житті хорватських русинів й українців: „Власті Радянської України не дуже дбали про свою діаспору, і все це принесло багато прогалин в нашому руському національному єстві”[1450]; „Україна нас визнає такими, якими ми є, зі своїми відмінностями, зокрема регіональною ідентичністю. Вона нас не зрікається, але й не примушує, аби ми зреклися свого краю й держави, де живемо вже багато поколінь. Такий стан дає нам духовну силу, що ми не самі, що знаємо, до кого належимо ... що ми не „ніхто й нічого” і не „народ нізвідки”, без охорони й захисту...”[1451].

[1447] Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm

[1448] Тимко-Дітко О. Розмова з Послом України в Республіці Хорватія А.М.Шостаком / О.Тимко-Дітко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 6.

[1449] Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком. – С. 6.

[1450] Жирош М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 134.

[1451] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє. – С. 188.

У ці дні Винковці, де перебувала значна кількість русинсько-українських біженців, обстрілювалися з сербського боку.

Повернення Західної Славонії дозволило увійти в мирне життя русинам й українцям регіону, зокрема зі Славонського Броду й Липовлян. Вони хоч і не були безпосередньо окуповані, але відчували постійну небезпеку впродовж кількох років.

„Блиск” спричинив паніку у Миклушевцях, де населення було мобілізоване для відсічі, але до активних дій не дійшло. Вартову службу у Миклушевцях щодоби несло 7 осіб, абсолютна більшість з яких були русинами[699].

Унаслідок військової операції “Буря” (4–6 серпня 1995 р.) ліквідовано Сербську Країну на просторах від Хорватської Костайніци і Петрині на півночі до Грачаца і Кніна на півдні[700].

„Буря” спричинила черговий неспокій у Миклушевцях. Місцеві серби почали втікали через поширення чуток про наближення усташів, які вбивають усіх на своєму шляху. Насправді нічого подібного не було. Однак у селі панував хаос, усіх чоловіків було мобілізовано в очікуванні нападу з боку Хорватії[701].

Русини та українці вітали акції хорватської армії “Блиск” і “Буря”, якими вона повернула більшість земель під юрисдикцію Загреба. Контрольовані сербами території Хорватії зменшились уп’ятеро (від 25 % до 5 %). Однак у Східній Славонії, де знаходились Петровці, Вуковар, Миклушевці, сербська влада зберігалася; більше того, сюди прибули серби з інших місцевостей колишньої РСК – Західної Славонії і Кнінського регіону[702].

Повернення Східної Славонії, де проживало найбільше русинів й українців, передбачалося робити поступово і під контролем УНТАЕС (Перехідної адміністрації ООН). 3 жовтня 1995 р. у східнославонському місті Ердут хорватський уряд і місцеве сербське керівництво підписали т.зв. Ердутський договір з 11-ти пунктів, направлених на урегулювання спірних питань. Іншим кроком у напрямку мирного врегулювання був договір, підписаний 12 листопада 1995 р. офіційним Загребом і місцевими сербами, за участі представників ООН і США, під назвою „Основна угода про поступову мирну реінтеграцію Східної Славонії, Барані та Західного Срієму до конституційного простору Хорватії”[703].

[699] Isto. – S. 107, 139.

[700] Pavličević D. Povijest Hrvatske / D.Pavličević. – Zagreb, 2000. – S. 551; Нарышкин А. Буря в сербской пустыне / А.Нарышкин // Огонёк. – 1995. – № 33. – С. 4–5.

[701] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 108, 109.

[702] Isto. – S. 108; Tomac Z. Kako se stvara hrvatska država / Z.Tomac. – Zagreb, 1996. – S. 104.

[703] Нагірний М. Становлення та розвиток Республіки Хорватія: державно-політичний аспект. – С. 62.

За резолюцією Ради Безпеки ООН від січня 1996 р., Подунав'я мало бути поступово реінтегроване у склад Хорватії до січня 1998 р. Завдання УНТАЕС полягало у встановленні миру на цій території та відновленні довоєнної мультиетнічної картини регіону[704]. Перехідна адміністрація повинна була сприяти поверненню біженців та вигнанців, які отримали право на повернення майна[705]. Загалом у Східну Славонію планувалося повернути 80-100 тис. вигнанців (без урахування сербів), у тому числі русинів й українців[706].

Ердутські домовленості про відсутність хорватської армії у Подунав'ї та поступову реінтеграцію регіону під наглядом ООН русини й українці (як і загалом місцеві жителі) зустріли з розчаруванням[707]. До того ж ця миротворча діяльність не була цілком ефективною. Миротворців звинувачували у незаконній торгівлі з сербами[708]. У низці звернень СРіУ до керівника Перехідної адміністрації Ж.Клейна вказувалось на щоденні руйнування, грабування майна сербами у Петровцях і Миклушевцях та вивезення його до Воєводини. СРіУ закидав керівництву УНТАЕС бездіяльність і прихильність до сербів[709].

У листі від 13 березня 1997 р. згадуються два випадки кидання гранат до будинків русинів й українців у Петровцях. Серби з сусідніх Негославців погрожували спалити село, бо, мовляв, „русини затягнули сербські Негославці в усташську опчину Богдановці". У Петровцях процвітало мародерство: усе, що можна, вивозили до Воєводини. У Миклушевцях спостерігалася подібна картина. На відміну від миклушевських русинів, які під час депортацій залишали село без нічого, серби вивозили все, що могли[710]. Ситуація ставала напруженішою у міру наближення місцевих виборів. СРіУ просив розмістити у цих двох селах український батальйон миротворчих сил[711]. Це було зроблено, і офіцери та солдати підтримували українську меншину, допомагали їй[712].

Й.-П.Клейн відвідував Миклушевці разом з Б.Річардсоном (представник США при ООН), П.Галбрайтом (посол США у Хорватії) і Д.Хердом (на той час – екс-міністр закордонних справ Великобританії).

[704] Киш М. Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция. – С. 7–8.
[705] Temeljni sporazum o Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Srijemu // Tatalović S. Manijinski narodi i manjine / S. Tatalović – Zagreb, 1997. – S. 284–285.
[706] Тимко О. Актуальна розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 12.
[707] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 112.
[708] Киш М. Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция. – С. 7–8.
[709] Bojazni i upozorenja zbog događanja u Podunavlju. – С. 18–19; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 109.
[710] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 109.
[711] Такач Г. О статусох прегнатих / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 16–17.
[712] Бесіда з полковником Віктором Гвоздем // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 10–13.

літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення Української Народної Республіки. Зокрема, серед гостей був присутній посол України А.Шостак. Доповідь-реферат „Четвертий універсал, уроки з історії для нині сущих в Україні" підготував і прочитав професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка історик Володимир Сергійчук[1441].

У січні 1999 р. Посольство України разом із Центральною бібліотекою русинів і українців у Хорватії організували Дні української культури[1442].

18 лютого 2000 р. в день інавгурації новообраного президента Хорватії С.Месича була організована зустріч представників СРіУ з міністром зовнішніх справ України Б.Тарасюком[1443].

17 березня 2000 р. Вуковар та осередок Союзу відвідали посол України А.Шостак та заступник міністра зовнішніх справ Ю.Костенко[1444]. Представники СРіУ розповіли гостям про проблеми з підручниками для вивчення української мови, з візами для учасників ансамблів. Зі свого боку, Ю.Костенко пообіцяв якнайшвидше допомогти у побудові Культурного центру меншини[1445].

На теперішній час українська меншина у співпраці з Посольством України в Хорватії регулярно організовує заходи із відзначення визначних дат української історії та збереження українських традицій із залученням митців з Хорватії та України, завдяки чому діаспора має можливість ближче ознайомлюватися з новими подіями суспільного життя України. Щорічно проходять заходи по вшануванню жертв Голодомору в Україні 1932-33 рр. З ініціативи Посольства проводяться святкування дат з обрядового українського календаря. Щорічно за спільної участі діаспори та Посольства України широко проходить відзначення Шевченківських днів у Хорватії.

Серед важливих подій співпраці з діаспорою є регулярне відзначення за ініціативою Посольства державними нагородами України громадян Хорватії українського походження за їх вагомий внесок у становлення і розвиток українсько-хорватських відносин.

Русинофіли закидають Україні, що вона, за посередництвом свого посольства, через різноманітні русинсько-українські організації в Хорватській державі намагається вести політику асиміляції і українізації русинського населення, вважаючи русинів частиною українського народу[1446].

[1441] Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР. – С. 16.
[1442] Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 29.
[1443] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.
[1444] Там само.
[1445] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 159.
[1446] Миронов Г. Русины в Хорватии: история и современность // http://rusinistika.com/news/rusiny_v_khorvatii_istorija_i_sovremennost/2010-04-18-31

громадою, про що СРіУ згадує у листі до Президента Л.Кучми від 22 січня 1996 р.[1433]

Перший посол України в Хорватії згадував, що „активно співпрацювати з представниками нашої діаспори на цих теренах ми почали ще 1966 року"[1434].

А.Шостак, зокрема, сприяв вирішенню проблем русинсько-українських вигнанців. Задля цього він зустрічався з очільниками Перехідної адміністрації ООН у Східній Славонії. Посол також спілкувався з вояками українського контингенту, порадив їм відвідати церкву у Петровцях, допомогти населенню по господарству, щоб діаспора відчула турботу про себе. Оскільки солдати були із Закарпаття, греко-католики, то контакти налагодились швидко[1435].

11 січня 1997 р. А.Шостак відвідав сесію Президії Союзу русинів і українців з офіційним візитом. У своєму зверненні до членів Президії посол підкреслив якісну співпрацю Посольства України у РХ і Союзу русинів і українців, культурних українсько-русинських товариств у Хорватії, прочитав вітальний лист Президента Л.Кучми на адресу СРіУ.

В.Сікорський від імені Президії Союзу подякував Шостаку, а також надіслав вітальний лист і лист подяки Леоніду Кучмі[1436].

У 1998 р. посол України А.Шостак відвідав Вуковар, де мав розмову з місцевою владою стосовно питання відбудови приміщення СРіУ[1437]. Союз домовився з українським посольством, що Україна як допомогу постраждалим українцям та русинам Хорватії надішле необхідні будівельні матеріали для будівництва осередку СРіУ у Вуковарі[1438].

А.Шостак був присутній 20 вересня 1998 р. на святкуванні 30-ої річниці існування Союзу русинів і українців Хорватії[1439].

29 квітня 1998 р., за підтримки Посольства України в Республіці Хорватія, у Загребі було організовано гуманітарний концерт артистів Одеської опери і балету. Наступного дня за сприяння Посольства України та Союзу русинів і українців гості з Одеси організували в Європейському домі в Загребі вечір українських народних пісень[1440].

17 і 18 квітня 1998 р. за організації Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба, Хорватсько-українського товариства та Посольства України у Республіці Хорватія відбулася Культурно-музично-

[1433] Лист-привітання Президента України Л.Д.Кучми. – С. 6; Pismo Predsjedniku Ukrajine Leonidu Kučmi. – С. 6.
[1434] Тимко О. Актуальна розмова з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Хорватія паном Анатолієм Шостаком. – С. 6.
[1435] Там само. – С. 7.
[1436] Бурда С. Посол України відвідав Союз. – С. 4.
[1437] Амбасадор України нащивел Вуковар. – С. 2.
[1438] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (ІІІ). – С. 36.
[1439] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 6.
[1440] Тимко О. Чудовий виступ гостей з Одеси / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 27.

Офіційно відвідини цього села були пов'язані з інформуванням про повернення біженців та вигнанців до своїх будинків[713].

У 1996 і 1997 рр. УНТАЕС надали миклушевчанам можливість одноразових відвідин свого села. Однак заходити до будинків, фотографувати було заборонено. Назбиралося чимало бажаючих глянути на село після кількарічної перерви, але миротворці дозволили мандрівку тільки двома автобусами. Русини відвідали місцеве кладовище, де відбулася літургія. Місцеві серби погрожували спорудити барикади (хоча більшість із них не були проти таких відвідин), але цьому завадили „блакитні шоломи"[714].

У Миклушевцях владу перейняли серби, які прибули сюди після „Блиску" і „Бурі", і місцевим мешканцям стало ще гірше, як було. У 1997 р. надходила інформація, що з села відбувається масове виселення і виноситься все, що можна, навіть покрівля[715].

Під час реінтеграції Подунав'я (1996-1997 рр.) мали місце взаємні звинувачення русинів і сербів. Окремі серби вимагали скинути хорватський прапор над сільрадою і замінили його на югославський. У руйнуванні будинків миклушевчан серби звинувачували абстрактних „усташів"[716]. Вони заперечували, що виганяли русинів з Миклушевців: на їх думку, все відбувалося добровільно. Натомість серби закидали, що русини самі не хотіли жити в мирі з ними. Частина сербів дуже приблизно уявляла зміст Ердутських домовленостей, вважаючи, що Східна Славонія ще 20 років залишатиметься нейтральною зоною під контролем ООН[717].

З середини 1997 р. тривав складний процес повернення біженців та вигнанців, психологічної нормалізації соціальних стосунків та адаптації людей до нових обставин[718].

Швидке повернення українців і русинів утруднювалось браком коштів у держави для відбудови житла[719].

Відповідно до плану реінтеграції Подунав'я, вигнанців було поділено на 4 категорії. До першої потрапляли особи, члени родин яких залишились на

[713] Киш М. Мандат УНТАЕС-у и реинтеграция. – С. 7–8.
[714] Такач Г. Вигнати Миклошевчанє знова у своїм валалє / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 24–25; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 127.
[715] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 110, 113, 131.
[716] Isto. – S. 114, 125–127.
[717] Isto. – S. 126–127.
[718] Бичанич Ю.-Х. Актуалносци о враценю вигнатих Петровчаньох / Ю.-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 20.
[719] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm; State Report to Council of Europe FCNM submitted by Croatia, January 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: Croatia_Documents_Part1_Jan2007.pdf – Назва з екрану.

окупованих територіях, і їх слід було возз'єднати. Аби повернутися, достатньо було письмового дозволу від УНТАЕС.

До другої категорії потрапили ті вигнанці, чиї будинки не були серйозно пошкоджені, і там ніхто не жив. Однак досить складно було отримувати такі дозволи від Перехідної адміністрації ООН, яка ставила їх у залежність від процесу повернення країнських сербів у Хорватію, що емігрували внаслідок „Бурі" у 1995 р. Навіть коли вдавалося отримати такий дозвіл, повернення могло бути проблематичним. Так, русин Янко Тиркайло, повернувшись до Петровців із дозволом від миротворців, застав у своєму будинку сербку, яка добилася, що поліція УНТАЕС заборонила йому наближатися до свого ж обійстя[720].

Третя категорія вигнанців мала повертатися до будинків, у яких уже жили серби. Ті натомість вимагали, аби хорватський уряд виділив житло або кошти, на які вони могли його придбати десь у Сербії чи Боснії і Герцеговині.

Четверта категорія – це ті, чиї будинки були повністю зруйновані. Тут уже не було клопотів з УНТАЕС, але слід було чекати на допомогу від держави у будівництві житла[721].

На випадок конфліктів за помешкання у Подунав'ї були сформовані т.зв. житлові комісії, які видавали дозволи на проживання у конкретному приміщенні. Причому вони складалися з 5 осіб, 2 з яких – серби; рішення приймалося тільки одноголосно, і фактично право вето нівелювало його[722]. Депутат М. Киш в інтерв'ю „Новій думці" скаржився, що під час реінтеграції Подунав'я Перехідна адміністрація ООН проводила таку політику повернення вигнанців, що поверталися лише серби[723].

Під час процесу реінтеграції Подунав'я у 1997 р. Сабор прийняв закон про конвалідацію, тобто про чинність і перевірку юридичних актів окупаційної влади у Східній Славонії, у т.ч. й стосовно національних меншин. Наслідки цього закону, який Хорватія прийняла під тиском міжнародної спільноти, фактично легалізувавши юридичні акти сербських державних утворень, діаспора відчувала дуже довго. Русини й українці, навіть маючи рішення суду, не могли повернути свою приватну власність та нерухомість, якими володіли до війни. Фактично цей закон був платою за мир у регіоні та за швидке визнання Подунав'я частиною Хорватії[724].

[720] Такач Г. О статусох прегнатих / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 16–17.
[721] Там само.
[722] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 10
[723] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 13.
[724] Zakon o konvalidaciji // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 88; Киш М. Для мене була честю можливість служити Хорватії, її народові і національним меншинам. – С. 121.

науки у Львові та включив до них освітній досвід української діаспори з усього світу[1425].

Дві представниці русинсько-української меншини з Липовлян вивчали українську мову в Тернополі[1426].

19 грудня 1997 р. українське посольство у Хорватії інформувало СРіУ, що Кабмін України визнав Ніжинський державний педагогічний інститут імені М.Гоголя базовим навчальним закладом з підготовки педагогічних кадрів для роботи в середовищі українців за кордоном[1427]. Упродовж наступних десяти років близько 80 русинсько-українських учнів і студентів Хорватії здобули вищу освіту в середніх і вищих навчальних закладах України[1428].

Однак обсяги співпраці були недостатніми. Про це свідчить виступ на звітній Скупщині Союзу у 1999 р. голови загребського товариства С.Бурди, який наголошував на потребі зміцнювати зв'язки з Україною, звідки діаспора наприкінці 1990-х рр. не отримувала жодних новин[1429].

Посольство

Особливе місце у діяльності СРіУ займала співпраця з посольством України у Хорватії.

6 листопада 1990 р., в рамках відзначення річниці Жовтневої революції, у консульстві СРСР у Загребі було влаштовано святковий прийом, куди запрошено й представників СРіУ. Делегація запросила генерального консула Юрія Гіренка на „Петровський дзвін-91", на що той з вдячністю погодився, сказавши, що й він українець[1430].

На культурні заходи у Миклушевцях і Петровцях запрошувались представники генерального консульства СРСР у Загребі, а консульство у відповідь запрошувало представників Союзу на державні свята СРСР. Ця практика тривала до 1990 р.[1431]

Першим послом незалежної України в Хорватії став Анатолій Шостак. На цій посаді він працював з квітня 1995 р. до жовтня 2001 р.[1432] У нього склалася інтенсивна і плідна співпраця з місцевою русинсько-українською

[1425] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.
[1426] Fedak M. KPD Ukrajinaca "Karpati" – Lipovljani. – S. 93.
[1427] Тимко О. Концерт – ще одне свідчення дружніх відносин / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 9.
[1428] Жироš М. Проблеми збереження національної ідентичності в діаспорі на прикладі русинів і українців у Сербії і Хорватії. – С. 134.
[1429] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1430] Прийом у конзулату СССР у Загребе // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 10.
[1431] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 36.
[1432] Представители Украины в странах Европы [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://whp057.narod.ru/ukraim4.htm – Назва з екрану.

українців РХ[1415]. Перебування гостей з Чернігова було зворотнім візитом, оскільки члени КПТ "Україна" з Славонського Броду рік тому відвідали їхнє місто[1416]. У 1998 р. делегація КПТ „Україна" знову побувала в Чернігові[1417]. Їхній пісенно-танцювальний ансамбль з підготовленою культурно-мистецькою програмою і репертуаром з народних українських і хорватських пісень та українських танців також відвідав Київ, Славутич, Переяслав-Хмельницький[1418].

СРіУ намагався заявити про себе і високопосадовцям з України. Так, 22 січня 1996 р. Союз русинів і українців надіслав листа Президентові Леоніду Кучмі у відповідь на його поздоровлення з новорічними та різдвяними святами. Висловлено вдячність за його привітання українцям з діаспори з нагоди новорічних та різдвяних свят, а також за велику духовну, моральну, політичну підтримку. Керівництво Союзу запросило українського президента відвідати русинів й українців Хорватії[1419].

Президента Л.Кучму запрошували і на свято „100-річчя українців у Хорватії"[1420]. Про це свято, окрім українського президента, Організаційний комітет повідомив Верховну Раду, Кабінет Міністрів України та голів чотирьох облдержадміністрацій (Львівської, Тернопільської, Закарпатської та Івано-Франківської)[1421].

Розвивалася і співпраця у сфері освіти.

З України поповнювались фонди відкритої у червні 1995 р. Центральної бібліотеки русинів й українців. У 1998 р. було здійснено обмін літературою між цією бібліотекою та найбільшими книгозбірнями Києва і Львова[1422]. У Хорватію надходили підручники для 1-8 класів з мови, граматики, правопису, літератури, історії, географії, релігієзнавства, етнографії[1423]. До КПТ русинів й українців Загреба з України надходили книги, журнали, щотижневі газети та інша література[1424].

Було надіслано і програми з викладання української мови для т.зв. „тижневих" шкіл, які підготував Міжнародний центр просвіти, культури і

[1415] Там само. – С. 30.
[1416] Тимко О. Народний ансамбль танцю "Дружба" з м. Чернігова гостював в Хорватії. – С. 74.
[1417] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1418] Бурда С. КПД „Україна" в Чернігові. – С. 18–19.
[1419] Лист-привітання Президента України Л.Д.Кучми // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 6; Pismo Predsjedniku Ukrajine Leonidu Kučmi // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 6.
[1420] Лист Президентові України Л.Д.Кучмі // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 7.
[1421] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. 2–3.
[1422] Тлустенко К. Службова мандрівка до Києва з пригодами / К. Тлустенко // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 26.
[1423] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.
[1424] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.

19 грудня 1997 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 1045, якою підтвердила завершення мандату УНТАЕС із 15 січня 1998 р.[725] До жовтня 1998 р. у Східній Славонії було розгорнуто Групу підтримки цивільної поліції ООН у складі 180 осіб. Восени того ж року Група передала свої функції місії НБСЄ у Республіці Хорватія[726]. Після цього реінтеграція Східної Славонії в адміністративно-правову систему Хорватії була завершена.

26 червня 1998 р. прийнято „Програму повернення і турботи про вигнанців, біженців і розселених осіб" ("Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba"). За цим документом, право на повернення отримали всі особи, які з різних причин залишили свої домівки[727]. До 2002 р. відповідно до цієї програми Хорватія мала забезпечити повернення 88,5 тис. осіб до Подунав'я. Загалом на повернення необхідно було 22,5 млрд. кун[728].

Повернення відбувалося нелегко. Сім'ї репатріантів отримували лише 600 кун допомоги впродовж перших шести місяців[729]. Станом на вересень 1998 р. повернулося 112 із 316 миклушевчан, які мали статус вигнанців[730]. Загалом за 6 років війни і поневірянь померло або загинуло 13 % мешканців Миклушевців[731]. У Петровці станом на квітень 1998 р. повернулося 12 родин, а саме КМТ продовжувало працювати у вигнанні[732].

Першими почалося відновлення частково зруйнованих будинків Миклушевців і Петровців, а от русини й українці знищеного Вуковара фактично виявилися останніми у черзі на відбудову, що ускладнювалося браком фінансових можливостей Хорватії[733]. Допомога на матеріальні та культурні потреби на той час була скромною. Так, на 1999 р. уряд виділив СРіУ 376 тис. кун (трохи більше 50 тис. доларів США), в основному для будівельно-відновлювальних робіт[734].

[725] Pavličević D. Povijest Hrvatske. – S. 559.
[726] Страны мира. – Справочник 1999. – Москва, 1999. – С. 446.
[727] Program povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba N.n. 92/98 – Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima posebne državne skrbi (N.n. 88/02) ukida točke 9., 10. i 14. (Postupci povratka) Programa [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.povratak.hr/default.aspx?id=41 – Назва з екрану; Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 10.
[728] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 11.
[729] Бичанич Ю.Х. Актуалносци о врацаню вигнатих Петровчаньох. – С. 20.
[730] Бичанич Ю. Ожили миклошевски улїчки. – С. 21.
[731] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S.129.
[732] Бичанич Ю.-Х. Петровци у знаку врацаня / Ю.-Х.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 24.
[733] Такач Г. О статусох прегнатих. – С. 16–17.
[734] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 20; Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III) /

Із відновленням хорватської влади у Подунав'ї проводилась ексгумація жертв сербської агресії. На вуковарському цвинтарі з ексгумованих 938 тіл було ідентифіковано 580, з яких 25 належало русинам і 9 – українцям[735]. (За іншими даними їх разом було 37: у це число увійшли 27 цивільних жертв, 8 вояків хорватської армії та двоє представників цивільної охорони). Усіх їх було перепоховано у Вуковарі впродовж 1998 р.[736]

Після завершення реінтеграції відбулася ексгумація загиблих миклушевчан. Під час пошукових робіт у бункері села Чаковец поряд з рештками тварин виявлено людські кістки, що належали шести замордованим під час окупації мешканцям Миклушевців і Чаковця. Вбивцями були їхні сусіди[737].

У 1998 р., із завершенням реінтеграції, у Миклушевцях залишились старші серби, а їхні молодші родичі виїхали у Сербію[738].

Тривалий час зберігалася непомітна, але відчутна дистанція між колишніми вигнанцями і тими, хто пережив окупацію на місці[739]. У Петровцях обидві сторони вважали саме себе більш постраждалими у війні. Ті, хто лишились, упродовж років щоденно були у депресії, під загрозою вбивства. Вигнанці теж зазнали багато страждань[740].

Репатріанти чекали вибачень від мешканців Миклушевців за те, що ті їх виганяли. Натомість останні заперечували свою участь у чистках і зазначали, що ті самі залишили село[741]. На спільні громадські роботи збиралися тільки колишні вигнанці. Фактично між двома категоріями людей не було довіри.

В інтерв'ю „Радіо Вуковар" на запитання „Чи можливе подальше співжиття з тими, хто керував селом у війні?" миклушевчани відповідали, що „ми з ними посварилися назавжди"[742].

Вважалося, що тільки час і позитивні економічні зрушення із покращенням життя могли примирити сторони, нівелювати розбіжності та напругу[743].

В.Костелник // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 36; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 141.

[735] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републик Горватскей // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 11.

[736] In memoriam // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 46–47.

[737] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 132, 133.

[738] Isto. – S. 132.

[739] Такач Г. Знова бал у Миклошевцох / Г.Такач // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 29.

[740] Бичанич Ю. Проф. Томислав Рускай / Ю.Бичанич // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 40.

[741] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 128.

[742] Isto. – S. 82.

[743] Бичанич Ю.Х. Проф. Томислав Рускай. – С. 40.

на запрошення Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба та брав участь у святкуванні 25-ї річниці загребського товариства[1409].

У 1990-х рр. насамперед розвивалося культурне співробітництво, чому сприяли українські фахівці, що періодично приїжджали до русинсько-українських осередків[1410].

Зокрема, завдяки підписаним договорам про співпрацю протягом 1994-95 рр. у Хорватії перебували диригент Тарас Стінковий з Чернівців і хореограф Тадей Ріф'як зі Львова. Вони працювали при культурних товариствах у Загребі, Липовлянах, Славонському Броді, Осієку, Винковцях і при КМТ „Осиф Костелник" (вуковарське товариство тоді тимчасово було розміщене у Загребі)[1411]. До роботи вони залучили понад 100 аматорів. За час їхнього перебування у Хорватії було поставлено 20 нових хореографій українських танців і близько 60 русинських та українських пісень.

Завдяки їхній роботі відбулася Маніфестація культури русинів і українців Хорватії „Липовляни-94"; Союз брав участь з танцювальним ансамблем та жіночою вокальною групою у Святі культури русинів-українців Словаччини „Свидник-94"; успішно пройшли бали в Славонському Броді та Вуковарі, Маніфестація культури русинів і українців Хорватії „Славонський Брод-95".

Крім Т.Стінкового і Т.Ріф'яка, чимало користі місцевим колективам принесли й інші фахівці з України, які працювали з місцевими співаками, танцюристами і оркестрами[1412].

У середині 1990-х рр. відновилися гастролі колективів з України. Так, на запрошення Союзу русинів і українців до Хорватії на маніфестацію „Славонський Брод-95" у червні 1995 р. прибув Заслужений ансамбль танцю України "Юність" зі Львова. У делегації був і представник філії Товариства "Україна" у Львові Юрій Єременко[1413].

У Загребі на традиційному вечорі русинів і українців гостювала вокально-інструментальна група „Усмішка"' з Івано-Франківська. Під час перебування делегації з України було підписано угоду про співпрацю Товариства „Україна" та Союзу русинів і українців на 1997 рік[1414].

У другій половині серпня 1997 р. Хорватію з концертами у Славонському Броді, Загребі та Липовлянах відвідав Народний танцювальний ансамбль "Дружба" з Чернігова. У Славонському Броді гості з України провели кілька дружніх зустрічей; гостей також прийняв Союз русинів і

[1409] Бурда С. Зустріч і прийом В.І.Собка у Загребі. – С. 24.

[1410] Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 84.

[1411] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.

[1412] Isto. – S. 13; Бурда С. Культурні працівники Тарас Стінковий і Тадий Ріфяк. – С. 80.

[1413] Бурда С. „Юність" у Загребі в ХКМТ „Железнічар" / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 84.

[1414] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29–30.

освіту. Інформацію було оприлюднено у загребській газеті „Вечерні Ліст”. Але ніхто не виявив бажання посилати дітей[1405].

У 1993 р. СРіУ звернувся до України за політичною, культурною і освітньою підтримкою[1406]. Того ж року під час перебування офіційної делегації Союзу русинів та українців у Києві було підписано План співпраці з товариством „Україна” на 1994 рік.

Тоді товариство "Україна" планувало прийняти делегацію СРіУ для визначення стану виконання плану співпраці та налагодження зв'язків культурно-мистецьких товариств Союзу з відділеннями товариства „Україна”, організувати стажування журналіста Союзу в редакціях газет та радіо, організувати відпочинок дітей членів СРіУ у літніх таборах. Товариство "Україна” зобов’язалось сприяти забезпеченню Союзу довідковою, навчальною та художньою літературою, матеріалами для аматорських гуртків та надсилати газети „Вісті з України”.

Своєю чергою, Союз русинів і українців обіцяв прийняти в Хорватії: делегацію товариства „Україна” (3 особи) та фольклорний ансамбль (15-20 осіб) для участі в роботі "літньої школи"; журналіста для написання репортажів про сьогодення Хорватії; представників відділень товариства для зміцнення зв'язків з культурно-мистецькими товариствами Союзу: для КПТ „Україна” (Славонський Брод) – двох осіб зі Львова, для КПТ „Карпати” (Липовляни) – двох осіб з Тернополя, для КПТ русинів і українців (Загреб) – двох осіб з Києва[1407].

Як бачимо, співпрацю пропонувалось вести виключно з українськими осередками в Хорватії (виняток – загребське товариство, але у ньому українська складова була сильніша за русинську).

16 грудня 1996 р. Союз відвідали Іван Драч – голова товариства „Україна” і голова Всесвітньої Української Координаційної Ради – і Дмитро Павличко – на той час посол у Словаччині. На зустрічах І.Драча з керівництвом Союзу було домовлено про співпрацю та складено протокол намірів на 1997 рік[1408].

30 травня 1997 р. Союз русинів і українців Хорватії прийняв відповідального секретаря товариства „Україна” Валерія Собка, який приїхав

[1405] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 123.
[1406] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 7.
[1407] План співпраці Союзу русинів і українців Хорватії з товариством „Україна” // Нова думка. – 1992. – № 98–99. – С. 31.
[1408] Такач Г. Иван Драч, Дмитро Павличко и Анатолій Шостак, нащивели Союз Русинох и Українцох Горватскей / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 24; Бурда С. Зустріч і прийом В.І.Собка у Загребі / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 24.

* * *

Підсумовуючи, можемо констатувати, що хорватсько-сербська війна значно вплинула на становище русинсько-української меншини Хорватії, особливо у її східній частині. Потрапивши під владу самопроголошеної Сербської Країни, представники нашої діаспори фактично опинилися в умовах окупаційного режиму. Їхнє становище супроводжувалося погрозами, вбивствами, грабуванням майна, „етнічними чистками” та вигнанням з рідних місць. Незважаючи на те, що більшість русинів й українців краю не цікавилася політикою, а в перші місяці війни не всі вони були прихильниками відстоювання хорватської незалежності, серби розглядали їх як потенційно ворожий елемент, а саму територію – як життєвий простір для сербського населення відповідно до концепції „Великої Сербії”. Війна посилила міжнаціональний антагонізм, спричинила практику етнічних чисток і виникнення величезної кількості біженців та вигнанців. Вигнанці значною мірою втратили міжособистісні контакти. Наслідком цього стало завмирання культурного, освітнього, духовного та релігійного життя діаспори. Існувала небезпека розселення або навіть зникнення українсько-русинської громади Хорватії.

Не полегшило становища нашої меншини й прибуття у Східну Славонію миротворців ООН. Унаслідок такої політики русини й українці опинилися на межі біологічного виживання в регіоні і тому вони вітали відновлення суверенітету Хорватії на цих землях.

Війна в Хорватії значно змінила кількість і розташування української громади в цій країні. Не усі вигнанці й біженці повернулись, про що свідчать результати перепису 2001 р. Депортації пришвидшували асиміляційні процеси у середовищі русинсько-української меншини. Тому зрозуміло, що війна, як і спричинені нею втрати, страждання та масовий характер міграції серед русинів та українців украй негативно вплинули на розвиток нашої діаспори у Хорватії.

Голова СРіУ І.Мудрий зазначав: „Окрема глава в історії нашого Союзу є період з часу проголошення незалежності Хорватії, період війни до сьогоднішнього дня. Ймовірно, це важкий, але і найславніший період за 30 років історії нашого Союзу, в ході якого його члени, члени нашої меншини склали іспит зрілості, показали високу свідомість у створенні незалежної і суверенної Хорватії”[744].

Однак сама війна ще довго впливатиме на свідомість русинів й українців Хорватії, адже у ній вони зазнали більших втрат і страждань, аніж під час двох світових воєн.

[744] Izlaganje predsjednika Saveza mr. Irineja Mudrog na svečanoj sjednici 30. obljetnice Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske. – C. 5.

ІІІ. ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА РУСИНСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ

1. Союз русинів і українців Хорватії як центральний орган діаспори

До заснування Союзу русинів і українців Хорватії у республіці шкільництво материнською мовою, освітня й культурно-мистецька діяльність не були на високому рівні. Діяло тільки кілька регіональних товариств у місцях найбільшого скупчення русинів й українців[745].

Союз русинів-українців Хорватії (далі – СРіУ), головна організація нашої діаспори у Хорватії, була заснована 25 лютого 1968 року у Вуковарі. На зборах були присутні депутати від основних українських товариств із таких осередків як Липовляни, Новска, Сібінь, Андрієвці, Пишкуревці, Раєво Село, Винковці, Вуковар, Петровці, Миклушевці. Головою товариства було обрано журналіста Владо Костелника[746] (обіймав цю посаду в 1968-1973 рр.[747]). Другим головою Союзу став статистик Желько Югас з Вуковара, вибраний 1973 р. У 1979 р. він склав обов'язки за станом здоров'я, на його місце заступив геодезист Владимир Крайцар. На наступному з'їзді головою обраний економіст з Вуковара Желько Мудрий (на два терміни), далі – липовлянець за походженням Теодор Фрицький (теж двічі), з 1988 по 1991 р. – знову Желько Югас[748].

СРіУ Хорватії діяв як відкрита і добровільна асоціація, культурно-просвітницька організація. Структурно до нього входили: скупщина, президія, фахові (професійні або спеціальні) служби, комісії, товариства, Керівний комітет та Наглядова рада, інші комітети й ради[749]. Очолював Союз голова та двоє його заступників. Під час хорватсько-сербської війни було сформовано Кризовий штаб СРіУ (1991-1993), який тимчасово перейняв основні функції Союзу.

Скупщини СРіУ були засновницькі (скажімо, при створенні нових структурних підрозділів), звітні (для підведення підсумків роботи за певний період) та виборчі (для виборів нового керівництва Союзу)[750].

[745] Союз Русинох и Українцох як институция [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm – Назва з екрану.
[746] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.
[747] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 20.
[748] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 37.
[749] Костелник В. Союз у функциї чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 82. – С. 13; Тимко О. Актуална розгварка зоз предсидатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 9.
[750] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 3; Тимко О. Скупштина Союзу / О.Тимко // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 3.

гуманітарну допомогу, що складалася з медикаментів, речей першої необхідності та харчових комплектів[1400].

У Львові планували прийняти постраждалих від війни дітей з батьками. Повною мірою опікуватись дітьми було готове управління народної освіти, яке очолювала народний депутат України І.Калинець. Заступник голови Львівського облвиконкому, народний депутат М.Косів пообіцяв, що власті зроблять все, аби допомогти співвітчизникам у Хорватії. Ініціативу Громадського комітету, очолюваного поетом Р.Братунем, підтримало Міністерство закордонних справ України[1401].

Одночасно подібні заходи організовували і в інших містах України (Бережанах, Тернополі, Донецьку). У Тернополі і Бережанах при підтримці місцевих і обласних органів влади активісти організацій Червоного Хреста і Союзу українок за короткий час при посильній матеріально-фінансовій допомозі підприємств, установ, приватних осіб зібрали значну гуманітарну допомогу. Зокрема, мешканці Бережанського району надіслали допомогу (харчі, посуд, ковдри, простирадла, матраци) на загальну суму 2224 крб. 32 коп.[1402] Донеччани у співпраці з львів'янами надіслали до Загреба гуманітарну допомогу санітарними матеріалами і медикаментами. Гуманітарна допомога з Донецька, Бережан, Тернополя була доставлена Карітасу Греко-католицького церковного приходу Св. Кирила і Мефодія в Загребі.

Дисонансом щодо громадської активності була позиція українського уряду В.Фокіна, який не відреагував на заяву Громадського комітету про відсутність валюти на придбання страховки за два автобуси, які мали вивезти дітей русинів і українців з району бойових дій[1403].

Під час сербсько-хорватського конфлікту офіційний Київ дотримувався традиційної політики нейтралітету та невтручання. Та газетні публікації, розповіді очевидців відкривають й інший, неофіційний бік відносин. Один із учасників бойових дій згадував, що на хорватському боці воювали хлопці з організації УНА-УНСО[1404].

Україна висловила готовність прийняти 75 дітей з території, охопленої війною. Їм обіцяли забезпечити проживання, харчування, медичний догляд і

[1400] Братунь Р. Щири бажання та допомога з Львіву / Р.Братунь // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 17; Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії. – S. 94.
[1401] Каменецький М. Погляд України на минуле та сучасність української діаспори Хорватії. – S. 94.
[1402] Багатостраждальний народе Хорватиї // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 18.
[1403] Допомога з України. – С. 38–39; До долі дітей українців і русинів Хорватії. – С. 29
[1404] Бондаренко В. Хорватія: цеглинки війни та миру // http://dt.ua/POLITICS/horvatiya_tseglinki_viyni_ta_miru-26437.html

Вуковара, стажував один місяць на радіо у Львові та Києві, а Михайло Ляхович – у редакціях обласних газет Львова та Ужгорода[1393].

У Луцьку 13-17 червня 1991 р. відбувся перший Міжнародний фестиваль українського фольклору „Берегиня". Офіційним представником Союзу русинів і українців Югославії на ньому був вуковарський квартет „Калина"[1394].

Не всі заходи, заплановані тоді, вдалося реалізувати. Зокрема, через нестачу часу та коштів не було запрошено викладачів з України для участі у традиційній „літній школі"; не запросили українських фахівців з історії та етнології для стажування; не змогли направити учнів з Бебріни на таборування в Україну. СРіУ мав можливість скерувати на навчання до Інституту культури в Києві своїх студентів, але вибрані кандидати відмовилися через небажання вчитися в Україні[1395].

Союз русинів і українців Хорватії після підписання договору з Товариством „Україна" постійно підтримував з ним зв'язки і, в рамках своїх можливостей, виконував взяті зобов'язання[1396]. Своєю заслугою СРіУ вважав пропаганду України у Хорватії, встановлення дипломатичних відносин між державами[1397].

Однак співпраці завадила хорватсько-сербська війна. Союз русинів і українців у заяві від 17 листопада 1991 р., адресованій товариству „Україна", наголосив, що „тяжкі обставини, викликані війною, примушують громади національних меншин більше, ніж раніше, звертатися до урядів держав їхнього походження з проханням надання підтримки і допомоги своїм співвітчизникам в їхньому збереженні свого національного буття"[1398].

Керівники СРіУ планували у грудні 1991 р. приїхати в Україну на прийом до представників української влади, щоб поінформувати їх про становище українсько-русинської громади і про загальне становище в Хорватії. Також хотіли організувати прес-конференцію для представників ЗМІ на ці теми[1399].

Допомога постраждалій від війни діаспорі з України була відчутною. Так, у Львові був утворений Громадський комітет допомоги українцям і русинам Хорватії, засновниками якого стали редакція часопису "За вільну Україну" і театр-студія "Громада". Цей комітет зібрав і привіз до Загреба

[1393] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 25; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9.
[1394] Ляхович М. На святі „Берегиня" у Луцьку в Україні: вуковарці і кулянці. – С. 6; Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 83–84.
[1395] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9.
[1396] Звернення СРУРХ до товариства „Україна". – С. 20–21.
[1397] Kiš M. Republika Hrvatska i hrvatski Rusini i Ukrajinci i danas se bore protiv fašizma. – S. 17.
[1398] Звернення СРУРХ до товариства „Україна". – С. 20.
[1399] Там само. – С. 21.

Звітні скупщини, як правило, відбувалися наприкінці року, але нерегулярно. Так, у 1995 і 1996 рр. вони не відбулися, хоч і планувалися[751].

Передбачалася посада голови Верховного комітету, потім – Президії Скупщини СРіУ як робочого органу, який засідав між двома головними з'їздами Скупщини і здійснював її задачі та програми[752].

Президія – керівний орган, що збирався на чергові (регулярно), підсумкові (наприкінці року) і позачергові (для вирішення важливих потреб) сесії[753]. Подібну систему засідань мали і структурні підрозділи Союзу[754].

На чергових засіданнях (зібраннях) членів Президії СРіУ на чолі з головою схвалювався звіт про роботу Союзу та редакції його часопису „Нова думка" за попередній рік та приймалася програма роботи й фінансовий план на наступний[755]. Іноді Президія СРіУ збиралася за участю представників культурно-мистецьких товариств.

У 1990 р. у зв'язку зі скороченням фінансування зменшилась й кількість засідань – відбулося одне засідання Президії у повному складі та три консультативних[756]. Згодом ця цифра зросла. Так, у 1995 р. відбулось 4 зібрання Президії Союзу: два чергових, одне позачергове і ще одне пам'ятне (комеморативне)[757].

Керівний комітет СРіУ видавав рішення, обов'язкові для виконання усіма органами Союзу, його співробітниками, членами робочих органів, комітетів і комісій Союзу та редакції "Нової Думки"[758].

Наглядова рада мала повноваження контролювати роботу Союзу, виконувати рішення керівних органів, наглядати за регулярністю матеріально-фінансової і адміністративної роботи фахової служби СРіУ та редакції "Нової думки"[759]. До фахової служби входили секретар Союзу, аніматор культури й адміністративна служба[760].

Серед низових структурних підрозділів СРіУ були: комісії з питань культурно-мистецьких товариств, із питань фестивалю „Червона ружа", з питань вивчення рідної мови, з молодіжних питань, із питань літератури, з питань видавництва, з питань журналу «Нова думка», з історичних питань, з

[751] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 130.
[752] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 37.
[753] Бурда С. Посол України відвідав Союз / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 4.
[754] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 10.
[755] Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 80. – С. 4.
[756] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima / J.Furminc // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 9.
[757] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132.
[758] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 3.
[759] Pravilnik o radu i djelovanju Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske. – С. 17.
[760] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm

питань зв'язків з Батьківщиною[761], комітет зі шкільництва і підкомітет „літніх шкіл", комітет з культурного аматеризму (самодіяльності), організаційний комітет маніфестації „Липовляни", відділ вигнанців і біженців та гуманітарно-соціальної діяльності СРіУ, відділ з організації гуманітарних зустрічей вигнаних русинів і українців, Комітет зі збереження історичних і етнографічних матеріалів, комісія з інформування та електронних ЗМІ[762], Комісія з опрацювання етнографічних, культурних, історичних і сакральних цінностей[763] та інші[764].

Комітети були постійні (наприклад, комітет зі шкільництва, організаційний комітет „Петровського дзвону") та тимчасові (комітет маніфестації „100 років українців у Хорватії" тощо)[765].

Структурно до складу СРіУ входили і регіональні товариства. До існуючих (станом на 1990 р.) шести таких товариств упродовж наступного десятиліття додалося ще два[766]. Їх утворення продовжувалося й у 2000-х роках[767].

У цих регіональних товариствах із-поміж керівних органів діяли Президія (з головою, заступниками, секретарем та касиром[768]), Керівний комітет, Наглядова рада і Ревізійна комісія (Контрольний комітет)[769]. Як правило, до складу Керівного комітету входило 7-11 осіб (голова, секретар, касир, два представники СРіУ та делегати[770]), Наглядової ради та Ревізійної комісії – по 3 особи[771]. У рамках Керівного комітету діяли відповідні

[761] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.
[762] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 10.
[763] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 4–5.
[764] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm
[765] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року / Г.Такач // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 2.
[766] Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати" / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 35–36; Такач Г. Конєчно и у Винковцох основане културне дружтво Русинох и Українцох. – С. 29–30.
[767] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 167, 178.
[768] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 41.
[769] Harhaj Đ. Kulturno društvo Rusina i Ukrajinaca – Vinkovci / Đ.Harhaj // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 95; Гайдук Й. У Миклушевцох знова активно / Й.Гайдук, Д.Бики // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 16; Костелник В. Три дециниї дїялносци КМД „Осиф Костелник" Вуковар (1968-1991-1998) (1). – С. 42; Застрижний М. Виборчі збори КПТ "Україна" у Славонському Броді / М.Застрижний // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 17.
[770] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 149.
[771] Такач Г. Конєчно и у Винковцох основане КД Русинох и Українцох. – С. 30; Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 41.

опанував новий репертуар[1384]. Відбулися 15-денний семінар фольклору в Славонському Броді з хореографом і музикантом з Києва та 15-денний семінар хорового співу з диригентом із Тернополя[1385].

Завдячуючи частим візитам гостей з України, місцеві русинсько-українські товариства отримали нові костюми[1386].

До Хорватії прибув і відомий український письменник, народний депутат Верховної Ради СРСР, громадський діяч і редактор львівського журналу „Дзвін" Роман Федорів. У Вуковарі він ознайомився з діяльністю Союзу русинів і українців Хорватії, відвідав село Петровці, де був у місцевій школі на уроці української мови[1387].

22 березня 1991 р. на організованому КМТ імені Осифа Костелника у Вуковарі шевченківському вечорі гостею була українська письменниця і депутат Верховної Ради Марія Гуменюк-Куземко. У Вуковарі вона відвідала Союз русинів і українців Хорватії і Міський музей, а у Петровцях оглянула Етнографічну збірку, церкву та кілька будинків місцевих мешканців, щоб ознайомитись з їхнім життям у діаспорі[1388].

Мали місце візити не тільки поодиноких фахівців та публічних осіб, а й цілих творчих колективів.

Так, на маніфестацію „Петровський дзвін-90" завітав закарпатський народний хор з Ужгорода. Жителі Петровців приватно розмістили 82 членів цього ансамблю[1389]. З 23 по 25 листопада 1990 р. у Петровцях та Вуковарі перебував танцювальний ансамбль „Славутич" із Києва[1390]. У січні 1991 р. Югославією гастролювала капела бандуристів України „Кобзар", яка 18 січня виступала у Вуковарі[1391].

Відвідування українцями Хорватії не було однобічним – русини та українці також їздили в Україну — на студії, гастролі, задля підписання договорів про співпрацю.

Так, Звонко Костелник з Петровців студіював хореографію у Києві[1392]. Василь Стрехалюк стажувався упродовж місяця у Києві та Львові на студіях української мови. Той час використав і для збору матеріалів до своєї докторської дисертації. Євгенія Барич своє місячне стажування (також у сфері мови та літератури) здійснила в Ужгороді. Роман Варениця, журналіст з

[1384] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 24.
[1385] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9.
[1386] Isto. – С. 8.
[1387] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 24–25.
[1388] Ляхович М. Шевченківський вечір у Вуковарі. – С. 14.
[1389] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[1390] „Славутич" з Києва гастролював у Петровцях і Вуковарі // Нова думка. – 1990. – № 85. – Обкладинка 3.
[1391] Ляхович М. Гастроли струсівської капели біля Тернополя з України у Вуковарі, Сремській Митровиці, Кулі та Куцурі / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 29.
[1392] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 25; Такач М. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 86.

співпрацю, що стало початком взаємовідносин, які згодом набули значних масштабів та стали складовою частиною культурного і мистецького життя югославських русинів й українців[1378].

Першою реалізацією домовленостей між Союзом та товариством „Україна" стало перебування в Хорватії з 15 січня до 1 лютого 1989 р. хореографів Б.Ткачишина та С.Михальчука з львівського ансамблю „Юність". За цей час вони поставили у місцевих товариствах нову хореографію танців[1379].

21-25 вересня 1990 р. голова товариства „Україна" Володимир Бровченко на запрошення СРіУ відвідав Югославію (Воєводину, Хорватію, Боснію). З хорватських міст В.Бровченко був у Вуковарі та Загребі. Зокрема, він зустрічався у Міністерстві освіти і культури з помічником міністра М.Кишем, що тоді опікувався співробітництвом із іноземними країнами, зокрема у питаннях фінансування. У цих розмовах брали участь представники СРіУ Теодор Фрицький та Василь Сікорський[1380].

Було підписано перші конкретні домовленості, зокрема нову програму співпраці між товариством „Україна" та Союзом русинів й українців Югославії. Програма безпосередньо стосувалася і Хорватії. Передбачався обмін книжками, фахівцями науки, культури, освіти, засобів масової інформації[1381]. Підписані домовленості та угоди стали першими офіційними документами у співпраці діаспори у Хорватії із земляками на прабатьківщині[1382].

Співпраця швидко принесла значні результати: до діаспорних КТ почали прибувати фахівці з фольклору, етнографії, письменники, художники, хореографи. Вони урізноманітнювали культурну програму товариств, ставили нові танці та вивчали нові пісні. У цьому значну допомогу надавав тодішній директор Будинку радянської культури у Белграді, а згодом посол України в Хорватії Анатолій Шостак. Завдяки співпраці значно зріс мистецький рівень ансамблів культурних товариств[1383].

Так, хореограф Роман Мазур прибув до Славонського Броду і з танцюристами молодіжної групи КПТ ім. Івана Сенюка-Вуйка поставив кілька танців. У Вуковарі перебував диригент Богдан Іваноньків. Завдяки його зусиллям змішаний хор русинів і українців Вуковара і Миклушевців

[1378] Бурда С. З нашої сучасності. – С. 24.
[1379] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 106.
[1380] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (ІІІ). – С. 36; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 9; Ляхович М. Голова Товариства „Україна" з Києва Володимир Бровченко перебував між русинами і українцями у Югославії. – Обкладинка 2.
[1381] Програма сотруднїцтва зоз „Україну" у 1991. року. – С. 14–15.
[1382] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (ІІІ). – С. 36.
[1383] Там само; Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 14.

комісії[772]. Кожне товариство формувало свої структурні підрозділи. Так, винковське КМТ мало Раду з культурно-просвітницької діяльності (12 осіб), Комітет з питань біженців та гуманітарно-соціальних проблем (7 осіб) тощо[773].

Вищим органом управління у регіональних товариствах теж була Скупщина, її Президія нараховувала 11-13 членів[774]. Виборні скупщини товариства проводили, як правило, раз на чотири роки[775]. Під час Скупщини обиралися ділова президія, верифікаційна, виборча та інші комісії[776].

Структурні підрозділи Союзу та регіональних товариств могли спільно працювати над певним проектом, наприклад, над підготовкою до „Петровського дзвону" співпрацювали організаційний комітет СРіУ та Президія КМТ Петровців[777].

Регіональні осередки часто зверталися за допомогою до центральних органів Союзу. Прохання стосувались як загальних потреб (зміцнення зв'язків з Україною, фінансування радіомовлення, допомога в організації студентського таборування), так і конкретних проблем на місцях (сприяння у придбанні костюмів для товариства з Липовлян, відновлення вивчення рідної мови у Славонському Броді, вирішення питання приміщень для репетицій художньої самодіяльності у Миклушевцях)[778].

Не завжди структурні органи діяли ефективно. Так, у 1993 р. СРіУ сформував дві ради – Раду з культурно-освітньої діяльності (14 осіб) та Раду з редакційно-видавничої діяльності (15 осіб); жодна з них із часу свого створення так і не зібралася на засідання[779].

Для вирішення актуальних та нагальних задач, оперативних завдань створювались робочі групи. Так, 8 грудня 1990 р. на засіданні Президії СРіУ було вирішено направити у Славонський Брод робочу групу Союзу для вирішення питання відновлення радіотрансляцій українською і русинською мовами на радіо Брод. Подібна група мала сприяти відновленню діяльності зі

[772] Костелник З. Пририхтованя за Петровски дзвон 99 / З. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 15.
[773] Такач Г. Конєчно и у Винковцох основане КД Русинох и Українцох. – С. 30.
[774] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba / S.Burda // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 91; Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 40.
[775] Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 96/97. – С. 28.
[776] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 34.
[777] Киш М. Рихтаме ше за нашо швето / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 3.
[778] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 3–4.
[779] Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ. – С. 25–27.

збереження русинської й української культури у Раєвому Селі, насамперед серед місцевих школярів[780].

На основі Конституційного закону про права людини і права етнічних об'єднань та меншин Хорватії у структурі Союзу русинів і українців були створені спеціальні відділи, метою яких став розвиток культурно-освітньої діяльності, організація гуманітарно-соціальної допомоги для біженців і потерпілих від війни, організація мережі навчальних закладів, у яких навчання велося рідною мовою, і т.п.[781]

При СРіУ також діяли Центральна бібліотека русинів й українців Хорватії, Етнографічна збірка (музей) у Петровцях, фестиваль „Петровський дзвін", Подобова колонія (мистецька виставка) русинів й українців Хорватії[782].

Основна мета діяльності СРіУ – збереження й підтримка національної ідентичності та існування русинської й української національної меншини. Вона реалізовувалась у таких сегментах життя русинів й українців, як культура, освіта, інформування і видавнича діяльність рідною мовою, культурна самодіяльність[783].

Союз русинів й українців Хорватії ставив перед собою завдання збереження і розвитку традицій, культурної та етнічної ідентичності цих народів, протидії асиміляції, сприяння інтеграції і розвитку добрих взаємовідносин між цією меншиною і Хорватією[784], згуртування членів русинсько-українських громад[785].

Основними напрямками та завданнями діяльності СРіУ були: підтримка живої розмовної мови як основи національної ідентичності; підтримка і розвиток писемної мови (у тому числі у ЗМІ); видавнича діяльність; тісні зв'язки з материнським народом; міжнародне визнання „руськості" та „українства" у Югославії та Хорватії[786].

Союз координував діяльність українських та русинських товариств на республіканському рівні, був представником інтересів цих меншин перед урядовими органами, був зв'язком з товариствами в інших республіках Югославії[787]. Покликанням Союзу також стала турбота про дослідницьку й

[780] Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 9.
[781] Ілюк М. Договір про співпрацю. – С. 14.
[782] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm
[783] Там само.
[784] Миронов Г. Русины в Хорватии: история и современность // http://rusinistika.com/news/rusiny_v_khorvatii_istorija_i_sovremennost/2010-04-18-31
[785] Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske
[786] Костелник В. Союз у функції чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей. – С. 13.
[787] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.

На даний час Союз русинів і українців Хорватії є членом Європейського та Світового конгресу українців та Всесвітньої федерації українських лемківських організацій[1372].

Україна

Від самого початку створення СРіУ намагався встановити контакти з Україною та Словаччиною (землями, звідки походять русини й українці Хорватії). Неофіційні стосунки були започатковані ще у 1970-х рр. Тоді Петровці, Липовляни, Вуковар відвідували ансамблі з України та Словаччини. У 1970-80 рр. на фестивалі „Миклушевці" та „Петровський дзвін" запрошували представників генконсульства СРСР у Загребі, що сприяло налагодженню контактів.

У 1979 р. русини й українці як організовані туристи відвідали Галичину. У 1980-х рр. відбулось ще кілька таких поїздок, найбільша – на святкування 1500-річчя Києва[1373].

Найпомітніше місце у контактах з прабатьківщиною займала співпраця з товариством зі зв'язків з українцями за кордоном „Україна".

Перші зустрічі відбулись у травні-червні 1979 р.: у рамках Днів української культури ансамблі з України гостювали у русинсько-українських осередках Хорватії (Загреб, Славонський Брод, Вуковар, Петровці), було прийнято делегацію Верховної Ради Української РСР. У 1980 р. у відповідь в Україні відбувалися Дні хорватської культури, і у складі делегації були члени керівництва Союзу Теодор Фрицький та Михайло Щур. У рамках цих заходів організовано виступи мистецьких колективів, художні виставки, тематичні радіо- і телепрограми. Делегація Союзу відвідала товариство „Україна", де обговорювали питання встановлення культурних зв'язків[1374].

СРіУ фактично першим із югославських організацій діаспори зав'язав контакт з товариством „Україна"[1375]. Серйозна співпраця почалась наприкінці 1980-х рр.[1376] У 1988 році делегація СРіУ відвідала товариство „Україна" у Києві, де обговорювали питання налагодження культурних зв'язків поміж українцями Хорватії та України[1377]. Тоді було підписано перший договір про

[1372] Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske
[1373] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 37.
[1374] Ляхович М. Голова Товариства „Україна" з Києва Володимир Бровченко перебував між русинами і українцями у Югославії. – Обкладинка 2; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 225.
[1375] Ляхович М. Голова Товариства «Україна" з Києва Володимир Бровченко перебував між русинами і українцями у Югославії. – Обкладинка 2.
[1376] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.
[1377] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 36.

Під час візиту делегації СРіУ у червні 1999 р. до Словаччини у розмовах з представниками ЄКУ обговорювалось питання фінансової допомоги цієї організації у будівництві Культурного центру русинів й українців у Вуковарі[1366].

Чергова міжнародна організація, з якою налагодив співпрацю СРіУ, – *Світова федерація українських лемківських об'єднань* (СФУЛО).

Так, на черговому засіданні Президії СФУЛО у Ждині в Польщі брала участь і делегація СРіУ, до складу якої увійшли голова Іриней Мудрий, депутат Сабору Борис Гралюк та член правління Союзу Славко Бурда. Від імені Союзу русинів і українців Республіки Хорватія виступив Славко Бурда, який з цієї нагоди прочитав коротку доповідь про життя і діяльність лемків-українців у Хорватії.

На засіданні обговорювали питання про прийняття Союзу русинів і українців Республіки Хорватія як шостого члена СФУЛО (після організацій Канади, США, Польщі, Словаччини, Югославії). Усі голови лемківських організацій і члени СФУЛО згодилися прийняти СРіУ як шостого члена своєї організації[1367].

Слід зауважити, що членами СФУЛО могли бути організації краян, якщо вони визнавали себе частиною українського народу, незважаючи на те, чи користувалися для самовизначення національною назвою „українці", чи іншими історичними назвами – „руси", „русини", „руснаки"[1368].

Представники СРіУ Даріо Шагадин й Орест Гралюк брали участь у роботі IV *Світового Конгресу Українських Молодіжних Організацій*, що відбувся з 22 по 23 серпня 1998 р. в Києві. Представники діаспори були більше спостерігачами, аніж активними учасниками Конгресу. Головними його темами були дискусії різних українських молодіжних організацій України[1369].

Контактував Союз русинів і українців Хорватії і з *Всесвітньою українською координаційною радою*[1370].

Загалом, перелік міжнародних українських організацій, з якими налагодив відносини СРіУ, досить великий. Так, запрошення на маніфестацію „100 років українців у Хорватії" було вислано Українській Всесвітній Координаційній Раді, Європейському і Світовому Конгресам українців, організаціям українців і русинів у Польщі, Угорщині, Югославії, Словаччині, Боснії і Герцеговині, Канаді, США[1371].

[1366] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 153.
[1367] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО. – С. 10.
[1368] Там само. – С. 9.
[1369] Готюр І. Український табір в Угорщині / І.Готюр // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 20.
[1370] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 7.
[1371] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. 2–5.

етнографічну діяльність, про збереження своєї ідентичності[788]. Він організовував „літні школи", маніфестації, вистави та інші заходи[789].

СРіУ фінансував і активно сприяв покращенню діяльності місцевих товариств і гуртів у сфері культури, мистецтва і освіти. Серед намагань Союзу було заснування україномовних та русиномовних радіо і телепрограм[790].

Кількість активних членів Союзу коливалася між 500 і 1000 осіб[791].

СРіУ продовжив роботу і в складних умовах після вибуху хорватсько-сербської війни у 1991 р. Серед нагальних питань були: вивчення русинської та української мов у школах (де це було можливим), організація „літніх шкіл", культурно-розважальних вечорів та маніфестацій через регіональні осередки мінімум раз на рік, видання часопису „Нова думка"[792]. Представники СРіУ виступали на міжнародних конференціях, подаючи інформацію про війну в Хорватії та страждання усіх несербських народів[793].

У 1993 р. новим головою Союзу замість Желько Югаса було обрано Василя Сікорського[794]. Цей рік став для СРіУ часом відходу від шоку, викликаного війною[795]. Тоді розпочалось загальне оновлення культурного, освітнього та духовного життя русинів та українців[796].

1994 рік вважається поворотним. Він був багатий на акції й події у житті меншини: маніфестація культури русинів і українців „Липовляни-94", святкова зустріч вигнанців у Винковцях та ін. Серед головних результатів 1994 р. – встановлення перших реальних обрисів регулярного шкільництва русинів і українців[797], надруковано першу книжку, відкрито „малі школи", зміцнювалась міжнародна співпраця, зокрема з товариством „Україна" та із Союзом русинів-українців Словаччини, щодня велися трансляції русинської

[788] Ілюк М. Договір про співпрацю. – С. 14.
[789] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 3.
[790] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.
[791] Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske
[792] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 37.
[793] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu / V.Sikorski // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 7.
[794] Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ. – С. 25–27.
[795] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 5.
[796] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8; Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 7.
[797] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 7, 9.

мовою на радіо[798]. Діаспора змогла забути воєнні страждання і думати переважно про культурний розвиток, а не про виживання[799].

Після військових операцій хорватської армії „Блиск" і „Буря" (1995 р.), якими були ліквідовані сербські державні утворення на території Хорватії, Союз русинів і українців намагався відновити роботу культурної самодіяльності, забезпечити новий репертуар, покращити роботу різних секцій товариств (у першу чергу, танцювальних та музичних ансамблів) з Вуковара, Петровців та Миклушевців, які надалі перебували у вигнанні[800].

Помітною подією життя діаспори у 1995 р. стала Маніфестація культури русинів й українців у Славонському Броді. У ній брали участь усі 8 регіональних товариств. Відбувалися фольклорні виступи, виставки, круглий стіл на історично-культурну тематику[801].

У 1995 р. Союз збільшив фінансову, організаційну і фахову допомогу своїм регіональним товариствам, закупив одяг та інструменти, заснував бібліотеку русинів й українців[802].

1997-й рік теж пройшов під знаком помітних здобутків. Союз русинів і українців допоміг організувати 29 травня 1997 р. святкову маніфестацію загребського товариства з приводу святкування 25 річниці КПТ Загреба[803]. У серпні делегація Союзу брала участь у роботі II Всесвітнього конгресу українців[804]. На проведених 1997 р. сесіях і нарадах Президії Союзу русинів і українців постійно піднімалось питання інформативної і видавничої діяльності, а також питання виховання дітей рідною мовою.

20 грудня 1997 р. на Скупщині СРіУ новим керівником організації обрано І.Мудрого та прийнято рішення про повернення центральних органів Союзу у Вуковар[805].

Після завершення хорватсько-сербської війни та реінтеграції Подунав'я у початкових школах знову запровадили вивчення рідної мови,

[798] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 12–13.

[799] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 9.

[800] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29.

[801] Manifestacija kulture Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 71; Posavska Hrvatska. – 1995. – 14. travnja. – S. 11.

[802] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.

[803] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29–30.

[804] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.

[805] Там само. – С. 12; Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 136; Тимко О. Союз ма нового председателя / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 14.

українців у Києві з 21 по 24 серпня 1997 р.[1359] На форум СРіУ підготував дві короткі доповіді для обговорення на роботах секцій та круглих столів – доповідь редактора "Нової думки" Олекси Павлишина „Засоби масової інформації та книгодрукування русинів і українців в Республіці Хорватія" та доповідь Остапа Филими і Славка Бурди „Сьогоднішній стан економічних зв'язків України і Хорватії"[1360].

Зокрема, у своїй промові С.Бурда говорив про несправедливу і нав'язану Хорватії війну і про те, що українці і русини очікують допомогу від української держави та від діаспори. Наприкінці промови він пропонував сформувати комітет допомоги українцям і русинам у Хорватії і комітет допомоги українцям у Боснії і Герцеговині[1361].

СРіУ також співпрацював з *Європейським конгресом українців*[1362].

Так, протягом роботи II Всесвітнього форуму українців делегати СРіУ зустрілися з представниками об'єднань українців низки європейських держав (Югославії, Польщі, Боснії, Румунії, Словаччини, Чехії, Угорщини, Німеччини, Британії, Швеції, Бельгії). З їхнього боку було запропоновано русинам й українцям Хорватії і їхній центральній організації СРіУ стати членом Європейського конгресу українців.

20 грудня 1997 р. у Вуковарі на звітно-виборній скупщині СРіУ на пропозицію С.Бурди було одноголосно ухвалено, щоб Союз став членом Європейського конгресу українців[1363].

Упродовж 1998 р. секретар Союзу зі співробітниками підготували необхідну документацію (28 друкованих сторінок українською мовою) для набуття членства в ЄКУ. На „літню школу-1998" був запрошений у якості викладача голова Ради Європейського конгресу українців Левко Довгович з міста Кошіце (Словаччина). Гостював він і на святкуванні 30-річчя СРіУ[1364].

Союз було запрошено на 3-й з'їзд голів ЄКУ, що відбувся 20-21 листопада 1998 р. у Кошіце, де він став повноправним членом Європейського конгресу українців[1365].

[1359] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30; Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.

[1360] Бурда С. II Всесвітній форум українців / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 28.

[1361] Бурда С. Всесвітній форум українців / С.Бурда // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 43.

[1362] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО. – С. 10.

[1363] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22; Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.

[1364] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22; Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 6.

[1365] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 22; Такач Г. Нащива делегації Союзу Русинох и Українцох РГ до Словацкей и Польскей. – С. 13; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 147.

1990 р. включно, до хорватсько-сербської війни. Остання зустріч пройшла 19-21 жовтня у Вуковарі та Осієку, де представниця Союзу Євгенія Барич виступила з доповіддю „Жити разом”[1351].

20-22 жовтня 1989 р. у м. Шопрон (Угорщина) відбулася XIV зустріч народностей сусідніх держав у рамках регіональної спільноти „Алпе-Адрія”. Участь у ній брав і СРіУ[1352]. У виданій книзі „Меншини в Альпійсько-адріатичному регіоні” згадувались також русини з українцями[1353].

М.Киш як державний чиновник брав участь у міжнародному конгресі „Національні меншини в Європі”, що проходив в Австрії 27-29 вересня 1990р.[1354]

Представники русинсько-української меншини брали участь у засіданнях XV конференції „Зустрічі народностей сусідніх держав” у Осієку та Загребі[1355].

Члени СРіУ виступали на міжнародних конференціях, подаючи інформацію про війну у Хорватії та страждання усіх несербських народів[1356]. Зокрема, делегати Союзу С.Бурда, Г.Такач, Є.Барич виступали на XVI з’їзді народів сусідніх держав у Відні з доповіддю про страждання русинів й українців під час хорватсько-сербської війни[1357].

СРіУ брав участь у роботі *всесвітніх форумів українців*.

Так, делегація Союзу русинів і українців Хорватії влітку 1992 р. відвідала Україну. Голова і секретар СРіУ виступили на Всесвітньому форумі українців, де ознайомили його учасників з подіями в Хорватії.

Щоправда, тоді мало місце певне непорозуміння. Делегація СРіУ висловила здивування і незадоволення, що в Заяві Всесвітнього конгресу не згадується доля українців і русинів у Хорватії, і, таким чином, „ніби замовчуються страждання, вбивства, катування, заслання в концтабори, розселення, нищення домів, церков та інших культурних русинських і українських об'єктів на території Вуковара, Петровців і Миклушевців”. Припускалось, що причина цього незгадування має політичний характер[1358].

Два працівники Союзу русинів і українців Хорватії, Славко Бурда і Звонко Костелник, брали участь як делегати у II Всесвітньому форумі

[1351] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 35.
[1352] Такач Г. Русини и Українци у регионалней заєднїци Алпе-Адрия. – С 2–3, 5–6.
[1353] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 123.
[1354] Киш М. На медзинародним конгресу националних меншинох / М.Киш // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 13–14.
[1355] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – C. 10.
[1356] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 7.
[1357] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 123.
[1358] Форум українців забув за Хорватію? – С. 31.

були відкриті бібліотеки, поступово відновлені сакральні і культурно-освітні об’єкти. Одним із пріоритетів у діяльності СРіУ цього періоду стало будівництво Культурного центру русинів і українців у Вуковарі[806].

У 1998 р. Союз організував і провів гучне святкування 30-ої річниці своєї діяльності. 20 вересня на урочистій сесії з нагоди свята виступали очільники Союзу, представники посольства України, хорватського уряду та українських міжнародних організацій[807].

У рамках святкових заходів було відкрито бібліотеку у Петровцях, виставки в етнографічному музеї, відбулося представлення монографії на честь ювілею СРіУ[808].

Серед головних подій 1999 р. – проведення маніфестації „150-та річниця переселення русинів у Миклушевцях”, відбудова культурних споруд в осередках, що перебували під сербською окупацією під час війни, домовленість із міністерством освіти про відновлення вивчення рідної мови у Петровцях, Липовлянах і Миклушевцях[809].

Найважливішою подією 2000 р. стало відзначення 100-річчя переселення українців до Хорватії. Організатором святкування були СРіУ та товариство „Україна” зі Славонського Броду. Свято відбувалося 15-17 вересня із відповідною культурною, релігійною та науковою програмою.

Для підготовки святкового ювілею було засновано Організаційний комітет, який очолив депутат Сабору Б.Гралюк. Повідомлення та запрошення було вислано керівникам України та русинсько-українським організаціям Європи[810].

Було відкрито пам’ятну дошку на першій церкві, яку побудували українці-переселенці, виставку художниць українського походження та виставку „Україна у книжці, музиці і картині”. У заключному концерті брали участь усі культурно-мистецькі товариства русинів і українців Республіки Хорватія.

У рамках свята відбулася Міжнародна наукова конференція з питань історичного, релігійного та етнічного факторів переселення „100-річчя українців у Хорватії”. Виступило більше 20 доповідачів з Хорватії та з інших країн. Теми доповідей стосувалися всіх галузей життя українців у Хорватії протягом 100 років[811].

[806] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 172–175.
[807] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. С. 6.
[808] Тимко О. Святочно означена 30 рочніца Союзу Русинох и Українцох РГ / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 2.
[809] Тимко О. Скупштина Союзу. – С. 3.
[810] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії”. – С. 2–5.
[811] Там само. – С. 3–4; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 166–167.

Загалом проведення конференцій під егідою СРіУ розпочалось ще на початку 1980-х років. Так, Комісія Союзу зі збору матеріалів минувшини (історичних матеріалів) організувала у 1980 і 1981 рр. у рамках „Петровського дзвону" два наукові з'їзди (конференції). Брав участь СРіУ і в наукових конференціях на фестивалі „Червона ружа" у Руському Керестурі[812].

На Звітній скупщині Союзу 2 грудня 2001 р. головою СРіУ знову було обрано І.Мудрого. Тоді ж було підбито підсумки діяльності за 1998-2001 рр. За цей час було зроблено чимало:

відзначено 30-річчя „Нової думки", яка стала виходити регулярно (3-4 рази на рік);

стабілізувалась ситуація з випуском дитячого журналу „Віночок" (двічі на рік);

опубліковано низку інших видань, підготовлено до друку монографію про 85-річчя культурно-просвітньої роботи у Петровцях;

відсвятковано 30-річчя Союзу русинів й українців;

щорічно після реінтеграції відбувався центральний культурно-мистецький фестиваль русинів й українців „Петровський дзвін";

Союз організував кілька наукових конференцій, присвячених 150-річчю переселення русинів у Миклушевці, 100-річчю переселення українців у Хорватію та 170-річчю переселення русинів у Петровці та Хорватію;

у регіональних осередках відновили проведення розважально-культурних вечорів;

було засновано ще два місцевих товариства – у Шумечу та Рієці;

отримано місце для будівництва Культурного центру русинів й українців Хорватії у Вуковарі[813].

Загалом Союз за кілька десятиліть своєї діяльності досяг значних результатів. Зокрема:

- вивчення рідної мови у початкових школах шляхом організації та заохочення навчання в усіх регіонах Хорватії, де проживали у значній кількості русини й українці;

- робота над створенням навчальних програм та написання чи закупівля необхідних підручників;

- постійна робота над фаховим удосконаленням учителів рідної мови;

- організація „літніх шкіл" за участю сотень дітей, молоді та студентів;

- постійна робота над створенням культурно-мистецьких товариств, а також над підвищенням їхнього професійного та художнього рівня;

- збирання етнографічних та історичних матеріалів про свій народ;

[812] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 36.

[813] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 179, 185–186.

Держава фінансувала (хоч і неповною мірою) усі заходи, що проходили під егідою СРіУ, у тому числі культурні маніфестації, освітні програми, видавничу справу, турбувалася про вигнанців – представників національних меншин. Практикувались зустрічі хорватських високопосадовців із членами русинсько-українських організацій. Представники хорватської влади були бажаними гостями на заходах русинсько-української громади. Керівництво СРіУ практично завжди висловлювало повну підтримку політиці та діям хорватської влади. Важливу роль у діяльності Союзу відігравала його співпраця з місцевою владою.

Використовуючи можливості, надані законодавством, русини й українці отримали право вибирати депутата у парламент Хорватії. Упродовж трьох каденцій їхні інтереси, а також інтереси ще кількох меншин представляли спочатку русин М.Киш та згодом українець Б.Гралюк. Значно менші здобутки в українсько-русинської меншини були під час виборів до місцевого управління і самоврядування, особливо до реінтеграції Подунав'я. Представники русинсько-української меншини не цуралися й партійної діяльності, зокрема на регіональному рівні.

Хорватське законодавство впродовж 1990-х рр. (особливо наприкінці цього періоду) надавало широкі можливості для повноцінного культурного розвитку національних меншин, зокрема русинів й українців, а їхня співпраця з урядом Хорватії була різноманітною, корисною та взаємовигідною.

2. Міжнародна співпраця

На міжнародній арені СРіУ насамперед співпрацював з товариством „Україна" (неурядовою організацією зі співпраці з українцями діаспори), з Союзом русинів-українців Словаччини, з культурно-просвітніми установами України та Словаччини, з низкою українських міністерств (культури, освіти і науки, національних меншин, міграції та релігії), з університетами Києва, Львова, Ужгорода, Тернополя, з українськими бібліотеками, музеями, видавництвами, з танцювальними та музичними спільнотами культурних товариств України та Словаччини[1349].

Союз активно співпрацював з русинськими й українськими організаціями у всьому світі. Русини й українці включились у роботу різноманітних міжнародних об'єднань українців.

З 1984 р. СРіУ брав участь у роботі неурядової міжнародної організації „Алпе-Адрія" (учасники з Австрії, Італії, Німеччини, Швейцарії, Угорщини, Хорватії та Словенії)[1350]. Зустрічі в рамках цієї організації відбувалися до

[1349] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 12.

[1350] Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – С. 4; Костелник В. Союз у функції чуваня и розвиваня цивилизациї и култури Русинох и Українцох Горватскей. – С. 13.

Представники русинсько-української меншини не цуралися й партійної діяльності, зокрема на регіональному рівні.

У Миклушевцях після перших багатопартійних виборів 1990 р. місцевий осередок компартії розпався, але згодом відновив свою роботу під назвою „SDP-ПДЗ" (Stranka demokratskih promjena – Партія демократичних змін). Окремі його члени скомпрометували себе під час Вітчизняної війни, сербської агресії та окупації села. Тож після реінтеграції Подунав'я у Миклушевцях була активною лише одна партія – провладний ХДС. Але ця політична сила показала неефективність у вирішенні актуальних питань місцевих мешканців. Обіцянки, дані її представниками, не виконувались. Люди були незадоволені тяжкими умовами землеробства, яке було основою їхніх доходів, а свою продукцію не мали куди збути або не отримували за неї гроші. Наприклад, за здане на молокозавод молоко грошей не отримували впродовж чотирьох місяців. Була кількамісячна заборгованість і перед тими миклушевчанами, які працювали на промислових підприємствах сусідніх населених пунктів.

Тому й не дивно, що значна частина селян з ентузіазмом зустріла появу у них альтернативної політичної сили – Хорватської народної партії (Hrvatska pučka stranka). Засновницькі збори місцевого осередку відбулись 26 лютого 1999 р. Було присутнє все керівництво партії на чолі з Томиславом Мерчепом. Членами осередку стали 23 місцевих мешканців, а голова осередку Дж.Бикий висловив сподівання, що їх кількість зросте до 50. Цікаво, що значну частину партійців склали колишні члени ХДС, а також ті, що пережили окупацію на місці і мали напружені стосунки з вигнанцями та біженцями[1348].

* * *

Стосунки влади та національних меншин завжди є важливим чинником стабільності будь-якого багатонаціонального суспільства. СРіУ для реалізації своїх програм співпрацював з низкою організацій: Міністерством культури і освіти, регіональними інституціями і насамперед з Бюро уряду з питань національних меншин.

Хорватія одразу визнала права існуючих меншин. Конституція 1990 р. та низка законодавчих актів ("Декларація про проголошення суверенної і самостійної Республіки Хорватія", "Декларація про права сербів та інших національностей у Республіці Хорватія", „Конституційний закон про права і свободи людини та права етнічних і національних спільнот або меншин") гарантували меншинам дотримання всіх людських і громадянських прав, зокрема свободу висловлювань, культури і політичних організацій, підтримку національної мови і культури.

[1348] Такач Г. У Миклошевцох основана Горватска Пучка странка / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 31.

- турбота про інформативно-видавничу діяльність через видання низки часописів і книжок (на той час було випущено близько 50 книг, пов'язаних з русинською та українською культурою[814]), публікація численних статей про щоденне життя і роботу русинсько-української меншини;

- організація радіо- і телевізійних трансляцій русинською та українською мовами у низці населених пунктів;

- турбота про відкриття бібліотек та збільшення книжкових фондів з ареалу проживання меншини, з України та діаспори русинів й українців у Європі та світі;

- встановлення успішного культурного співробітництва з подібними організаціями з автохтонних земель[815].

Варто погодитись із В.Костелником, що СРіУ створено у потрібний час і з потрібними людьми. Союз робив можливим усебічний суспільно-просвітньо-культурний розвиток русинів й українців, гарантований конституцією та законами. Без Союзу вони не мали таких здобутків, які мають[816].

Але стосунки всередині СРіУ та між його КМТ не були ідилічними. Час від часу виявлялися розбіжності в питаннях раціонального розподілу фінансів (коштів від хорватського уряду) та питаннях керівництва організацією, зокрема, де має бути осередок цього керівництва. Важливим було і питання ідентичності, точніше, співвідношення „русинськості" та „українськості" у Союзі; тертя щодо ідеології „літніх шкіл". Розглянемо ці проблеми та конфлікти детальніше.

Перша група питань – непорозуміння між загребським культурно-просвітнім товариством та керівництвом СРіУ. 18 квітня 1998 р. загребське КМТ разом з Хорватсько-українським Товариством дружби (без співучасті представників СРіУ) відзначило 80-річчя проголошення УНР. Пропозицію Союзу включити його у заходи зі святкування фактично не було прийнято: запрошення на святкування голові Союзу надійшло поштою за день до події.

Цю проблему порушували 24 квітня 1998 р. на зустрічі керівництва Союзу із представниками українського посольства. Перші наголосили на неприпустимості святкування таких дат без представників СРіУ і рекомендували посольству не брати участь у заходах, які проводять окремі члени Союзу, але про які не поінформоване його керівництво[817].

Друга група непорозумінь – місце розташування центру прийняття рішень СРіУ.

[814] Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske

[815] Izlaganje predsjednika Saveza mr. Irineja Mudrog na svečanoj sjednici 30. obljetnice Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske. – С. 5.

[816] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 37.

[817] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 4.

Від свого заснування Союз русинів і українців Республіки Хорватії знаходився у Вуковарі. Воєнні дії примусили перенести його у столицю у 1991 р.[818]

Реінтеграція Подунав'я поставила на порядок денний питання зміни центру СРіУ. Однак на звітно-виборній конференції Союзу (грудень 1997 р.) частина членів СРіУ виступали проти повернення центрального органу Союзу із Загреба до Вуковара. Вони твердили, що „Союз тепер не може переселитися до зруйнованого Вуковара, а хорватський уряд не може швидко допомогти створити оптимальні умови для роботи"[819]. У поправках до проекту Статуту ними зазначалось: „Ті, хто наполягають на переселенні, аж до ультиматуму, зараз думають не про благо меншини, а про власні інтереси"[820]. Тут ішлося про боротьбу між окремими групами Союзу, кожна з яких відстоювала власні інтереси. Причому центр розглядався не як географічний осередок, а як ідейна складова. Від місця перебування центру Союзу залежало, яка політика проводитиметься його керівними органами – прорусинська (якщо центр буде у Вуковарі) чи проукраїнська (центр у Загребі чи у Славонському Броді).

6 грудня 1997 р. було заплановано провести у Загребі дві скупщини – звітну та виборну. Але на них не було кворуму. Тому після суперечок обидві скупщини перенесли на 20 грудня до Вуковара[821].

Там заслухано звіт голови СРіУ В.Сікорського про роботу Союзу між двома скупщинами (10 грудня 1994 р. – 6 грудня 1997 р.), який викликав багато критики та зауважень. Зокрема, голові закидалось, що скупщину не скликали впродовж кількох (1995 і 1996) років, і рішення приймались без неї; критикувався спосіб фінансування радіотрансляцій[822]. Також було вирішено перенести осередок Союзу до Вуковара.

Відповідно до рішень грудневих скупщин, СРіУ у Вуковарі почав працювати з березня 1998 р. у тимчасовому приміщенні[823]. Однак повністю переселитися не вдавалося. Розмови з владою про надання приміщення і розміщення працівників фахових служб Союзу не дали результату. У довоєнному приміщенні вже нелегально вселилась фірма. У Вуковарі не було на той час достатньо приміщень, щоб швидко розмістити Союз[824].

[818] Тимко О. Союз в новому приміщенні / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 22.
[819] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 20.
[820] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 142.
[821] Там само. – С. 134.
[822] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 12–13.
[823] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 136.
[824] Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 7.

Н.Мемеді (ром, загалом уже представляв інтереси 12-ти національних меншин)[1344].

Значно менші здобутки в українсько-русинської меншини були під час виборів до місцевого управління і самоврядування, особливо до реінтеграції Подунав'я. СРіУ висував своїх кандидатів, але великого успіху не було, хоча Президія та керівництво Союзу докладали великих зусиль, щоб кандидати пройшли бодай у місцях їхнього компактного проживання[1345].

XXI століття принесло суттєві зміни. Конституційний закон про права національних меншин (2002 р.) гарантує національним меншинам наступне: в адміністративних одиницях, у яких представники національних меншин складають не менше 1,5% від загальної чисельності населення, в місцевих адміністративних одиницях, де проживає більше 200 членів однієї національної меншини, і в регіональних адміністративних одиницях, де проживає більше 500 членів однієї національної меншини, вони можуть вибрати раду національної меншини, а в адміністративних одиницях, у яких проживає не менше 100 членів тієї або іншої національної меншини, обирається представник від неї.

В адміністративних одиницях, у яких меншини не в змозі сформувати свою раду, оскільки в них не проживає конституційно визначене число членів національної меншини, вони можуть обрати власного представника, якщо мінімальне число членів цієї меншини складає 100 осіб. Цей представник уповноважений представляти національну меншину в органах відповідної адміністративної одиниці і зобов'язаний піклуватися про дотримання інтересів цієї меншини.

Перші вибори в ради національних меншин відбулися 18 травня 2003 р. 15 травня 2005 р. у місцеві й регіональні органи управління були обрані 360 представників національних меншин: 227 сербів, 73 італійці, 3 русини, 1 українець, 3 роми, 26 угорців, 20 чехів, 10 словаків і 6 боснійців. До кінця 2005 р. у Реєстрі рад національних меншин було зареєстровано 274 ради національних меншин[1346]. Вибрано 4 ради русинської та 3 – української національної меншини. Також обрано представників української та русинської національної меншини у містах Загреб, Славонський Брод, Град, у Вуковарсько-Сріємській, Осієчко-Баранській і Бродсько-Посавській жупаніях[1347].

[1344] Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm; Ured za nacionalne manjine // http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=32; Konferencija saborskog zastupnika Nazifa Memedija // Наша газета. – 2009. – № 2 (69). – С. 2.
[1345] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.
[1346] Организация объединенных наций. – С. 40, 41.
[1347] Ured za nacionalne manjine // http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=32

М.Киш ставав депутатом двічі – у 1992 і 1995 рр. Спочатку він був у Саборі заступником голови Комітету з мирної реінтеграції хорватських окупованих територій. У другій каденції був головою Комітету з людських прав і прав етнічних та національних спільнот чи меншин та членом Ради президента Хорватії з місцевого самоуправління та управління. Входив М.Киш і до складу чисельних хорватських депутатських делегацій на міжнародних зустрічах. Брав участь у багатьох засіданнях Ради Європи, що стосувалися прав національних меншин[1338]. Клопотався про виділення фінансування для потреб населених пунктів меншин, які представляв[1339].

За час депутатства М.Киша порушувались важливі питання для діаспори: фінансування товариств меншин, прийняття закону про освіту мовами нацменшин, згадування меншин у конституції. М.Киш стверджував, що пропонував замість назви „русини і українці" застосувати термін „русини-українці" („бо ми одна національна меншина"), але це не пройшло[1340].

М.Киш мав добрі стосунки з австрійською та німецькою меншинами, які представляв, а також з посольствами Австрії та Німеччини[1341].

3 січня 2000 р. на виборах до Палати представників Сабора у спеціальному національному виборчому окрузі (для русинів, українців, німців, австрійців та євреїв) переміг Борис Гралюк, який став представником цих меншин у парламенті. Загалом за мандат змагалися 9 кандидатів, при цьому від русинів і українців їх було аж троє. Б.Гралюк ішов на вибори під гаслами „Єдність, традиція, перспектива"[1342]. Він як член президії Союзу русинів і українців чимало робив для зміцнення та розвитку українсько-хорватських зв'язків, особливо в галузі культурного співробітництва[1343].

На сьогодні українсько-русинська діаспора має право бути представленою в хорватському парламенті окремим депутатом, який висувається спільно від групи різних нацменшин. З 1992 р. по 2000 р. українсько-русинську громаду представляв М.Киш (русин), з 2000 р. по 2004 р. – Б.Гралюк (українець), з 2004 р. по 2007 р. – Н.Мак (німець), а з 2007 р. –

[1338] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 11.
[1339] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 26.
[1340] Тимко О. Скупштина Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей знова отримана у Вуковаре. – С. 13.
[1341] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 15.
[1342] Прешли вибранки за Заступнїцки дом Горватского державного сабору // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 4; Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 9; Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.
[1343] Бондаренко В. Хорватія: цеглинки війни та миру // http://dt.ua/POLITICS/horvatiya_tseglinki_viyni_ta_miru-26437.html

Усе ж хорватська влада зуміла знайти кошти для вуковарського осередку площею 2650 м^2 [825]. Восени 1998 р. вона в особі двох міністерств – Міністерства культури та Міністерства з розвитку і відновлення – виділила Союзові на це 300 тис. кун[826].

У листопаді 1999 р. центр Союзу був остаточно перенесений до Вуковара[827].

Однак противники відновлення центру СРіУ у Вуковарі продовжували піднімати питання зміни дислокації головного офісу організації. Особливу активність проявляло КМТ „Україна" зі Славонського Броду (зокрема, Дарко Карамазан), яке виступало, щоб Культурний центр русинів й українців будувати у Славонському Броді, а не у Вуковарі.

Проте КМТ „Україна" залишилось у меншості. 19 квітня 2001 р. у Вуковарі відбувся з'їзд ветеранів Вітчизняної (хорватсько-сербської) війни та в'язнів сербських таборів, де було засуджено позицію КМТ „Україна". 11 травня 2001 р. там само відбулась нарада Комітету з будівництва Культурного центру русинів й українців Хорватії. На ній члени комітету ухвалили рішення залишити центр у Вуковарі[828].

Третя лінія конфлікту – кошти, точніше, їх справедливий розподіл. Загалом товариствам постійно не вистачало грошей, костюмів, інструментів[829].

23 травня 1999 р. у Петровцях на звітній скупщині Союзу М.Застрижний зі Славонського Броду піднімав питання про фінансування радіомовлення і наголосив, що при розподілі фінансів для товариств слід враховувати активність і кількість членів, а не давати всім однаково[830].

Проблеми фінансування СРіУ, економії та перерозподілу коштів розглядалися на нараді у Вуковарі 31 березня 2001 р. Керівництво звинуватили в тому, що воно „витратило коштів на суму мільйон німецьких марок, а регіональні товариства лишились голі та босі" (Мірко Федак, голова товариства „Карпати" з Липовлян)[831].

М.Федак неодноразово висловлював незадоволення розподілом коштів, оскільки Липовляни мали велику кількість членів та секцій, а отримували суми нарівні зі всіма, у тому числі й тими товариствами, котрі не могли похвалитися великою кількістю членів[832].

[825] Тимко О. Скупштина Союзу. – С. 3.
[826] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (III). – С. 36; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 142.
[827] Седзиско Союзу подполно преселєне до Вуковару // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 6.
[828] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 3.
[829] Тимко О. Скупштина Союзу. – С. 3.
[830] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[831] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 3.
[832] Там само.

6 жовтня 1998 р. на сесії Президії загребського товариства його члени скаржилися керівництву Союзу, чому СРіУ не надає матеріальні засоби для роботи товариства, які призначив Уряд Хорватії. Керівництво Союзу було поінформоване, що загребське товариство повідомило про цей факт Уряд Хорватії і очікує на відповідь від нього[833].

У 1999 р. керівництво КПТ "Україна" (Славонський Брод) планувало прийняти в себе Народний ансамбль танців "Дружба" з Чернігова. Однак задум не був реалізований, бо Союз русинів і українців необхідну фінансову допомогу надати не зміг. Через це регіональне товариство закидало центральній організації відсутність „розуміння і підтримки"[834].

Як бачимо, критика керівництва СРіУ надходила переважно з українських осередків.

Незриме протиборство виявлялося навіть у тому, що кілька товариств організовували свої традиційні „вечорниці" в один і той же день. Наприклад, 29 січня 2000 р. було проведено такі заходи одночасно у Вуковарі (переважно русинський осередок) і Липовлянах (український осередок), а 12 лютого – у Загребі (фактично український осередок) та Винковцях (русинський осередок)[835]. Зрозуміло, що цим обмежувалась можливість більшої кількості гостей на святі, які змушені були вибирати, що саме відвідати.

Через постійні незгоди та суперечки навіть 25-й, ювілейний, вечір КПТ русинів й українців Загреба відвідало тільки 112 осіб[836].

Русинські діячі (зокрема, І.Мудрий) закидали керівникам СРіУ різних часів (В.Костелнику, Т.Фріцкі), що ті приписують собі всі заслуги; мовляв, вирішальну роль відігравали не Президія і керівники різних рівнів, а окремі прості люди[837].

Союз критикували за те, що керівники регіональних осередків одних заохочували до участі в товариствах, а інших відштовхували. Багато з них залишали організації, бо не хотіли бути свідками сварок[838].

За останніх десять років у житті української і русинської національних меншин у Хорватії відбулися великі зміни, викликані зміною закону про національні меншини. Великі політичні й суспільні права, забезпечені цим

[833] Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 30.
[834] Застрижний М. Виборчі збори КПТ "Україна" у Славонському Броді. – С. 17.
[835] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 159.
[836] Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 24.
[837] Мудри И. Чи то була святочна схадзка з нагоди 40-рочнїци Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей, чи комеморация заєднїцкей роботи Русинох и Українцох у Републики Горватскей??? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusini-zg.hr/novosci_rizne.htm – Назва з екрану.
[838] Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба. – С. 24.

На час проведення виборчої кампанії одні русини й українці перебували під окупацією, інші були розсіяні по усій Хорватії, треті жили на територіях, що були виключені з виборчих округів для кандидатів від меншин (Джаково, Славонський Брод, Новска).

На засіданні Кризового штабу було вирішено, що СРіУ висуне кандидатом у депутати русина М.Киша, а його заступником – українця В.Сікорського. Їхніми конкурентами були В.Піхлер (заступник – З.Янц) – від німців та австрійців та Р.Кеніг (німець) із заступником Д.Бикиєм (русин) – від провладної ХДС.

Виборчий штаб М.Киша зібрав 137 підписів за кандидата (при вимозі 100). СРіУ профінансував виступи загребського ансамблю „Кобзар" на підтримку М.Киша перед вигнаними петровчанами у Градаці, вуковарцями на острові Раб та миклушевчанами у Винковцях. Паралельно сам М.Киш проводив власну агітацію[1336].

Важливим питанням була боротьба за список виборчих населених пунктів. СРіУ пропонував включити сюди заселені русинами й українцями Славонський Брод, Винковці, Осієк та Загреб, а також місця тимчасового проживання вигнанців – Доні Михолац, Лудбрег, Крижевці, Делниці, Градац, острови Раб та Хвар. Однак виборча комісія виборчими населеними пунктами визначила Осієк, Винковці, Загреб та Градац.

Виникали й інші проблеми: виборці, що тимчасово перебували у Загребі, в день виборів мусили їхати в райони (опчини) брати документи на підтвердження своєї особи. Багато хто про це не знав або дізнався у день виборів. Та й на опчинському рівні посадовці часом не знали або не хотіли видати такі посвідчення. Тому чимала частина потенційних виборців не проголосувала.

Попри це, на виборах 2 серпня 1992 р. переміг кандидат від русинів й українців М.Киш[1337]:

Кандидати	Винковці	Осієк	Загреб	Градац	Разом
Мирослав Киш	11	36	95	39	181
Рудольф Кеніг	54	12	5	-	71
Весна Пихлер	1	99	4	-	104
Всього	66	147	104	39	356

[1336] Такач Г. Успишно положели виберанкови еґзамен. – С. 48.
[1337] Там само. – С. 49.

русинів й українців не було, але вони були представлені (1 русин і 1 українець) у Комітеті з міжнаціональних стосунків Сабора СР Хорватії[1329]. З приходом багатопартійних виборів русини й українці включилися у політичне життя, але не надто активно[1330].

Тож представник цієї меншини В.Костелник цілком слушно на круглому столі у Загребському університеті (1990 р.) зазначав: русини й українці повинні вибирати своїх представників у парламент Хорватії, а також представників у його робочі органи, де вирішуються питання прав народностей[1331].

Використовуючи можливості, надані Конституційним законом про права людини і права етнічних або національних об'єднань або меншин у Республіці Хорватія (4 грудня 1991 р.), русини й українці отримали право вибирати депутата у Палату представників Хорватського державного Сабору[1332]. На пропозицію заступника голови Кризового штабу і головного редактора „Нової думки" Г.Такача, Комісія Сабора із захисту та забезпечення рівноправності народів та народностей[1333] включила у текст Закону про вибори пункт, що русини й українці Хорватії спільно з німцями та австрійцями отримали право вибрати свого представника до парламенту. Спочатку таке право стосувалося лише італійців та угорців[1334].

У 1992 р. був ухвалений новий закон про вибори, відповідно до якого в Хорватії була прийнята змішана мажоритарно-пропорційна система виборів до двопалатного парламенту. Окремо обиралися депутати від національних меншин.

З березня 2001 р. у Хорватії застосовується пропорційна система з голосуванням за закриті списки на виборах до однопалатного парламенту. Також передбачено 12-й загальний виборчий округ для голосування національних меншин за фіксованими квотами їх представництва[1335].

2 серпня 1992 р., в обставинах війни, русинсько-українське населення вперше взяло участь у виборах депутатів за квотою національних меншин.

[1329] Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – С. 4.
[1330] Такач Г. Успишно положели виберанкови еґзамен. – С. 48.
[1331] Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti. – С. 4.
[1332] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 9.
[1333] Тут було використано термін, зазначений у „Новій думці"; він не є цілком правильний, однак точної назви зазначеної комісії знайти не вдалося.
[1334] Такач Г. Успишно положели виберанкови еґзамен. – С. 48.
[1335] Хорватия: анализ избирательного законодательства в контексте соблюдения общедемократических стандартов и прав человека [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cmdp-kvorum.org/democratic-process/64 – Назва з екрану.

законом, звели багаторічну спільну і узгоджену політику русинсько-української громади до задоволення власних амбіцій[839].

18 травня 2003 р. у Хорватії вперше за новим законом відбулися вибори до рад і представництв національних меншин в опчинах, жупаніях і містах. Такі органи були вибрані й для русинів та українців. Ці ради мали напівдержавну компетенцію та отримали право розпоряджатися фінансами для різних програм і потреб.

Очевидно, фінансовий чинник відіграв не останню роль у черговому ослабленні СРіУ. Невдовзі після виборів, 1 серпня того ж року, І.Мудрий йде з посади голови СРіУ (його було вкотре переобрано 2 грудня 2001 р.) з формулюванням „через неможливість представляти Союз"[840], а згодом очолює русинську національну меншину Загреба. У зв'язку з цим серед частини членів СРіУ виникають рухи за відокремлення і створення свого союзу. Особливо це проявилося серед українського частини СРіУ.

2002 року було засновано організацію „Товариство української культури", яка об'єднала порівняно невелику кількість членів у Загребі і навколишніх районах. Головні засади діяльності цієї організації – представлення і популяризація української культури між русинами та українцями Хорватії[841].

У 2004 р. у Петровцях створено організацію „Група української молоді РХ", яку очолив Іван Паньків[842].

11 грудня 2004 р. Президія СРіУ – найвищий орган після Скупщини – на своєму засіданні одностайно висловилась за „єдиний Союз, що буде на користь русинам й українцям". Представники СРіУ вважали, що в умовах всезагальної глобалізації треба триматися разом задля збереження національної культури та ідентичності. Так нібито було подолано кризу та припинено розмови про два чи більше союзів русинів й українців[843]. Однак дійсність виявилась іншою.

[839] Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf – Назва з екрану; Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924
[840] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 24, 25.
[841] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm; Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) //http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf; Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924
[842] Skupina Ukrajinske mladeži Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.petrovci.hr/udruge/20-skupina-ukrajinske-mladei-rh/17-osnovni-podaci – Назва з екрану.
[843] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 26.

Влітку 2007 р. представники української національної меншини регіонального і місцевого самоврядування домовилися створити Координацію української національної меншини у Хорватії. Це було зроблено 21 жовтня 2007 р. у Загребі. Таке рішення позиціонувалось як започаткування процесу об'єднання українців у Хорватії[844].

До 2008 р. у рамках Союзу русинів і українців Хорватії працювало 13 культурних і освітніх товариств по всій Хорватії[845]. Результатом суперечок всередині СРіУ та бажання окремих осіб здійснювати власну політику культурного розвитку української національної меншини у Хорватії був вихід із нього у 2008 р. чотирьох повністю українських організацій (”Іван Франко” – Вуковар, ”Україна” – Славонський Брод, ”Тарас Шевченко” – Каніжа, ”Українська громада міста Загреба” – Загреб)[846]. Частина українців, які не були згодні з політикою СРіУ, 20 січня 2008 року у Славонському Броді сформували свою власну організацію – Українську громаду Республіки Хорватія. До її складу увійшли близько сотні осіб та згадані чотири товариства[847]. Згодом кількість товариств у новій організації зросла до семи[848].

„Українська громада” сьогодні налічує, за різними даними, від 400 до 800 членів[849]. Їхня політика членами СРіУ трактується як сепаратистська, метою якої є повне відокремлення русинської і української національних меншин. Вважається, що це було додатковою причиною сильнішого прояву сепаратизму серед русинів[850].

[844] Филима В. У неділю, 20. січня 2008 року, у Славонському Броді відбулися установчі збори Української громади Ресубліки Хорватія [Електронний ресурс] / В.Филима // Режим доступу: http://koukyu.ca/html/new_ukrainian_organization_in_.html – Назва з екрану.

[845] Ured za nacionalne manjine // http://www.nacionalnemanjine.vlada.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=33&Itemid=32

[846] Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924

[847] Lipovac M. Warholovi sunarodnjaci izborili svoju posebnost // http://www.vjesnik.hr/html/2010/02/06/Clanak.asp?r=tem&c=11; Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_ Hrvatske; Ukrajinci u Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Ukrajinci_u_Hrvatskoj – Назва з екрану; Филима В. У неділю, 20. січня 2008 року, у Славонському Броді відбулися установчі збори Української громади Республіки Хорватія // http://koukyu.ca/html/new_ukrainian_organization_in_.html

[848] Вісник Української громади в Хорватії. – 2010. – Вересень. – № 8. – С. 2.

[849] Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924; Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 26–27; Ukrajinska zajednica Republike Hrvatske [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Ukrajinska_zajednica_Republike_Hrvatske – Назва з екрану.

[850] Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924; Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 26–27.

Сріємській, Бродсько-Посавській, Сисачко-Мославацькій та Осієчко-Баранській жупаніях (тут проживало найбільше русинів й українців).

Делегації Союзу на цих територіях співпрацювали з місцевою владою – з жупанами, мерами міст, жупанськими бюро з культури, освіти та інформації. Обговорювалися, зокрема, питання про можливість ведення радіотрансляцій на хорватському та місцевому радіо та відкриття факультативного навчання рідною мовою при хорватських школах[1323].

Міська влада Загреба 4 вересня 1995 р. виділила приміщення загребському товариству русинів й українців, яке до війни його не мало. Спочатку між Союзом русинів і українців та міською владою Загреба було підписано контракт про користування приміщенням на один рік – по 1 червня 1996 р. Пізніше цей строк продовжено на п’ять років – до 1 червня 2001 р.[1324]

Завдяки турботі влади у Винковцях почала свою роботу школа з вивчення русинської мови у приміщенні найбільшої місцевої школи, де навчалися переважно діти вигнанців[1325].

Місцева влада (представники регіональних, місцевих і опчинських властей) брала участь у підготовці заходів СРіУ, а також була там в якості почесних гостей, зокрема у Славонському Броді на Маніфестації культури русинів й українців (1995 р.)[1326], на урочистій сесії з нагоди 30-ї річниці діяльності Союзу русинів і українців Республіки Хорватія (1998 р.)[1327].

Для підготовки святкування 100-річчя українців у Хорватії у 2000 р. організаційний комітет проводив консультації з відповідними органами Бродсько-Посавської жупанії, м. Славонський Брод та опчини Бебріна. 19 липня 2000 р. члени комітету зустрілися із заступником мера Славонського Броду Антуном Бартеком, який від імені міського голови Владимира Єрковича дав згоду майже на усі пропозиції щодо самого проведення свята. Про програму свята домовилися з жупаном Бродсько-Посавської жупанії Мірком Томцем та з начальником з питань культури, освіти, науки, інформування і спорту Владом Штефаником[1328].

Політична діяльність. Участь у виборах

Русини й українці Хорватії традиційно були відомі як аполітичні люди. Особливо це стосується комуністичного періоду. В органах влади вони були частково представлені – наприклад, лише один русин упродовж двох термінів у складі виконавчої ради опчинської скупщини Вуковара. У Саборі до 1992 р.

[1323] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 11.

[1324] Тимко О. Союз в новому приміщенні. – С. 23.

[1325] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 102, 103.

[1326] Manifestacija kulture Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske. – S. 71; Posavska Hrvatska. – 1995. – 14. travnja. – S. 11.

[1327] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 6.

[1328] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії”. – С. 3–5.

У своїх заявах і зверненнях до міжнародних організацій із приводу страждань русинів й українців у хорватсько-сербській війні очільники СРіУ постійно підкреслювали, що „незважаючи на жорстоку агресію..., нові органи влади молодої демократичної Хорватії чинять усе, щоб максимально забезпечити права ... всім національним меншинам, які проживають у Хорватії, на рівні світових і європейських норм”[1316].

На своїх урочистостях та святкуваннях СРіУ неодноразово висловлював публічну вдячність та нагороджував грамотами представників хорватської влади (зокрема президента Ф.Туджмана[1317]), надсилав на її адресу телеграми співчуття з приводу смерті високопосадовців[1318] тощо.

Союз русинів й українців часто звертався до влади з пропозиціями та проханнями. Зокрема, 8 грудня 1990 р. відбулося засідання Президії СРіУ за участю представників КМТ. Стосовно проекту конституції Хорватії було висловлено пропозицію, щоб у преамбулі при згадці народностей держави були й русини та українці (а якщо не буде можливим згадати усі меншини, тоді їх не згадувати взагалі), адже, мовляв, русини й українці Хорватії вже вважаються автохтонами завдяки більш як 200-річному перебуванню на цих землях[1319].

У жовтні 1991 р. на засіданні Бюро з міжнаціональних стосунків хорватського уряду представник СРіУ Г.Такач, виступивши з повідомленням про трагічні події на території опчини Вуковар, наголосив на потребі СРіУ і редакції „Нової думки” перемістити свій осідок до Загреба або на інші спокійніші території, щоб можна було продовжувати свою роботу[1320]. На засіданні Кризового штабу СРіУ 9 листопада 1991 р. через повністю знищений інвентар Союзу та редакції „Нової думки” прийнято звернення до Міністерства освіти, культури і спорту з проханням виділити позачергові кошти на суму 416 тис. динарів для купівлі найнеобхіднішого для потреб Союзу[1321].

Чимало прохань стосувалося допомоги вигнанцям. Так, миклушевська рада у вигнанні просила винковацьку владу допомогти із зимовим одягом, продуктами харчування та вирішити проблему опалення приміщень[1322].

Важливу роль у діяльності Союзу відігравала його співпраця з місцевою владою. СРіУ вів свою роботу переважно у Загребі, Вуковарсько-

[1316] Звернення СРУРХ до товариства „Україна”. – С. 20.
[1317] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 7.
[1318] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 5.
[1319] Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 9.
[1320] Основани уряд за медзинационални одношення. – С. 5.
[1321] Такач Г. Вельки пременки у организації роботи Союзу. – С.14.
[1322] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 66–67.

Паралельно із відокремленням частини українців подібну активність здійснювали й русини. З метою включення в роботу Всесвітнього конгресу русинів 20 травня 2003 р. у Петровцях засновано товариство „Руснак” на чолі з Любкою Фалц[851]. Воно у Славонії об’єднало порівняно невелику кількість представників виключно русинської національної меншини та пропагує зовсім незалежну політику русинства, вважаючи, що Україна не є прабатьківщиною русинів[852]. Головне завдання товариства – збереження національної ідентичності русинів, які повинні чинити спротив „змінюванню нашого та нав’язуванню чужого”[853].

Після створення Координаційної ради української національної меншини в Хорватії виникла й аналогічна русинська організація.

Створення окремих організацій частина як русинів, так і українців зустріла із захопленням: мовляв, нарешті здійснилася мрія, до якої вони йшли впродовж довгих років[854].

Стосунки поміж різними русинсько-українськими організаціями складно назвати приязними. Так, на святкування 40-річчя діяльності Союзу ні українські товариства Хорватії, ні представники українців (за винятком колишніх очільників СРіУ) не були запрошені (при тому, що ансамблі зі Словаччини та власне з України отримали запрошення та виступили)[855].

Члени Української громади ігнорували окремі заходи, що проводились Товариством української культури[856].

Таке роздрібнення зумовило ситуацію, коли багато товариств зіштовхнулося із проблемою кворуму на власних звітних скупщинах[857], а

[851] Rusini [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Rusini – Назва з екрану; "Rusnak" Društvo Rusina u Republici Hrvatskoj [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.petrovci.hr/udruge/18-rusnak/16-osnovni-podaci – Назва з екрану.
[852] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm; Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf; Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924
[853] Сегеди Фалц Л. Прецо дружтво „Руснак” [Електронний ресурс] / Л. Сегеди Фалц // Руснаци у швеце. Май-Авґуст 2004. Число 6. – Режим доступу до журн.: http://www32.brinkster.com/rusmagazin/maga6/rusnakhr.html – Назва з екрану.
[854] Там само; Филима В. У неділю, 20. січня 2008 року, у Славонському Броді відбулися установчі збори Української громади Ресубліки Хорватія // http://koukyu.ca/html/new_ukrainian_ organization_in_.html; Лїкар Д. Події хтори записани зоз златнима буквами – историйна шветочносц за Руснацох. – С. 35.
[855] Мудри И. Чи то була святочна схадзка з нагоди 40-рочнїци Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей, чи комеморация заєднїцкей роботи Русинох и Українцох у Републики Горватскей??? // http://www.rusini-zg.hr/novosci_rizne.htm
[856] Диво української писанки // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 8.
[857] Izvještajna skupština KPD Rusina i Ukrajinaca Zagreba // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 9.

глядачами культурно-мистецьких оглядів русинсько-української меншини були переважно самі учасники[858].

Напевно, мав рацію голова русинської меншини Загреба І.Мудрий, який на закиди у сепаратизмі та політичному русинізмі відповів, що спочатку сформувалася українська кровна організація (Координація української меншини Хорватії), а вже після неї – русинська (Координація русинської меншини)[859]; мовляв, українці першими виявили ініціативу відмежуватися від русинів, а не навпаки.

Станом на кінець першого десятиліття XXI ст. у складі Союзу русинів і українців Хорватії працювало 10 товариств, і він нараховував понад 600 членів, з них понад 150 вважало себе українцями. Політика Союзу ґрунтується на об'єднанні русинів і українців, причому обидві групи вважають Україну своєю прабатьківщиною[860].

На переконання членів Союзу, русини й українці – це один народ, розділений незнанням і упередженням, що насаджуються політиками й сьогодні, а багаторічна політика і діяльність спільноти у рамках Союзу русинів і українців Республіки Хорватії безпосередньо протиставляється цьому[861].

У Статуті СРіУ записано, що русини у складі цієї організації вбачають Україну своєю батьківщиною і тим самим відрізняються від тих русинів, які вважають, що не мають „материнської держави"[862]. Останні закидали русинам зі СРіУ відсутність самостійності у цій організації та підпорядкування загальним русинсько-українським інтересам[863]. Вони вважали, що СРіУ є штучним утворенням невеликої групи людей, які тільки з особистої зацікавленості продовжують його утримувати[864].

На сьогодні загальне число русинських, українських та русинсько-українських організацій (як центральних, так і регіональних) перевищує 20[865].

[858] III Центральна маніфестація українців в Хорватії // Наша газета. – 2010. – № 2 (79). – С. 10.
[859] Pavlešin A. Dan predstavnika rusinske nacionalne manjine u Zagrebu / A.Pavlešin // Наша газета. – 2009. – № 9 (76). – С. 7.
[860] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm; Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf; Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924
[861] Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924; Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 26–27.
[862] Savez Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Savez_Rusina_i_Ukrajinaca_Republike_Hrvatske
[863] Нови магазин / гласнїк за шицких Руснацох виселєнцох швета! // http://rdsa.tripod.com/magazin.html
[864] Bajić N. Analiza broja Rusina u Hrvatskoj 1971. – 2001. i razlozi zašto nas je sve manje // http://rusnaci-rusini.blogspot.com/2010/04/analiza-broja-rusina.html.
[865] Українські організації в РХ // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm

Під патронатом уряду проходили маніфестації „Культурна творчість національних меншин РХ", які організовувало Бюро з національних меншин хорватського уряду разом з національними товариствами, і де брав участь СРіУ посередництвом регіональних товариств[1307].

Практикувались зустрічі представників хорватської влади з членами русинсько-українських організацій. Хорватські посадовці були присутні на зборах Союзу, а його представники відвідували урядові зібрання. Зокрема, 27 березня 1993 р. засідання СРіУ у Загребі проходило за участі представників уряду та відповідних державних та урядових організацій[1308]. Представники хорватської влади були присутні на звітній скупщині Союзу 23 травня 1999 р. у Петровцях[1309].

16 березня 1998 р. відбулася робоча зустріч делегації Союзу з представниками хорватської влади. Останні відвідали Вуковар, церкву у Миклушевцях, Етнографічний музей у Петровцях[1310].

Бюро з міжнаціональних стосунків запрошувало на свої засідання представників національних меншин, зокрема й СРіУ[1311]. 18 квітня 2000 р. секретар Союзу Г.Такач та депутат Б.Гралюк були присутні у Міністерстві освіти та спорту на обговоренні закону про виховання та освіту мовами меншин[1312]. 28 лютого 2001 р. делегація Союзу (у тому числі й депутат Б.Гралюк) мали зустріч з віце-прем'єром Желькою Антонович, де обговорювали широкий спектр питань[1313].

Керівництво СРіУ практично завжди декларувало повну підтримку політиці та діям хорватської влади.

Так, 3 листопада 1990 р. Президія СРіУ на своєму засіданні у Вуковарі висловила цілковиту підтримку новій хорватській владі[1314]. З нагоди проголошення незалежності Хорватії 25 червня 1991 р. СРіУ надіслав на адресу її високопосадовців вітання. У ньому він привітав державу із проголошенням незалежності, висловив солідарність із хорватським народом у питанні боротьби за свободу батьківщини[1315].

[1307] Костелник З. Закончена традицийна манифестация „Културна творчосцн ацоналних меншинох РГ". – С. 8; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 156–157.
[1308] Зоз виберанковей схадзки Союзу Русинох и Українцох РГ. – С.25–27.
[1309] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[1310] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 4.
[1311] Основани уряд за медзинационални одношення // Нова думка. – 1991. – № 90/91. – С. 5.
[1312] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.
[1313] Такач Г. Зоз роботи Союзу. – С. 2.
[1314] Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 8.
[1315] Винчованка Союзу сувереней Републики Горватскей. – С. 4.

У цьому контексті насамперед слід сказати про допомогу вигнанцям. Так, Бюро у справах вигнанців і біженців Хорватії опікувалося вигнаними петровчанами, яких розмістило у готельних номерах м. Градаца[1297]. Для вигнаних миклушевчан воно теж знайшло приміщення[1298]. Хорватський уряд надавав вигнанцям як колишнім працівникам різних галузей господарства соціальну допомогу[1299].

Держава сприяла й у проведенні культурних заходів. Так, маніфестацію культури „Славонський Брод-95" допомогли провести Уряд Республіки Хорватія та Відділ уряду з питань національних меншин, керівництво Бродсько-Посавської та Сисачко-Мославацької жупаній, опчини Липовляни та міста Осієк[1300]. Організувати маніфестацію загребського товариства (з приводу святкування 25-ї річниці існування і діяльності КПТ русинів й українців Загреба 1997 р.) допоміг Місцевий секретаріат з питань шкільництва, культури, науки і спорту[1301].

29 квітня 1998 р. у Загребі під патронатом дружини президента Хорватії відбувся концерт артистів Одеського оперного театру для гуманітарного фонду дітей Подунав'я (у т. ч. й русинських та українських), співорганізатором якого був СРіУ[1302]. Святкування 30-ї річниці діяльності Союзу русинів і українців Хорватії (вересень 1998 р.) відбулося під патронатом президента Хорватії Ф.Туджмана та за участі представників хорватського уряду, регіональних, місцевих і опчинських властей[1303].

У 1999 р. святкування 150-річчя переселення русинів у Миклушевці відбувалося за фінансової підтримки Управління у справах національних меншин уряду Хорватії, Вуковарсько-Сріємської жупанії, муніципалітету опчини Томпоєвці[1304]. Відзначення 100-річчя переселення українців на хорватську територію проходило у 2000 р. під покровительством президента Хорватії С.Месича, Бродсько-Посавської жупанії та міста Славонський Брод[1305]. Перші особи держави були присутні на Центральній культурній маніфестації русинів й українців Хорватії "Петровський дзвін"[1306].

[1297] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 36, 53; Симунович М. Пасторальне обслуговане вигнатих вирних у Донїм Михольцу. – 85–86.
[1298] Миклошевчанє задзековали уряду за прегнатих. – С. 12.
[1299] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 52, 58, 73–75
[1300] Бурда С. Маніфестація культури Славонський Брод 1995. – С. 79.
[1301] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29–30.
[1302] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 5.
[1303] Бурда С. Урочиста сесія Союзу русинів та українців Хорватії. – С. 6.
[1304] Svečano obilježavanje 150. obljetnice doseljenja Rusina u Mikluševce. – Обкладинка 2.
[1305] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. 2.
[1306] Govor predsjednika Hrvatskoga sabora na otvaranju 28. "Petrovackog zvona 2001" – sredisnjoj manifestaciji kultumog stvaralastva Rusina i Ukrajinaca u RH // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 16.

Але простежується парадокс: кількість організацій зросла, а кількість русинів й українців зменшилась; тобто чисельність цих організацій – мізерна.

Таким чином, сьогодні у Хорватії існують кілька головних політичних течій русинів і українців, і складається враження, що русини і українці все менше мають намір узгодити свої громадсько-політичні засади з метою об'єднання сил для захисту від подальшої асиміляції[866]. Замість єдності та кращої організованості виникають нові поділи, і постають усе менші громади[867].

Тепер ситуація з русинськими й українськими організаціями Хорватії нагадує сербську. Там теж діє три великі організації – українська (товариство української мови, літератури та культури), русинська („Руська матка") та українсько-русинська (Союз русинів і українців Югославії). Як свідчить досвід, за такого становища на українську діаспору Балкан чекає пришвидшена акультурація та асиміляція[868].

Тобто, конфлікти у СРіУ врешті-решт призвели до розколу в організації. Кроки Хорватії на початку XXI ст., які фактично визнали окремішність русинської меншини, лише закріпили це роздроблення і підірвали монопольне становище Союзу. Тепер не тільки він визначав характер життя русинсько-української меншини у Хорватії. На нашу думку, боротьба за вплив і владу всередині Союзу, а також незадоволення окремими аспектами його політики з боку регіональних осередків призвели до того, що СРіУ втратив своє монопольне становище і первісне значення як об'єднавчого чинника всієї діаспори, що роздробилась на низку менших організацій.

2. Регіональні осередки русинсько-українських громад

Життя русинсько-української громади Хорватії мало два основні культурно-географічні полюси: Славонія, в якій мешкала більшість діаспори, і Загреб – культурний центр Республіки[869].

Майже 6000 русинів й українців на регіональному рівні були організовані в культурні (КТ), культурно-мистецькі (КМТ) або культурно-просвітні (КПТ) товариства. При цьому русинські у своїх назвах переважно були мистецькими, а українські – просвітніми.

[866] Бурда С. Проблематика українців у Хорватії // http://ua-reporter.com/content/92924; Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 26–27; Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm; Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf.
[867] Жирош М. Народне паметанє, народне забуванє, народне щезованє. – С. 189.
[868] Там само. – С. 187.
[869] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.

Перші регіональні товариства були створені у Петровцях, Миклушевцях (у повоєнний час) і Вуковарі (1968 р.), далі створювались подібні організації у Загребі (1972 р.), Славонському Броді, Раєвому Селі, Осієку. Фактично восьмим, хоч і не самостійним (діяло як русинсько-українська секція при товаристві), було товариство „Липа" у Липовлянах[870].

Усі товариства плекали народні звичаї, традиції, фольклор і музику. Вони часто виступали в своїй країні під час національних свят, а також гастролювали за кордоном[871].

Найпоширенішою формою щорічних зустрічей у товариствах були традиційні культурно-розважальні вечори, у народі відомі під назвою „бали" (рідше – „вечорниці"). Їхня історія сягала багатьох десятиліть, а терміни проведення (зимовий період) зумовлювались перервою у сільськогосподарських роботах. Саме тоді починався час розваг та відпочинку. Люди збирались на своєрідні вечорниці, які зі створенням культурно-мистецьких товариств набули форми організованості[872]. Це були вечори пісні, танцю та іншого розважального змісту[873].

Культурно-розважальні вечори спочатку проводились у Вуковарі, Петровцях та Миклушевцях – до Другої світової війни[874].

Крім „балів", товариства організовували та проводили і т.зв. „маніфестації" – огляди культури та творчості. У місцевостях, де проживали русини й українці, найвідомішими маніфестаціями були „Петровський дзвін", „Липовлянські зустрічі", „Винковацькі осені", „Миклушевці"[875].

Із початком югославської кризи та дезінтеграцією СФРЮ товариствам було складно проводити свою діяльність: маніфестації стали відбуватися набагато рідше (деякі перенесли на невизначений термін, а інші зовсім припинились), тому вистав і фольклорних виступів було дуже мало[876]. Під час хорватсько-сербської війни робота багатьох товариств узагалі завмерла[877].

Розглянемо діяльність найбільших осередків русинсько-української діаспори.

[870] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 31.
[871] Tatalović S. Nacionalne manjine u Hrvatskoj // www.nacionalne-manjine.info/files/Nacionalne%20manjine%20u%20Hrvatskoj.doc
[872] Културно-забавни вечари – Бали [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/arhiva%20vistki/bali/bali.htm – Назва з екрану.
[873] Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf
[874] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 32.
[875] На гвиздовим шлїду рускей и українскей култури // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 156.
[876] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[877] Бурда С. Культурні працівники Тарас Стінковий і Тадий Ріфяк / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 80; Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 8.

Міністерство освіти і спорту відшкодовувало усі витрати на „літні школи" русинів й українців, у тому числі на харчування та транспортні витрати для близько двох сотень учасників та організаторів таких заходів.

Уряд Хорватії фактично повністю фінансував інформаційно-видавничу діяльність СРіУ, зокрема вихід періодичних видань та книг монографічного характеру[1290]. Міністерство культури займалося фінансуванням центральних бібліотек національних меншин[1291].

Хорватський уряд надавав фінансову допомогу й у проведенні масових заходів, організованих СРіУ, зокрема відзначення у 2000 р. 100-річчя переселення українців на хорватську територію[1292].

Щороку все значніші кошти виділялися з центрального державного бюджету Хорватії на фінансування програм товариств і установ національних меншин: у 1999 р. – 17 432 000 кун, 2000 р. – 19 738 076 кун, 2002 р. – 19 796 000 кун, 2007 р. – 35 000 000 кун[1293].

Загалом за 1998–2002 рр. хорватський уряд в особі Бюро з національних меншин виділив СРіУ близько 5 мільйонів кун[1294].

У XXI ст. хорватський уряд продовжував фінансувати діяльність русинсько-української меншини. Але у зв'язку з розколом та утворенням низки нових товариств та організацій діапазон фінансової допомоги значно розширився. Так, на 2009 р. було виділено: СРіУ – 1,11 млн. кун, Українській громаді – 572 тис., Товариству української культури – 90 тис., Товариству „Руснак" – 20 тис. Усі ці кошти виділялись під чіткі потреби та заходи: для маніфестацій, видання книг та журналів, фестивалів, діяльності регіональних товариств[1295].

Політика хорватського уряду стосовно русинсько-української меншини не обмежувалась тільки фінансуванням. Ще у вересні 1990 р. голова товариства „Україна" Володимир Бровченко, який на запрошення СРіУ відвідав тодішню Югославію, висловив вдячність хорватському уряду за турботу про русинів й українців і за те, що Хорватія ще 1968 р. уможливила створення їхньої організації[1296].

[1290] Report submitted by Croatia pursuant to article 25, paragraph 1 of the framework convention for the protection of national minorities (Received on 16 March 1999) Zagreb, January 1999 // http://www.minelres.lv/reports/croatia/croatia.htm
[1291] Организация объединенных наций. – С. 76.
[1292] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії". – С. 2.
[1293] Организация объединенных наций. – С. 13.
[1294] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 186.
[1295] Izvadak iz odluke Savjeta za nacionalne manjine o rasporedu sredstava za potporu programima udruga nacionalnih manjina u RH u 2009. godini (od 06.03.2009.) // Наша газета. – 2009. – № 3 (70). – С. 5.
[1296] Ляхович М. Голова Товариства „Україна" з Києва Володимир Бровченко перебував між русинами і українцями у Югославії / М. Ляхович // Нова думка. – 1990. – № 84. – Обкладинка 2.

поїздок та відряджень, відновлення діяльності культурних осередків після війни, видавничої справи[1283].

Фінансування окремих діяльностей, як-от робіт по відновленню Етнографічної колекції у Петровцях, роботи на радіо забезпечувало не Бюро уряду з національних меншин, а інші міністерства, причому не завжди. Тож у 1997-1998 рр. Союз змушений був дофінансовувати з інших джерел роботу у школах і на хорватському радіо у Вуковарі та Славонському Броді[1284].

Голова СРіУ І.Мудрий в інтерв'ю „Новій думці" зазначав: „Бюро уряду з національних меншин переглянуло наші плани роботи і більшою мірою їх схвалило; але для реалізації більшої частини планів слід буде знайти спонсорів, запровадити передплату на часописи і книжки та сподіватися на допомогу інших міністерств. Гроші уряду мають витрачатися на видавництво часописів та книг (за програмами, поданими товариствами), бо якщо витрачати їх на інше – нам припинять фінансування"[1285].

Загалом хорватський уряд фінансував широкий діапазон діяльності Союзу. Так, на початку жовтня 1998 р. Міністерство культури та Міністерство з розвитку і відновлення виділило Союзові на 1999 р. 376 тис. кун з наступним розподілом: 300 тис. – для купівлі або відновлення приміщення СРіУ та редакції „Нової думки" у Вуковарі, 39 тис. – для потреб (відновлення та догляду) Етнографічної збірки русинів та українців у Петровцях і 37 тис. – для ремонту Будинку культури у тому ж селі[1286].

Ще 350 тис. кун держава виділила на 1999 р. для відбудови Будинку культури у Шумече (у цьому селі проживало 40% українців) завдяки клопотанням депутата від русинсько-української меншини М.Киша. У 1998 р. місцева влада Петровців та Миклушевців теж мала можливість отримати від уряду додаткові кошти, але нічого не зробила для цього[1287].

Загалом у 1999 р. держава виділила СРіУ 1,5 млн. кун[1288].

Бюро уряду з питань національних меншин профінансувало переселення Союзу 20 травня 2000 р. у нове приміщення у Вуковарі. Також за сприяння влади було закінчено ремонт Будинку культури у Миклушевцях та покрівлі Етнографічної збірки у Петровцях[1289].

[1283] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 157.
[1284] Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8.
[1285] Там само. – С. 9.
[1286] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (ІІІ). – С. 36; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 141.
[1287] Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 26.
[1288] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей // Думки з Дунаю. – С. 23.
[1289] Тимко О. Скупштина Союзу. – С. 3.

Петровці

Русини сюди прибувають у 1834 р.[878], хоча існують припущення, що перші переселенці опинилися тут між 1765 і 1810 рр., або навіть ще у XIII столітті[879].

Свого кількісного максимуму населення села досягло у 1961 р. – 1448 осіб. Після того частина мешканців переселилась у Вуковар, а на їх місце прийшли українські переселенці із Прнявора[880].

Греко-католицька парафія у Петровцях заснована 1836 р.[881]

Після Першої світової війни у селі було створено філіал „Просвіти"[882]. У 1946 р. у Петровцях створено „Руську матку", яка перейняла функції освіти та культури від „Просвіти"[883].

У 1948 р. до Петровців прибула вчителька Віра Бесермені, яка збирає навколо себе молодь і засновує товариство „Яким Гарді" на честь місцевого активіста „Просвіти", котрий загинув у Другій світовій війні[884]. Існує кілька варіантів дат заснування товариства[885], найімовірніша з них – 28 грудня 1950 р.[886]

Ансамблі товариства секціями відвідували осередки діаспори у Воєводині і Хорватії та виступали за кордоном (в Італії та Франції)[887].

КМТ організувало фестиваль „Петровський дзвін", що під цією назвою діє з 1969 р.[888] З 1976 р. він переростає у центральну маніфестацію русинів й українців Республіки Хорватія[889]. У ньому брали участь русинсько-українські гурти з різних куточків Югославії[890].

[878] Rusini i Ukrajinci – aktivni migranti // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 20.
[879] 170 роки Русинох у Петровцох // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 100, 103–104.
[880] Pap A. Rusini u Republici Hrvatskoj. – S. 31.
[881] Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (1) / В. Костелник // Нова думка. – 1999. – № 108. С. 41.
[882] Там само. – С. 42; Koloda S. KUD „Jakim Hardi" – Petrovci // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 87–88.
[883] Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (3). – С. 37.
[884] Koloda S. KUD „Jakim Hardi" – Petrovci. – S. 87–88.
[885] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222; Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (3). – С. 38.
[886] Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци / В.Дудаш // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 98; Лїкар Д. За прешли 60 роки достойно зме презентовали нашу културу / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2009. – № 11. – С. 114.
[887] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.
[888] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 16; Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.
[889] Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци. – С. 106–107; Koloda S. KUD „Jakim Hardi" – Petrovci. – S. 87–88; Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 32.
[890] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.

„Петровський дзвін" проходив щороку наприкінці весни. Тут русини й українці Хорватії демонстрували свою творчість у літературі, музиці й фольклорі. У його рамках відбувалися „круглі столи" на теми історії, освіти й культури[891].

Під час хорватсько-сербської війни „Петровський дзвін" не відбувався, замість нього проводили маніфестацію в Липовлянах[892].

Перший повоєнний „Петровський дзвін" відбувся у Подунав'ї 19-20 вересня 1998 р. після семирічної перерви[893]. У програмі цієї маніфестації були: відкриття бібліотеки в Петровцях; презентація монографії „30 років Союзу русинів і українців Республіки Хорватії"; відкриття виставок Етнографічної колекції та публікацій СРіУ, літературний вечір[894].

У програмі наступних фестивалів – „Петровський дзвін-99" та „Петровський дзвін-2000" – відбулися: виставка писанок із Петровців та Липовлян, виставки картин художниці з Петровців Жанни Жерделі, літературний вечір, презентація книжки першого секретаря українського посольства Є.Пащенка „Етногенез і міфологія хорватів у контексті України"[895], виставки ткацьких та вишиваних робіт петровчанських жінок, презентація видання „Думки з Дунаю", збірки поезій Любки Фалц, першого компакт-диска русинських пісень, заснування спілки письменників русинів і українців Хорватії[896].

Після семи років перерви, спричиненої війною, у 1998 р. відновилась дитяча маніфестація музики і фольклору "Петровський дзвіночок". Того року молоде покоління діаспори представляли три ансамблі – з Петровців, Миклушевців та Славонського Броду[897]. Потім у фестивалі брали участь ансамблі із Загреба, Липовлян, Славонського Броду, Осієка, Вуковара, Петровців і Миклушевців[898]. „Петровський дзвіночок" показав, що у

[891] Petrovačko zvono [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Petrova%C4%8Dko_zvono – Назва з екрану; Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm

[892] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132.

[893] Тимко О. Святочно означена 30 рочніца Союзу Русинох и Українцях РГ. – С. 2.

[894] Програма Петровського дзвону // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 2.

[895] Тимко О. Отримани 26. „Петровский дзвон" / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 2.

[896] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцях РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2; Костелник З. Петровски дзвон 2000 – Закончена Централна манифестация култури Русинох и Українцох РГ „Петровски дзвон" 2000. / З. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 19.

[897] Костелник З. 25. Петровский дзвончок '98 / З. Костелник // Віночок. – 1998. – № 21. – С. 2.

[898] Костелник З. Петровски дзвон 2000 – Закончена Централна манифестация култури Русинох и Українцох РГ „Петровски дзвон" 2000. – С. 20.

ОГЛЯД ПРИЗНАЧЕНИХ І ВИДІЛЕНИХ КОШТІВ
ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ХОРВАТІЇ У 1997-98 РР.[1280]

1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Національна меншина	Схвалено на 1997 р.	Виділено на 1997 р.	% 3:4	% від загального схваленого	Схвалено за 1998 р.	% 1998/97 3:7	% від загального у 1998 р.
1	Італійці	3.774.898	3.752.878	99	24	3.436.800	0,91	20
2	Чехи	1.452.00	1.452.000	100	9	1.634.000	1,13	9,5
3	Словаки	570.000	570.000	100	3,6	649.760	1,14	3,8
4	Угорці	1.930.532	1.550.829	80	12	1.601,720	0,83	9
5	Русини й українці	796.448	521.474	65	5	849.630	1,06	5
6	Серби	4.693.668	4.038.411	86	29.5	6.143.250	1,31	35,6
7	Німці й австрійці	300.148	205.606	68	2	336.040	1,12	2
8	Євреї	150.00	150.00	100	1	323.550	2,16	2
9	Словенці	312.804	312.804	100	1,9	391.360	1,25	2,3
10	Албанці	406.600	331.254	81	2,5	345.390	0,85	2
11	Боснійці	420.800	420.800	100	2,6	511.890	1,22	3
12	Цигани (роми)	396.000	315.256	80	2,5	303.360	0,77	1,8
13	Чорногорці	328.080	276.426	84	2	334.590	1,02	2
14	Македонці	377.602	377.602	100	2,4	394.520	1,04	2,3
	Всього	15.909.580	14.275.340	90		17.255.860	1,08	

Нестача коштів залишалася однією з найбільших проблем Союзу, вона гальмувала активність товариств та роботу самого СРіУ. Хорватія фінансувала програми роботи та інформаційно-видавничу діяльність у встановлених межах і за чіткими критеріями. Державу цікавило, не скільки Союз матиме працівників на постійній роботі, а які виступи проводять товариства, кількість учасників на цих виступах, скільки видано часописів та книжок і яким обсягом, чи видано все із запланованого[1281].

1997-й рік став роком фінансових труднощів через невиконання програм відповідно до нових вимог, котрі поставило Бюро з національних меншин. Низькі результати у видавничій справі (за 1997 р. вийшли лише по одному примірнику „Нової думки" та „Віночка") зумовили ситуацію, що плани Союзу не були виконані, а це у свою чергу спричинило припинення фінансування СРіУ з боку хорватського уряду. Зарплату певний час не отримували голова та секретар Союзу, ведучі радіотрансляцій та інші[1282]. Загалом кошти були потрібні для оплати оренди приміщень Союзу, для

[1280] Isto.

[1281] Тимко О. Актуална розгварка зоз предсидатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 8.

[1282] Там само. Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 133–134.

культурному товариству мусульман „Відродження” – 0,5 млн., Союзу ромів (циганів) – 0,3 млн., Національному співтовариству чорногорців – 0,3 млн., Співтовариству македонців – 0,25 млн.[1276]

У 1993 р. на пропозицію Бюро з міжнаціональних стосунків хорватський уряд виділив 1970 млн. динарів на дотації та фінансування державних програм національних меншин. З них: русинам й українцям – 58,6 млн., італійцям – 736,25 млн., чехам – 165,8 млн., угорцям – 146,2 млн., сербам – 575,25 млн., німцям й австрійцям – 24,3 млн., євреям – 19,8 млн., словенцям – 29,2 млн., албанцям – 34,1 млн., мусульманам – 43,9 млн., ромам (циганам) – 39 млн., чорногорцям і македонцям – по 19,6 млн.[1277]

Хорватський уряд щороку виділяв кошти для СРіУ та його видавництва “Нова думка”. Оскільки їх було недостатньо, у 1994 р. Союз просив збільшення надходжень з державного бюджету на 30-40 %[1278]. Водночас фінансування не завжди проходило в повному обсязі. Так, у 1997 р. уряд надав 65 % запланованих коштів[1279].

Того року труднощі з реальним фінансуванням відчуло багато національних меншин, оскільки в загальному план хорватського уряду за 1997 р. було виконано тільки на 90 %, а 100-відсотковий показник забезпечення фінансами з 14-ти національностей мали лише чехи, словаки, словенці, боснійці і македонці.

[1276] Значни средства за програми националних меншинох // Нова думка. – 1992. – № 92/93. – С. 3.
[1277] Одобрени державни дотациї етнічним и националним заєднїцом за 1993. рок // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 50.
[1278] Plan i program rada Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske za 1995. godinu.
[1279] Pregled odobrenih i doznačenih sredstava za nacionalne manjine // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 2.

більшості товариств успішно працюють дитячі секції та очевидними є результати вивчення материнської мови[899].

КМТ займалося і колекціонуванням етнографічних матеріалів[900]. Спочатку була задумка створити відділення русинів й українців у Вуковарському музеї. Її не зреалізовано, натомість вдалося створити своєрідний музей у Петровцях[901].

У 1970-х рр. у селі організовують спочатку виставки, а потім Етнографічну збірку (колекцію)[902]. Це була щорічна етнографічна виставка під час проведення „Петровського дзвону”, яка згодом перетворилась на музей[903].

Він відкритий 1 серпня 1977 р. під офіційною назвою „Етнографічна збірка русинів і українців Хорватії у Петровцях” в окремому традиційному русинському обійсті (із господарством та домашнім ремеслом, із давніми книгами[904]), для чого було куплено хату в центрі села[905].

Найбільшими ініціаторами створення музею були: Сильво Жерделі Маслей, Сильво Кетелеш, Томислав Мишир, Микола Гача, Наталя Костелник[906]. Вони були й основними постачальниками предметів для колекції. Фактично це була інституція з усіма ознаками етнографічного парку[907].

СРіУ став фактичним власником Етнографічної колекції у Петровцях, а міський музей Вуковара взяв на себе функції фахового нагляду за нею[908]. Етнографічна збірка в Петровцях стала відділом Вуковарського музею[909].

Після початку хорватсько-сербської війни про експонати ніхто не думав. Люди не брали їх до себе додому, бо то виглядало б як крадіжка. Коли з села повтікали священики, збірка лишилась як символ національної ідентичності, як документ національної пам’яті.

[899] Тимко О. Отримани 26. „Петровкий дзвон”. – С. 2.
[900] Koloda S. KUD „Jakim Hardi” – Petrovci. – S. 87–88.
[901] Вше з людзми, у нашим Союзу и зоз Союзом // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 186.
[902] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.
[903] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33.
[904] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm
[905] Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (1919-1991-1999) (5) / В. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 40; Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33.
[906] Костелник В. 80 роки орґанизованей просвитно-културней роботи у Петровцох (5). – С. 40; Koloda S. KUD „Jakim Hardi” – Petrovci. – S. 87–88; Мишир Т. Чом препада Етнографска збирка у Петровцох ? / Т. Мишир // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 31.
[907] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33.
[908] Мишир Т. Етнографска збирка у Петровцох / Т. Мишир // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 4.
[909] Koloda S. KUD „Jakim Hardi” – Petrovci. – S. 87–88.

Етнографічна колекція вціліла, бо сербські вояки не знайшли там нічого корисного та цінного для себе[910]. Вона була пошкоджена, але не знищена. Місцевий мешканець Бачи Данков наглядав за етнографічною збіркою під час війни і зберіг її[911].

У повоєнний час люди оновили збірку своїми речами. Однак коштів на реставрацію експонатів, їх консервацію та охорону не було[912]. Місцеві селяни щороку безкоштовно робили ремонтні роботи у збірці, але були не в змозі давати кошти для її утримання. Ці гроші мав давати Союз як власник, але не давав. Не оплачувалася навіть робота наглядача.

Про збірку згадували тільки раз на рік, під час „Петровського дзвону", коли у промовах говорили гарні слова, а в газетах писали урочисті матеріали[913].

Із 1979 р. у рамках „Петровського дзвону" почала діяти т.зв. „Подобова колонія" (Колонія мистецтва, або Образотворча колонія) – виставка мистецтва, картин і скульптур русинів й українців[914]. Сюди щороку залучалося до десяти митців. Тут брали участь художники та скульптори з Хорватії, Боснії, Воєводини, України. Союз видав два каталоги їхніх праць[915]. Ініціатором створення „колонії" був Г.Такач[916]. Вона проводилась 10 років, аж до війни[917]. Існували плани створення окремої галереї русинів й українців Хорватії[918].

КМТ „Яким Гарді" розвивало й міжнародну співпрацю. Перший закордонний виступ петровчан відбувся 1972 р. у Салерно (Італія) на фестивалі середньоєвропейських народів[919]. Члени товариства кількаразово виступали у Словаччині, зокрема на святі культури тамтешніх русинів-українців[920], на „Свидницьких святах" тощо[921].

[910] Костелник З. Почало ше з обнову Дома култури / З. Костелник // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 26.
[911] Мишир Т. Чом препада Етнографска збирка у Петровцох ? – С. 31.
[912] Мишир Т. Етнографска збирка у Петровцох. – С. 5.
[913] Мишир Т. Чом препада Етнографска збирка у Петровцох ? – С. 31.
[914] Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (5). – С. 40.
[915] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 33.
[916] Костелник В. 85 роки просвити и култури у Петровцох [Електронний ресурс] / В.Костелник // Режим доступу: http://www.rusnaci.org/rusnaciorg/Croatia/RK/Petrovci/Prosvitakulturapetrovci.aspx – Назва з екрану.
[917] Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (5). – С. 40.
[918] Союз Русинох и Українцох як институция // http://www.sriu.hr/o%20sojuzu.htm
[919] Костелник В. 80 роки организованей просвитно-културней роботи у Петровцох (5). – С. 39.
[920] Костелник З. КУД „Яким Гарди" зоз Петровцох на швету култури Русинох и Украинцох у Словацкей / З. Костелник // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 28.
[921] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцях РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.

Тож українці та русини Хорватії мають право на культурну автономію і на політичне представництво в органах влади різних рівнів[1269].

Один з очільників Союзу С.Бурда свого часу так охарактеризував законодавчу базу Хорватії щодо прав меншин: „У суверенній демократичній Хорватії положення національних меншин конституційно та законодавчо врегульовано, а ми маємо боротися за те, щоб це положення реалізувалося практично, впроваджуючись разом з подальшою державною, регіональною та іншою фінансовою підтримкою нашої діяльності у напрямку збереження та розвитку національної цілісності. Незалежна демократична Хорватська держава з моменту свого існування показала, що вона розуміє та бажає, аби права та становище етнічних і національних меншин та об'єднань стали її власним культурним багатством та візитною карткою її демократії"[1270].

Державне фінансування

Союз русинів та українців існував та міг проводити власну діяльність значною мірою завдяки державним дотаціям, які складали левову частку його бюджету: 86,7 % – у 1993 р., 73,4 % – у 1994 р.[1271]

Фінансові засоби від уряду СР Хорватії почали надходити вже у перший рік (1968) існування Союзу русинів й українців[1272].

На 1990 р. через економічну кризу в державі хорватський уряд надав меншинам мінімальні кошти, тож усі програми СРіУ були зменшені[1273]. Зі зміною влади у 1990 р. держава гарантувала збереження всіх прав і свобод національних меншин республіки. Це було підтверджено виділенням на початку 1991 р. невеликих коштів для роботи Союзу[1274].

За Конституційним законом від 4 грудня 1991 р., держава гарантувала фінансування діяльності Союзу русинів і українців Хорватії[1275].

У березні 1992 р. хорватський уряд виділив кошти установам та організаціям національних меншин. Зокрема, СРіУ надійшло 1,95 млн., а його часопису „Нова думка" – 2 млн. хорватських динарів. Для порівняння: Союзу чехів і словаків уряд надав 1 млн. динарів, Союзу угорців – 1 млн., Союзу німців і австрійців – 0,9 млн., албанському товариству „Шкендія" – 0,4 млн.,

меншинам. – С. 121.
[1269] Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 25.
[1270] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8.
[1271] Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1994. godinu; Izvješće o radu i djelatnosti Saveza Rusina i Ukrajinaca za 1993. godinu (з поточного архіву Союзу русинів та українців у Загребі).
[1272] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 221.
[1273] Председатель Собору Републики Горватскей приял делегації националних меншинох, и Русинох и Українцох // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 3.
[1274] Костелник В. Схадзка Председательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 2.
[1275] Ілюк М. Договір про співпрацю. – С. 14.

Ці навчальні моделі є компонентами системи обов'язкової освіти[1262]. Окрім них, був ще окремий спосіб вивчення мови меншини як мови середовища для представників народу титульної нації[1263].

Русинсько-українська меншина в особі депутата Б.Гралюка та секретаря Союзу Г.Такача брала участь в обговоренні закону про виховання та освіту мовами меншин, яке організувало відповідне міністерство 18 квітня 2000 р.[1264]

На сьогодні Українська громада РХ співпрацює з Міністерством освіти, науки і спорту над проектами реалізації вивчення в школах української мови як додаткового предмета за моделлю „С" для дітей українського походження у Вуковарі, Петровцях, Пишкуревцях, Осієку, Липовлянах та в інших осередках, де проживають представники української національної меншини[1265].

Закони про захист національних меншин Хорватія продовжувала ухвалювати і в XXI ст.[1266] Держава відповідно до положень Конституційного закону про права національних меншин (2002 рік) забезпечувала дотримання особливих прав і свобод представників національних меншин, а саме: використання власної мови і писемності, знаків і символів, право мати власні переконання і створювати релігійні спільноти, право на культурну автономію (збереження, розвиток і пропаганда своєї культури, збереження і захист культурної спадщини і традицій), право на самоорганізацію з метою забезпечення загальних інтересів, а також право доступу до ЗМІ і поширення інформації рідною мовою[1267].

Можна стверджувати, що межа XX і XXI століть – один із найсприятливіших періодів для розвитку національних меншин на території Хорватії. Хорватська влада внаслідок повоєнних домовленостей, в обмін на обіцянки євроінтеграції або ж подекуди й під тиском міжнародної спільноти[1268], прийняла низку законодавчих актів у царині захисту прав нацменшин, які вважаються одними із найкращих у світі.

всех форм расовой дискриминации. Комитет по ликвидации расовой дискриминации. Доклады, представленные государствами-участниками в соответствии со статьей 9 конвенции. Хорватия. 15 ноября 2007 года [Електронний ресурс]. // Режим доступу: www2.ohchr.org/.../CERD.C.HRV.8_ru.doc – С. 69 – Назва з екрану.

[1262] Организация объединенных наций. – С. 71.

[1263] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 15.

[1264] Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцох РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.

[1265] Звіт про роботу Української громади Республіки Хорватія за період від 22 серпня 2009 року до 30 червня 2010 року // Вісник Української громади в Хорватії. – Жовтень 2010. – № 9. – С. 4.

[1266] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.

[1267] Организация объединенных наций. – С. 75.

[1268] Киш М. Для мене була честю можливість служити Хорватії, її народові і національним

Під час фестивалів „Петровський дзвін" петровчани приймали гостей з України – учасників закарпатського народного хору з Ужгорода[922], ансамблю „Славутич" із Києва[923].

У 1980 р. відбулась перша наукова конференція русинів й українців Хорватії у Петровцях, наступного року – друга[924]. Такі наукові зібрання продовжувались і після 1991 р. у Вуковарі, Миклушевцях, Петровцях, Славонському Броді. Матеріали конференцій друкувалися окремими збірниками, а згодом – у журналі „Думки з Дунаю"[925].

Представницьку конференцію у селі було проведено з нагоди 170-ої річниці переселення русинів у Петровці в рамках „Петровського дзвону-2001". Півтора десятка доповідачів розглядали питання міграції, історії літератури, етнографії. Учасниками були місцеві науковці і представники діаспори, зокрема М.Мушинка з Пряшева, Янко Рамач з Нового Саду[926]. На цій конференції С.Олеяр (Канада) висунув гіпотезу, що русини були відомі римлянам ще у 200 році до н.е.[927]

Петровці були одним із перших русинсько-українських осередків, де діяв театральний гурток[928]. 13 січня 1991 р. розпочав свою діяльність клуб аматорів КМТ „Яким Гарді" з Петровців. Авторами ідеї була молодь, яка не мала чим зайнятися довгими зимовими вечорами[929].

Фольклорна діяльність ініціювалась З.Костелником, який два роки вивчав хореографію на стажуванні у Києві[930].

КМТ Петровців було одним із найактивніших[931], однак значні корективи внесла хорватсько-сербська війна. Культурницька робота у селі завмерла. Окупація села і вигнання значної частини мешканців припинили активну діяльність товариства на довгі сім років. Петровчани були розсіяні по всій Хорватії, однак невдовзі почали організовувати діяльність у вигнанні[932].

[922] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.

[923] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 24.

[924] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцях Горватскей. – С. 20.

[925] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 19.

[926] Костелник В. Совитованє о 170 рочнїни присельованя Русинох. – С. 23; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 168.

[927] Олєяр С. Рутени / С.Олєяр // Думки з Дунаю. – 2001. – № 4. – С. 130.

[928] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 32.

[929] Костелник В. Отворени клуб аматорох у Петровцох / В.Костелник // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 44.

[930] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.

[931] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24.

[932] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132–133.

13 травня 1995 р. у Загребі скликали засновницьку скупщину товариства під попередньою назвою (КМТ Петровців імені Я.Гарді), з тимчасовим перебуванням у столиці[933].

Лише у 1996 р. КМТ вперше після перерви виступає у м. Слатіна, причому в позичених костюмах[934]. Їхні виступи також були у Загребі, Винковцях та Липовлянах[935].

Після хорватсько-сербської війни було відновлено роботу театральної та хорової секцій[936], згодом – фольклорної, танцювальної та інших[937]. Зокрема, у 2000 р. вперше після 10-річної перерви у театральній діяльності було поставлено виставу „Ніколи не відомо" русинського автора М.Ковача[938].

Фактично про повноцінне відновлення культурної роботи в цьому осередку не могло йтися аж до завершення реінтеграції Подунав'я у 1998 р.[939] Проведення традиційних „балів" у Петровцях було відновлено лише в 2000 р. Того ж року петровчани брали участь у Святі культури русинів-українців Словаччини[940]. Розширилась і географія їхніх виступів у Хорватії[941].

Петровці могли похвалитися своїми талановитими мешканцями. 2 травня 2000 р. у Загребі відкрито виставку картин молодої художниці з Петровців Жанни Ерделі. Організатори – СРіУ та Бюро з національних меншин. Представлено 45 картин, основна частина – пейзажі села, природи, людей. Її картини також були представлені на „Петровському дзвоні-2000" та на святкуванні 100-річчя українців у Хорватії[942].

Миклушевці

Найбільш гомогенним русинським осередком у Хорватії були Миклушевці. У 1920-х роках русини складали понад 90 % населення села[943].

[933] Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци. – С. 109.
[934] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132–133.
[935] Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци. – С. 109.
[936] Костелник З. Петровски дзвон 2000 – Закончена Централна манифестация културы Русинох и Українцох РГ „Петровски дзвон" 2000. – С. 23; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 160.
[937] Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци. – С. 110.
[938] Ерделї Я. Зоз фахового сходу „Руснаци у РГ – нєшка и ютре" у Миклошевцох / Я.Ерделї // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 51–52; Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци. – С. 110.
[939] Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 7; Олєяр С. Рутени. – С. 130.
[940] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 159, 165, 166.
[941] Дудаш В. 60. роки Културно-просвитного дружтва „Яким Гарди" Петровци. – С. 110.
[942] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 164.
[943] Лїкар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома културы и роботи на културним полю у Миклошевцох (1) / Д.Лїкар // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 39.

У 1997 р. хорватський уряд надав 9 млн. німецьких марок для відбудови, оновлення, купівлі необхідних матеріалів у школи, де навчалися діти – представники нацменшин[1253]. У 1998 р. Міністерство освіти та спорту на потреби освіти та вивчення материнської мови виділило СРіУ близько 250 тис. кун[1254].

На зустрічі 23 лютого 1999 р. у Загребі делегація СРіУ разом із міністром освіти та спорту Божидаром Пугельником розробили план вивчення української мови у Славонському Броді, Каніжі, Шумечі та Липовлянах; обговорювалося також невирішене питання оплати годин української мови у Липовлянах, призначення освітньо-педагогічних радників з русинської та української мов та видання підручників мовами цих меншин[1255].

Освітнє законодавство Хорватії постійно оновлювалося. У його рамках було прийнято Naputak, або Правило (1995 р.)[1256], „Закон про виховання і освіту мовами етнічних і національних спільнот або меншин" (1997 р.)[1257] та його нову редакцію (2000 р.)[1258].

За вищезгаданими актами, представники нацменшин у Хорватії мали право на виховання та освіту від дошкільного віку до вищої освіти[1259]. Передбачалося заснування шкіл національних меншин лише там, де ці меншини складають більшість[1260].

Освіта національних меншин відбувається через три основні моделі навчання: „А" – навчання на мовою національних меншин (все навчання проводиться з використанням мов і писемності національних меншин), „В" – двомовні класи (вивчення рідною мовою лише окремих предметів) і „С" – плекання рідної мови і культури (навчання хорватською мовою, але факультативно вивчається рідна мова меншини, її історія, музика, країнознавство та народознавство)[1261].

[1253] Такач Г. Вихованє и образованє на язикох националних меншинох / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 21.
[1254] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 4.
[1255] Там само.
[1256] Ćirlić-Straszyńska D. Lopot flag / D.Ćirlić-Straszyńska // Polityka. – Warszawa. 1995. – Nr. 44. – S. 36; Naputak Ministarstva prosvjete i športa // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 53.
[1257] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 15; Киш М. Зоз Горватского державного сабору и Влади Републики Горватскей / М.Киш // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 4; Такач Г. Вихованє и образованє на язикох националних меншинох. – С. 20.
[1258] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8; Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцях РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.
[1259] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 15.
[1260] Такач Г. Вихованє и образованє на язикох националних меншинох. – С. 20.
[1261] Tatalović S. Nacionalne manjine i hrvatska demokracija. – S. 165; Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 15; Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 8; Организация объединенных наций. Международная конвенция о ликвидации

Богдановці (2009 р.) відзначалося право русинської меншості на вживання своєї мови в населеному пункті Петровці[1251].

Хорватським законодавством гарантувалося право вживання мови національних меншин на рівні приватного та публічного спілкування. Міжнародні документи гарантували співробітництво з прабатьківщиною та іншими державами, де проживали русини й українці. Разом з тим керівництво СРіУ визнавало, що „сьогодні у нас ще нема наших топонімів, ... офіційного вживання мови та письма, що гарантується нам ратифікацією з боку Хорватії „Хартії про регіональні мови та мови нацменшин".

За пропозицією Бюро у справах національних меншин (Ured za nacionalne manjine Republike Hrvatske) хорватський уряд розробив Модель етнічних прав представників національних меншин у Хорватії. У цій Моделі відправною точкою були Конституція Хорватії, Конституційний закон про права людини та етнічних і національних об'єднань або меншин, нормативи та критерії базових міжнародних документів, прийнятих Республікою Хорватія, що регламентували права національних меншин. Такою Моделлю забезпечувався захист та розвиток культурної та етнічної цілісності представників нацменшин та їх інтегрування у хорватське суспільство. За цією моделлю, меншини користувалися етнічними правами:

- у сфері освіти через Міністерство освіти та спорту;
- у сфері бібліотекарської діяльності через комплектування та діяльність центральних бібліотек національних меншин;
- у сфері суспільних досліджень через Міністерство науки і технології;
- у сфері захисту культурної спадщини та пам'яток через Міністерство культури;
- у сфері електронних медіа через систему Хорватського радіо і телебачення, як на державному, так і на регіональному рівні.

Культурні програми неурядових установ і організацій підтримувалися фінансово хорватським урядом за пропозицією Бюро з національних меншин. Мова йде про програми у галузях інформування (різні друковані видання), видавничої діяльності, культурного аматеризму та маніфестацій[1252].

Чималий пласт законів Хорватії стосувався й освіти мовами меншин.

Відповідне урядове міністерство виявляло достатню увагу та турботу до освітніх потреб русинсько-української меншини. Можливо, допомогло те, що радником з виховання та освіти мовами нацменшин у Міністерстві освіти і спорту Хорватії була Дубравка Поляк-Макаруха – вона добре володіла українською, була онучкою автора русинської граматики Гавриїла Костельника, членкинею КМТ русинів й українців Загреба.

[1251] Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 35; Statut Općine Bogdanovci // Službeni vjesnik Vukovarsko-srijemske županije. – 2009. – № 11. – S. 189–200.

[1252] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 9.

Русини прибувають сюди у середині XIX ст.[944]

Максимальну чисельність населення село мало 1931 р. – 1010 осіб (з них 85 % русинів). Після Другої світової війни частина населення переселилась у Вуковар[945].

Культурна активність починається з 1922 р., коли було засновано хор. У 1934 р. починає діяти театральний клуб, 1935 р. – читальний зал зі 150 книгами. 1939 р. – дебют молодіжного гурту, який виконував козацькі танці. 1945 р. засновано КМТ, яке з 1950 р. отримало назву КМТ „Яким Говля" – на честь місцевого комуніста, який загинув 1944 р. у боротьбі з гітлерівцями[946]. Перший голова – Еміл Рамач[947].

Товариство мало велику кількість виступів як удома, так і за кордоном (Воєводина, Словаччина, Польща, Австрія). Протягом своєї історії воно мало кілька секцій, зокрема співу, народної музики і драматичний гурток[948].

Маніфестація культури русинів і українців Хорватії „Миклушевці" проходила з 1968 р. і мала регіональне (загальноопчинське) значення. На фестивалі проводилися: огляд фольклорних та естрадних гуртів, солістів, зустрічі письменників зі Славонії та Срієму, засідання суспільно-політичних організацій, концерти дитячих колективів, спортивні змагання тощо[949].

Маніфестація культури у Миклушевцях проводилась до середини 1980-х рр. під назвою „Миклушевці", потім була перерва в діяльності. З 2002 р. кілька років вона називалась „Миклушевське літо", тепер – знову „Миклушевці"[950].

На початку 1990-х рр. постала проблема нестачі молоді у КМТ, що призвело до занепаду діяльності хору та фольклорної секції молоді[951].

Унаслідок хорватсько-сербської війни значна частина миклушевчан опинилась у вигнанні. Більшість членів КМТ розійшлися по усій Хорватії[952], більша частину з них опинилася у Винковцях.

[944] Rusini i Ukrajinci – aktivni migranti. – S. 20.

[945] Pap A. Rusini u Republici Hrvatskoj. – S. 31.

[946] Općina Tompojevci // http://www.opcina-tompojevci.hr/kultura.php

[947] Лїкар Д. Гу 50. рочнїци будованя Дома култури и роботи на културним полю у Миклошевцох (3) / Д.Лїкар // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 39.

[948] KUD Joakim Govlja – O nama [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://kud-joakimgovlja.hr/onama.html – Назва з екрану.

[949] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 32; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.

[950] Костелник В. 40 роки Союзу Русинох и Українцох у Републики Горватскей // Думки з Дунаю. – 2007. – № 9. – С. 16, 25; Лїкар Д. Шейдзешат роки успишней роботи КУД „Яким Говля" / Д.Лїкар // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 87.

[951] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 23; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.

[952] Такач Г. Миклошевска култура чека на врацанє дому / Г.Такач // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 31.

Миклушевчани залучались до роботи інших культурних товариств (у першу чергу винковацького), співпрацювали зі СРіУ, посилали своїх дітей на навчання у „малу школу" Винковців та у „літні школи" в Загребі.

Деякі з їхніх активістів (Джуро Бикий, Юліан Бучко) як співробітники „Радіо Вуковар" у Винковцях вели трансляції русинською мовою[953].

У вигнанні миклушевське КМТ поступово відновило свою діяльність. Зокрема, у 1993-95 рр. воно брало участь у культурно-мистецьких заходах у Липовлянах, Славонському Броді, на фестивалі „Винковацькі осені"[954].

Миклушевчани часто скаржилися на недостатню підтримку з боку СРіУ і на його діяльність. Згадане незадоволення зберігалося досить тривалий час[955].

Після реінтеграції Подунав'я КМТ „Яким Говля" мало виступи як у Хорватії (Петровці, Загреб), так і за кордоном (Свидник)[956].

11-12 вересня 1999 р. у Миклушевцях святкували 150-ту річницю переселення сюди русинів. Було проведено виставку ткацьких та вишиваних виробів миклушевчанок, виставку „Русини й українці у Вітчизняній війні", богослужіння, покладання вінків загиблим воїнам та жертвам тієї війни[957].

11 вересня з цієї нагоди відбулася наукова конференція „Історичні, релігійні, соціологічні та етнічні фактори переселення русинів у Миклушевці та Хорватію"[958]. Тематика конференції стосувалася як історії миклушевчан у різних сферах життя, так і загальних питань переселення русинів і українців у Хорватію[959]. Матеріали наукової конференції у Миклушевцях були опубліковані у альманаху СРіУ „Думки з Дунаю" №3 (їм відведено 200 із 378 сторінок)[960].

20 січня 2001 р. у Миклушевцях вперше після великої перерви, спричиненої війною, відбувся „бал" за присутності 150 учасників; культурна програма, музика і вечеря[961].

[953] Kiš M. KUD „Jakim Govlja – Mikluševci / M.Kiš // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 89.
[954] Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S.88, 91–92, 97–98; Такач Г. Миклошевска култура чека на врацанє дому. – С. 31.
[955] Такач Г. Миклошевска култура чека на врацанє дому. – С. 31.
[956] Гайдук Й. У Миклушевцох знова активно. – С. 16; Такач Г. Хронологийни препатрунок роботи Союзу Русинох и Українцях РГ од 1. януар по 1. юлий 2000 року. – С. 2.
[957] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 151.
[958] Миклошевчанє означели свого перши 150 роки // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 4; Svečano obilježavanje 150. obljetnice doseljenja Rusina u Mikluševce // Нова думка. – 1999. – № 109. – Обкладинка 2.
[959] Наукове совитованє. – С. 6.
[960] Костелник В. Темат совитованя з нагоди 150-рочнїци досельованя Русинох до Миклошевцох. – С. 37.
[961] Такач Г. Знова бал у Миклошевцох. – С. 29.

У червні 1997 р. Сабор запропонував переглянути Конституційний закон. Передбачалося формування Віча етнічних меншин, яке би представляло їх інтереси у парламенті та уряді[1246].

Віче національних меншин у Хорватії – координаційний та консультативний орган, що складався з представників організацій меншин, які діяли на території держави. Віче розглядало пропозиції стосовно законів та інших актів, що регулювали захист національних меншин, пропонувало поправки до існуючих законів і давало свої висновки. Членами Віча були представники усіх національностей Хорватії (у тому числі русинів й українців), окрім італійців.

Найважливішими ініціативами Віча була пропозиція про зміну Конституційного закону про права етнічних та національних меншин, Закону про вибори та Закону про асоціації. Віче рекомендувало прийняття нового Конституційного закону відповідно до Конвенції про основні права та свободи (1950 р.), Європейської хартії регіональних мов (1992 р.), Рамкової конвенції про захист національних меншин (1995 р.). Пропонувалось збільшити кількість депутатів від меншин з п'яти до восьми[1247].

Перед вступом до Ради Європи у 1996 р. Хорватія підписала 21 вимогу, які мала виконати[1248]. Після набуття членства у цій організації (листопад 1996 р.) Хорватія у 1997 р. ратифікувала всі обов'язкові міжнародні документи з прав людини і за допомогою експертів Ради Європи розпочала процес адаптації свого законодавства.

Парламент Хорватії ратифікував Рамкову конвенцію про захист національних меншин та Європейську хартію регіональних мов. Держава взяла на себе зобов'язання із захисту, розвитку та збереження семи мов, у тому числі русинської й української[1249].

Статутом опчини (територіальної громади) Томпоєвці Вуковарсько-Сріємської жупанії в окремих населених пунктах запроваджувалось рівноправне використання русинської і угорської мов[1250]. У статуті опчини

[1246] Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – S. 101.
[1247] Burda S. Vijeće nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj / S.Burda // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 28.
[1248] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 14.
[1249] Kiš M. Prava nacionalnih manjina kao' specifična ljudska prava. – С. 55; Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 22; Zakon o potvrđivanju Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima // Narodne novine – Međunarodne novine. – 1997. – № 18.
[1250] Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 34–35; Statut Općine Tompojevci // Službeni vjesnik Vukovarsko-srijemske županije. – 2009. – № 11. – S. 290–301; Treće izvješće Republike Hrvatske o primjeni Europske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.istra-istria.hr/fileadmin/dokumenti/upravna_tijela/UO_za_tal_nac_zaj/Instrumenti_zastite_ljudskih_prava/III.Nacionalno-unutarnje_zakonodavstvoRH/3. Akti_Vlade,Ministarstava/III-3.55.Trece_izvjesce_Republike_Hrvatske.pdf – Назва з екрану.

вибирали. Пропозицію, щоб кожна меншина мала хоча б одного свого депутата, при обговоренні закону прийнято не було[1239].

Члени етнічних і національних громад і меншин також отримали право на представництво в місцевих органах пропорційно їхній частці в загальній чисельності населення відповідного регіону (стаття 19)[1240].

Новим у законі було створення Бюро з міжнаціональних відносин при уряді Хорватії, пізніше перейменоване у Комісію з етнічних і національних спільнот або меншин. Вона здійснювала розподіл фінансів з державного бюджету для діяльності організацій національних меншин[1241]. На цей орган покладалось забезпечення прав національних меншин, захист їх культури, освіти, ЗМІ, забезпечення їх участі в управлінні на території їхнього проживання. Передбачались і його регіональні відділення (стаття 20) – закон відкривав можливість створення подібних територіальних бюро в опчинах зі значною часткою нехорватів[1242].

Зрозуміло, що Конституційний закон був прийнятий насамперед для вирішення „сербського питання" (якраз ішла війна) на догоду міжнародним організаціям. Безсумнівно, Конституційний закон відповідав міжнародним стандартам. Однак найважливіші положення закону, що містилися в пункті 4 (пропорційне представництво національних спільнот у Саборі й уряді та право організації територіальної автономії) згодом втратили свою чинність. Масовий від'їзд сербів із Хорватії у 1995 р. спричинив ситуацію, що жодна з меншин не становила 8 % населення і не могла користуватися правами, передбаченими Конституційним законом[1243].

СРіУ назвав Конституційний закон про права людини і права етнічних об'єднань та меншин „запорукою захисту прав національних меншин Хорватії". Відповідно до нього, у структурі Союзу русинів і українців Хорватії були створені спеціальні відділи, мета яких – розвивати культурно-освітню діяльність, організувати мережу навчальних закладів рідною мовою, гуманітарно-соціальну допомогу для біженців і потерпілих від війни і т.п.[1244]

Бюро з міжнаціональних стосунків хорватського уряду було створено у жовтні 1991 р.[1245], а при Саборі було засновано Відділ із прав людини, у межах якого діяв підвідділ зі здійснення прав етнічних і національних меншин.

[1239] Там само; Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – S. 99.
[1240] Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (NN 034/1992). – S. 354.
[1241] Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – S. 101.
[1242] Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (NN 034/1992). – S. 354; Такач Г. Уставни закон о чловекових правох и правох етничних и националних меншинох. – С. 9.
[1243] Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – S. 100.
[1244] Ілюк М. Договір про співпрацю. – С. 14.
[1245] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 122.

На сьогодні КМТ „Яким Говля" має 40 членів та працює у секціях фольклору та співу (дорослі та дитячі групи)[962].

Вуковар

У Вуковар русини переселялись із Петровців та Миклушевців, а після Другої світової війни – і з інших районів[963]. Зокрема, у 1950-70 рр. сюди прибувають невеликі групи русинів із Пишкуревців, Доні Андрієвців[964].

18 лютого 1968 р., за тиждень до створення СРіУ, у Вуковарі було засновано КМТ „Осиф Костелник", хоча культурно-розважальні вечори там проводились ще з 1966 р[965]. Першим головою товариства став Владимир Чакан.

На початку діяльності йому бракувало коштів та фахових знань. Все це компенсувалось великим ентузіазмом та любов'ю до рідної культури. На солідніший рівень КМТ вийшло, коли йому на поміч прибули фахівці з тодішньої Чехословаччини[966].

Початково товариство було розподілено на дві секції – українську і русинську. При товаристві насамперед був заснований драматичний гурток, який поставив декілька п'єс. Згодом почали працювати гуртки танців і музики. Також упродовж чотирьох років діяли курси української мови. Товариство організовувало вечорниці, концерти та інші культурні ініціативи[967].

Фольклорна секція мала три вікові групи: наймолодша, молодіжна та ветеранська. Вони активно виступали на культурно-розважальних вечорах русинів і українців Вуковара, Осієка, регіональних оглядах фольклору, на маніфестаціях "Петровський дзвін", „Винковацькі осені", „Червона ружа" (у Руському Керестурі). Паралельно працювала вокальна секція[968]. Діяв співочий квартет „Калина", чиї пісні транслювали і на хорватському ТБ. У молодіжних гуртках брали участь не лише русинські й українські, але й хорватські діти[969].

17 листопада 1990 р. у Вуковарі (як і в багатьох інших місцевостях Югославії) відзначили 100-річчя переселення українців до Боснії. Голова

[962] Opčina Tompojevci // http://www.opcina-tompojevci.hr/kultura.php; KUD Joakim Govlja – O nama // http://kud-joakimgovlja.hr/onama.html
[963] Simunovič J. Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj – doseljenje i stanje prije 1991. g. – S. 27.
[964] Rusini i Ukrajinci – aktivni migranti. – S. 21.
[965] Костелник В. Три деценії дїялносци КМД „Осиф Костелник" Вуковар (1968-1991-1998) (1). – С. 42, 44.
[966] Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 82.
[967] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222.
[968] Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 83–84; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – C. 8; Такач Г. Скромне участвованє з Горватскей на „Червеней ружи '90" / Г.Такач // Нова думка. – 1990. – № 83. – С. 24.
[969] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24–25.

товариства „Осиф Костелник" Роман Варениця доповідав про історію переселення та історію вуковарського товариства[970].

22 березня 1991 р. КМТ ім. О.Костелника у Вуковарі організувало шевченківський вечір. Гостею вечора була українська письменниця і депутат Верховної Ради Марія Гуменюк-Куземко[971].

Квартет „Калина" з Вуковара був офіційним представником Союзу русинів і українців Югославії 13-17 червня 1991 р. у Луцьку, де відбувся перший міжнародний фестиваль українського фольклору „Берегиня"[972].

Товариство мало й низку недоліків, серед яких – затісне приміщення та недостатня увага підготовці молодої зміни[973].

Традиційно в останню суботу січня у Вуковарі відбувалися культурно-розважальні вечори[974]. Це найдавніша і одна з наймасовіших маніфестацій русинсько-української меншини. 1991 року бал відбувався у складних політичних та економічних умовах, Були присутні близько 200 осіб (у 1980 р. – 420)[975].

До хорватсько-сербської війни КМТ „Осиф Костелник" було одним з найбільш розвинутих. Тут успішно діяли секції хорового співу, а також драматична, фольклорна, музична[976].

Хороші результати в роботі КМТ перервала сербська агресія проти Республіки Хорватія.

Більшість активних членів товариства стали на захист свого міста. Пізніше деякі з них були нагороджені Указом Президента Ф.Туджмана. Під час оборони Вуковара були вбиті або пропали безвісти близько 100 русинів й українців, переважно активні члени товариства. Більшість із тих, хто залишилися в живих, були відведені у сербські табори. Приміщення КМТ було зруйноване вщент, народні костюми і все обладнання згоріло. Чимало активістів товариства як вигнанці були розміщені по всій Хорватії[977].

Без багатьох членів, без національних костюмів та інструментів КМТ „Осиф Костелник" все ж відновило свою діяльність. У 1992 р. члени

[970] Ляхович М. У Вуковарі відзначено 100-річч'я переселення українців / М. Ляхович // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 36; Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24–25.

[971] Ляхович М. Шевченківський вечір у Вуковарі / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 88. – С. 14.

[972] Ляхович М. На святі „Берегиня" у Луцьку в Україні: вуковарці і кулянці / М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 89. – С. 6.

[973] Дудаш Б. Ярослав Блотний – зустрічі і розмови / Б.Дудаш // Нова думка. – 1990. – № 84. – С. 29; Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24–25.

[974] Отримани бали у Вуковаре, Загребе и Ср. Митровици // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 33.

[975] Такач Г. Руски и украïнски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребе и Осєку / Г. Такач, М. Ляхович // Нова думка. – 1991. – № 87. – С. 14.

[976] Павлович П. Чловекови остава лєм емоційно прилапиц факти и жиц з нїма / П.Павлович // Думки з Дунаю. – 2010. – № 12. – С. 91.

[977] Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 84.

Стаття 7 дозволяла використання меншинами в приватному та суспільному житті їх мови та писемності. Окремо зазначалося, що в регіонах, де представники етнічних громад становлять більшість, поряд із хорватською мовою та латинським алфавітом передбачалося використання мов і письма національних меншин[1234].

Очевидно, що в жодній опчині Хорватії використання мов меншин не могло бути обов'язковим, бо жодна з них (за винятком сербської) не становила більшість[1235].

Стаття 10 передбачала вільний розвиток інформаційно-видавничої діяльності рідною мовою національних меншин, фінансування чого брала на себе центральна та місцева хорватська влада. Стаття 11 надавала дозвіл створювати національно-культурні об'єднання, фінансову допомогу яким за можливості мала надавати хорватська влада різних рівнів.

Цілий блок у законі (статті 14-17) було присвячено вихованню та освіті. Передбачалася можливість освіти для етнічних громад Хорватії в дитячих садках і школах рідною мовою, а за бажанням – вивчення за спеціальними програмами їх історії, культури і науки. У населених пунктах, де національні меншини становили відносну більшість населення, вони могли мати школу або формувати окремі класи. Члени етнічних і національних громад і меншин могли відкривати приватні дитячі садки, школи та інші установи[1236].

Закон дозволяв виховання та освіту мовами меншин за бажанням батьків та учнів (стаття 15); але зрозуміло, що не всі бажали додатково навантажувати свою дитину необов'язковою освітою з додатковою програмою[1237]. Стаття 17 надавала право відкриття приватних шкіл для дітей меншин, але батьки у ті нелегкі часи навряд чи змогли б платити за це. У законі не згадувалося про видавництво підручників рідною мовою меншин, підготовку кадрів, специфічні засоби плекання мови на „літніх школах"[1238].

Новина в законі – пропорційна участь у представницьких та інших органах влади. Тут представництво меншини теж залежало від її чисельності. Відповідно до статті 18, меншини чисельністю до 8 % населення Хорватії (всі п'ятнадцять, окрім сербів) мали право спільно вибирати п'ять депутатів до Палати представників Сабору. Вони мали представляти усі меншини, котрі їх

[1234] Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (NN 034/1992) // Hrvatska 1994. – S. 353.

[1235] Такач Г. Уставни закон о чловекових правох и правох етничних и националних меншинох. – С. 6.

[1236] Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (NN 034/1992). – S. 353–354.

[1237] Такач Г. Уставни закон о чловекових правох и правох етничних и националних меншинох. – С. 8.

[1238] Там само. – С. 9.

соціальні) права, а також права людини та права етнічних і національних громад і меншин - як індивідуально, так і колективно[1229].

У „Декларації про проголошення суверенної і самостійної Республіки Хорватія" (25 червня 1991 р.) новопостала держава гарантувала сербам та іншим меншинам дотримання всіх людських і громадянських прав, зокрема свободу висловлювань, культури і політичних організацій, підтримку національної мови і культури[1230]. Того ж дня було прийнято також „Декларацію про права сербів та інших національностей у Республіці Хорватія". Цим законом гарантувалися широкі свободи у національному житті меншин та їх право на культурну автономію[1231].

4 грудня 1991 р. Хорватія прийняла Конституційний закон про права і свободи людини та права етнічних і національних спільнот або меншин Хорватії (Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj), змінений і доповнений у травні 1992 р. Це перший закон у Хорватії, що цілісно регулював найосновніші питання національних меншин. Замість попереднього (за часів СФРЮ) терміна „народність" тепер вживалась назва „етнічні і національні спільноти або меншини"[1232].

Закон складався з десяти розділів. Перші три розділи стосувалися захисту прав представників меншин та встановлення права на культурну автономію. Конституційний закон гарантував меншинам рівноправність, усебічний розвиток, право на самоорганізацію заради захисту етнічних інтересів, співпрацю з „материнською" державою, право на використання мови і письма, національних символів, двомовне написання топонімів населених пунктів і округів[1233].

У статті 3 вказувалося, що Республіка Хорватія захищає рівність етнічних і національних громад і меншин та сприяє їх усебічному розвитку. Стаття 4 зазначала, що Хорватія сприяє розвитку відносин меншин із материнською державою. Статтею 5 національним меншинам надавалось право на культурну автономію (це – підтвердження статті 15 Конституції Хорватії).

Стаття 6 гарантувала меншинам рівноправність та право на самобутність, культуру, релігію, освіту, доступ до засобів масової інформації, захист від дискримінації.

[1229] Kiš M. Prava nacionalnih manjina kao specifična ljudska prava / M.Kiš // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 55.
[1230] Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske. – S. 88–91.
[1231] Hrvatska 1994. – S. 326.
[1232] Такач Г. Уставни закон о чловекових правох и правох етничних и националних меншинох. – С. 8.
[1233] Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – S. 99.

вуковарського товариства повертаються із сербських таборів та згуртовуються у Загребі[978].

У 1993 р. посаду голови КМТ після повернення з полону займає тогочасний заступник голови Сильвестр Дорогхазі[979].

У 1993 р. товариство відновило свою діяльність, організувавши у Загребі бал русинів й українців Вуковара (120 учасників). Відтоді щороку (до реінтеграції Подунав'я) бали вуковарців організовувались у Загребі[980].

КМТ „Осиф Костелник", перебуваючи у вигнанні, зуміло зібрати своїх членів, організувати фольклорно-танцювальну і музичну секції, культурно-розважальні вечори. Брало участь у культурних маніфестаціях, виступало на святкуванні Дня державності у Поповаці, на маніфестації „Липовляни-94", на „Винковацьких осенях" та ін.[981]

13 травня 1995 р. обрано нове керівництво КМТ на чолі з Владимиром Чаканом[982].

До 1995 р. товариство позичало костюми в КТ Липовлян, Загреба та Осієка. Потім (за фінансової підтримки СРіУ) виготовили власними руками русинські костюми, а українські придбали 1996 р. у Києві[983].

Вуковарське КМТ, попри те, що його керівний комітет тимчасово перебував у Загребі, було одним із найактивніших та найпотужніших. Виступало у Хорватії (Марія-Бистріца, Джаково, Пишкуревці[984]) та за її межами[985]. Зокрема, 1997 р. „Осиф Костелник" виступав на „Лемківській ватрі" (Ждиня, Польща)[986], 1998 р. – у Свиднику (Словаччина)[987], 1999 р. – у Німеччині[988].

[978] Такач Г. Вуковарски бал Русинох и Українцох и у Загребе / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 31; Такач Г. Вуковарски бал, наш найстарши, найвекши и найкрасши бал – врацел ше дому / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 21.
[979] Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 84.
[980] Такач Г. Вуковарски бал, наш найстарши, найвекши и найкрасши бал – врацел ше дому. – С. 21.
[981] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 8; Такач Г. Вуковарски бал Русинох и Українцох и у Загребе. – С. 32.
[982] Takač M. KUD „Osif Kostelnik" – Vukovar. – S. 86.
[983] Isto; Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132.
[984] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.
[985] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 132.
[986] Такач Г. Нащива делегації Союзу Русинох и Українцох РГ до Словацкей и Польскей / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 109. – С. 13.
[987] Тимко О. Отримана звитна скупштина Союзу Русинох и Українцох. – С. 3–4.
[988] Такач Г. КУД „Осиф Костелник" госц Руснацох у Нємецкей / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 23.

Тривалий час КМТ не могло повернутися до Вуковара: місцевий Будинок культури був зруйнований, тож займатися не було де[989]. Свій традиційний бал вуковарці організовували у Загребі п'ять років поспіль[990]. І тільки у 1999 р. цей захід повернувся до Вуковара[991].

Наприкінці того ж року КМТ „Осиф Костелник" разом з керівництвом СРіУ (яке повернулось у Вуковар як у давній осередок діаспори) переселилось у власне нове приміщення[992].

З розколом у середовищі русинсько-української громади у Вуковарі в 2003 р. було створено КПТ "Іван Франко", яке увійшло до Української громади Хорватії. Українську культуру товариство розвиває у трьох секціях: поезії, українських народних звичаїв та ремесел, хорових колективів[993].

Загреб

Загреб був одним із найбільших центрів русинсько-української діаспори. Основна маса русинів й українців прибула сюди після Першої та Другої світових воєн[994].

Культурно-просвітницьке товариство русинів і українців Загреба було засноване 13 травня 1972 р. мешканцями міста і студентами русинської та української національності, які в той час навчалися в Загребському університеті[995]. Тоді у присутності понад 50-ти прихильників та за фінансової допомоги СРіУ на засновницьких зборах головою було обрано Маркіяна Ружицького. На момент заснування товариство мало 45 членів, тоді як 1974 року їх вже було 120 осіб. Серед завдань товариства були: створення бібліотеки та медіатеки; організація літературних та ювілейних вечорів, культурно-мистецьких секцій, культурних маніфестацій; вивчення рідної мови, культури, історії; видавництво й переклади; співпраця з іншими товариствами[996].

Незабаром у КПТ організувалися музична, танцювальна та літературна секції. Члени товариства організовували численні лекції з історії, культури, мистецтва і на актуальні теми.

[989] Тимко О. Актуална розгварка зоз председатетьом Союзу РиУ РГ мр. Иринейом Мудрим. – С. 7.
[990] Такач Г. Остатнї вуковарски бал у Загребе / Г.Такач // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 27.
[991] Такач Г. Вуковарски бал, наш найстарши, найвекши и найкрасши бал – врацел ше дому. – С. 20.
[992] Там само. – С. 21.
[993] Semenjuk I. KPD Ukrajinaca «Karpati». Pregled rada društva u 2008. godini [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.karpati.hr/arhiva/ Pregled%20rada%20KPD%20Ukrajinaca%20Karpati%20u%202008.%20godini.pdf – Назва з екрану.
[994] Pap A. Rusini u Republici Hrvatskoj. – S. 31.
[995] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.
[996] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.

рівність усіх національностей, що жили в Хорватії (у т. ч. русинів й українців)[1220].

У 1978 р. в СР Хорватії було прийнято закон про обов'язкове вивчення материнської мови національних меншин[1221]. Написи мовами меншин дозволялися у громадських місцях, на установах і державних відомствах[1222].

Після багатопартійних виборів навесні 1990 р. національні меншини Хорватії чекали, яку позицію стосовно них займатиме нова влада. Тільки 6 листопада голова Сабора Жарко Домлян на зустрічі з представниками меншин запевнив їх у владній підтримці[1223].

Хорватія одразу визнала права існуючих меншин (угорців, італійців, чехів, словаків, русинів, українців тощо). Проблема стосовно визначення статусу сербів у Хорватії переросла у відкритий конфлікт між офіційним Загребом і частиною місцевих сербів[1224].

Груднева Конституція 1990 р. визначала Хорватію як національну державу хорватського народу та представників інших народів та меншин. У конституції термін "народ" мав значення "демосу", а не "етносу" – тобто, включав усіх громадян[1225].

Конституція не згадувала русинів й українців, але СРіУ вважав, що про них йдеться у фразі "Хорватія утворюється як національна держава хорватського народу і держава **представників інших народів та національних меншин, що є її громадянами**"[1226] (*виділено авт.*). Підтверджувалося право на мову, писемність і культуру меншин – принаймні так розуміло статті конституції керівництво Союзу[1227].

За конституційними поправками від 12 грудня 1997 р. Хорватія проголошувалася державою хорватського народу і представників автохтонних національних меншин (серед яких – русини й українці) та інших її громадян[1228]. Хорватська конституція гарантувала всі цивільні (політичні, економічні,

[1220] Vukas B. The Legal Status of Minorities in Croatia. – P. 40.
[1221] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.
[1222] Kostelnik V. Rusini su i Ukrajinci zadovoljni dosezima, ali željni daljnjeg jačanja svoje ravnopravnosti / V.Kostelnik // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 4.
[1223] Затримани континуитет и квалитет „Новей думки" // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 12.
[1224] Tatalović S. Manijinski narodi i manjine. – S. 97.
[1225] Isto. – S. 98.
[1226] Ustav Republike Hrvatske // Hrvatska 1994. – S. 340; Конституція Республіки Хорватія // Конституції нових держав Європи та Азії. – Київ, 1996. – С. 373.
[1227] Костелник В. Преглашени амандман на стари Устав Горватскей Републики / В.Костелник // Нова думка. – 1990. – № 82. – Обкладинка 3.
[1228] Ustav Republike Hrvatske: s propisima i primjerima za praktičnu primjenu / [priredio I.Crnić]. – Zagreb: Organizator, 1997. – 168 s.; Vukas B. The Legal Status of Minorities in Croatia. – P. 59; Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 21; Ustavni zakon o izmjenama i dopunama Ustava Republike Hrvatske // Narodne novine. – 1997. – № 135.

IV. ПРОЯВИ ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ НАПРИКІНЦІ XX СТ.

1. Стосунки з хорватською владою

Стосунки влади та національних меншин завжди є важливим чинником стабільності будь-якого багатонаціонального суспільства. На початку 1990-х рр. Хорватія була саме такою державою, де національні меншини складали понад 20 %[1215].

На круглому столі, присвяченому правам меншин, у Загребському університеті М.Киш (тоді ще як помічник міністра освіти) заявив: „Немає демократії без рівноправності народностей, національних меншин"[1216]. Згодом він, уже як депутат Сабора, підкреслював, що національна меншина має бути лояльною до демократичної держави, в якій живе, а її „любов" до материнської держави може бути лише у питаннях збереження освіти і культури[1217].

СРіУ для реалізації своїх програм (культурна самодіяльність, громадські дослідження, освіта, інформативна та видавнича діяльність) співпрацював з низкою державних та інших організацій Хорватії: Міністерством культури і освіти, Інститутом шкільництва, жупанськими Бюро культури, освіти і інформування, Міським секретаріатом культури, науки і спорту Загреба, урядовим Бюро з міжнаціональних відносин, Філософським факультетом Загребського університету, Національною університетською бібліотекою, урядовим Комітетом із питань біженців і вигнанців, зі ЗМІ (газетами „Вієснік", „Вечерні Ліст", „Вуковарске новини", „Глас Славоніє", Школске новини"), з організаціями чехів, словаків, угорців, німців і австрійців Хорватії, зі школами Загреба, Липовлян, Каніжі, Бебрини, з культурними установами Загреба, Осієка, Винковців, Новской, Славонського Броду, з теле- і радіокомпаніями Осієка, Загреба і Вуковара[1218].

Законодавство

Законодавство сучасної Хорватії щодо меншин спочатку формувалося з опорою на закони Соціалістичної Республіки (СР) Хорватія, і перші законодавчі акти незалежної держави приймалися у вигляді поправок до Конституції 1974 р. У цьому документі надавалася можливість публічного використання своїх мов і алфавітів представниками народів і народностей Югославії[1219], проголошувалась

[1215] Hrvatska 1994. – S. 32.
[1216] Нєт демократиї без правох националних меншинох // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 6.
[1217] Тимко О. Актуална розгварка зоз паном мр. Мирославом Кишом. – С. 13.
[1218] Burda S. Iz bilježnice tajnika Saveza. – S. 11.
[1219] Катунин Д. Современное языковое законодательство Хорватии: становление и тенденции. – С. 19–20; Ustav Socijalističke Republike Hrvatske // Ustav SFRJ, Ustav SRH [Ljubomir Valkanović]. – Zagreb, 1989.

У співпраці зі СРіУ товариство організовувало безліч культурно-розважальних програм, брало участь у фестивалях культури русинів і українців „Червона ружа", "Петровський дзвін" та у численних заходах і концертах у північній Боснії, Воєводині та по всій Хорватії[997].

Серед перших організаційних проблем товариства була відсутність приміщення. До створення КПТ основним центром гуртування українців була Кирило-Мефодіївська церква. Від заснування і протягом двох років товариство змінило декілька приміщень, а з 1974 р. і впродовж майже 20 років українці збирались у приміщенні Чеського товариства культури „Чеська беседа"[998].

Ще до хорватсько-сербської війни було потрібне власне приміщення для роботи секцій, засідань та щоденних зустрічей. Президія Товариства з 1989 р. зверталася на різні адреси, шукаючи допомогу. Під час війни в столицю прибуло багато русинів й українців, і нестача місця стала ще гострішою[999].

4 вересня 1995 року міська влада Загреба виділила приміщення для роботи Союзу, редакції „Нової думки" та Загребського КПТ, яке отримало кімнати для репетицій, засідань, зустрічей[1000]. Маючи своє приміщення, Товариство у Загребі відкрило клуб, який працював двічі на тиждень[1001].

За час своєї роботи товариство відчувало негативний вплив русинсько-українських конфліктів у Воєводині, проте зуміло зберегти єдність власної русинсько-української громади[1002]. Більше того, на чергових зборах КПТ на пропозицію президії від 30 червня 1998 р. товариство у своїй назві замінило сполучник „і" на дефіс – „Культурно-просвітнє товариство русинів-українців Загреба"[1003].

Вищим органом управління була Скупщина, її Президія нараховувала 11 членів на чолі з головою товариства[1004]. Протягом існування КПТ його активними членами були С.Бурда, В.Нота, М.Юриста, Ю.Планчак та інші[1005]. Перший з них із 1992 р. став головою товариства, а в 1997 р. його було обрано ще раз[1006].

[997] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.
[998] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[999] Тимко О. Союз в новому приміщенні. – С. 22.
[1000] Там само. – С. 23.
[1001] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 38.
[1002] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[1003] Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. – С. 17.
[1004] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 91.
[1005] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[1006] Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. – С. 28; Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 34, 41.

Від заснування і до 1997 року товариством було організовано понад 20 балів[1007]. Такі заходи відбувалися щороку на початку лютого.

Так, 10 лютого 1990 р. традиційний русинсько-український вечір був присвячений 80-літтю русинського письменника Михайла Ковача та 60-літтю його літературної творчості. Також відзначили 100-ліття переселення українців до Боснії. Були присутні представники Генерального консульства Радянського Союзу в Загребі, хорватські урядовці та митці з України[1008].

На наступних загребських вечорницях (1991) кількість учасників різко зменшилася через високі ціни, напружені міжреспубліканські стосунки і, найголовніше, через незрозуміле одночасне проведення балів у Воєводині і Боснії. За останнє було піддано критиці Союз русинів й українців Югославії, який, мовляв, тільки засідає і приймає рішення, але не може розвести заходи в часі[1009].

Гурти товариства із Загреба брали активну участь як у хорватських маніфестаціях, так і у фестивалях Боснії, Воєводини, України, Польщі й Словаччини.

Так, ансамбль „Кобзар", який працював практично від заснування товариства[1010], виступав з низкою русинських і українських пісень у березні 1990 р. на Огляді фольклорних ансамблів опчини Загреб; 11 квітня 1990 р. виступив із концертом українських народних пісень на запрошення Медичної інституції охорони дітей-інвалідів; представляв державу та товариство 8–10 червня 1990 р. у Луцьку на фестивалі української співаної поезії й авторської пісні[1011].

КПТ Загреба приймало в себе багато мистецьких груп з України та інших земель діаспори[1012]. Товариство успішно співпрацювало з відповідними товариствами і установами в Україні та Словаччині, встановило тісну співпрацю з представниками української діаспори в Європі, Америці та Австралії[1013].

Важливою була співпраця з Україною, звідки до Хорватії прибували науковці, митці, студенти. Пріоритетні стосунки товариство мало з університетськими колами[1014]. Так, 10 травня 1990 р. до Загреба прибула делегація історичного факультету Київського університету. У приміщенні Товариства було влаштовано зустріч з гостями з Києва на чолі з

[1007] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[1008] Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (І). – С. 8.
[1009] Такач Г. Руски и українски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребе и Осєку. – С. 15; Отримани бали у Вуковаре, Загребе и Ср. Митровици. – С. 33.
[1010] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[1011] Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (І). – С. 8, 9.
[1012] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[1013] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 91.
[1014] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.

органу „Вісник української громади в Хорватії". Члени громади на цей час сприяли друку близько 50 книг, пов'язаних з українською культурою. Члени організації беруть участь у створенні теле- і радіопередач українською мовою.

За останні два роки Українська громада Республіки Хорватія організувала низку культурних та освітніх заходів, встановила активну співпрацю з українськими організаціями у світі і Європі і стала членом Світового конгресу українців та Європейського конгресу українців[1212].

Завдяки новому виборчому закону у Хорватії функціонують регіональні віча (ради) української та русинської національних меншини. Місія рад полягає в забезпеченні участі етнічних меншин у громадському житті та місцевих справах з метою збереження та захисту їх становища в суспільстві.

Програмою цих рад є: висунення своїх кандидатів на місцевих виборах; прийом та поширення інформації; підтримка самоорганізації меншини через створення товариств; сприяння організації навчання рідною мовою; турбота про греко-католиків; участь у видавничій діяльності рідною мовою та організації радіотрансляцій; використання українських символів на власних установах; співпраця з іншими Радами національних меншин[1213].

Кілька років тому існувала й Асоціація української християнської родини як головна структура, до якої входили інші організації: товариство жінок, союз молоді, науково-культурно-просвітнє товариство „Українознавство" та ін. Їхня діяльність невдовзі припинилася. Продовжують функціонувати також організації, де, крім русинів і українців, є також і представники хорватського народу та національних меншин: Хорватсько-українське товариство, Асоціація україністів і Товариство хорватсько-української співпраці[1214].

* * *

Як бачимо, представники русинсько-української спільноти Хорватії брали участь, окрім СРіУ та регіональних осередків, у роботі низки інших товариств місцевого, загальнохорватського та міжнародного характеру. Їхня діяльність охоплювала широкий спектр завдань, що стосувалися передусім культури у різноманітних її проявах.

[1212] Ukrajinska zajednica Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Ukrajinska_zajednica_Republike_Hrvatske
[1213] Ukrajinci Vukovar [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrajinci-vukovar.hr/index.php/about/ – Назва з екрану.
[1214] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 21.

українською мовами. У рамках організації діяли секції у різних КМТ, патронат над якими брали письменники. Там, де товариство не існувало, але була зацікавленість, такий орган діяв у школі на чолі з учителем мови й літератури. Головою товариства було обрано Любку Фалц. Цілями Товариства були: творчість і презентація своїх творів на зібраннях, організація літературних вечорів, участь у культурних маніфестаціях, друкування кращих творів за сприяння Союзу як окремими книжками, так і в його виданнях, налагодження зв'язків із літературними інституціями Воєводини, Словаччини та України[1208].

* * *

У XXI столітті, зі схваленням у 2004 р. в Хорватії Закону про захист національних меншин, з'являється низка нових організацій русинів та українців (не беручи до уваги регіональних): Координаційні ради української та русинської національних меншин[1209], товариство „Руснак"[1210], Українська громада РХ, Русинська національна меншина м. Загреб, Координація української національної меншини у Республіці Хорватія, Товариство хорватсько-української співпраці „Хорус"/„Horus" (Hrvatsko-Ukrajinska suradnja), Товариство української культури[1211].

Діяльність Української громади Хорватії була спрямована на збереження культурних цінностей українців у Республіці Хорватія та активного зв'язку з батьківщиною – Україною. Основними завданнями Української громади Хорватії є сприяння дружнім відносинам між Хорватією та Україною і двома народами, згуртування та організація членів української національної меншини, щоб зберігати, розвивати і просувати культурні та етнічні ідентичності. Метою є запобігання асиміляції та сприяння інтеграції в хорватське суспільство. Громада досягла значних результатів у галузях освіти і культури.

Українська громада Хорватії бере участь у численних фестивалях та культурних подіях в Хорватії і за кордоном і налагодила успішне міжнародне співробітництво з іншими українськими організаціями по всьому світу.

Громада активно сприяє діяльності аматорських культурних заходів, проводить інформаційно-видавничу діяльність, особливо в рамках інформаційного

[1208] Костелник В. Сновање Дружтва писательох Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 24.
[1209] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.
[1210] Rusini // http://hr.wikipedia.org/wiki/Rusini
[1211] Paščenko J. Kulturna baština Ukrajine [Електронний ресурс] J.Paščenko // Режим доступу: http://www.matica.hr/HRRevija/revija2006_2.nsf/AllWebDocs/Pascenko – Назва з екрану; Українські організації в РХ // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm; Закордонні українці в Республіці Хорватія // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29489.htm; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.

Володимиром Сергійчуком, присутні були професори та студенти філософського факультету Загребського університету[1015].

Загребське товариство мало тісні контакти з товариствами в інших югославських республіках[1016]. Так, 29 березня 1990 р. до Загреба прибула делегація видавництва „Руське слово" з Нового Саду. У кількагодинній розмові порушено низку питань, серед яких – заснування Союзу русинів й українців Югославії, можливості і потреби інформування русинів і українців Югославії, можливості кращого поширення русинської літератури в Загребі[1017].

Унаслідок агресії на Хорватію 1991 р. русини й українці, як переміщені особи і біженці, волею обставин приїхали в Загреб. Традиційний бал товариства тимчасово не проводили два роки[1018].

Загребське КМТ в цей важкий час проявило гостинність і співчуття. Незабаром, після окупації Вуковара, СРіУ переніс свою штаб-квартиру до Загреба, у приміщення загребського КМТ. Коли війна торкнулася сусідньої Босні, у Загреб прибуло звідти кілька українських сімей і окремих осіб. Незабаром вони, особливо молоді люди, були залучені у діяльність КМТ[1019].

Товариство відразу організувало Комітет допомоги, який збирав для постраждалих необхідні речі та морально їх підтримував. Успішно проведено кілька гуманітарних концертів. У часи війни велику допомогу від імені товариства для вигнанців зі Східної Хорватії надали організація „Карітас" при греко-католицький церкві св. Кирила і Мефодія в Загребі, а також приватні особи Остап Филима, Маруся Юриста, Славко Бурда, Олекса Павлишин, Ігор Мизь та інші[1020].

Оскільки в Загребі при товаристві діяв і Союз русинів і українців Хорватії, активісти товариства стали працівниками і функціонерами у СРіУ[1021]. Члени товариства брали участь у діяльності Хорватсько-українського товариства і в роботі Культурно-мистецького товариства "Осиф Костелник" з Вуковара, яке діяло у вигнанні в Загребі[1022].

[1015] Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). – С. 9.
[1016] Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. – С. 28.
[1017] Бурда С. З літопису нашого КОТ у Загребі (I). – С. 8.
[1018] Такач Г. Знова ше отримую загребски русинко-українски вечари / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 27.
[1019] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 91.
[1020] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 40.
[1021] Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. – С. 28.
[1022] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 35.

Із припиненням бойових дій загребське товариство, за всебічної допомоги як давніх членів, так і новоприбулих зі Східної Славонії і сусідньої Боснії, активізувало свою роботу. У товаристві відновили свою діяльність музична та фольклорна секції. Все більше з'являлося молодих аматорів, які за допомогою фахівців з України (музикантів і хореографів) вивчали новий репертуар пісень і танців[1023].

КПТ із Загреба станом на середину 1990-х стало одним із найсильніших за чисельністю, якістю кадрів, мистецькими і культурними здобутками[1024].

З одного невеликого ансамблю „Кобзар" у товаристві постали фольклорно-танцювальний ансамбль та великий хор, які багато виступали у Загребі (на огляді аматорської фольклорної творчості міста[1025]), Липовлянах, Єлисавцю, на „Винковацьких осенях", а також у Словаччині та Україні[1026]. У 1994 р. танцювально-вокальний ансамбль уперше представляв усіх хорватських русинів й українців на культурному фестивалі у Свиднику (Словаччина), виступав на Універсіаді в Загребі, у Хорватському народному театрі. Було записано на відеокасети русинські та українські пісні, які обійшли світ[1027]. У листопаді 1997 р. „Кобзар" перебував на гастролях у Німеччині[1028]. 12-16 січня 1999 р. ансамбль брав участь у програмі Днів української культури в Загребі, а 22 березня 1999 р. виконував українські пісні у культурній програмі під час відкриття виставки „Українські і хорватські писанки" у хорватській столиці[1029].

План діяльності товариства календарно і змістовно узгоджувався з планом і програмами Союзу русинів і українців Хорватії, а також з планами Об'єднання культурно-мистецьких товариств Загреба.

У товаристві працювало декілька секцій: музична, танцювальна, літературна, образотворча, спортивно-рекреаційна, секція народного вишивання, журналістська група[1030]. Зокрема, літературна секція завдяки співпраці з філософським факультетом Загребського університету відзначала

[1023] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 91.
[1024] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 35.
[1025] Такач Г. Успішний виступ загребського „Кобзаря" / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 50.
[1026] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 8.
[1027] Burda S. Kulturno-prosvjetno društvo Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – S. 90.
[1028] Шагадин Д. Перебування загребського ансамблю „Кобзар" в Мюнхені / Д.Шагадин // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 20.
[1029] Бурда С. З життя русинів і українців Загреба / С.Бурда // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 29, 30.
[1030] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 35.

Асоціація хорватських україністів надіслала звернення до Міністерства науки і технології Хорватії з проханням сприяти в публікації двомовного українсько-хорватського словника, підготовленого Антіцею Менац. Було проведено підготовчу роботу по встановленню меморіальної дошки видатним хорватським славістам Ватрославу Ягичу і Балтазару Богіїничу, які наприкінці XIX століття працювали в Одеському університеті. Констатовано, що Асоціація стала потужним інтелектуальним осередком в науковій презентації української культури, отримала високу оцінку в закордонних відгуках.

Діяльність Асоціації хорватських україністів засвідчувала значні успіхи у дослідницькій, викладацькій і популяризаторській роботі, плідність співробітництва з Посольством; разом з тим вона потребувала більшої уваги з боку Міжнародної Асоціації україністів[1202].

4 березня 1999 р. у міській бібліотеці Загреба Спілка україністів спільно з посольством України в Хорватії, відділенням україністики філософського факультету Загребського університету, Центральною бібліотекою русинів і українців та КПТ русинів-українців Загреба урочисто відзначили 185-річчя від дня народження Тараса Шевченка[1203].

Спілка письменників

У 1966-67 рр. на території Югославії діяла асоціація сріємських, славонських і боснійських русинських та українських письменників[1204].

Пізніше, у рамках маніфестацій „Петровський дзвін", СРіУ проводив традиційні літературні вечори, адже серед русинсько-української діаспори було кілька осіб, які писали вірші та оповідання.

Так, у рамках „Петровського дзвону-98" на літературному вечорі були присутні 11 поетів: Василь Мудрий, Любка Фалц, Стефан Гудак, Агнета Бучко, Михал Гарді, Ліляна Василь-Миклошевич, Мирослав Киш, Таня Еделінскі, Яким Пушкаш, Дубравка Петанович, Ганча Гаргаї-Папандриш[1205]. На Літературному вечорі „Петровського дзвону-99" поети читали свої вірші у присутності студентів україністики Загребського університету[1206].

Врешті, у червні 2000 р. на черговому „Петровському дзвоні" було засновано Спілку (Товариство) письменників русинів та українців Республіки Хорватії[1207]. Його членами стали усі письменники, що писали русинською й

[1202] Там само. – С. 25.
[1203] Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 30.
[1204] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 19.
[1205] Тимко О. Литературни вечар Дзвону / О.Тимко // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 11.
[1206] Тимко О. Литературни вечар – часц Дзвону / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 108. – С. 12.
[1207] Почитовани читателє / Шановні читачи // Нова думка. – 2000. – № 112. – Обкладинка 2; Костелник З. Петровски дзвон 2000 – Закончена Централна манифестация култури Русинох и Українцох РГ „Петровски дзвон" 2000. – С. 19.

україністики. Учасники відзначили 80-у річницю від дня народження Олеся Гончара і 100-у – Володимира Сосюри. З доповідями виступили голова Асоціації академік Олександр Флакер і викладачка україністики Загребського університету Раїса Тростинська. У засіданні взяли участь представники Посольства України в Республіці Хорватія, які відзначили значні успіхи у розвитку хорватської україністики. Особлива увага приділялася висвітленню історичних аспектів, зокрема ролі українсько-хорватських взаємин у діяльності греко-католицької церкви в обох країнах, аналогії в мовному розвитку і т.п. Великий інтерес у хорватської громадськості викликало знайомство з регіонами України, з якими Хорватія мала історичні зв'язки, – з Галичиною і Закарпаттям. Висвітлення цих тем перед широкою аудиторією здійснювалося за підтримки Посольства України в Хорватії[1200].

До переліку тематичних викладів Асоціації хорватських україністів входили: "Україністика у Хорватії. Особисте бачення", "Проблема етногенезу хорватів у контексті України", "Українці і греко-католицька церква у хорватів", "Юрай Крижанич і Україна", "Українська Галичина і хорвати", "Українсько-хорватські мовні паралелі", "Археологічні свідчення про білих хорватів з українських Карпат" та інше[1201].

Завдяки співпраці посольства з хорватськими науковими і громадськими установами було опубліковано три видання – двомовну книгу „Хорватія -Україна. Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра", „Україна і Хорватія. Проблеми посткомуністичних суспільств" (англійською мовою) і присвячений Україні номер щоквартальника „Коло" (видання Матиці хорватської). На засіданні Асоціації було констатовано прогрес хорватської україністики. Зокрема, очікувалася двомовна „Антологія української поезії", яку підготувала академік Антіца Менац, заступник голови Асоціації. Також очікувалася публікація монографічного дослідження з проблем етногенезу хорватів у контексті давньої культури України, а в подальшому - спільне дослідження українських і хорватських учених з цього питання.

Особливу увагу Асоціація приділяла підготовці молодих кадрів на філософському факультеті Загребського університету. Відзначаючи успіхи на відділенні україністики, було констатовано необхідність налагодження прямих контактів із відповідними центрами, які б сприяли проходженню мовної практики безпосередньо в Україні. Визнано, що, на жаль, не забезпечено студентів необхідною інформацією і контактами для їхньої участі у літніх школах україністики як в Україні, так і в інших науково-просвітніх осередках. Хорватська україністика в цьому відношенні потребувала допомоги.

[1200] Пащенко Є. Річниця Асоціації хорватських україністів. – С. 25.
[1201] Там само. – С. 26.

річниці та знайомила ширшу громадськість з українською і русинською творчістю. Постійно проводились літературно-музичні вечори, присвячені Т.Шевченку, Лесі Українці[1031].

Музична секція виступала у Хорватії і кілька разів успішно гастролювала за кордоном: у Німеччині, Словаччині, Угорщині і Чехії. Майже півроку з ними працював диригент і концертмейстер Богдан Парумба з Івано-Франківська. Він підготував новий репертуар українських пісень, з якими музична секція виступала на багатьох культурно-мистецьких заходах.

Товариство приділяло і чимало уваги роботі з молоддю, на якій трималася діяльність музичної і танцювальної секцій[1032].

Окрім культурно-мистецьких виступів, були виступи з нагоди численних урочистостей, ювілеїв, академій, постійна участь співаків і танцюристів хору, танцювального ансамблю на численних місцевих, регіональних, державних і міжнародних оглядах, фестивалях, маніфестаціях, у мультикультуральній телевізійній передачі „Призма" та радіопередачах.

Товариство брало участь у двох Міжнародних оглядах фольклору у Загребі, на Фестивалі культури русинів-українців Словацької Республіки у Свиднику, на VI Фестивалі духовної пісні у Словаччині та на Маніфестаціях культури русинів і українців Хорватії у Липовлянах (1994 р.), Славонському Броді (1995 р.) і Загребі (1997 р.)[1033].

24 січня 1998 р. Загребське товариство представляло СРіУ на маніфестації „Культурна творчість національних меншин у Республіці Хорватії", присвяченій 50-літтю Загальної декларації прав людини і 7-ій річниці міжнародного визнання Хорватії[1034]. 21 листопада 1998 р. воно організувало актуальну лекцію (трибуну) на тему „Права людини й права національних меншин", яку проводив Мирослав Кіш, депутат і голова Комітету з прав людини і прав національних меншин Сабора[1035].

Члени товариства брали участь у різних комісіях і комітетах Союзу русинів і українців Хорватії, в декількох радіо- і телевізійних передачах, писали статті до журналу "Нова думка", організовували виставки української книжки, фотографій, документів, орнаментики, одягу тощо[1036].

Загребське товариство постійно допомагало різним культурно-освітнім організаціям, інституціям, коли було потрібно посприяти в організації гастролей ансамблів з України, організувати заходи про українську культуру

[1031] Там само. – С. 36; Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. – С. 17.
[1032] Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. – С. 17.
[1033] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 36.
[1034] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 3.
[1035] Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. – С. 30.
[1036] Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. – С. 17.

та літературу, концерти українсько-русинської музики з нагоди відкритя виставок художників з України. Загалом у Загребі жодна маніфестація, гастролі ансамблів з України, українська виставка чи інша подія не обійшлися без присутності членів загребського товариства. Можна сказати, що товариство у Загребі було послом українсько-русинської культури[1037].

14 грудня 1993 р. СРіУ разом із Хорватсько-українським товариством дружби організував акцію пам'яті Голодомору у загребському музеї „Мімара"[1038]. У 1996 р. відзначено 10-у річницю Чорнобильської катастрофи[1039].

Організація допомогла успішно провести 6 „літніх шкіл" русинів і українців у Загребі, а також відкрити Центральну бібліотеку русинів і українців Хорватії, для якої подарували книжки товариства.

У приміщенні Товариства проводилося викладання української мови для дорослих, успішно працювала „мала школа".

Залучення культурних діячів з України допомогло заснувати мішаний хор русинів і українців[1040].

17-18 квітня 1998 р. загребське КПТ разом з Хорватсько-українським Товариством дружби і Посольством України у Республіці Хорватія провело святкування 80-річчя проголошення Української Народної Республіки[1041]. Було відкрито виставку, що складалася з фотографій, документів і книжок, які висвітлювали події 1918-1920 рр. Концерт підготували члени музичної і літературної секції КПТ русинів і українців Загреба[1042]. На маніфестації члени літературної секції читали уривки з поезій відомих українських поетів[1043].

22-23 серпня 1998 року на запрошення Організаційного комітету до Києва на IV Конгрес молодіжних організацій поїхала делегація Товариства у складі двох студентів[1044].

У період з 15 жовтня по 12 листопада 1998 року члени загребського товариства були учасниками презентації відеокасет із серії „Колекція

[1037] Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. – С. 28.
[1038] Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima. – S. 56–57.
[1039] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 36.
[1040] Там само. – С. 35, 36.
[1041] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 4.
[1042] Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 16.
[1043] Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. – С. 17.
[1044] Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. – С. 30.

хорватсько-українського товариства у Славонському Броді. Першим членом новоутвореного відділення став мер Славонського Броду Владимир Єркович[1193].

Голова Товариства дружби „Хорватія–Україна" та перший посол РХ в Україні Івіца Трнокоп брав участь у Днях України в Хорватії, що проходили у міській бібліотеці Загреба з 12 по 26 січня 1999 року[1194].

Координація хорватських товариств дружби з іншими країнами і Хорватсько-українське товариство організували 24 лютого 1999 року тематичні лекції. З викладом „Куди прямує Україна" виступив надзвичайний і повноважний посол України у Республіці Хорватії Анатолій Шостак.

На початку 2001 р. Хорватсько-українське товариство дружби провело спільно з Товариством русинів і українців у Загребі і Центральною бібліотекою русинів і українців місячник „Дні української культури в діаспорі 2001"[1195] та традиційний культурно-розважальний русинсько-український вечір[1196].

Хорватсько-українське товариство продовжувало свою діяльність і в наступному десятилітті[1197].

Асоціація хорватських україністів

Велику дослідницьку, викладацьку і популяризаторську роботу проводила Асоціація (спілка) хорватських україністів[1198]. Вона була заснована у Загребі 15 травня 1997 року. До її створення доклали зусиль ініціативний Комітет у співпраці з Посольством України в Хорватії.

Як об'єднання вчених у дослідженні української мови, асоціація ставила перед собою на установчих зборах фундаментальне завдання, щоб україністика зайняла гідне місце в сучасному хорватському суспільстві.

Момент заснування асоціації збігся із відкриттям студій україністики на філософському факультеті Загребського університету; асоціація вітала це і оцінювала як ще один крок у зміцненні хорватсько-українських зв'язків.

Головою був обраний академік Александар Флакер[1199].

У річному (1998 р.) засіданні Асоціації хорватських україністів у Загребі взяли участь представники Академії наук, університету, Матиці хорватської, Спілки письменників, української діаспори, студенти

[1193] Isto. – S. 32.
[1194] Тлустенко К. Дні України в Хорватії. – С. 26–27.
[1195] Тлустенко К. Дні української культури у діаспор 2001 / К. Тлустенко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 35–36.
[1196] Бурда С. Ще один бал у Загребі. – С. 31.
[1197] Skupština Hrvatsko-Ukrajinskog društva // Наша газета. – 2009. – № 3 (70). – С. 4.
[1198] Пащенко Є. Річниця Асоціації хорватських україністів / Є.Пащенко // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 25.
[1199] Timko O. Još čvršća veza između Hrvatske i Ukrajine / O.Timko // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 58.

На запрошення Хорватського-українського товариства у Загребі 16-20 грудня 1997 р. перебувала делегація товариства „Просвіта” з Києва. Делегація зустрічалась з членами СРіУ та КПТ Загреба[1186].

17-18 квітня 1998 р. Хорватсько-українське товариство дружби разом із загребським КПТ відсвяткувало 80-річчя проголошення УНР[1187].

Хорватсько-українське товариство та СРіУ сприяли проведенню 29-30 квітня 1998 р. у Загребі концертів артистів опери та балету з Одеси для гуманітарного фонду дітей Подунав’я[1188].

Важливу роль у роботі товариства мала співпраця з посольством України: проведено 16 вечорів, у яких участь брали працівники посольства. Також було налагоджено співпрацю з Координацією хорватських товариств дружби, з Українсько-хорватським товариством дружби з Києва.

Першочерговою була проблема приміщення. Товариство працювало без постійної, офіційної адреси[1189].

Невдовзі планували відкрити філіали в Спліті, Рієці, Вараждині, Осієку і Славонському Броді[1190].

18 червня 1998 р. у Славонському Броді було проведено засідання організаційного комітету відділення Хорватсько-українського товариства "Славонський Брод".

Вважалося, що на території Бродсько-посавської жупанії є всі умови і велика зацікавленість для заснування такого відділення, і зокрема, для економічного співробітництва з Україною[1191].

15 жовтня 1998 року у Славонському Броді проведено установче засідання філії хорватсько-українського товариства „Славонський Брод”.

На засновницькій сесії хорватсько-українського товариства були присутні члени Президії товариства та почесні гості з Загреба – Анатолій Шостак (Посол України в Республіці Хорватія), Мирослав Кіш (депутат, голова комітету з прав людини та національних меншин), Іриней Мудрий (голова Союзу русинів і українців у Хорватії) та інші[1192].

Головою філії був обраний Антун Бартек, заступник мера Славонського Броду. Було розглянуто та прийнято план і програму філії

[1186] Бурда С. Візит делегації Товариства „Просвіта” / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 31.
[1187] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 4; Бурда С. Культурно-музично-літературна маніфестація, присвячена 80-річчю проголошення незалежності УНР. – С. 16.
[1188] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 5.
[1189] Тимко О. Обрано нову президію Хорватсько-українського товариства / О.Тимко // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 18.
[1190] Бурда С. Заснування „Хорватсько-українського товариства”. – С. 82.
[1191] Миськів І.-Є. В Славонському Броді проведено засідання Хорватсько-українського товариства. – С. 26.
[1192] Miškiv I.-J. Ogranak Hrvatsko-Ukrajinskog društva u Slavonskom Brodu. – S. 31.

українських художніх фільмів”. „Вечір на Івана Купала”, „Захар Беркут”, „Москаль-чарівник” та „Сон” подивилося близько 150 членів товариства[1045].

Загребське товариство мало зв'язки не тільки з Україною. КПТ налагодило співпрацю з Товариством української культури Угорщини, з Об'єднанням українців Німеччини, Українською ініціативою в Чеській Республіці, із Союзом русинів-українців Словаччини, з Європейським конгресом українців тощо.

Зокрема, 1997 року найактивніші молоді члени товариства брали участь у міжнародному молодіжному таборі в Угорщині, виступали в Сегедині, Будапешті, Мюнхені, Празі і Свиднику[1046]. У серпні 1998 р. вони поїхали до Угорщини на Міжнародний мовний семінар, що був організований Товариством української культури Угорщини, з яким загребське товариство мало плідну співпрацю. Перебування у північній Угорщині студенти використали задля відвідання Закарпатської області. Одна група відвідала й Словаччину, де у Татрах відбулося Таборування української молоді цієї країни[1047].

Фольклорні колективи товариства виступали на святкових заходах та урочистостях у вже згаданих Угорщині (на Шевченківському святі[1048]), Словаччині (на Святі культури русинів-українців у Свиднику[1049]), а також у Польщі на „Лемківській ватрі”-2000[1050].

Щороку у КПТ відбувались традиційні вечорниці. Деколи їх у Загребі було по кілька на рік, наприклад, як місцевого товариства, так і вигнаних вуковарців, що тимчасово перебували у хорватській столиці[1051].

Одним із кращих культурно-розважальних вечорів був бал, організований 29 травня 1997 р. з приводу святкування 25-ої річниці діяльності Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба. У його рамках було організовано „круглий стіл” на теми „25-та річниця існування і діяльності Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба” і „75-а річниця організованої діяльності русинів і українців у Республіці Хорватія” та проведено урочисті збори[1052]. Слова привітання учасникам „круглого столу” виголосив Посол України А.Шостак, який вру-

[1045] Там само.
[1046] Бурда С. Звітне зібрання КПТ русинів і українців Загребу. – С. 17.
[1047] Бурда С. З роботи Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба у другому півріччі 1998 року. – С. 30.
[1048] Бурда С. Гастролі русинів і українців із Загреба в Сегедин / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 15.
[1049] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 30.
[1050] Костелник З. XVII швето лемковскей култури „Лемкивска ватра” 2000. – С. 22.
[1051] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 3.
[1052] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 36; Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29–30.

чив вітальний лист голові Союзу В.Сікорському від Президента України Л.Кучми[1053].

Було відкрито виставку книг та народних інструментів, орнаментики з України, фотографій про діяльність товариства, представлено український і русинський національний одяг, видано презентовано книгу „Культурно-просвітнє товариство русинів і українців Загреба (1972-1997)"[1054].

Того ж дня у Загребі відбувся урочистий концерт за участі ансамблів товариств із Загреба, Славонського Броду, Вуковара, Осієка та ін. Студентки філософського факультету Загребського університету декламували уривки з поезії Лесі Українки.

На святі були гості з України (представник товариства „Україна" В.Сопко) і Угорщини (голова місцевого товариства українців Ярослава Хортяні). Ювілейну урочистість загребського товариства транслювали хорватські телебачення та радіо[1055].

13 лютого 1998 р. відбувся ще один ювілей – з нагоди проведення 25-го культурно-розважального русинсько-українського вечора, який організувало Культурно-просвітнє товариство русинів й українців Загреба.

До підготовки ювілею вдалося залучити спонсорів, шо дозволило товариству відшкодувати фінансові витрати на проведення вечора. Культурна програма, в якій брали участь різні секції товариства і танцювальна група КПТ українців „Карпати" з Липовлян, складалася з українських та русинських пісень і танців.

У вітальній промові С.Бурда сказав про русинсько-українські вечори, які протягом 25 років відбувались у Загребі і презентували й популяризували русинсько-українську культуру в столиці Хорватії. Серед поважних гостей на вечорі були депутат Сабора М.Киш, голова Союзу І.Мудрий, голова липовлянського товариства Мірко Федак, другий секретар Посольства України в Республіці Хорватії Юрій Лисенко[1056].

У новому тисячолітті загребське КПТ почало організовувати традиційні культурно-розважальні русинсько-українські вечори спільно з Хорватсько-українським товариством дружби та Центральною бібліотекою русинів і українців Республіки Хорватія[1057].

Кількість членів товариства постійно коливалася, залежно від наміченої програми та власної зацікавленості кожного учасника. Активістів, які постійно брали участь у роботі секцій, нараховувалося до 60, а найбільшу

[1053] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 38.
[1054] Там само. – С. 36; Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29–30.
[1055] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 37, 38.
[1056] Бурда С. 25-й ювілейний вечір русинів-українців Загреба. – С. 23–24.
[1057] Бурда С. Ще один бал у Загребі / С.Бурда // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 31.

Хорватію, геноцид та етнічні чистки несербських народів на окупованих територіях Хорватії.

Невдовзі після свого створення Хорватсько-українське товариство дружби організувало у Загребі виставку фотографій старого Києва. Планувалось проведення тижня хорватського кіно у Києві та інших цікавих заходів, які через фінансові негаразди не були зреалізовані[1180].

14 грудня 1993 р. Хорватсько-українське товариство дружби та КМТ русинів й українців Загреба спільно зі СРіУ організували акцію пам'яті Голодомору у загребському музеї „Мімара"[1181].

Протягом двох років товариство не діяло як самостійне[1182].

30 вересня 1995 р., після того, як у Загребі було відкрито посольство України, від тричленного товариства повністю відокремилося і почало самостійну діяльність Хорватсько-українське товариство "Хорватія-Україна" (як складова Координації хорватських товариств дружби)[1183]. Головою обрано Івіцу Трнокопа, заступником – Теодора Фрицького, секретарем – Славка Бурду. Головний комітет товариства складався з 9 членів, до якого, крім згаданих, ще увійшли Мирослав Киш, Младеи Ловрич. Степан Хаймер, Надія Барановська, Станка Павуна, Андрія Карафилипович.

Було прийнято статут товариства і затверджено програму його діяльності.

Хорватсько-українське товариство мало працювати в трьох секціях: економічній, культурній і науковій[1184].

23 червня 1997 р. у Загребі відбулися річні звітні збори Хорватсько-українського товариства. На той час воно могло похвалитись наступними здобутками: провело акцію з нагоди 10-ї річниці аварії на Чорнобильській АЕС; численні виставки українських художників у Загребі, Спліті, Осієку та інших містах; чимало круглих столів на тему про Україну та її політичне, культурне, економічне і наукове життя, в яких брало участь багато українських діячів культури і науки. Було проведено і декілька відкритих лекцій. Про Україну, її стан говорили посол України у Хорватії Анатолій Шостак і перший секретар посольства Євген Пащенко[1185].

[1180] Такач Г. Можливосци Горватско-українского друштва / Г.Такач // Нова думка. – 1992. – № 94/95. – С. 60.
[1181] Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima. – S. 56–57.
[1182] Бурда С. Річні збори Хорватсько-українського товариства. – С. 44.
[1183] З Посольства України. – С. 11.
[1184] Бурда С. Заснування „Хорватсько-українського товариства" / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 82.
[1185] Бурда С. Річні збори Хорватсько-українського товариства. – С. 43, 44.

Діяльність регіональних товариств критикувалась самими їх учасниками. Так, Т.Мишир до недоліків відносив: слабкий зв'язок між товариствами, слабке культурне спонукання і відсутність духовного[1177].

Таким чином, упродовж 1990-х рр., не зважаючи на несприятливі умови, спричинені хорватсько-сербською війною, можна констатувати зростання кількості регіональних товариств і діапазону їхньої діяльності. Однак таке зростання на фоні зменшення чисельності русинсько-української громади Хорватії не є запорукою успішного розвитку русинсько-українських товариств у найближчому майбутньому. Адже якщо не буде достатньої кількості активістів – не існуватимуть і регіональні товариства.

3. Інші організації

Русини й українці брали участь не тільки в роботі СРіУ, але й у діяльності інших організацій різноманітного характеру, які структурно не входили у склад Союзу.

Разом із Союзом та 8 товариствами в Хорватії працювали Хорватсько-українське товариство, Асоціація україністів. Наприкінці 1990-х рр. розпочала роботу Спілка русинських та українських письменників[1178].

Хорватсько-українське товариство

За активної участі хорватських українців у 1990 р. було засновано Товариство дружби Хорватії з Росією, Білоруссю і Україною[1179]. На Засновницькій Скупщині було близько 400 осіб, серед яких – русини й українці Загреба, голова хорватського уряду Франьо Грегурич, голова Українсько-хорватського товариства дружби в Києві Є.Пащенко. Вже на самих зборах Хорватсько-російсько-українсько-білоруського товариства дружби було очевидним, що товариство не може функціонувати так, як було задумано, і слід говорити про три товариства, а спільне товариство може бути лише координатором їхньої діяльності.

Окрім того, М.Киш зажадав, щоб у Статуті Хорватсько-українського товариства поряд з українцями згадувались і русини – на зразок назви СРіУ (котрий мав бути колективним членом того товариства).

Хорватсько-українське товариство мало великі амбіції співпраці в економічному, культурному, науковому, спортивному напрямах. Воно від імені інших товариств хорватської дружби надіслало звернення міжнародним організаціям та главам держав із закликом зупинити сербську агресію на

[1177] Мишир Т. Чи Руснаци найвекше поганє? / Т. Мишир // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 28.
[1178] Бурда С. Участь в конференції ЕКУ. – С. 9.
[1179] З Посольства України // Нова думка. – 2000. – № 112. – С. 11.

зацікавленість викликали культурно-розважальні вечори та концерти своїх ансамблів чи гостей з України.

У товаристві працювали люди різних професій і різного віку. У середині 1990-х рр. найактивнішими були студенти. Багато людей у Загребі були зацікавлені діяльністю товариства, але не мали здібностей до роботи в якійсь із секцій або просто не бажали зректися вільного часу; їм легше було залишатися спостерігачами. Найактивнішими членами товариства у той час були Володимир Крайцар, Олекса Павлишин, Мирослав Киш, Василь Сікорський, Маруся Юриста[1058].

Серед головних проблем КПТ були брак фінансів, одягу та інструментів для ансамблю[1059].

Фінансова допомога товариству найбільше надходила від Союзу русинів і українців Хорватії та від Місцевого комітету з питань виховання, культури, науки і спорту. Також допомогу товариству надавали приватні особи.

Членські внески у 1997 році для тих, хто мав постійну роботу, становили 30 кун, студентів і пенсіонерів – 20 кун; учні до четвертого класу внески не сплачували[1060].

На черговій річній звітній Скупщині КПТ Загреба 7 грудня 1999 р. члени товариства висловлювали незадоволення з приводу нестачі коштів для своєї діяльності та незначним притоком нових кадрів. Було наголошено, що слід омолоджувати КПТ у всіх видах його діяльності[1061].

Наприкінці 1990-х рр. загребські русини-українці, за висловом С.Бурди, були „одні з найщасливіших русинів-українців Хорватії, а може, і з деяких сусідніх, або інших країн, у яких живуть русини-українці"[1062]. Причина – стрімкий розвиток русинсько-українських інституцій у місті та значні досягнення у різних сферах діяльності меншини.

Перед Вітчизняною війною у Загребі існувало тільки Культурно-просвітнє товариство русинів-українців Загреба, діяв лекторат української мови у складі кафедри російської мови філософського факультету Загребського університету, представники діаспори збиралися у церкві св. Кирила і Мефодія, де літургія відправлялася хорватською і старослов'янською мовами, – і цим вичерпувалась наявність русинсько-українського чинника у

[1058] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 39.
[1059] Бурда С. Річні збори Культурно-просвітного товариства русинів і українців Загреба. – С. 28.
[1060] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 40, 41.
[1061] Крайцар В. Загребске КПД отримало звитову скупштину / В.Крайцар // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 10.
[1062] Бурда С. З життя русинів і українців Загреба. – С. 29.

хорватській столиці. Станом на кінець 1990-х рр. у Загребі, крім загребського товариства й церкви св. Кирила і Мефодія, у якій кожної першої неділі місяця правили богослужіння українською мовою, діяли Посольство України в Хорватії (з 1995 р.), Спілка українців, Хорватсько-українське товариство, Центральна бібліотека русинів і українців РХ, Студія української мови на кафедрі слов'янських мов філософського факультету Загребського університету (з 1997 р.), певний час працювали Союз русинів і українців РХ, редакція „Нової думки" і культурно-мистецьке товариство „Осиф Костелник" з Вуковара, а в загальноосвітній школі „Мирослав Крлежа" існувало русинсько-українське відділення. У Загребі готували теле- („Призма") та радіопередачі („Із життя наших національних меншин"). Усі номери часописів „Нова думка" й „Віночок", декілька книжок упродовж останніх років друкувалися в Загребі. Усі згадані організації та інституції прагнули своїми програмами задовольнити потреби русинсько-української громади в Загребі і Хорватії, а також презентувати русинсько-українську культуру.

Загалом загребські русини-українці намагалися повідомити землякам про всі події щодо русинсько-українського життя в Загребі, Хорватії, Україні та світі[1063].

Фактично чотирирічний період 1993-97 рр. був одним з найкращих протягом 25 років існування КПТ русинів і українців Загреба[1064].

Розколи серед русинсько-української громади позначились і на загребському товаристві, яке навіть мало проблему із кворумом на своїх засіданнях[1065].

Тепер у хорватській столиці замість єдиного колись КПТ русинів і українців як складової СРіУ свої осередки мають Українська громада, Русинська національна меншина, Координація української національної меншини, Товариство української культури[1066].

Славонський Брод

Українське товариство у Славонському Броді було засноване в 1979 р. як фольклорна секція тодішнього Робітничого культурно-мистецького товариства „Дюро Дякович"[1067]. Діяльність учасників секції була дуже активною, і за п'ять років вона вже мала 90 членів. При секції, яка за масовістю та активністю нагадувало окреме товариство, працювали гурти танцю, хору та музики. Крім того, секція з успіхом організовувала

[1063] Там само.
[1064] Бурда С. Виборна скупщина КПТ м. Загреба – Свято з нагоди 25-річниці діяльности Товариства. – С. 40.
[1065] Izvještajna skupština KPD Rusina i Ukrajinaca Zagreba. – С. 9.
[1066] Українські організації в РХ // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm
[1067] Застріжний М. Вечорниці в Славонському Броді / М.Застріжний // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 19.

Невдовзі (через два роки після створення) було організовано перший бал товариства[1171].

З розколом у середовищі русинсько-української спільноти у місті функціонують два товариства – КПТ „Калина" від СРіУ та КПТ „Дніпро" від Української громади[1172].

У 2004 р. недалеко від Рієки, у містечку Матулі Приморсько-Горанської жупанії, створено КТ русинів й українців „Рушняк"[1173].

* * *

Таким чином, у Хорватії впродовж розглядуваного періоду працювала значна кількість регіональних товариств. У них діяли танцювальні, фольклорні та музичні колективи, хори, оркестри, ансамблі, дуети, солісти, малярські колективи, драматичні і літературні гуртки тощо[1174]. Товариства організовували культурні маніфестації танців, пісень, виставки образотворчого мистецтва, народного одягу, українських вишивок, різного русинського і українського орнаменту тощо.[1175]. Все це відбувалося у рамках культурних маніфестацій та програм, таких як „Петровський дзвін"; „Миклушевське літо"; огляд співочих колективів і хорів „Дравські хвилі" (Осієк); культурна маніфестація дитячої творчості (Славонський Брод); Дні української і русинської культури у Рієці і Загребі; Шевченківські вечори у Загребі, Липовлянах, Каніжі; поетичні вечори Івана Франка у Вуковарі, Лесі Українки в Осієку, вечори письменників з України і місцевої діаспори; вечори пісні, танцю і фольклору у Шумечі, Каніжі і Липовлянах[1176].

[1171] Чапко М. Перши руски бал у Рієки [Електронний ресурс] / М.Чапко // Режим доступу: http://www.rusnaci.org/Croatia/RK/Rijeka/Rijecanje.aspx – Назва з екрану.
[1172] Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www. Ukrainianworld congress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf; Українські організації в РХ // http://www.mfa.gov.ua/croatia/ua/29644.htm; Ukrajinska zajednica Republike Hrvatske // http://hr.wikipedia.org/wiki/Ukrajinska_zajednica_Republike_Hrvatske.
[1173] Provči V. Plodnih pet godina KD-a „Rušnjak" iz Matulja / V.Provči // Наша газета. – 2009. – № 6 (73). – С. 7.
[1174] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/ UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 21.
[1175] Звіт Союзу русинів та українців Хорватії (2010-2011 рр.) // http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia1.pdf
[1176] Бурда С. Союз русинів і українців Хорватії // http://www.ukrainianworldcongress.org/ UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Croatia.pdf; Бурда С. Бачення і напрями роботи Президії і Європейського конгресу українців загалом. – С. 22; Атаманюк Ю. Українська діаспора в Хорватії. – С. 28.

Раєво Село

У Раєво Село русини теж переселяються на межі XIX-XX ст.

На початку 70-х років XX ст. тут засновано русинський танцювальний гурт, у якому значну участь брало молодше покоління. Місцеві активісти займались переважно русинським фольклором[1164]. Довший час існувала русинсько-українська секція при місцевому хорватському товаристві „Сава"[1165].

На сьогодні у цьому населеному пункті в рамках СРіУ діє КМТ „Цвелферія" (назване на честь історичної назви цього регіону)[1166].

Шумече

У Шумече русини також переселяються на межі XIX-XX ст.[1167]

У селі порівняно недавно, 5 листопада 2000 р., було засновано Культурно–мистецьке товариство „Андрій Пелих". Ініціаторами заснування товариства були депутат Хорватського сабору Б.Гралюк, заступник голови Союзу русинів і українців РХ Т.Фрицький, голова общини Бебрина (до якої належить Шумече) Мато Боїч та ін.

На засновницьких зборах прийнято Статут товариства та рішення для його реєстрації. Основним змістом і активністю товариства за прийнятим Статутом була організація членів української і русинської національної меншини для збереження культурної спадщини русинів й українців[1168].

У наш час товариство бере участь у центральному фестивалі СРіУ „Петровський дзвін"[1169].

Рієка

До Рієки здавна переселялися у пошуках роботи, хоч і не в значній кількості, русини й українці. На початку 1980-х рр. ідею про можливість заснування там товариства висловив місцевий житель Мирослав Симонович. Цій ініціативі перешкодили віддаленість Рієки від Вуковара (як тодішнього центру СРіУ), а потім хорватсько-сербська війна.

Тільки у 2000 р. ідея про організацію діаспори у місті знову відродилася. 14 червня 2001 р. відбулися Засновницькі збори Культурно-просвітнього товариства русинів та українців Рієки. Головою став уже згадуваний М.Симонович. Також тут було засновано Хорватсько-українське товариство дружби Рієки[1170].

[1164] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 222.
[1165] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 23–24.
[1166] „Petrovačko zvono 2011" // Наша газета. – 2011. – № 2 (83). – С. 11.
[1167] Rusini i Ukrajinci – aktivni migranti. – S. 20.
[1168] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 167.
[1169] „Petrovačko zvono 2011". – С. 11.
[1170] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 178.

українсько-русинські вечорниці. Серед основних проблем товариства були відсутність приміщення та фінансових засобів[1068].

Коли кількість членів української секції зросла, 16 березня 1985 р. було створено окреме Культурно-мистецьке товариство „Іван Сенюк-Вуйко"[1069]. При товаристві засновано танцювальний, драматичний, музичний, речитативний та вишивальний гуртки. На перші вечорниці, організовані товариством 5 квітня 1985 року, прийшло понад 400 українців і русинів[1070].

З 1994 р. (за іншими даними – з 1993 р.[1071]) товариство отримало нову назву – КПТ „Україна"[1072], хоча питання про перейменування піднімалося ще у 1991 р.[1073]

Товариство, як і інші подібні русинсько-українські організації, щорічно (у третю суботу січня) проводило традиційні культурно-розважальні вечори – бали. Такий вид діяльності товариства став традицією, а водночас і одним із видів презентації культури українців та русинів на тих просторах[1074].

На вечорницях товариство представляло річну роботу всіх своїх секцій. Вхід на вечір був платним і недешевим. Тамтешні бали відвідували й гості з Каніжі, Сибіня, Вуковара та інших міст. На заході проводили щорічну лотерею, де кращими призами були телевізор, велосипед, золотий ланцюжок. Програми вечорів складали танці, пісні, веселі конкурси. Бал приносив місцевому КМТ і певний прибуток[1075].

На вечорницях Культурно-просвітнього товариства „Україна" частими гістьми були представники посольства України в Хорватії, посадовці СРіУ Г.Такач, священики, представники інших товариств[1076].

Напередодні хорватсько-сербської війни у товаристві "Іван Сенюк-Вуйко" працювало два професійних хореографи, були придбані нові костюми; але фінансові негаразди не дозволяли проводити масштабну діяльність, крім своїх культурно-розважальних вечорів і „Петровського дзвону"[1077]; товариство рідко гостювало поза власною опчиною[1078].

[1068] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.
[1069] Застріжний М. Вечорниці в Славонському Броді. – С. 19; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.
[1070] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[1071] Zastrižni N. KPD „Ukrajina" u Slavonskom Brodu / N.Zastrižni // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 96.
[1072] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 242.
[1073] Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді. – С. 15.
[1074] Застріжний М. У Славонському Броді організовано Бал 99 / М.Застріжний // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 20.
[1075] Такач Г. На балі у Славонському Броді завжди весело / Г.Такач // Нова думка. – 1991. – № 86. – С. 58.
[1076] Застріжний М. У Славонському Броді організовано Бал 99. – С. 20.
[1077] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[1078] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24.

Товариство свою роботу перервало під час Вітчизняної війни, коли й усі інші товариства міста не працювали[1079]. Саме тоді (у 1991 р.) у Славонському Броді було сформовано перший регіональний Кризовий комітет русинів й українців, який тимчасово перейняв функції товариства[1080].

Незважаючи на близькість лінії фронту, КПТ „Україна" у тяжких воєнних умовах залишилось у своєму приміщенні, зумівши зберегти народні костюми й інструменти. КПТ відновило діяльність у жовтні 1993 р., в основному роботою з дітьми[1081]. Омолодивши склад, воно представляло свою діяльність у трьох секціях: фольклорно-танцювальній, музичній і вокальній[1082]. Члени товариства виступали на багатьох маніфестаціях у країні і за кордоном, зокрема на міжнародних фестивалях у Трієсті (Італія), Копері (Словенія), на оглядах фольклору в Хорватії – у Бродсько-Посавській жупанії, на „Винковацьких осенях", в Осієку, на маніфестації культури „Липовляни-94" і т.д.[1083] Товариство мало й наймолодший танцювальний колектив „Fantazi", який об'єднував молодих людей, котрі вчилися основам балету і ритміки[1084].

Активна робота товариства переривалася тільки під час найінтенсивніших нападів на Славонський Брод. Можливо, завдяки тому, що хорватські війська зуміли відстояти це місто, КПТ „Україна" вийшло з війни з порівняно незначними втратами.

Станом на середину 1990-х рр. товариство налічувало близько 80 активних і стільки ж інших членів. Тоді ним управляла Керівна рада на чолі з Іваном Коропатницьким[1085].

КПТ „Україна" було організатором маніфестації культури русинів і українців Хорватії „Славонський Брод", яка щороку проводилась у цьому місті. Так, у рамках цієї маніфестації 3 червня 1995 р. відбулася зустріч і „круглий стіл" на теми: „Поселення русинів на хорватську територію", „Поселення українців на простір Бродсько-посавської жупанії", „Культура й освіта русинів і українців Республіки Хорватія". У дискусіях круглого столу брали участь чимало русинських, українських і хорватських учених, культурних, освітніх діячів із Загреба, Славонського Броду, Осієка, Винковців й інших міст Хорватії.

[1079] Застрижний М. Виборчі збори КПТ "Україна" у Славонському Броді. – С. 17.
[1080] Застрижний М. Засновано кризовий комітет КМТ у Славонському Броді. – С. 15.
[1081] Стрехалюк В. „Україна" – культурно-освітнє товариство з Сл. Броду / В. Стрехалюк // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 41.
[1082] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 8.
[1083] Isto. – S. 8; Zastrižni N. KPD „Ukrajina" u Slavonskom Brodu. – S. 96.
[1084] Zastrižni N. KPD „Ukrajina" u Slavonskom Brodu. – S. 96.
[1085] Isto.

Товариство проводило і власні культурно-розважальні вечори[1154]. Крім таких балів, у Винковцях час від часу відбувалися інші, т.зв. товариські вечори, зокрема напередодні Різдва[1155].

Усього за період з 1993 по 1998 рр. винковацьке КМТ виступило у Свиднику (Словаччина), Липовлянах, Славонському Броді, на „Петровському дзвоні", встановило тісні контакти із русинами Зубного (Словаччина). Хоча у КМТ станом на 1998 р. перебувало всього 13 членів, а на 1999 р. – близько 20[1156], члени товариства щотижня збиралися для вивчення і плекання своєї мови та культури[1157].

У 1999 р. винковацьке КМТ розпочало створення власної бібліотеки русинських та українських книжок (загалом понад 100 назв)[1158].

Крім вищезгаданої діяльності, члени товариства брали активну участь у роботі Союзу русинів і українців Хорватії, її ради, комісій та комітетів[1159].

Каніжа

У Каніжу українці переселяються на межі XIX-XX ст.[1160] Це – населений пункт, де вони становлять значну частину населення (приблизно третину)[1161].

Упродовж усього XX ст. українці села не мали свого товариства. 1 травня 1980 року почала діяти секція українського фольклору в Каніжі[1162].

Лише у 2003 р. було створено Українське культурно-просвітнє товариство (УКПТ) „Тарас Шевченко". У даний час тут близько 50 активних членів, які працюють у трьох секціях переважно з представниками молодого покоління. Їх головним завданням є збереження українських традиційних пісень та фольклору[1163].

[1154] Бурда С. Із діяльності Союзу у 1997 році. – С. 29; Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 3.
[1155] Мишир Т. Дружтвени вечар у Винковцох / Т. Мишир // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 25.
[1156] Фалц Л. Кед идзеш коло нас. – С. 29; Такач Г. Винковске културне дружтво: мала грудка, алє сами сир / Г.Такач // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 18; Бурда С. Культурні працівники Тарас Стінковий і Тадий Ріфяк. – С. 80.
[1157] Фалц Л. Успишна робота КД Русинох и Українцох у Винковцох / Л. Фалц // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 24.
[1158] Такач Г. Винковске културне дружтво: мала грудка, алє сами сир. – С. 18.
[1159] Harhaj Đ. Kulturno društvo Rusina i Ukrajinaca – Vinkovci. – S. 95.
[1160] Rusini i Ukrajinci – aktivni migranti. – S. 20.
[1161] Павлишин А. ІІ центральна маніфестація українців у Республіці Хорватія. – С. 4.
[1162] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.
[1163] Semenjuk I. KPD Ukrajinaca „Karpati". Pregled rada društva u 2008. godini // http://www.karpati.hr/arhiva/Pregled%20rada%20KPD%20Ukrajinaca%20Karpati%20u%202008.%20godini.pdf; Kaniža (Bebrina) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hr.wikipedia.org/wiki/Kani%C5%BEa_%28Bebrina%29 – Назва з екрану.

щоб у Винковцях було засноване русинсько-українське товариство або хоча б його секція. Ці спроби СРіУ не вдалися, насамперед через відсутність ініціативи з боку самих винковчан[1148].

Ситуація змінилася після вибуху хорватсько-сербської війни, внаслідок якої до Винковців переселилася значна кількість русинських та українських вигнанців з Петровців, Миклушевців, Вуковара. Унаслідок цього чисельність русинів і українців зросла тут до 400 осіб. Тож завдяки ініціативі винковчан, фінансовій і моральній підтримці СРіУ та місцевої влади 22 травня 1993 р. відбулися Засновницькі збори культурного товариства русинів і українців Винковців. На них було прийнято статут, план і програму роботи товариства, а також вибрано його керівні органи. Головою став Дюра Гаргай[1149].

За перші 10 місяців своєї діяльності (травень 1993 – березень 1994 рр.) винковацьке товариство нараховувало 70 членів, провело 12 зібрань, організувало концерти, відправило дітей до „літньої школи", а на Різдво зібрало близько 50 пакунків для русинсько-українських дітей вигнанців з інших місцевостей[1150].

За перші два роки роботи КПТ було співорганізатором виступів русинів і українців Хорватії на „Винковацьких осенях", гуманітарних зустрічей русинсько-українських біженців і вигнанців у Винковцях (1993 і 1994 рр.)[1151]. Активісти товариства організовували зустрічі, різдвяні вечори. Також було організовано лекцію на історичну тему „Закарпаття, тобто Горниця: становище в Україні до приходу наших предків на ці землі"[1152].

Станом на середину 1990-х рр. КТ русинів й українців Винковців нараховувало 62 постійних члени. Метою і завданнями організації були: гуртування представників русинської і української меншини, організація, збереження і розвиток культури, плекання русинської й української мов та розвиток культурного співробітництва[1153].

[1148] Такач Г. Конєчно и у Винковцох основане КД Русинох и Українцох. – С. 29.
[1149] Там само. – С. 29–30.
[1150] Такач Г. Барз успишни початок винковского дружтва / Г.Такач // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 30; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 94.
[1151] Harhaj Đ. Kulturno društvo Rusina i Ukrajinaca – Vinkovci. – S. 95.
[1152] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 9; Kiš M. Ne plačimo, stisnimo zube, zapjevajmo s pouzdanjem u sebe i Hrvatsku Domovinu. – S. 61; Svjetski zapažena akcija našega Saveza: Obilježavanje tužne obljetnice zločina totalitarnističko-autoritarnog staljinističkog komunističkog režima. – S. 59–60; Biki Đ. Rusini Mikluševaca u Domovinskom ratu 1991. – S. 99.
[1153] Harhaj Đ. Kulturno društvo Rusina i Ukrajinaca – Vinkovci. – S. 95.

Там же була презентована книга „Русини й українці в Республіці Хорватії (1991-1995)", а також представлені фотовиставка про страждання русинів і українців у Вітчизняній війні, твори художників з Хорватії, Боснії, України, тканини та вишивки русинів з Доні Андрієвців. Усі ансамблі й учасники маніфестації культури русинів і українців пройшлися процесією містом[1086].

На міжнародному рівні плідна співпраця і теплі стосунки склались між культурно-просвітницьким товариством "Україна" та народним самодіяльним ансамблем танцю "Дружба" (Чернігів)[1087].

У 1996 р. делегація товариства "Україна" відвідала Україну. 20 вересня було підписано Угоду про співпрацю Палацу культури хіміків міста Чернігова, народного самодіяльного ансамблю танцю "Дружба" та Культурно-просвітнього товариства "Україна" (Славонський Брод).

Від угоди чекали багато: навчити дітей гарно танцювати, співати українських пісень, говорити правильною українською мовою; щоб вони, приїхавши на стажування в Україну, одержавши добру освіту, повернулися до Хорватії, щоб із новими знаннями працювати в Союзі русинів і українців[1088].

Наприкінці серпня 1997 р. із візитом у відповідь народний ансамбль танцю "Дружба" з м. Чернігова гостював у Хорватії[1089].

21 серпня 1998 р. до Чернігова поїхало 40 членів Культурно-просвітнього товариства "Україна" – пісенно-танцювальний ансамбль з підготовленою культурно-мистецькою програмою і репертуаром з народних українських і хорватських пісень та українських танців. Окрім Чернігова, гості відвідали Київ, Славутич, Переяслав-Хмельницький[1090].

У 1999 р. уперше після війни були відновлені контакти між товариствами „Україна" зі Славонського Броду та КПТ „Тарас Шевченко" з Баня Луки (Боснія)[1091].

Українці Славонського Броду взяли активну участь у створенні відділення Хорватсько-українського товариства у місті[1092].

[1086] Бурда С. Маніфестація культури Славонський Брод 1995 / С.Бурда // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 77, 78.
[1087] КПД "Україна" в Чернігові // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 18–19.
[1088] Луконіна В. Українці Хорватії на землі батьків / В.Луконіна // Нова думка. – 1997. – № 101–102. – С. 31.
[1089] Тимко О. Народний ансамбль танцю "Дружба" з м. Чернігова гостював в Хорватії / О.Тимко // Нова думка. – 1997. – № 101/102. – С. 74.
[1090] Бурда С. КПД „Україна" в Чернігові / С.Бурда // Нова думка. – 1998. – № 105. – С. 18.
[1091] Застріжний М. У Славонському Броді організовано Бал 99. – С. 20.
[1092] Miškiv I.-J. Ogranak Hrvatsko-Ukrajinskog društva u Slavonskom Brodu / I.-J.Miškiv // Нова думка. – 1998. – № 106. – С. 31; Миськів І.-Є. В Славонському Броді проведено засідання Хорватсько-українського товариства. – С. 26.

У 1994-99 рр. товариство очолював Іван Коропатницький. Протягом цих років КПТ „Україна” провело 65 успішних виступів і загалом реалізувало свої плани.

У 1999 р. головою КПТ "Україна" обрано Миколу Застрижного. Купівля нових костюмів та поглиблення співпраці з чернігівським ансамблем „Дружба” стали одними із основних завдань нової Президії[1093].

Товариство постійно відчувало фінансові проблеми. Йому не вистачало коштів для великої кількості заходів, для збереження дорогих костюмів тощо[1094].

КПТ „Україна”, поряд із Союзом русинів і українців РХ, у вересні 2000 р. було організатором однієї з головних маніфестацій – „100-річчя українців у Хорватії” (15-17 вересня 2000 р.)[1095]. Її покровителем був президент Хорватії С.Месич. Прибули делегації українських організацій із різних країн, а також високі представники з України.

Свято розпочалася міжнародною науковою конференцією „100-річчя українців у Хорватії”. Виступило більше 20 доповідачів з Хорватії та з інших країн.

Наступного дня було урочисте засідання, де вручали подяки, нагороди, дипломи. Відбувся концерт, в якому брали участь всі культурно-мистецькі товариства русинів і українців Республіки Хорватія[1096].

Липовляни

Із часів Австро-Угорщини Липовляни були багатонаціональним поселенням. Приблизно в 1900 р. сюди переселяються українці, переважно лемки з південно-східних карпатських просторів сьогоднішньої Польщі (Ясло, Горліце), а також із Сокаля та Тернополя[1097]. Після Другої світової війни тамтешня українська діаспора поповнюється українцями-галичанами з Північної Босні[1098].

Однією з перших акцій липовлянських українців було заснування у 1934-35 рр. церковного хору „Святі Кирило і Мефодій”. У 1964 р. на парафіяльному подвір’ї збудовано невелике приміщення, де почали гуртуватись любителі музики і співу. Це був прообраз майбутнього товариства „Карпати”[1099].

До 1968 р. лемки не мали своєї суспільно-політичної чи культурної організації, а діяли в рамках низки сільських організацій разом із

[1093] Застрижний М. Виборчі збори КПТ "Україна" у Славонському Броді. – С. 17.
[1094] Застріжний М. Вечорниці в Славонському Броді. – С. 19.
[1095] Бурда С. Маніфестація „100 років українців у Хорватії”. – С. 2.
[1096] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 166–167.
[1097] Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати". – С. 35; Simunovič J. Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj – doseljenje i stanje prije 1991. g. – S. 29.
[1098] Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати". – С. 35.
[1099] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 89.

У повоєнні роки КМТ виступало у всіх місцях перебування діаспори[1138].

5 грудня 1999 р. КМТ Осієка було одним із організаторів у місті свята Миколая[1139].

З початку XXI ст. у Осієку проходило два бали (як і в Петровцях) – дорослий та дитячий[1140].

Однією з головних проблем товариства була відсутність приміщення. Попереднє було зруйноване у війні[1141], а в тимчасових не було електрики та опалення[1142]. Часом через пошуки приміщення КМТ Осієка пропускало традиційні культурні маніфестації[1143].

На сьогодні у товаристві діють кілька секцій (фольклорна, музична), поділених за віковим критерієм (дитячі та дорослі)[1144].

Розкол у СРіУ вплинув і на становище діаспори в Осієку. 12 червня 2009 р. у місті було засноване Культурно-просвітне товариство ім. Лесі Українки, яке представляє лише українців і входить до Української громади Хорватії. Оскільки в Осієку мало українців, це товариство є небагатолюдним[1145].

Винковці

Ще на початку XX століття до Винковців переселялися русини й українці, переважно з сусідніх сіл Андріяшевці, Петровці, Раєво Село, Миклушевці, Пишкуревці. 1958 року тут було засновано греко-католицьку парафію[1146].

Спроба створити русинську секцію при хорватському КМТ „Максим Горький” у Винковцях була ще у 1980-х рр.[1147]

На початок 1990-х років у Винковцях проживало близько 250-ти русинів і українців. Їхнє культурне життя проявлялося через активність окремих осіб, переважно на таких заходах, як маніфестації „Петровський дзвін”, „Вуковарський бал”, „літні школи” тощо. СРіУ давно пропонував,

[1138] Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку. – С. 16.
[1139] Тимко В. У єдним мешацу два стренуца / В. Тимко // Нова думка. – 1999. – № 110. – С. 10.
[1140] Тимко В. У Осиєку отримани два бали / В. Тимко // Нова думка. – 2001. – № 115. – С. 33–34.
[1141] Pap S. KUD Rusina i Ukrajinaca – Osijek. – S. 94; Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку. – С. 16.
[1142] Осєцке Дружтво ше преселєло // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 23.
[1143] Костелник З. Пририхтованя за Дзвон почали / З. Костелник // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 13–14.
[1144] 20 роки Културно-просвитного дружтва Русинох и Українцох Осиєку // http://www.sriu.hr/arhiva%20vistki/20roki/20roki.htm
[1145] В Осієку засноване Українське культурно-просвітне товариство // Наша газета. – 2009. – № 6 (73). – С. 2.
[1146] Такач Г. Конечно и у Винковцох основане КД Русинох и Українцох. – С. 29–30.
[1147] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 20.

представниками всіх національностей. Зокрема, у липовлянському товаристві «Липа» (зареєстроване 1924 р.) працювала українська секція[1100].

У 1968 р. було засновано Союз русинів і українців, у засновницькій скупщині якого брали участь і липовлянці[1101], що мали своїх представників у цьому органі[1102]. Тоді ж було створено Ініціативний комітет зі створення КМТ українців у Липовлянах, але тоді до заснування самого товариства не дійшло. Переміг страх „нетолерування" та потреба збереження „братства і єдності" багатонаціонального складу села[1103].

Із створенням СРіУ активізується діяльність липовлянських українців. Вони брали активну участь у „Липовлянських зустрічах", круглих столах та інших заходах.

З 1975 р. у товаристві „Липа" почали впроваджувати у репертуар українські пісні[1104]. З того часу (1975-76 рр.) розпочалося проведення щорічної маніфестації „Липовлянські зустрічі"[1105].

Організоване культурне життя українців Липовлян починається в 1980-х рр. з ініціативи Союзу русинів і українців Республіки Хорватії. Тоді починають діяти фольклорна і музична секції в рамках КМТ „Липа"[1106]. Українська фольклорна секція в рамках „Липи" успішно діяла до 1991 р.[1107]

Агресія югославської армії на Хорватію і загарбницька війна на короткий час повністю зупинили культурне життя липовлянців.

Липовлянські українці 19 грудня 1992 р. провели засновницьку скупщину культурно-просвітнього товариства (КПТ) українців „Карпати". На скупщині за присутності 60-и членів новопосталого товариства вибрали робочі органи, прийняли статут КПТ. Депутат М.Киш і Кризовий комітет Союзу допомогли придбати крісла і столи для потреб товариства[1108]. Цілями товариства було проголошено збереження мови, культури та звичаїв українців Липовлян[1109].

Культурно-просвітнє товариство „Карпати" було організатором культурно-мистецьких заходів у Липовлянах[1110].

[1100] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.
[1101] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 91.
[1102] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО. – С. 11.
[1103] Дїялносци у Союзу Русинох и Українцох Горватскей. – С. 19; Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 92.
[1104] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 90, 92.
[1105] Костелник В. Три дзешецрочя самопотвердзованя власного националного єства (2). – С. 31; Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 223.
[1106] Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати". – С. 35.
[1107] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 94.
[1108] Такач Г. В Липовлянах є нове товариство "Карпати". – С. 35, 36.
[1109] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 94.
[1110] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 9.

90" 18 листопада 1990 р.[1128], виступало на фестивалях „Петровський дзвін" і „Червона ружа", а також на власних культурно-розважальних вечорах[1129].

Однак на початок 1990-х рр. КМТ Осієка, попри відносно добру фінансову забезпеченість, теж відчував нестачу активних учасників; причому якщо в інших товариствах не вистачало молоді, то тут розпалась старша фольклорна група, а молодша залишилась[1130].

Під час хорватсько-сербської війни КМТ русинів і українців у Осієку змогло пережити багатомісячні обстріли міста з сербського боку[1131]. Русини і українці, незважаючи на всі труднощі та умови воєнного часу (Осієк знаходився поруч з лінією фронту), намагались відродити та розширювати роботу свого товариства і брати активну участь у культурно-мистецьких заходах[1132].

У війні було знищено приміщення товариства, велику частину інвентарю та архів[1133]. У 1994 р. знайшли тимчасове приміщення для КМТ, де збирались танцювальна та вокальна секції. У цьому приміщенні працювала перша „мала школа" у 1994/95 навчальному році[1134].

У другій половині 1990-х рр. товариство налічувало близько 35 активних членів (у тому числі студентів та біженців)[1135].

У КМТ працювало кілька секцій (фольклорна, дві вокальні та ін.). На додаток до цієї діяльності товариство організовувало літературні зустрічі і культурно-розважальні вечори[1136]. Перші традиційні вечорниці (після семирічної вимушеної перерви, зумовленої війною) відбулися в Осієку 28 лютого 1998 р.[1137]

[1128] Схадзка Предсидательства Союзу Русинох и Українцох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 8; Осєчанє на Смотри фолклору Мадярох Горватскей // Нова думка. – 1990. – № 85. – С. 14; Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[1129] Furminc J. Značajni rezultati i s reduciranim programima. – С. 8.
[1130] Костелник В. Нєвистата діялносц у култури нашого народу. – С. 24.
[1131] Sikorski V. Izvještajno razdoblje Saveza Rusina i Ukrajinaca Republike Hrvatske – odsjek u epopeji nacionalne manjine u Domovinskom ratu. – S. 8.
[1132] Isto; Pap S. KUD Rusina i Ukrajinaca – Osijek / S.Pap // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 94.
[1133] Pap S. KUD Rusina i Ukrajinaca – Osijek. – S. 94; Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку. – С. 16.
[1134] Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцях у Осиєку. – С. 16.
[1135] Там само; Pap S. KUD Rusina i Ukrajinaca – Osijek // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995). – S. 94.
[1136] Pap S. KUD Rusina i Ukrajinaca – Osijek // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991-1995). – S. 94.
[1137] Такач Г. Зоз теки секретара Союзу // Нова думка. – 1998. – № 104. – С. 3; Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку. – С. 16; Гаргай Л. Ознова вєдно – отримани бал у Осиєку / Л.Гаргай // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 30.

Одним із перших завдань новоствореного КПТ було відновлення навчання рідною мовою. З 1 вересні 1994 р. у початковій школі Липовлян було організовано викладання української мови і культури. Дві представниці української меншини з Липовлян вивчали українську мову в Тернополі на філологічному факультеті тамтешнього педуніверситету. Цей факт мав постійно сприяти підтримці мови і культурним зв'язкам з прабатьківщиною[1111].

1993 р. була відновлена діяльність фольклорної секції, яка того року виступила у Славонському Броді.

У червні 1994 р. товариство разом із СРіУ організувало Маніфестацію культури русинів і українців Хорватії – „Липовляни-94" з нагоди 100-ї річниці початку переселення українців у село[1112]. Ця маніфестація відбулась замість „Петровського дзвону" (Петровці перебували під окупацією). У її рамках відбулися круглий стіл „Просвіта українців-русинів і їхня культура в Хорватії: вчора, сьогодні, завтра", покладання вінка полеглим русинам-українцям у хорватсько-сербській війні, пройшла виставка картин і книжок. Серед гостей були ансамблі із Словаччини та України. КПТ „Карпати" взяло на себе розміщення і харчування гостей[1113].

КПТ успішно співпрацювало з хорватським липовлянським товариством „Липа", яке виступало на заходах місцевих українців та користувалося послугами українського хореографа, запрошеного Союзом[1114].

Після війни товариство зміцніло та кількісно збільшилося. Справжня діяльність товариства починається 1996 р., відколи працюють усі чотири секції. КПТ „Карпати" мало велику кількість виступів по усій Хорватії[1115]. З 1999 р. воно проводить закордонні виступи (у Словаччині, Польщі, Україні). Організувало товариство й кілька фестивалів національних меншин під назвою FEST-NAM, які замінили „Липовлянські зустрічі"[1116].

Перші вечорниці (бал) під назвою „Український вечір" товариство провело щойно в 2000 р.[1117]

[1111] Fedak M. KPD Ukrajinaca "Karpati" – Lipovljani / M.Fedak // Rusini i Ukrajinci u Republici Hrvatskoj (1991–1995). – S. 92–93.
[1112] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 95; Бурда С. Культурні працівники Тарас Стінковий і Тадий Ріфяк. – С. 80.
[1113] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 130; Лещишин Я. Торжество в Липовлянах / Я.Лещишин // Нова думка. – 1994. – № 100. – С. 35–40.
[1114] Fedak M. KPD Ukrajinaca "Karpati" – Lipovljani. – S. 93.
[1115] Kulturno - prosvjetno drustvo Ukrajinaca "KARPATI" Lipovljani // http://www.karpati.hr/o_udruzi/main_o%20udruzi.htm; Тимко О. Річні збори КМТ Карпати із Липовлянах // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 17.
[1116] Miz R. Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj. – S. 95; Костелник З. XVII швето лемковскей култури „Лемкивска ватра" 2000 // Нова думка. – 2000. – № 113. – С. 22; Тимко О. Річні збори КМТ Карпати в Липовлянах / О.Тимко // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 17.
[1117] Костелник В., Такач Г. 40 роки Союзу Русинох и Українцох Републики Горватскей. – С. 159.

Сьогодні Культурно-просвітницьке товариство українців „Карпати" разом із греко-католицькою церквою є головним осередком духовного, культурного, освітнього життя липовлянських лемків-українців. Це товариство стало одним з найкращих товариств Союзу[1118].

На сьогоднішній день КПТ налічує близько 80 членів і працює в чотирьох секціях: мала фольклорна група, співочий гурт, велика фольклорна група, літературна секція[1119].

Позицію липовлянського товариства характеризує гасло зборів КПТ у 1997 р.: „Любіть свою батьківщину, але ніколи не забувайте своє походження!"[1120].

Осієк

В Осієку русини й українці селилися, як і в інші великі міські центри (Загреб, Осієк і Винковці), після першої та другої світових воєн[1121].

В Осієку за переписом 1991 р. проживало 160 русинів та 53 українці[1122]. Русинсько-українське культурно-мистецьке товариство тут було засноване 17 квітня 1983 р.[1123], хоча вже за рік до того проводили національні вечорниці[1124]. Першим головою КМТ став Звонко Костелник[1125].

До війни товариство мало своє приміщення, костюми, інструменти та інші умови для роботи[1126]. Тут працювали музична і літературна секція. Найважливішою з ініціатив товариства було запровадження літературних вечорів русинською, українською та сербсько-хорватською мовами, в яких брали участь активісти з русинських та українських осередків Югославії[1127].

Культурно-мистецьке товариство русинів та українців Осієка представляло СРіУ на огляді фольклору Союзу угорців Хорватії „Вардарац

[1118] Бурда С. Засідання Президії СФУЛО. – С. 11.
[1119] Kulturno - prosvjetno drustvo Ukrajinaca "KARPATI" Lipovljani // http://www.karpati.hr/o_udruzi/main_o%20udruzi.htm
[1120] Федак М. В Липовлянах річна скупщина КПТ „Карпати" / М.Федак // Нова думка. – 1998. – № 103. – С. 20.
[1121] Pap A. Rusini u Republici Hrvatskoj. – S. 31.
[1122] Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку / Л.Гаргай // Нова думка. – 1999. – № 107. – С. 16.
[1123] Такач Г. Руски и українски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребе и Осєку. – С. 17; 20 роки Културно-просвитного дружтва Русинох и Українцох Осиєку [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sriu.hr/arhiva%20vistki/20roki/20roki.htm – Назва з екрану.
[1124] Такач Г. Руски и українски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребе и Осєку. – С. 17.
[1125] Гаргай Л. Прешло петнац роки од снованя КПД Русинох и Українцох у Осиєку. – С. 16.
[1126] Такач Г. Руски и українски бали у Вуковаре, Сремській Митровиці, Загребе и Осєку. – С. 17.
[1127] Румянцев О. Галичина – Боснія – Воєводина. – С. 224.